

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1923: 6
JUSTITIEDEPARTEMENTET

UTREDNING

ANGÅENDE VISSA SPÖRSMÅL RÖRANDE STÄDERNAS DOMSTOLSVÄSEN

PÅ OFFENTLIGT UPPDRAG VERKSTÄLLD

AV

NILS HERLITZ

STOCKHOLM
1923

Statens offentliga utredningar

Kronologisk förteckning

1922

April—December

1. Några iakttagelser från 1921 års riksdagsmannaval. Av E. v. Heidenstam. Norstedt. 20 s. **Ju.**
2. Byggnadsarbetarsakkunnigas betänkande. 2. Arbetsstatistisk undersökning rörande husbyggnadsverksamheten i Sveriges städer och stadsliknande samhällen. Av B. Nyström. Norstedt. 208 s. **S.**
3. Järnvägsstyrelsens skrivelser till Kungl. Maj:t den 28 april 1922 med förslag till taxeändring samt den 5 maj 1922 med yttrande över tull- och traktatkommitténs utlåtande m. m. Sv. Tr.-aktieb. 22 s. **K.**
4. Klimatets inverkan på byggnader vid västkusten. Kungl. Byggnadsstyrelsens meddelande nr 1. Marcus. 13 s. **K.**
5. Betänkande med förslag till förändrad kyrklig indelning och organisation inom de till Kristianstads och Malmöhus län hörande delarna av Lunds stift. Hæggström. 392 s. **E.**
6. Tillägg till betänkande och förslag betr. förrådsverksamheten vid marinen. Tullberg. vj, 92 s. **Fö.**
7. Betänkande rörande fiskerinäringens främjande. Hæggström. 95 s. **Jo.**
8. Utredning angående statsunderstöd för idrottens främjande. Tullberg. v, 124 s. 1 kart. **E.**
9. Patentlagstiftningskommitténs betänkande. 7. Förslag till lag om rätt till tidnings eller tidskrifts titel m. m. Marcus. 54 s. **H.**
10. Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling. Av Åke Holmbäck. Almqvist & Wiksell. 95 s. **S.**
11—12. Betänkande med förslag till lag angående kulturminnesvård samt organisation av kulturminnesvården. 1. Historik, memorial ang. minnesvårdens nuvarande ståndpunkt, utländsk lagstiftning samt bilagor. viij, 483 s. 3 kart. 2. Förslag och motiv. xxiij, 197 s. Centraltr. **E.**
13. Högskolornas löneregleringskommittés betänkanden. 2. Fackhögskolor och övriga vetenskapliga anstalter. Hæggström. vj, 193 s. **E.**
14. Statsmakterna och bränsleanskaffningen under krigsåren. Av bränslekommissionen avgiven berättelse över dess verksamhet åren 1917—1921. Marcus. 353 s. **H.**
15. Statistiksakkunnigas betänkande. Utredning och förslag till åtgärder för minskning av kostnaderna för den officiella statistiken samt åstadkommande av en permanent kontroll över det statistiska arbetet m. m. Beckman. x, 367 s. **Fi.**
16. Förslag till vissa ändringar i bestämmelserna rörande jakt och fågelskydd. 2. Ändringar i jaktlagen, fridlysningsbestämmelser m. m. Marcus. 317 s. **Jo.**
17. Betänkande och förslag rörande det akademiska befordringsväsendet. Lund, Berling. 268 s. **E.**
18. Det svenska lantbrukets produktionskostnader. 1. Bokföringsåret 1919—1920. Av L. Nanneson. Meddelande från Kungl. Lantbruksstyrelsen nr 240 (Nr 6 1922). Norstedt. vij, 125 s. **Jo.**
19. Betänkande med förslag angående arrendators rätt till ersättning för elektrisk anläggning. Tullberg. iv, 29 s. **Ju.**
20. Mellanhandssakkunniges betänkande ang. olägenheterna vid mellanhandssystemet inom livsmedelshandeln. Eklund. 295 s. **Jo.**
21. Om röstsammanräkning vid kommunala val enligt lagarna den 9 juni 1922. Av E. v. Heidenstam. Beckman. (4), 51 s. **S.**
22. Kolonisationskommitténs betänkande 1922. Förslag till kolonisation å kronoparker i Norrland och Dalarna jämte förslag dels till utsträckt tillämpande av intensivt skogsbruk å de norrländska kronoparkerna dels till kraftigare befrämjande av egnahemsbildning å enskild jord i Norrland. Centraltr. (2), xvij, 433, 133, 112 s. 1 kart. **Jo.**
23. Betänkande och förslag angående utbildningskurser inom tullverket. Tullberg. viij, 143 s. **Fi.**
24. Utredning rörande den s. k. Nyköpings kanal. Meddelande från Kungl. Kanalkommissionen. Nr 6. Hæggström. 69 s. 3 pl. **K.**
25. Förslag till författningar angående handel med och import av utsädesfrö ävensom till omorganisation av frökontrollverksamheten m. m. Beckman. iv, 131 s. **Jo.**
26. Utkast till lag om visst tryggande av byggnadsborgenärers fordringar m. m. Tullberg. 51 s. **Ju.**
27. Redogörelse för de ecklesiastika boställena. 5. Värmlands län. Av H. Skoglund. Beckman. xlvij, 692 s. **E.**
28. Betänkande och förslag rörande brandskyddsföreskrifter och ordnandet av brandväsendet inom riket. 7. Betänkande med förslag till Kungl. Maj:ts nådiga stadga angående skydd för människor vid brandfara inom industriella arbetslokaler. Beckman. 15 s. **K.**
29. Flottans skolsakkunnigas betänkande 3 angående skolreglemente för flottan. 1. Skolor och kurser för sjömanskårens manskap. Tullberg. vij, 117 s. 1 bil. **Fö.**
30. Åtgärder mot godsanhopning i tullpackhus m. m. Generaltullstyrelsens underdåniga utlåtanden över 1914 års tullkommissions betänkanden. 3. Marcus. 101 s. **Fi.**
31. Supplement nr 1 till Sveriges familjenamn. Stat. repr.-anst. 12 s. **E.**
32. Bilaga till kolonisationskommitténs betänkande. Redogörelser för inventering av odlingsjord. Av E. Haglund. Centraltr. (2), 278 s. 11 kart. **Jo.**
33. Förslag till reviderad lag om arbetstidens begränsning jämte utredningar rörande arbetstidslagstiftningens verkningar och arbetstidsförhållandena inom vissa yrken. Norstedt. (2), 186, 109* s. **S.**

Fortsättning å omslagets tredje sida.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1923: 6

JUSTITIEDEPARTEMENTET

UTREDNING

ANGÅENDE VISSA SPÖRSMÅL RÖRANDE STÄDERNAS DOMSTOLSVÄSEN

PÅ OFFENTLIGT UPPDRAG VERKSTÄLLD

av

NILS HERLITZ

STOCKHOLM 1923

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

223572

Till KONUNGEN.

Med anledning av en från Föreningen Sveriges stadsdomare till Riksdagens Justitieombudsman ingiven framställning, däri framhållits de otillfredsställande avlöningsförhållandena för rådstuvurätternas ledamöter i åtskilliga av

rikets städer, har Justitieombudsmannen uti underdånig skrivelse till Eders Kungl. Maj:t den 14 februari 1921 (tryckt i Justitieombudsmannens berättelse till 1922 års riksdag, s. 233—244) anfört, bland annat, följande: De bekymmersamma avlöningsförhållanden, varunder stadsdomarne i åtskilliga medelstora och mindre städer arbetade, hade under dyrtiden blivit särskilt i ögonen fallande. I många städer torde stadsdomarne själva hava sökt att genom framställningar till stadsfullmäktige vinna bättring i sitt betryckta läge. Icke alltid hade dessa framställningar vunnit den förståelse, de förtjänat. Ett stödjande från Eders Kungl. Maj:ts sida av stadsdomarnes berättigade krav i förevarande avseende syntes vid sådant förhållande vara icke blott behjärtansvärt med hänsyn till deras anständiga bärgning utan även nödvändigt för ett värdigt uppehållande av rättskipningen och förvaltningen i städerna. Skulle andra åtgärder icke hava åsyftad verkan, torde ifrågasättas, huruvida icke genom lagstiftning i ämnet städernas skyldighet att bestå rådhusrätters och magistraters personal med skälig avlöning borde fastslås. Med stöd av den för honom gällande instruktionen ville Justitieombudsmannen framlägga dessa förhållanden för den åtgärd, vartill Eders Kungl. Maj:t kunde finna framställningen föranleda.

Över Justitieombudsmannens framställning har utlåtande inhämtats från de sakkunniga, vilka den 15 februari 1918 förordnats att biträda vid ytterligare beredning av frågan om tillgodoseende i städer under landsrätt av magistrat eljest åliggande kommunala och administrativa uppgifter m. m. Vidare hava genom cirkulär 30 mars 1921 från vederbörande magistrater infordrats statistiska uppgifter rörande rådstuvurättsledamöternas löneförmåner och övriga därmed sammanhängande förhållanden; dessa uppgifter hava sedermera inom Justitiedepartementet bearbetats.

För frågans beredande till underdånig föredragning har emellertid, utöver denna bearbetning, ansetts erforderligt, att särskild uppmärksamhet ägnades åt frågan, huruvida och i vilken omfattning städernas privilegier eller eljest gällande bestämmelser kunna lägga hinder i vägen för ett ingripande från statens sida. — I detta ärende infordrade Eders Kungl. Maj:t den 18 juli 1921 utlåtande av dåvarande revisionssekreteraren Torsten Nothin. Därvid angavs, att utlåtandet icke borde begränsas att avse allenast nyss berörda spörsmål, utan borde i detsamma i ett sammanhang upptagas frågan om ordnande av stadsdomarnes löneförhållanden för tiden intill dess denna fråga i samband med genomförandet av en rättegångsreform kunde erhålla sin slutliga lösning. Med hänsyn till de svårigheter, som i vissa städer kunde antagas yppa sig att på ett tillfredsställande sätt ordna stadsdomarnes löneförhållanden, borde utlåtandet jämväl innefatta utredning om spörsmålet rörande förutsättningarna för att stad må kunna förläggas under landsrätt.

Sedan revisionssekreteraren Nothin den 13 oktober 1921, innan berörda utlåtande hunnit avgivas, utnämnts till statsråd, uppdrog Eders Kungl. Maj:t den 21 oktober s. å. åt mig att i hans ställe avgiva utlåtande över Justitieombudsmannens framställning.

Det sålunda från mig infordrade utlåtandet får i underdånighet jag härmed överlämna.

Stockholm den 20 december 1922.

Underdånigst

NILS HERLITZ.

Inledning.

Den verksamhet, som utövats vid våra underdomstolar framför allt på landsbygden, men även i städerna, har ursprungligen ansetts såsom en angelägenhet, vilken egentligen närmast komme respektive menigheter själva vid, och för vars upprätthållande det därför i första hand ålåg dessa att sörja. Av den verksamhet, som i äldre tider i rättskipningens form utövades av menigheterna genom deras organ, är det åtskilligt som än i dag anses vara av kommunal natur. Men till denna kategori hör icke rättskipningen. I och med uppkomsten av en rätt, som spänt över riket i dess helhet, och en verkningskraftig central rättskipning, trängde den uppfattningen efter hand igenom att *rättskipningen* i alla dess stadier vore *att anse som en statlig funktion*. I överensstämmelse därmed fick den rättskipningsmyndighet, vilken utövades av menigheternas organ, karaktären av delegation från statens sida. Den verksamhet, som av menigheterna i berörda hänseende utfördes, ansågs såsom — i överensstämmelse med en dem gentemot staten åvilande *förpliktelse* — utförd i statens tjänst. Från annan synpunkt kunde man, i den mån verkningskretsen för statens egna organ alltmera utvidgades på för densamma ursprungligen främmande områden, i denna menigheternas egen rättskipning se en dessas *rättighet* gentemot staten.

Detta förhållande — att rättskipningen, ehuru uppfattad såsom en statlig funktion, åvilade vissa menigheter — har för *landsbygdens* vidkommande efter hand i allt väsentlig upphört. Häradshövdingebefattningarna hava, genom en utveckling, som sträcker sig genom många århundraden, helt förlorat sin ursprungliga karaktär av, om uttrycket tillåtes, kommunala förtroendeposter och förvandlats till statsämbeten. De kostnader, varmed rättskipningen på landsbygden är förenad, hava till största delen övertagits av staten. Om den ursprungliga ordningen påminna endast de omständigheterna, att nämndemän väljas av menigheterna och att kostnaderna för tingshusbyggnad bestridas av dessa.

Medan sålunda rättskipningen på landet i allt väsentligt bestrides genom statens egna resurser av dess egna organ, är förhållandet ett helt annat med *städerna*.

Här gäller nämligen alltjämt den principen, att *rättskipningen, visserligen under statens kontroll och i former, som av lagstiftningen föreskrivits, bestrides av städerna själva*. Regeln är sålunda alltjämt, att rättskipningen i städerna utövas av domare, på vilkas tillsättning städerna själva hava ett avgörande inflytande, att kostnaderna för domstolsväsendet bestridas av städerna själva och att dessa äga inom vissa gränser bestämma om rättskipningens anordning. Samma princip gäller för övrigt även beträffande vissa andra uppgifter, som enligt nutida begrepp äro av statlig natur (såsom polisväsen, skatteuppbörd m. m.); hithörande spörsmål falla emellertid ej inom ramen för denna utredning.

Med avseende å denna anordning kan givetvis förtjäna övervägas, huruvida det bör anses rättvist och skäligt, att städerna få vidkännas särskilda bördor för tillgodoseende av ändamål, som å landsbygden bestridas med statsmedel, d. v. s. i sista hand genom bidrag utgående från såväl städer som landsbygd. Detta spörsmål, som enligt ett av Kungl. Maj:t meddelat uppdrag blivit föremål för en särskild utredning av numera statsrådet Nothin,[1] tillhör ej heller området för förevarande utredning.

Statsrådet Nothins utredning utmynnar i förslag beträffande avlösning av dessa städernas särskilda skyldigheter ävensom av särskilda dem tillkommande rättigheter, en avlösning, som beträffande rättskipningen tänkes ifrågakomma i samband med genomförande av en rättegångsreform, som förvandlar rättskipningen till en i allo statlig angelägenhet. — Med avseende på förevarande utredning har däremot uttryckligen föreskrivits, att den skall taga sin utgångspunkt i gällande rättegångsväsen och sålunda endast avse i viss mån provisoriska åtgärder för tiden intill dess hithörande spörsmål i samband med en rättegångsreform erhålla sin slutliga lösning. Det förutsättes sålunda att det hittillsvarande förhållandet med avseende på städernas rättskipning alltjämt skall i huvudsak äga bestånd.

Det spörsmål, som sålunda blir det för utredningen grundläggande, är spörsmålet, vilka möjligheter staten äger att tillse, att, då nu en så viktig statsuppgift som rättskipningen ligger i städernas hand, denna uppgift blir på ett tillfredsställande sätt tillgodosedd, eller, med andra ord, vad som från statens sida kan åtgöras i sådana fall då städerna ej motsvara de anspråk, som anses kunna i den allmänna rättsvårdens intresse ställas på dem. Närmast kommer här det fall i fråga, att städerna icke vilja eller kunna på sitt domstolsväsen nedlägga sådana kostnader, som äro erforderliga för dess vidmakthållande på en ur den allmänna rättsvårdens synpunkt önskvärd nivå.

Utredningen bör sålunda, med utgångspunkt i det till upplysning om stadsdomarnas avlöningsförhållanden införskaffade, inom departementet bearbetade materialet, ingå på *frågan om ett provisoriskt ordnande av stadsdomarnas löneförhållanden*. Därvid har först och främst skolat klargöras, *vilka anspråk som i detta hänseende kunna och böra från statens sida uppställas*. Det har därnäst ålegat mig utreda de *rättsliga förutsättningarna för ett ingripande från statens sida* i nu nämnt hänseende. Det har särskilt ålagts mig att utreda, huruvida och i vilken omfattning städernas privilegier eller eljest gällande bestämmelser kunna lägga hinder i vägen för ett dylikt ingripande.

Ett ingripande från statens sida kan, även med bibehållande av nuvarande rättegångsväsen såsom regel, i vissa fall tänkas i den formen, att staten själv övertager rättskipningen. Det har särskilt ålagts mig att uppmärksamma sistnämnda eventualitet och således utreda frågan om *förutsättningarna för att en stad må kunna förläggas under landsrätt*.

Till fullgörande av det uppdrag, som sålunda givits mig, framlägges i det följande en utredning omfattande följande huvudpunkter.

1. Översikt över magistratsinstitutionens historia, med särskild hänsyn till avlöningsförhållandena och, i all synnerhet, till frågan om den roll, som å ena sidan staten, å andra sidan städerna på detta område spelat (kap. I). — Denna historik har gjorts förhållandevis utförlig och ingående, med hänsyn till vikten av att noga känna sådana äldre förhållanden, som måste tillerkännas betydelse i den mån städernas privilegier eller övriga rättigheter kunna anses äga anspråk på respekt från statens sida.

2. En utredning av frågan om städers förläggande under landsrätt, inne-

[1] *T. Nothin*, Städernas särskilda skyldigheter och rättigheter i förhållande till staten. Förberedande undersökning på offentligt uppdrag verkställd, Stockholm 1922.

fattande dels en historisk översikt, dels en framställning av landsrättsförläggnings innebörd enligt nu gällande rätt (kap. II).

3. Undersökning av frågan, i vad mån städernas privilegier och övriga rättigheter alltfort kunna anses äga anspråk på respekt från statens sida (kap. III). Huvudvikten har här lagts på att analysera städernas privilegier med hänsyn till de ingrepp från statens sida, som i det till mig lämnade uppdraget närmast förutsatts. Frågan har alltså varit, huruvida städernas privilegier och rättigheter lägga hinder i vägen för å ena sidan åläggganden med hänsyn till stadsdomarnas avlöning, å andra sidan stadsjurisdiktionens upphävande mot resp. städers vilja.

4. Redogörelse för magistraternas nuvarande löneförhållanden på grundval huvudsakligen av de av chefen för justitiedepartementet infordrade uppgifterna från städerna (kap. IV).

5. Förslag beträffande vissa åtgärder från statens sida i avseende å stadsdomarnes löneförhållanden (kap. V).

6. Förslag till lagstiftning angående städers förläggande under landsrätt (kap. VI).

Härtill har fogats en av amanuensen vid Svenska stadsförbundets Kommunala Centralbyrå Anna Jacobi utarbetad tablå belysande stadsdomarnes nuvarande avlöningsförhållanden.

Vad som i de historiska delarna av utredningen framför allt synts angeläget har mindre varit att sammanställa faktiska upplysningar i ämnet än att så ingående och allsidigt som möjligt *karakterisera och belysa* äldre förhållanden inom det område utredningen avser, i syfte att därigenom deras verkliga innebörd måtte så klart som möjligt framstå. Jag har särskilt lagt vikt vid att söka klarlägga den grundväsentliga åtskillnad som i många hänseenden — och på flera områden än man i förstone är benägen att antaga — råder mellan nutida och äldre förhållanden, enär jag ansett ett dylikt klarläggande som en oundgänglig förutsättning, för att man med någon säkerhet må kunna bedöma, i vad mån tidigare bestående förhållanden numera med rätta kunna åberopas till stöd för yrkanden i den ena eller den andra riktningen; missförstånd och förhastade slutsatser ligga på detta område ofta nära till hands. — Det har varit en djupt känd olägenhet, att jag i dessa hänseenden i det väsentliga ej haft några förarbeten att lita till. Utom det att själva de yttre dragen i stadsförvaltningens utveckling icke gjorts till föremål för mera ingående undersökningar, har det särskilt varit kännbart, att historiskt förvaltningsrättsliga undersökningar på nästan alla för förståelsen av dessa förhållanden betydelsefulla områden saknas. Jag är medveten om att under dessa förhållanden icke hava kunnat gå så långt på djupet med undersökningen, som kunde hava varit önskligt. Utredningens relativt begränsade syfte har nämligen självfallet förbjudit alltför omfattande forskningar. I stor omfattning har jag emellertid varit nödsakad att begagna otryckt material. Det torde böra anmärkas att så har måst ske i väsentligt större utsträckning, än av uttryckliga hänvisningar framgår.

I.

Magistratsinstitutionens historia med särskild hänsyn till avlöningsförhållandena.

1. Magistraternas allmänna utveckling.

Det medeltida rådet.

Det medeltida rådet hörde till en förvaltningstyp som tidigast utvecklats i antikens stadsstater och sedermera under medeltiden väckts till liv i det nyuppvaknade stadsväsendet i Sverige liksom annorstädes.[1] Till grund för denna förvaltning, liksom för dåtida förvaltningsformer på landsbygden, låg tanken att för de gemensamma uppgifternas lösande anlita medborgarnas egna krafter. Karakteristiskt för denna förvaltningstyp är, att den i huvudsak bygger på oavlönad tjänst. Karakteristiskt är vidare, att den, just för att kunna finna sig tillrätta utan avlönade tjänstemän, måste taga ett förhållandevis stort antal krafter i anspråk och i regel icke av samma person kräver åratal av oavbrutet arbete; därav den vanliga, ehuru på olika sätt tillämpade principen om alternering i ämbetena. Borgmästare och rådmän voro i Sveriges städer under medeltiden borgare, som först och främst idkade borgerlig näring; tjänsten i rådet tog blott en ringa del av deras tid i anspråk. Närmast är *det medeltida rådet att jämföra med en nutida korporation av kommunala förtroendemän.*

Härmed sammanhänger vad som ur nu förevarande synpunkt är det betydelsefulla: *rådet utgjorde ett organ åt stadens menighet, borgerskapet.* Förhållandet mellan råd och borgerskap skilde sig visserligen i ett viktigt hänseende från förhållandet mellan en nutida stadsfullmäktigekorporation och dess komittenter: det tillsattes icke på det sätt, som för nutida betraktelsesätt är det enda möjliga för skapande av ett representativt organ: genom den representerade menighetens val. Men dess karaktär av representativt organ stod icke dess mindre klart: borgmästare och råd räknades utan tvekan som borgerskapets (stadens) representanter.

Förhållandet mellan råd och borgerskap gestaltade sig på olika sätt. På det ena hållet gjorde sig borgerskapet vid rådets sida mera gällande än på det andra. Men överallt var rådets faktiska inflytande dock sådant, att *en identifiering av rådet och staden, av rådets och stadens rättigheter och intressen föreföll helt naturlig.* Av betydelse var härvidlag framför allt den omständigheten, att städernas ekonomi i regel förvaltades av rådet. Uppbörden gick ge-

[1] Om magistratsinstitutionens utveckling jfr särskilt *C. T. Odhner*, Bidrag till den svenska stadsförfattningens historia (Uppsala 1861), *E. Kallenberg*, Svensk civilprocessrätt, I (Lund 1917), s. 208 ff. jämte där anförd litteratur, ävensom *R. Hermanson*, Föreläsningar över inhemsk förvaltningsrätt (Hälsingfors 1898), s. 314 ff.

nom rådets händer och rådet bestämde om de utgifter, som därmed skulle bestridas. »Stadens» inkomster och rådets äro begrepp som ofta, även då man i princip särhöll dem, i praktiken sammanföllo. Vare sig inkomsterna kallades stadens eller rådets, var det rådet, som disponerade över dem, men tillika ansvarade för att vederbörliga utgifter därmed bestredos. Därmed är ingalunda utan vidare sagt, att rådet ansågs berättigat att för sin personliga del tillgodoräkna sig, vad som blev över av inkomsterna, men möjligheterna att godtyckligt vidtaga sådana åtgärder voro, till följd av kontrollens svaghet, stora. I många fall gestaltade sig förhållandet ungefär på det sätt, som då en befattningshavare nutilldags uppbär sportler mot förpliktelse att därmed bestrida vissa utgifter.

Det är under dessa förhållanden av underordnat intresse att söka vinna någon klarhet över rådets »avlönings»-förhållanden under medeltiden och 1500-talet. *Rådet var alldeles icke löntagare i nutida mening.* Man kan visserligen sammanställa allehanda uppgifter om löner, som städernas råd åtnjutit, men måste därvid ihågkomma, å ena sidan att det ingalunda är sagt, att de avlöningar, om vilka sålunda upplysning vunnits, utgjort vederbörandes enda ersättning för arbetet, å andra sidan att det ofta är mer än ovisst huruvida de ifrågavarande beloppen utgått på mera stadigvarande sätt. Vidare — och framför allt — är det att märka, att det i regel var rådet självt, som fattade de ifrågavarande besluten, vilka sålunda icke kunde anses konstituera något rådsmedlemmarnas rättsanspråk. Om stadens inkomster tröto eller om andra nödvändiga utgifter påkommo, gick det ut över rådets löner; ingen garanterade att dessa utgingo i ond och god tid.

Det torde vara av vikt att framhålla, att vad som nu sagts om stadsförvaltningen, i huvudsak gäller om det mesta, som fanns av offentlig förvaltning i Sverige före 1600-talet. Förvaltningens gång vilade i första hand på personliga tjänster av, principiellt sett, samma art som dem, med vilka den nutida kommunalförvaltningen är uppbyggd. Av sådan art var lagmannens och häradshövdingens arbete och frälsemannens konungstjänst liksom även det arbete, som utfördes av bönder såsom innehavare av nämndemannauppdrag och andra dylika uppdrag. Det gäller nämligen om dessa tjänster, liksom om rådets i städerna, att de i första hand uttogos med stöd av principen om var mans förpliktelse att i mån av sina krafter medverka vid lösandet av de uppgifter, som följde med rättsordningens upprätthållande. Det var ej så, att staten s. a. s. köpte arbetskraften, ty arbetet var i första hand en plikt. Detta hindrade icke, att arbetet kunde ersättas, men denna ersättning var en sekundär fråga. Där den förekom, gavs den merendels i den formen att en viss ekonomisk rättighet ställdes till vederbörandes förfogande (saköresuppbörd, förläningar o. s. v.), men att emottaga bestämda löner stämde ej väl med den naturliga självkänslan; »sådant kommer ryttare och knektar till», hette det 1561.

Redan under medeltiden och 1500-talet framträder emellertid *en ny förvaltningstyp: yrkestjänstemännen, som speciellt utbilda sig för tjänsten, ägna sig helt åt den och i gengäld erhålla en bestämd lön.* Sådana tjänstemän anställde konungarna såsom skrivare, fogdar, kamrerare, tullnärer o. s. v. Sådana tjänstemän anställdes också, efter råd och lägenhet, av andra förnäma och mäktiga män. Icke heller städerna saknade helt dylika tjänstemän. Särskilt förekom på många håll en stadsskrivare, som vanligen åtnjöt större lön är rådets egna medlemmar. Den byråkratiserade »magistraten».

Under förra hälften av 1600-talet, med dess oerhörda anspänning av alla folkets krafter, med dess våldsamt snabba ökning av den offentliga förvaltningens uppgifter, inträffade det, att *denna förvaltningsform*, som förut spelat en un-

danskjuten roll, blev *den förhärskande*. De gamla formerna räckte ej längre till. Kraven på utbildning för arbetet och intensitet i detta skärptes. Där man förut nöjt sig med lekmannakrafter, trädde nu yrkesutbildade, avlönade krafter i stället. I den centrala och lokala förvaltningen, på högre och lägre poster, är förändringen snabb och påtaglig.

Denna rörelse, som var djupt betingad av tidens behov, och som för övrigt vid olika tider gjort sig gällande i alla Västeuropas stater, lämnade icke städernas råd oberörda.

Anspråken på deras verksamhet ökades kvantitativt och kvalitativt. Rättskipningen reorganiserades; kontrollen över underdomstolarnas rättskipning skärptes. Kronan tog, i kraft av sin till omfattningen obestämda befogenhet att bjuda och befalla, städernas råd alltmera i anspråk för den mångfald av uppgifter, som följde de ständiga krigen i spåren. Men det var svårt för rådet i sitt gamla skick att motsvara den nya tidens krav på en »real magistrat», som man uttryckte sig, utan att samtidigt vanskötа sin borgerliga näring. Den från såväl kronans som städernas egen synpunkt önskvärda lösningen på svårigheterna fann man i *en ombildning av de gamla råden, bestående däri att inom dessa plats bereddes för yrkestjänstemän.*

Ansatser i denna riktning kunna spåras redan under 1500-talet, men de avgörande förändringarna inträffade under drottning Kristinas tid.[1] Förändringen skedde emellertid ej i ett slag. Med en viss rätt skulle man kunna säga, att utvecklingen i riktning mot *rådens byråkratisering* fortgått ända fram till våra dagar och ännu ej helt avslutats.

Förändringen drabbade först och främst *borgmästaretjänsterna*. Man hade förut i regel haft åtminstone två borgmästare, som växelvis förvaltade ämbetet. Detta förhållande upphörde i flertalet städer under 1600-talet;[2] och där anordningen med två eller flera borgmästare ännu därefter kvarstod[3], fick den en helt annan innebörd, i det att var och en av de två borgmästarna fick en särskild uppgift.[4] *Borgmästaretjänsterna kommo efter hand regelbundet att beklädas av yrkestjänstemän, som bekläddе ämbetet för livstid och vilka i ämbetet hade sin huvudsakliga sysselsättning.* Man kan räkna även denna utveckling såsom i huvudsak avslutad med 1600-talets utgång.

Därvid *bör man emellertid icke göra sig överdrivna föreställningar om förändringens från första början genomgripande karaktär.* Regeln har visserligen alltsedan de stora omvälvningarna på 1600-talet varit, att vägen till borgmästaretjänsterna gått över annan civil tjänst (i stats- eller stadsförvaltning). Men det är icke på länge fråga om uppställande av formella krav på yrkesutbildning. I stadsförvaltningen liksom inom den offentliga förvaltningen över huvud taget var det först under 1700-talet, som så skedde. Det avgörande steget togs 1749, då det bl. a. föreskrevs, att ingen skulle få föreslås till borgmästare, som ej med akademiskt intyg styrkt, att han ådagalagt tillfredsställande kunskaper i lagfarenhet.[5] Ännu så sent som på 1830-talet kunde det förekomma, att, visserligen efter dispens, till borgmästare utnämndes personer, som

---

[1] Härom se *C. T. Odhner* i Nordisk Tidskrift 1867, s. 671 ff. Odhner behandlar utvecklingen företrädesvis ur den i förevarande sammanhang mindre betydelsefulla synpunkten av motsättningen mellan städernas självständighet och kronans anspråk på inflytande. — I nyare stadshistoriska skildringar finner man ofta rikhaltiga uppgifter till belysning av de nya elementens inträngande under 1600-talet.

[2] K. br. 5 dec. 1693 fastslog, att »uti de smärre städerna, varest verket prövas kunna bestridas utav en borgmästare, skall till stadens bättre utkomst allenast en sådan betjänt bliva förordnad».

[3] I en del större städer in på 1800-talet, i Göteborg än i dag.

[4] Den på flera håll brukade arbetsfördelningen mellan en justitieborgmästare och en politiborgmästare anknyter direkt till det på 1600-talet vanliga samarbetet mellan en kunglig borgmästare (yrkestjänsteman) och en av staden vald (lekman).

[5] Betänkande om inrättande av en statsvetenskaplig examen (1910), s. 8.

icke genomgått domareutbildning — detta även i en så betydande stad som Jönköping.[1]

Det är vidare värt att uppmärksammas, att *det ingalunda från första början förutsattes, att borgmästarna helt skulle äana sig åt sin tjänst.* Över huvud taget må det besinnas, hur sent det för vår tid naturliga kravet, att ämbetsmannen skall vara ämbetsman och intet annat, har slagit igenom i svensk statsförvaltning. Häradshövdingen, kronofogden, prästen, officeraren — allesammans voro, i sin egenskap av boställsinnehavare, på samma gång jordbrukare och ämbetsmän. Häradshövdingen var häradsbornas yrkesbroder, prästen sockenbornas, officeraren manskapets. Boställenas indragning — och dessa ämbetsmannakategoriers utestängande från deras näringsidkande verksamhet — är en företeelse, som i huvudsak tillhör 1800-talet. Under sådana förhållanden var ingenting mera naturligt, än att man minst lika högt som kravet på juridisk kompetens, om ej högre, satte kravet, att befattningshavarna i magistraten skulle vara förtrogna med stadens och borgerskapets förhållanden. Det var en naturlig sak, att en borgmästare jämsides med sin tjänst i magistraten drev samma sorts verksamhet som borgerskapet. Även med de skärpta krav som ställdes på tjänsten, var den dock oftast icke mera betungande, än att rikligt tillfälle härtill erbjöds. Borgmästaren, som tillika var affärsman, var under 1700-talet och stor del av 1800-talet en normal företeelse.

Utvecklingen var sålunda alldeles ej fullbordad med ett slag. Men efter hand har borgmästarebefattningen helt skiftat karaktär, helt och hållet byråkratiserats.

Förändringarna stanna emellertid icke vid borgmästaretjänsterna. *Rådet i dess helhet förvandlades. Antalet rådmän minskades mer och mer.* På Karl XI:s tid hade man redan hunnit därhän, att det ingenstädes torde hava överskridit femton; på åtskilliga håll nöjde man sig med fyra rådmän. Detta blev, enligt vad 1734 års lag bestämde om rådstuvurätts domförhet (R. B. 23:1), minimum, intill dess k. f. 15 juni 1818 gav möjlighet att ytterligare inskränka magistratsledamöternas antal: rådstuvurätt förklarades nämligen domför med allenast tre ledamöter (jfr R. B. 23:1 i dess nuvarande lydelse). Först under senare hälften av 1800-talet kan man skönja en tendens i motsatt riktning. Men den ökning som sålunda inträffar, är i regel alltför obetydlig för att upphäva giltigheten av satsen att magistratsledamöternas antal steg för steg minskats från 1600-talet till 1800-talet. — Med rådmanstjänsterna inträffar emellertid också den förändringen, att de icke längre tillsattes för viss tid, utan *för livstid.* Icke heller denna förändring genomfördes i ett slag. Ännu på 1800-talet förekommo i flera städer anordningar i den urgamla alterneringsprincipens anda; det vill t. o. m. synas, som om den stärkta känslan för kommunal självstyrelse till en tid medfört en strömning riktande sig mot rådmanstjänsternas tillsättande på livstid. Att rådmansvalen skulle ske för viss tid (10 år) fastslogs exempelvis så sent som 1838 för Vänersborg; först 1876 gjordes rådmansämbetena därstädes fasta.[2] Liknande exempel kunna anföras från flera andra håll. Det synes också i stor utsträckning hava förekommit att borgerskapet var skyldigt att efter tur tjänstgöra som extra rådmän (upphörde exempelvis i Kalmar först genom k. br. 7 febr. 1868). Denna ordning kom emellertid, ju mer magistraternas rättskipningsuppgifter växte i betydelse jämförda med de ad-

[1] Jfr Jönköpings historia, IV (Jönköping 1921), s. 223 (1833). I fråga om de icke juridiska borgmästareämbetena gällde icke samma kompetensbestämmelser. Ännu så sent som 1831 blev, med stöd av k. br. 17 sept. 1828, en illiterat rådman (grosshandlare) politi- och byggningsborgmästare i Stockholm.

[2] Rådmansval för viss tid föreslogos i Stolpes reservation vid kommunallagstiftningskommitténs betänkande (s. 153). Ännu så sent som 1866 föreslogs i Uddevalla, att rådmän skulle tillsättas genom val för tre år. Förslaget vann ej K. M:ts bifall. *Walldén*, Samling af kongl. bref . . . ang. tillämpningen af kommunalförordningarne, nr 66.

ministrativa uppgifterna, att framstå som en oegentlighet; principen om domares oavsättlighet blev utslagsgivande. — *I samband med ämbetenas permanens står, att de i stor utsträckning byråkratiserades liksom borgmästareämbetena.* Även i detta hänseende började utvecklingen med 1600-talet, i det att i större städer rådmanstjänster ibland bekläddes med yrkestjänstemän. Efter hand uppkom en bestämd skillnad mellan »litterata» och »illitterata» tjänster, i det att det fastslogs, huruvida lagfarenhet krävdes för den eller den befattningen. Det är lönlöst att i några få ord söka karakterisera denna utveckling i dess på olika håll mycket växlande förlopp; det må blott framhållas, att den omständigheten att magistratens förvaltningsuppgifter efter hand trädde i bakgrunden för rättskipningen, att magistratens karaktär av domstol alltså mer och mer dominerade, naturligt nog medförde en utveckling i riktning mot större plats för de juridiska elementen.[1]

Magistraternas förhållande till städerna.

Dessa förändringar i magistraternas allmänna karaktär sammanhängde med en väsentlig förskjutning i deras förhållande till städerna.

Klarare än förut utformas nämligen begreppet om staden såsom ett från magistraten (rådet) åtskilt subjekt.

Detta förhållande framträder mest iögonfallande i den omständigheten, att magistraternas självkomplettering upphörde och ersattes genom *val av borgerskapet* (i fråga om borgmästaretjänsterna blott förslagsval).[2]

Det framträder också — och det är ur här förevarande synpunkt viktigast — *inom den ekonomiska förvaltningen.* Men det är anmärkningsvärt, att utvecklingen på detta område gick mycket långsamt.

Redan under medeltiden och 1500-talet förekom det, att inom städerna skapades *former, varigenom borgerskapet kunde tillvarataga sin rätt gentemot rådet.* Detta blev till ett verkligt behov, då råden förlorade sin karaktär av kommunalrepresentationer och utvecklades i alltmer utpräglat byråkratisk riktning. Delvis i anslutning till 1619 års stadga om städernas administration bildades under 1600-talet på många håll korporationer av varjehanda art (särskilt »äldste» och s. k. sjumanskammare), som gentemot magistraten bevakade borgerskapets rätt och intressen.[3] Men det var ej endast i gestalten av dylika, om man så vill, kommunala organ, som »staden» trädde fram i motsättning till magistraten (rådet). Även kronan gjorde sig med styrka gällande. Den befordrade den utveckling inom borgerskapet, som nyss antytts, men där borgerskapet ej besatt tillräcklig styrka och mognad för att hävda »stadens» rätt och intressen, fick kronan, under åberopande av dessa gentemot magistraternas godtycke, själv ingripa såsom »städernas» målsman. Den ingrep redan på 1500-talet, men än mer under 1600-talet, och särskilt under Karl XI:s tid, kontrollerande i magistraternas ekonomiska förvaltning.[4] Magistratens disposition av städernas tillgångar inskränktes, med ett ord sagt, å ena sidan av borgerskapet, å andra si-

---

[1] Särskilt betydelsefulla omständigheter voro indragningen av kämnärsrätterna 1849 och 1862 års kommunalreform. Magistraten i Kalmar väckte 20 juli 1866 förslag om indragning av de illiterata rådmännen och anförde till stöd därför bl. a., »att magistratsgöromålen, vid vilkas handläggning de illiterata rådmännen förnämligast varit till gagn, numera i följd av kommunalförfattningarna i ej ringa mån förminskats».

[2] Jfr *Odhners* ovan citerade uppsats. Om den senare utvecklingen se *Kallenberg*, I, s. 214 ff. och k. prop. n:r 299 vid 1920 års riksdag.

[3] Härom upplyser särskilt *Odhners* uppsats.

[4] Jfr *J. W. Kjellberg*, P. M. om stadsstyrelsen (Skatteregleringskommitténs promemorier n:r 44), s. 14 f., *Herlitz*, Historisk Tidskrift 1921, s. 98. Särskilt karakteristiska äro städernas stater, varom mera i det följande (s. 15, 30), och de stadganden från Karl XI:s tid (framför allt reglementen rörande städernas medeldisposition) som förbjödo stadsmedlens användning utan landshövdingens samtycke. Ett dylikt reglemente (för Gävle) har tryckts i *O. Fyhrvall*, Bidrag till Gefle stads historia (Gävle 1901), bil. s. 72.

dan av kronan. »*Staden*» *framträder, i den ena eller andra formen, som ett självständigt rättssubjekt vid magistratens sida. Stadens rätt kan ej längre identifieras med magistratens.*

Situationen blev genom 1719 års statsvälvning såtillvida förändrad att *kronans och dess tjänstemäns disposition över städernas medel upphörde. Städernas »enskilda medel» trädde under städernas egen förvaltning.*[1] »Städerna» voro emellertid alltjämt ofta ur stånd att gentemot magistraterna göra allvar av en dem tillkommande självständig rätt. Dispositionen över städernas medel tillhörde i princip magistrat och borgerskap; och det dröjde ända till 1862 innan lagstiftningen gav svar på frågan, hur inflytandet skulle fördelas dem emellan. I själva verket blevo också förhållandena rätt så växlande.

Innebörden av den förändring, som 1719 års statsvälvning medförde, torde i flertalet städer hava varit den, att *magistraterna återtogo en god del av den makt över städernas inkomster som i äldre tider tillkommit dem.* Denna utveckling var möjlig därför att magistraterna trots sin väsentligt förändrade karaktär med en viss rätt kunde anknyta till rådsinstitutionens äldre traditioner, liksom det byråkratiserade riksrådet anknöt till det gamla högadliga riksrådets. Alltjämt uppfattades alltså magistraten och staden som en i viss mån osöndrad enhet. *Stadens rättssubjektivitet trädde, ehuru i teorien erkänd, praktiskt taget ofta i skuggan för magistratens. Magistraten uppbar stadens medel, förvaltade dem och beslöt om erforderliga utgifter.*[2]

Småningom försköts under tiden 1719—1862 detta förhållande. Men utvecklingen förlöpte i högsta grad olikformigt. I många städer behöll magistraten länge nog mer eller mindre oinskränkt disposition över stadens medel. Långt in på 1800-talet möter man uppgifter om att magistraten i den ena eller andra staden varit praktiskt taget allenaråda nde. Visserligen uppdrogo oftast de av Kungl. Maj:t fastställda staterna (se nedan s. 15, 21) gränser för deras självrådighet. Men det bör dock ihågkommas, dels att åtskilliga städer länge redde sig utan sådana stater, dels att även eljest frånvaron av kontroll från vare sig kronans eller borgerskapets sida beredde möjligheter till godtyckligt förfarande.

Regeln var emellertid, att borgerskapet förvärvade större och större inflytande. På sina håll tilltvingade det sig ett sådant inflytande; på andra håll vann det i godo samma mål. — Redan på 1700-talet fick borgerskapet i många städer ökad delaktighet i den ekonomiska förvaltningen, genom sina äldste, genom s. k. sjumanskammare eller ekonomikammare och icke minst genom särskilda kommissioner, direktioner och nämnder, som för sina speciella ändamål utrustades med självständig medelförvaltning. I allmänhet synes det dock vara först under 1800-talet, som magistraterna mera allmänt undanskjutas från den ekonomiska förvaltningen, även — detta är ur här förevarande synpunkt det viktigaste — från förvaltningen av de kassor från vilka de själva avlönades. Detta torde framför allt sammanhänga därmed, att borgerskapet, som förut utgjort den enda klass i städerna, som ägde kommunala rättigheter, under 1800-talets lopp förlorade sina företrädesrättigheter och lämnade plats för en stadskommun av bredare läggning, som i sig innefattade även andra element än de borgerliga. Innan borgerskapet förlorat sin ensamrätt vid riksdagsmannaval (1856—58), hade denna nya stadskommun genom uppgörelser i enskilda städer blivit på många håll förverkligad. Detta skedde i stor omfattning (särskilt från och med 1830-talet) därigenom att för städernas ekonomiska förvaltning inrättades drätselkammare, som i stället för de av borgerskapet valda magistraterna blevo den nya stadsmenighetens första organ.[3] 1862 blev denna inrättning obligato-

[1] Jfr nedan s. 25, 31.

[2] Jfr *Herlitz*, a. a., s. 104.

[3] Denna utveckling, som utgör det betydelsefullaste draget i den svenska stadsförvaltningens historia under 1800-talet, har i litteraturen hittills knappast blivit beaktad.

risk, varjämte i flertalet städer inrättades stadsfullmäktige. *Med magistraternas medelförvaltning var det då förbi.*

Magistraternas ställning har sålunda, delvis i samband med institutionens byråkratisering, genomgått en högst betydelsefull förändring. »Staden» framträder småningom som ett från magistraten allt klarare åtskilt rättssubjekt.

Det är av vikt att hava uppdragit dessa grundlinjer i städernas och magistraternas utveckling, innan man övergår till magistraternas avlöningsförhållanden.

2. Magistraternas underhåll.

Vid undersökning av magistraternas avlöningsförhållanden torde inledningsvis böra göras en distinktion mellan de två huvudformer, varunder magistraterna under tidernas lopp uppburit ersättning för sitt arbete.

»Förläning» och avlöning. Avlöningsstater.

Detta kunde ske antingen i den formen, att vissa inkomster eller rättigheter stodo till magistraternas förfogande utan avseende på att dessa inkomster eller rättigheter till sitt värde växlade från det ena året till det andra, eller i den formen, att vissa bestämda belopp utbetalades till vederbörande. Dessa former må för enkelhetens skull betecknas som *förläning* och *avlöning*.

Förläningsformen var, som av det föregående framgår, i stort sett den förhärskande under äldre tid. Så ock i städerna. »Städernas» inkomster av olika slag disponerades av magistraterna (se sid. 9). Kunde dessa inkomster ökas, så mycket bättre för magistraterna; det var merendels ingen som bestred deras rätt att draga fördel därav. Då nu under 1600-talets förra hälft, av skäl som förut angivits, det blev en maktpåliggande angelägenhet att åt magistraterna bereda ökade ekonomiska förmåner, anknöt man naturligt till denna gamla ordning. Då magistraterna — enkannerligen borgmästarna — hos Kungl. Maj:t begärde förbättring i sin ekonomiska ställning, blev svaret ofta en maning att söka »excolera» städernas inkomster;[1] att därmed magistraternas intressen blevo tillgodosedda, var så självklart, att det ej behövde utsägas. Eller ock ställdes nya eller ökade inkomsttitlar till städernas förfogande: tolag, andelar i accisen, o. s. v. Förutsättningen var alltjämt densamma: att magistraten med sitt inflytande över stadens ekonomi icke behövde befara att lida brist, blott stadens inkomster voro tillräckliga. Vi citera såsom exempel den fras, varmed överlåtelsen av $^1/_3$ av accisen till ett stort antal städer 1642 beledsagades: » . . . och tvivlar K. M:t intet, att enär detta såväl som andre stadens intrader . . . . . bliva i lika måtto rätt excolerade och iakttagne, det ju borgmästare och råd med flere stadens betjänte skola därav hava ett redeligt uppehälle.»[2]

Länge nog ägde detta system på vissa håll bestånd. Under frihetstiden, ja ända in på 1800-talet förekom det, att magistraterna utan varje kontroll disponerade över städernas medel, godtyckligt stegrade inkomsterna och därmed sågo sig själva tillgodo.

Men länge dessförinnan hade *en utveckling* begynt, *som efter hand skulle inskränka magistraternas självständighet och förvandla dem från förläningsinnehavare till löntagare. Deras underhåll* kom nämligen att ej bestridas genom tillhandahållande av medel, som de själva uppburo och efter gottfinnande disponerade över, utan *bestämdes till sin storlek och utbetalades till dem från kassor som andra förvaltade eller åtminstone kontrollerade.* Vi stå här inför återverkningarna av det nyss skildrade utvecklingsförlopp, varigenom »staden» blev en rättslig realitet vid magistratens sida.

[1] Exempel: kungl. resolutioner för Falun, Västerås och Viborg 1642 och för Brätte 1643.
[2] Cit. ur k. res. för Karlstad 25 febr. 1642.

Ett steg, som på sätt och vis pekade i denna riktning, togs, då det för vissa städer bestämdes, att en viss procent av deras inkomster, icke mer och icke mindre, skulle användas till magistratens underhåll,[1] medan återstoden tillförsäkrades stadens kassa att användas till allmänna behov. Denna ordning tillämpades exempelvis i Sala.

Men detta blev blott en övergångsform, som efter 1600-talet knappast torde hava tillämpats. Man slog i stället in på den linje, som 1619 års stadga om städernas administration hade angivit: »På det var och en må desto bättre kunna utstå det besväret, som hans kall med sig förer, och giva så mycket bättre akt uppå sin ombetrodda tjänst, så vele vi särdeles låta göra en förordning över var stads ämbetsmän, över deras löner och besoldning, efter stadens förmåga och inkomst, vilka dem riktigt och årligen efter stadsens medel, som vi härefter beskrivandes varda, handfångas och erläggas skall» (p. 10).

Den princip som härmed uttrycktes var ingalunda ny. Fasta lönebelopp hade även tidigare förekommit. Men principen fick en helt annan och större räckvidd, då genom densamma skulle tillgodoses de väsentligt ökade krav som följde med magistraternas byråkratisering.

Principen innebar, att, *med undanträngande av förläningsformen, åt magistraternas ledamöter fasta lönebelopp skulle tillförsäkras, varigenom dessa å ena sidan berövades möjligheten att godtyckligt disponera över sin uppbörd och därigenom öka sina inkomster, å andra sidan erhöllo viss trygghet mot förluster.*

Att principen upptogs i 1619 års stadga innebar ingalunda att den genast slog igenom. Småningom blevo dock s. k. *avlöningsstater* fastställda för ett stort antal städer. Det synes till en början oftast hava varit landshövdingarna som utfärdade dem; som exempel kunna anföras stater för Västerås 1654, för Vimmerby 1664, för Falun 1666 o. s. v. Understundom förekomma emellertid av Kungl. Maj:t fastställda stater.[2] Under mitten av 1600-talet torde det hava blivit en tämligen allmänt genomförd regel, att magistraternas ledamöter skulle åtnjuta bestämda löner.

Under Karl XI:s tid togs saken definitivt i regeringens händer.

Frågan togs upp i samband med det arbete på en fast ekonomisk reglering av den offentliga förvaltningen i allmänhet, som kännetecknar Karl XI:s tid. För städernas del hade den särskilt aktualiserats genom de ingrepp från kronans sida för vilka magistraternas löner hade utsatts under krigsåren.[3] Önskemålet behjärtades av konungen i samband med en ingående granskning av de olika städernas ekonomiska förhållanden.[4] Sedan redan ett antal städer fått stater fastställda av Kungl. Maj:t, synes i början av 1695 hava utfärdats en generell föreskrift om att sådana skulle inrättas.[5] Genom kammarkollegii och landshövdingarnas försorg verkställdes planmässiga undersökningar angående städernas inkomster och deras bärkraft, varefter det — under beaktande av andra städers

[1] Idén finnes uttryckt i ett av Axel Oxenstierna författat förslag till instruktion för landshövdingen i Östergötland (1622 eller 1623): »På det ock att beskedligt folk desto lättare må kunna havas, som sig stadsens ärende med flit påtaga, därföre skola alle stadsens inkomster, de vare sig store eller små, delas i tu; därav lägges den ena delen till stadsens gemene bästa i kistan; den andra delen förordnas ämbetsmännen till uppehälle och växe deras lön efter som stadsens inkomst genom deras flit tilltager.» (Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling I: 1, s. 332).

[2] Så t. ex. i Stockholm (1636 m. fl. tillfällen) och Göteborg (1640). *Hermanson* uppger, s. 333: »från år 1640 försågos städerna med kunglig stat för sina tjänstemän». Detta är ej riktigt, ty om än vissa städer vid denna tid fingo av Kungl. Maj:t fastställda stater, så förekom ofta — efter vad det vill synas vanligen — att dylika stater, där de funnos, fastställdes av landshövdingarna. Först från 1690-talet fastslås det som regel, att stater skola fastställas av Kungl. Maj:t.

[3] Jfr k. res. på städernas besvär 1678 p. 4, 1686 p. 22.

[4] Uppslaget till denna granskning gavs genom k. br. till kammarkollegium 10 nov. 1691.

[5] K. br. 8 febr. 1695, som åberopas i senare skrivelser från kammarkollegium, har ej kunnat återfinnas. Det synes hava innehållit en föreskrift att kammarkollegium skulle »projectera vissa stater för städerna i riket, proportionerade efter var och en stads inkomst och nödvändiga utgift».

förhållanden och storleken av den arbetsbörda, som åvilade resp. magistrater — fastslogs hur dessa inkomster skulle för ämbetsmännens underhåll och andra ändamål disponeras. På detta sätt blevo *under åren 1689—1700 avlöningsstater fastställda för omkring hälften av rikets städer*, varav 36 inom det nuvarande Sverige. Det stora nordiska krigets utbrott avbröt verket.[1]

Avlöningsstaterna äro alla uppställda efter ett gemensamt formulär. Först anföras lönebeloppen för olika befattningshavare, därnäst särskilda anslag för expenser, »publike byggnader», extra ordinarie utgifter o. s. v. Staterna innehålla även anvisning på de »stadens medel», med vilka utgifterna skulle bestridas (»till ... avlöningar etc.... bliva underbem:te stadens medel, som nu för tiden falla eller där framdeles flere falla kunde, anslagne och anordnade»).

Dessa stater utgöra, såsom redan antyddes, i städernas förvaltning en nyhet av stor principiell betydelse.

Inskränkningar i tillämpningen av principen om fasta löner.

Det är emellertid *icke fråga om att i ett slag genomföra en ny ordning.* För det första *fastställdes stater blott för en del städer*, medan i andra städer den gamla ordningen fortfor att äga bestånd. Först efter hand blev statväsendet fullständigt genomfört; mot slutet av 1700-talet torde det kunna betecknas som en så gott som undantagslös regel, att rikets städer voro försedda med av Kungl. Maj:t fastställda avlöningsstater.[2]

För det andra var lönernas fixering såtillvida ofullständig, att *magistraterna länge* — långt in på 1800-talet — voro *underkastade lönereduktioner, så snart inkomsterna tröto.*

För det tredje var det *ingalunda så, att de fasta, i staterna upptagna avlöningarna helt undanträngde förläningsformen.* Denna kan tvärtom än i dag anses äga bestånd, i och med magistraternas rätt till sportler.

De båda sistnämnda omständigheterna äro var för sig förtjänta av en mera ingående behandling.

A. Staternas bestämmelser om lönereduktioner.

Principen om magistraternas avlöning med fixerade belopp gällde länge med den högst betydelsefulla inskränkningen, att *magistraterna icke voro ovillkorligen tryggade vid åtnjutande av de avlöningsbelopp, som i staten upptagits.* Det tillstaddes ej att, då inkomsterna tröto, förlusten gick ut över de behov, som jämte avlöningarna skulle bestridas. Av dylika synpunkter förestavades en sådan föreskrift som den, vilken gavs för Hälsingfors 1653: »Denna förordning (om tjänstemännens löner) är så förstående, att intet alla stadens intrader tages till avlöningar utan besparas bäst man kan till andra stadens nödvändiga utgifter och byggningar.»[3] Karl XI:s stater, som för lång tid framåt blevo normerande, stodo i detta hänseende på en ståndpunkt som naturligt anknyter till äldre förhållanden. Magistraternas lönebelopp blevo visserligen fixerade och tjänstemännen tryggades mot sådana ingrepp från kronans sida som förekommit under Karl XI:s krig, men på samma gång förklarades det, att om inkomsterna ej räckte till, magistraternas medlemmar måste vidkännas däremot svarande lönereduktioner: »*skulle ock så någon gång hända, att medlen intet årligen indraga den summan som till statens avlöning och publike byggningar rekvireras, så måste bristen på vars och ens avlöning proportionaliter ankomma.*» Detta innebär, om man så vill, att förläningsprincipen i visst hänseende hölls vid makt även i avseende å de skenbart fixerade avlöningarna.

Oförändrad återkommer klausulen från Karl XI:s stater i så gott som alla

---

[1] *Herlitz*, a. a., s. 99. — Staternas tillkomst kan studeras i kammarkollegii skrivelser till Kungl. Maj:t.

[2] En så betydande stad som Linköping fick 1772 sin första stat.

[3] *E. Ehrström*, Helsingfors stads historia (Helsingfors 1890), s. 50.

avlöningsstater för städerna långt in på 1800-talet, vanligen dock i vissa hänseenden preciserad och modifierad. Å ena sidan fastslogs uttryckligen, att den summa som i staten var anslagen till »publike byggnader» först och främst skulle oavkortat utgå. Å andra sidan tillerkändes magistraterna en förmån, vartill redan under 1690-talet uppslaget givits:[1] rätten att till fyllande av den brist, som ett år uppstått, räkna sig tillgodo ett följande års överskott.[2] Från slutet av 1700-talet förekommer ofta att reduktionsklausulens tillämpning så till vida inskränkes, att lönerna ej få understiga de belopp, som enligt förut gällande stat utgått. På sätt och vis är det alltså det gamla systemet som fortlever, låt vara i något modifierad form: *magistraterna hava ansvaret för stadens inkomster och skola se till, att dessa ej tryta; men om så sker, är det ingen som griper in.* Förlusten går helt ut över dem själva. Kronan ikläder sig ingen garanti. Och det är icke heller tal om någon rättslig förpliktelse för borgerskapet att fylla eventuella brister.

Åtskilliga exempel från 1800-talets förra hälft kunna anföras på att ännu då detta stadgande ingalunda ansågs som en tom bokstav. Så t. ex. fick magistraten i Göteborg under den ekonomiska kris, som staden efter Napoleonskrigen genomlevde, vidkännas högst väsentliga lönereduktioner.[3] Magistraten i Falun uppgives 1812 blott ha uppburit hälften av sina inkomster enligt stat.[4] I de stater som fastställdes på 1810-talet ingick förbehållet regelbundet, visserligen ofta med den modifikationen att lönerna aldrig skulle få sjunka under det belopp som i förut gällande stat stadgats, och ännu vid 1856—58 års riksdag åberopades regeln om eventuell lönereduktion för magistraten såsom alltjämt i flertalet städer gällande (Boman i borgarståndet). Ännu så sent som 1850 insattes klausulen av Kungl. Maj:t i staten för Kristianstad.[5] Att klausulen icke betraktades som en tom bokstav därom vittnar också den omständigheten, att då borgerskapet i Halmstad 1850 »iklädde sig garanti och ansvarighet för magistratens och stadens övriga tjänstemäns f. n. innehavande löners ordentliga och fulla utgående, med förbindelse att fylla den ... brist, vilken ... löntagarna eljest skulle få vidkännas», detta av magistraten ansågs som en så stor förmån, att den i gengäld avstod från sina anspråk på löneförbättring.[6] I Jönköping var 1845 års stat den första som ej talade om avkortning i lönerna.[7]

Det får likväl icke förbises, att *vad staterna innehöllo om magistraternas rätt till vissa löner verkade med en moralisk auktoritet som var starkare än en strängt juridisk tolkning av dem medgav.* Att t. ex. en viss lön prövats skälig för borgmästaren i en stad, gav naturligen denne vissa anspråk på att verkligen komma i åtnjutande av den. Det fanns olika möjligheter i sådan riktning. Man kunde t. ex., ehuru lagligheten av en dylik åtgärd var omtvistlig, i sådant syfte använda besparingar på det i staten upptagna anslaget för publika byggnader m. m. Magistraten kunde också med en viss rätt uppställa det anspråket, att de grunder, efter vilka stadens inkomster utgingo, skulle jämkas, om det visade sig att de ej voro tillräckliga till att bestrida avlöningarna; man kunde t. ex. ifrågasätta en höjning av tomtören, ståndpenningar, hamnavgifter, tolag o. s. v. Man kunde också ifrågasätta — och ifrågasatte ofta —, att borgerskapet skulle underkasta sig särskild uttaxering för magistratens underhåll; en viss moralisk skyldighet i denna riktning gjordes stundom gällande.

---

[1] K. res. på borgarståndets besvär 1697 p. 36.
[2] Jfr k. br. till kammarkollegium och statskontoret 17 aug. 1727.
[3] *Kjellberg*, Om stadsstyrelsen, s. 18 ff.
[4] Magistraten till K. M:t 8 jan. 1814 (bland bilagorna till kammar-, bergs- och kommerskollegiernas skrivelse till K. M:t 22 maj 1821, *Riksarkivet*).
[5] K. br. 22 aug. 1850.
[6] K. br. 26 april 1850.
[7] *Schartau*, Jönköpings historia, IV (Jönköping 1922), s. 226.

Den rigorösa princip, som behärskade staterna, blev sålunda i praktiken på mångahanda sätt modifierad. Den allmänna ekonomiska utvecklingen, som medförde ökad skattekraft, underlättade väl i sin mån denna förändring. Magistraternas underhåll, som ursprungligen spelat en dominerande roll i städernas förvaltning, blev, relativt taget, av allt mindre betydelse.

Men *definitivt avskriven blev principen dock först, då ansvaret för den ekonomiska förvaltningen gled ur magistraternas händer.* Detta är helt naturligt. Först då kommunen själv övertog uppbörd och förvaltning, kunde den ikläda sig ansvaret för bestämda avlöningar, att utgå i ond som god tid. Redan under 1700-talet finnes det exempel på att så skett,[1] men i allmänhet var det först under 1800-talets mitt som förändringen ägde rum.[2] Sammanhanget ligger på många håll i öppen dag: staden kräver att få övertaga den ekonomiska förvaltningen, och magistraten avstår gärna därifrån mot förmånen att erhålla tryggade inkomster.[3]

B. »Förläningss»-väsendets fortbestånd vid sidan av avlöningarna.

Avlöningsprincipen blev, som nämnt, för det andra även så till vida ofullständigt genomförd, att de fasta avlöningarna ingalunda helt undanträngde förläningsformen.

I avlöningsstaterna, som egentligen voro uttryck för en strävan att ersätta förläningsväsendet med ett verkligt avlöningssystem, uppräknades, såsom nämnt, de olika inkomstarter, varmed de i staten upptagna anslagen skulle bestridas. Men *det fanns inkomster, som ej upptogos i staterna och som alltfort uppburos av magistratens ledamöter direkt,* som alltså bibehöllo förläningsformen. Ofta förekommo f. ö. särskilda överenskommelser, eventuellt fastställda av Kungl. Maj:t, genom vilka än den ena, än den andra inkomsttiteln — även sådana, som upptogos i staterna — direkt anvisades åt vissa tjänstemän.[4] Detta stämde väl med tidens hushållningsvanor, och från magistratsledamöternas synpunkt erbjöd en sådan anordning i många fall en utväg att befria sig från den fara för inkomstreduktion som, efter vad i det föregående visats, förelåg, eller förvärva högre inkomster än i resp. stater avsetts.

Några särskilt viktiga inkomstarter av den art, att de ända till senaste tid utgått till magistraterna direkt och sålunda först sent förlorat sin förläningskaraktär, såvida ej denna karaktär rent av än i dag bibehållits, skola i det följande i korthet beröras.[5]

a. Löningsjordar.

Först är det då anledning att nämna en understödsform, som inom den äldre stadsförvaltningen spelade en avgörande roll: borgmästare och rådmän disponerade i de flesta fall *»löningsjordar»* å den städerna tillhöriga jorden. Småningom har denna understödsform försvunnit. Vanligen har därvid så tillgått, att staden själv övertagit jorden mot ersättning antingen i den form, att vederböran-

[1] Norrköping 1777. *Hertzman*, Några bidrag till Norrköpings stads historia (Norrk. 1856), s. 72.

[2] Det är svårt att i särskilda fall uppgiva, när regeln upphörde att gälla. Stundom synes den, ehuru kvarstående i staten, hava bortglömts, medan det å andra sidan synes hava förekommit att den utan avsikt bortfallit (jfr följande not).

[3] Jfr t. ex. Örebro magistrats »erinran» 23 febr. 1852 (akt i civildep. 18 jan. 1853) i fråga om inrättande av en drätselkammare, »att då stadens tjänstemäns rätt att till fullo utbekomma dem anslagna löner anses vara beroende av tillgången i stadskassan, denna kassa, i likhet med vad hittills iakttagits, icke må disponeras annorlunda än magistraten medgiver, så framt icke stadens invånare vilja giva tjänstemännen ovillkorlig försäkran, att dessa alltid ordentligt och fullt ut bekomma sina löner utan avseende på kassans ställning». Det upplystes under ärendets fortsatta behandling, att i sist fastställda lönestat (1850) reduktionsklausulen ej inginge. Yttrandet är likväl upplysande med avseende på det i texten angivna sammanhanget.

[4] Ex.: k. res. 13 jan. 1783 (om fördelning av Eksjö stads inkomster mellan magistrat och borgerskap).

[5] Det torde böra betonas, att den följande redogörelsen icke på långt när upptager alla de former vari förläningsprincipen under senare tid kom till tillämpning.

de befattningshavare tilldelats det arrendebelopp, som staden för jorden erhållit, eller i form av ett fixt belopp. Ännu vid början av 1800-talet torde det hava varit regel, att städernas magistrater hade sina löningsjordar. Först under nämnda århundrades lopp synes den även ur andra synpunkter (jfr ovan s. 11) viktiga förändring, varigenom städernas borgmästare och rådmän upphörde att vara jordbrukare, mera allmänt hava genomförts. Vid 1800-talets början var den i varje fall i huvudsak fullbordad. Blott i 40 av rikets städer upptages vid denna tid bland rådhusrätternas inkomster: »inkomst av jord eller vederlag för mistning av jord».[1] — För närvarande är det blott i några få städer, som en sålunda tillkommen ersättningssumma ens särhålles från övriga inkomster. I intet fall torde det längre förekomma, att en magistratsledamot omedelbart disponerar löningsjord.

b. Bötesandelar.

Redan enligt stadslagen åtnjöto rådets medlemmar andel i vissa *böter*. Härtill kommo mångahanda stadganden i senare lagstiftning. De allmänna regler, som lagstiftningen sålunda uppställde, modifierades emellertid genom tid efter annan utfärdade stadganden för särskilda städer, särskilt sådana som gingo därpå ut att sådana bötesandelar, som enligt lag skulle tillfalla kronan, överlätos åt städerna eller deras tjänstemän. — Ytterligare komplicerades förhållandena genom särskilda anordningar i olika städer, varigenom bötesandelarna än ingingo till städernas kassor, än direkt uppburos av vederbörande tjänstemän. I den mån det sistnämnda var fallet, gällde med avseende på fördelningen av tjänstemännens andelar i sakören såsom huvudregel bestämmelsen i 1734 års lag (R. B. 32:3), att borgmästare skulle taga dubbel lott emot rådman. — En utredning om dessa invecklade förhållanden är icke behövlig för förevarande syfte, som endast påkallar ett konstaterande av att sakörena, som ett slags förläningsform, spelat en stundom högst avsevärd roll. Genom senare lagstiftning, som dels väsentligt kringskar bötesstraffets tillämpning, dels i allt större utsträckning lät böterna inflyta till statsverket, förlorade de emellertid alltmera av sin betydelse. I sistnämnda hänseende var särskilt 1864 års strafflag av vikt; efter dess införande förekommer ej längre, att domstolarna uppbära bötesandelar.

Då minskning eller indragning av bötesinkomster förekommit, har åt vederbörande tjänstemän ofta beretts ersättning antingen i form av tillökning i den fasta lönen eller i form av anslag avsedda att motsvara de förlorade inkomsterna.[2]

c. Auktionsprovision.

Från medeltiden härrör även en annan inkomstart. I städerna funnos vissa offentliga inrättningar, varav inkomsterna åtminstone stundom direkt tillföllo borgmästare och rådmän. Dit hörde vågen, klädeshuset, badstugan o. s. v. I senare tid blev det regel, att dylika inkomster, där de förekommo, inflöto i stadskassan. Men på ett härmed besläktat område tillämpades långt in i nyare tid, delvis än i dag, motsvarande principer. Sedan en *auktionskammare* under 1600-talet inrättats i Stockholm, medgavs i en kungl. resolution 1680 även för övriga städer att införa en liknande ordning. Denna rättighet blev genom resolutionen på städernas besvär 1723 yttermera bekräftad. Inkomsterna av auktionskamrarna brukade ej upptagas i staterna. Om deras användning stadgades särskilt för varje stad; synnerligen vanligt var att de tillföllo magistraternas ledamöter. »Auktionsprovisionen» var, åtminstone i vissa städer, en inkomst av ej ringa be-

---

[1] Bilagor till skatteregleringskommitténs betänkande, V (1883), s. 314 ff. Ännu så sent som 1873 heter det i *Rabenius'* Förvaltningsrätt, III, s. 392: »I de flesta städer torde delar av stadsjorden vara såsom löneförmån upplåtna åt deras ämbetsmän eller använda för andra publika ändamål».

[2] Om bötesersättningar se t. ex. k. pr. nr 87 vid 1920 års riksdag.

tydelse vid sidan av den fasta lönen.[1] I senare tid har utvecklingen gått i den riktningen, att inkomsten merendels indragits till stadskassan, vanligen mot ersättning till dem, som förut uppburit den.[2]

d. Bouppteckningsoch arvskiftesprovision.

1734 års lag (Ä. B. 9:1) stadgade skyldighet för borgerskapet i städerna att vid upprättande av *bouppteckningar och arvskiften* anlita magistratens biträde. Om ersättningen härför hade för Stockholms del tidigare stadgats vid inrättandet av förmyndarekammaren (1667). Generella stadganden meddelades sedermera i kungl. förordningarna 1 mars 1749 och 10 dec. 1756. De gingo därpå ut, att provisionen skulle utgå med viss % av bruttotillgångarna. Fördelningen skedde, liksom bötesfördelningen, enligt den principen att borgmästare tog dubbelt mot rådman. I regel uppburos medlen direkt av magistraten. I två hänseenden började man under 1800-talet uppfatta denna ordning såsom obillig: dels tedde den sig som ett olämpligt tvång för borgerskapet, från vilket övriga samhällsklasser voro befriade, dels drabbade avgiften synnerligen hårt sådana bon, som voro starkt gäldbundna. Yrkanden på ändringar framkommo också vid många riksdagar under 1800-talet (1809, 1815, 1828—30, 1834—35, 1840—41, 1850—51, 1856—58), men icke förrän 1863 vunno de riksdagens bifall. Svårigheterna vid reformens genomförande vållades därav, att om denna inkomst för magistraternas ledamöter minskades eller bortföll, man icke ansåg sig kunna åsidosätta frågan om ersättning åt dem. Denna fråga var så mycket mer maktpåliggande som bouppteckning- och arvskiftesprovisionen, vilken kunde uppgå till högst betydande belopp (den betecknades med full rätt som ett slags kommunal arvsskatt), utgjorde en väsentlig del av magistraternas inkomster. Det uppgavs till och med, vid 1840—41 års riksdag, »att bouppteckningsarvodet är den förnämsta inkomsten för städernas magistrater utom i Stockholm och Göteborg» (Jacobi i borgarståndet). Sedan man omsider funnit en form för denna frågas lösning (1868), har bouppteckning- och arvskiftesprocenten småningom avskaffats i flertalet städer, huvudsakligen under tiden närmast efter den nya lagstiftningen: 53 st. under åren 1869—1889, 10 senare. Och i de städer, där den alltjämt utgår (efter växlande grunder), inflyter den i många fall till stadskassan. Såsom direkt inkomst för magistraternas ledamöter spelar den alltså numera en obetydlig roll.

e. Övriga sportler.

Så är däremot icke fallet med andra sportler, som magistraterna i sammanhang med sin ämbetsutövning uppbära. Så länge kanslier funnits, genom vilka utfärdats handlingar ägande en viss rättskraft, har det varit vanligt, att dylika handlingar av parterna ersatts med expeditionsavgifter. Tvivelsutan har detta också ända sedan medeltiden varit fallet vid städernas rådstuvurätter, varvid dock är att märka, att dylika avgifter väl i regel tillfallit stadsskrivaren och ej rådets ledamöter. I den mån skriftliga former trängde igenom och särskilt en stadgad instansordning starkt ökade användningen av skriftliga expeditioner, blev det från statens sida en angelägenhet att tillse, att icke rätten till ersättning missbrukades och »justitien bliver stegrad och såsom för penningar såld». I detta syfte tillkom på ständernas begäran 1661 den första »ordning och taxa på de domar, brev och instrumenter, som av rätterne på landet och i städerne parterne bliva meddelte». Lagstiftningen om *expeditionslösen* har sedermera fullföljts genom allmänna förordningar av 1733, 1821 och 1883. Härtill komma vissa till beloppet mindre viktiga sportler av annat slag. Först på allra senaste tid hava i ett mindre antal städer sportlerna till huvudsaklig del indragits till

[1] Enligt skatteregleringskommittén inbragte auktionsprovisionerna i samtliga rikets städer 110,367 kr. 72 öre; löner och tjänstgöringspengar upptogos samtidigt till 1,317,574 kr. 49 öre.

[2] Jfr om auktionsprovisionen *Nothin*, s. 41 ff.

stadskassan mot ersättning.[1] I regel utgå de alltjämt till resp. befattningshavare, fördelade efter grunder, som fastställts i de för magistraterna gällande lönestaterna eller framgått ur arbetsordningarna för desamma. — Expeditionslösen beräknades av skatteregleringskommittén (1883) utgöra omkring en sjättedel av alla de tjänstemäns inkomster, som voro anställda för rättskipningen och kronouppbörden. För flertalet ledamöter av magistraterna utgöra sportlerna alltjämt en högst väsentlig inkomst.

De former för ersättning åt magistraternas ledamöter, som kunna anses äga karaktären av förläningar i ovan (s. 14) angivna mening, hava således blott efter hand lämnat plats för den nuvarande ordningen, där egentligen blott en, visserligen mycket viktig, sådan form — sportlerna — kvarstår vid sidan av den av städernas kassor bestridda fasta avlöningen. Övergången har stundom skett i den form, att den ifrågavarande uppbörden helt upphört (exempel: bötesandelar, bouppteckningss- och arvskiftesprovision), varvid i många fall direkt ersättning lämnats åt vederbörande befattningshavare, stundom i den form, att inkomsten indragits till stadens kassa, även i så fall ofta mot direkt ersättning till befattningshavarna.

Ville man försöka att lämna en översikt över magistraternas ställning i avlöningshänseende, yppa sig, såsom av den föregående framställningen framgår, betydande svårigheter. En sammanställning av staternas lönebelopp skulle endast vara av begränsat intresse. Av magistratsmedlemmarnas inkomster gingo nämligen ända fram till 1800-talet betydande delar i den form som i det föregående (s. 14) betecknats som »förläning». Om beloppet eller värdet av dessa förmåner är det synnerligen svårt att erhålla tillförlitlig upplysning. — Å andra sidan kan ej fastställas, i vilken utsträckning magistraterna faktiskt kommit att drabbas av sådana lönereduktioner, som enligt vad nyss visats, hörde till systemet. Översikt över avlöningsstaternas historia.

Emellertid må i detta sammanhang, till ledning för specialundersökningar, nämnas några ord angående utvecklingen av städernas stater.

Sedan, på sätt ovan nämnts, ett stort antal städer under 1690-talet erhållit av Kungl. Maj:t fastställda stater,[2] synes det i huvudsak varit vid fem olika tidpunkter, som ändringar i staterna eller fastställelse av nya sådana mera allmänt ägt rum.

Resolutionen på städernas besvär 1719 tillät städerna att inkomma med förslag till nya stater (p. 16). Detta gav uppslag till revision av staterna i ett stort antal städer under 1720- och 1730-talen.[3] Med år 1739 kan denna revisionsperiod anses avslutad, då Kungl. Maj:t i en fråga rörande löneregelering i Västerås förklarade, att »städernas stater så ofta sedermera (efter 1719) varit före och förmodligen sedan hunnit bliva så jämkade, att numera skäligen ej tyckes någon tillökning kunna sökas».[4]

Penningvärdets starka fall under den senare delen av frihetstiden och 1775 års därav föranledda myntrealisation gav uppslaget till förnyad granskning av lönestaterna, påkallad redan av nödvändigheten att verkställa en omräkning av städernas inkomster i analogi med vad som skedde i avseende å kronans rän-

[1] Jfr redogörelsen i Svenska Stadsförbundets tidskrift 1921, s. 321—324.

[2] Stater från 1690-talet finnas flerstädes tryckta, jfr t. ex. *Bohlin*, Bidrag till Alingsås stads historia (Alingsås 1920), s. 63, *Fyhrvall*, Bidrag till Gefle stads historia och beskrivning (Gävle 1901), bil. s. 71, *Steckzén* och *Wennerström*, Luleå stads historia 1621—1921 (Uppsala 1921), s. 110.

[3] Riksdagen tog under frihetstidens första år ej sällan befattning med hithörande ärenden. Jfr härom Svenska Riksdagsakter II: 1 (Sthlm 1909), passim.

[4] K. br. 23 okt. 1739 (åberopat som prejudikat exempelvis i kammarkollegii och statskontorets betänkande ang. löneregelering i Söderhamn 1 febr. 1740).

tor.[1] Uppslaget gavs genom k. br. 18 maj 1779. Ett stort antal städer fingo med anledning härav under 1780-talet sina stater reviderade.[2]

En snabb prisstegring på 1810-talet vållade ånyo att alla fasta löners realvärde kraftigt minskades. Statstjänstemännen fingo vid 1809—10 års riksdag en löneregler ing, varvid emellertid borgmästare och rådmän måste stå utanför. Frågan kunde emellertid ej undanskjutas; den trängde sig tvärtom fram i den ena staden efter den andra. Omsider fingo magistraternas önskemål 1815 — under omständigheter som i det följande (s. 33) skola behandlas — stödet av riksdagens och Kungl. Maj:ts auktoritet, i form av ett k. br. 31 aug. 1815. Förnyade stater antogos med anledning härav under de närmaste åren för flertalet av rikets städer.

Mindre i ögonen fallande, men likväl påtaglig är den livliga verksamhet för revision av städernas stater som ägde rum omkring och efter 1800-talets mitt. Man kan här icke peka på någon bestämd regeringsåtgärd såsom uppslagsgivande. Drivkrafterna voro ej heller av samma påtagliga karaktär som förändringarna i prisnivån vid föregående här berörda tillfällen. Revisionerna sammanhänga nämligen å ena sidan med den under denna tid, i stadsförvaltningen liksom annorstädes, starkt framträdande tendensen att ersätta förläningar med fasta avlöningar: löningsjordars samt, efter 1868, boupptecknings- och arvskiftesprovisioners indragning utgjorde exempelvis ofta anledning till löneregleringar. Å andra sidan verkade magistraternas omdaning i mera utpräglat judiciell riktning (särskilt observeras kämnärsrätternas indragning 1849 och kommunalreformen 1862); de organisatoriska konsekvenserna härav framtvungo ofta löneregleringar. Det förtjänar anmärkas, att det är under denna tid som staterna för städerna, vilka förut innefattat bestämmelser ej allenast om magistraternas avlöning utan även, i växlande omfång och utförlighet, om andra utgifter, inskränktes till att gälla blott det förra,[3] medan det å andra sidan blev vanligt att lönestaterna sammankopplades med arbetsordningar för rådstuvurätterna.

Som en löneregleringsperiod av icke mindre genomgripande betydelse än de föregående kan man med allt skäl beteckna den tid, som kännetecknades av prisstegringen genom världskriget; flertalet av rikets städer hava under denna tid erhållit nya lönestater för sina magistrater.

3. Vem avlönade magistraterna?

Vi hava hittills sett frågan om magistraternas underhåll företrädesvis ur dessas egen synpunkt. Det har således varit fråga om magistratens förmåner, magistratens anspråk. Däremot hava vi i möjligaste mån kringgått spörsmålet, *vem det var som bestred de ifrågavarande förmånerna.*

Såsom i det föregående utretts, bestreds magistraternas underhåll genom medel, vilka än — i synnerhet under äldre tid — stått direkt till magistraternas förfogande, än — i synnerhet under senare tid — särskilt jämlikt staternas stadganden ingått i kassor, varur sedermera underhållet utgått i mer eller mindre fixerade lönebelopp. För nu förevarande ändamål kräves en närmare undersökning av dessa medel.

De voro av varjehanda art. Redan i annat sammanhang hava vissa av dem berörts: sakören, sportler o. s. v. Ytterligare förekommo: avgifter på handel

[1] Jfr *Herlitz*, Historisk tidskrift 1921, s. 107.

[2] Såsom i tryck tillgängligt exempel må hänvisas till staten för Gävle 1785: *Fyhrvall*, a. a., bil. s. 123.

[3] Jfr härom även nedan s. 36.

och näringar, såsom tolag, hamnpenningar, bropenningar, vågmätare-, vräkare- och stämpelpenningar, marknadsståndpenningar och gärningsören, andelar i accis och slutligen direkta efter växlande grunder utgående skatter åvilande stadsbefolkningen.[1]

Varifrån härrörde nu dessa medel?

Denna fråga kan fattas på två olika sätt. Man kan *antingen fråga efter deras rättsliga grund eller ock* — bortsedde från de rättsliga synpunkterna — *fråga, huruvida bördan av magistraternas underhåll faktiskt, direkt eller indirekt, föll på städernas befolkning ensamt eller om bidrag därtill erhöllos även från andra håll.*

I vad mån föll bördan av magistraternas underhåll på stadsbefolkningen?

Om till en början den senare synpunkten anlägges, är det först angeläget att understryka, att *den direkta uttaxeringen från borgerskapet eller stadsbefolkningen i allmänhet i äldre tid spelade en mycket underordnad roll.* Regeln var, att inkomster av annat slag täckte åtminstone största delen av behoven.[2] Men i själva verket utgjorde dessa inkomster av annat slag till en viss grad blott en annan form för uttagande av bidrag från stadsbefolkningen. Tolag, vågpengar, hamnpengar, tomtören o. s. v. drabbade städernas egna borgare. Bouppteckningss- och arvskiftesprovisionen var ett slags arvsskatt o. s. v. *Genom allehanda indirekta skatter och avgifter m. m. fick således stadsbefolkningen bidraga till magistraternas underhåll.*

Emellertid inflöto bidrag till magistraternas underhåll i väsentlig omfattning även från andra än städernas egen befolkning. Förhållandet är påtagligt i fråga om t. ex. gärningsörena, som erlades av hantverkare på landet, och marknadsståndpengarna, som erlades för rätten att deltaga i städernas marknader. Det är likaledes påtagligt, då städerna erhöllo understöd i form av exempelvis hemmansräntor, kontanta statsbidrag o. s. v. Förhållandet framträder också med avseende på de avgifter å handel och näringar, som utgjorde en huvudpost i städernas ekonomi. De drabbade merendels direkt även andra än städernas egen befolkning och verkade för övrigt, även i den mån så ej var fallet, indirekt som en beskattning av landsbygden — detta till följd av det monopol på vissa näringsgrenar, som var städernas borgerskap tillförsäkrat: städernas handlande borgerskap hade i stort sett alltid i sin makt att i form av höjda priser återtaga vad som erlagts i tolag, hamnavgifter o. s. v. Man kunde möjligen gå ännu längre och göra gällande, att även den beskattning, som det näringsdrivande borgerskapet var underkastat, tack vare näringsmonopolet, indirekt drabbade eller åtminstone kunde komma att drabba landsbygden. Det är i varje fall otvivelaktigt att *landsbygden i ej oväsentlig grad, direkt eller indirekt, ekonomiskt bidrog till stadsförvaltningens vidmakthållande.*

Då omfattningen av dessa landsbygdens bidrag kom under debatt, gjorde man från städernas sida gärna gällande att bördan dock huvudsakligen föll på dem. Landsbygdsintressenas målsmän hävdade ofta en motsatt uppfattning.[3] Förhållandet är i själva verket — detta torde redan de här gjorda antydningarna visa — att det är *ogörligt att finna ekonomiskt exakta uttryck för bördans fördelning mellan städer och landsbygd.* I varje fall låter det sig ej göra att här komma till sådana resultat, som kunde möjliggöra jämförelse med nutida

---

[1] Jfr *Herlitz*, Historisk tidskrift 1921, s. 96 jämte där anförda källor och litteratur.

[2] Följande uttalande, gjort av kammarkollegium i fråga om Ulricehamns stat 1696, är karakteristiskt: »Ehuruväl denna stads inkomster äro ganska ringa att de till denna stats avlönande ej hinna och förslå kunna, dock likväl, som borgerskapet sig åtagit att vilja genom deras sammanskott bristen uppfylla, finner kollegium för sin del intet därvid i underdånighet att påminna.» Kammarkollegium till Kungl Maj:t 31 aug. 1696.

[3] De motsatta ståndpunkterna kunna t. ex. studeras i riksdagsdebatterna om tolagen under 1830-, 40- och 50-talen.

förhållanden. Därtill äro förutsättningarna alltför olika: nutida förhållanden kunna ej jämföras med förhållandena under tider, då man rörde sig med helt andra skatteformer och då dessutom dessa voro oupplösligt förbundna med städernas monopolställning.

Voro inkomsterna av statlig eller kommunal natur?

Om därnäst en rättslig synpunkt anlägges, finner man att de olika inkomstarterna vilade på mycket olika grund. Då denna grund närmare undersökes, är det framför allt en fråga, som, ur förevarande utrednings synpunkt, tilldrager sig uppmärksamhet: *voro inkomsterna av statlig eller av kommunal natur? I vad mån ingingo bland de medel, varmed magistraterna underhöllos, sådana medel som kronan disponerade över och hade ställt till städernas förfogande?*

En dylik frågeställning är för nutida betraktelsesätt helt naturlig. För äldre tider låter den sig emellertid icke tillämpas.

I en del fall har kronan otvetydigt framträtt såsom fiscus, såsom ett ekonomiskt subjekt, vilket till magistraternas underhåll eller städernas stöd i allmänhet avstått egendom eller ekonomiska rättigheter, varav den varit i besittning. Det finnes exempel på kontanta anslag, utbetalade ur statskassan. Karaktären av en *överlåtelse från fiscus* är lika klar även i vissa fall, då kronan för ändamålet avstod en ekonomisk rättighet, såsom t. ex. då kronan till städerna överlät vissa andelar i tullar, acciser, sakören o. s. v., eller då kronan överlät antingen viss jord eller befogenheten att därav uppbära viss ränta.

Men endast sällan äro förhållandena så klara. Långt vanligare än de direkta överlåtelserna var, att *staten genom lagstiftning eller annorledes gav bemyndigande att uppbära en viss inkomst.* Genom lagstiftning eller särskilda privilegier och resolutioner för olika städer hava städerna eller magistraterna tillerkänts rätt till vissa bötesandelar, till boupptecknings- och arvskiftesprovisioner, till auktionsprovision, till expeditionslösen och andra sportler, rätt att uppbära tolag, våg- och stämpelpengar, hamn- och broavgifter o. s. v. Med lagstiftningens stöd utgick också den gamla kommunalskatten, »skottet»; särskilda privilegier och resolutioner auktoriserade liknande uppbördstitlar av varjehanda slag.

Dessa inkomster betecknades ofta under 17- och 1800-talen som statsbidrag. Är detta riktigt? De voro det otvivelaktigt så till vida, som de icke ansågos kunna rätteligen bestå utan statsmaktens bemyndigande, faktiskt givet eller åtminstone förutsatt. Men om man betecknar sådana inkomster såsom statliga, är det av vikt att noga överväga, vad detta innebär.

Man skulle kunna uppvisa många exempel på inom stadsförvaltningen förekommande inkomster eller rättigheter, som ursprungligen ansetts utan kronans bemyndigande äga tillfyllestgörande rättsgrund, men sedermera skiftade karaktär, i den mån uppfattningen om statens maktfullkomlighet trängde igenom. Skatter eller avgifter som utgått enligt gammal hävd och som reellt sett äro att jämställa med nutida kommunalbeskattning, fingo t. ex. stödet av kungliga bekräftelser eller blevo genom kungliga avgöranden preciserade till sin omfattning och kommo därigenom att uppfattas såsom en statens prestation.[1] Allt mer blev efter hand den uppfattningen förhärskande, att snart sagt ingen avgift, av vad slag den vara må, kunde anses rättmätig, med mindre den ägde stö-

[1] Det kan i detta sammanhang erinras om det välbekanta förhållandet att kronan ofta »unnar och efterlåter» en stad rätten till viss jord, även då kronan ingalunda är fångesman. *Forssell* anmärker, att då Gustav Vasa använder liknande uttryck om tomtören och andra gamla stadsinkomster, dessa »regala fraser» icke bevisa något med avseende å deras ursprungliga natur. Sveriges inre historia, II (Sthlm 1875), s. 113. Det gemensamma i dessa på måfå valda exempel är, att inkomster, vilkas innehav vid visst tillfälle bekräftats av kronan, därmed utan vidare kommit att uppfattas såsom skänkta eller förlänade av denna. Huruledes tolagens ursprungliga karaktär av kronodonation kan diskuteras se *Herlitz*, Statsvetenskaplig tidskrift 1922, s. 391.

det av kronans auktoritet i den ena eller andra formen eller också ägde frivillighetens karaktär.

Det nämndes att vid sidan av »statsbidragen» också förekommo sådana inkomster, som hade sin grund enbart i stadsbornas frivilliga beslut. Men även i fråga om dessa senare måste ofta kronans auktoritet tagas i anspråk. Städerna ansågos ej, såsom i modern kommunalförvaltning, berättigade att i vissa generellt fastställda former och efter generella grunder utkräva bidrag av sina medborgare (om deras ofullständiga rättskapacitet jfr även ovan s. 13). Man var således i stor utsträckning beroende av auktorisering från statens sida. Detta förklaras tillräckligt redan av den omständigheten, att det var i högsta grad ovisst och oklart, på vad sätt ett för stadens medlemmar bindande beslut skulle komma till. Tillkom det magistraten eller borgerskapet eller de äldste att besluta? Efter vilka grunder skedde omröstning? I vad mån var ett äldre beslut bindande för en senare tid? Var ett majoritetsbeslut bindande? Ur all den ovisshet som sålunda vållades av den ofullständiga rättskapacitet som fordom tillerkändes städerna, fanns blott en utväg: att söka statsmaktens stöd.

Det förekom således inom äldre stadsförvaltning en mångfald bidragsformer, som till sin natur äro att anse som förelöpare till den kommunala beskattningen: avgifter, som drabbade städernas invånare och av städernas myndigheter disponerades för städernas behov, men som i så måtto voro av statlig natur, att de i en eller annan form auktoriserats av statsmakten och därför uppfattades såsom understöd från kronans sida.

Mellan de olika arterna av pålagor voro gränserna över huvud taget ej på långt när så klart uppdragna som mellan nutidens stats- och kommunalförvaltning.

Man träffar i själva verket bäst 1600-talets tankegång på detta område, om man föreställer sig alla de pålagor som utgingo för allmänna behov såsom hörande till en och samma kategori. Alla utgingo de enligt överhetens bud, utgjorde delar av den tunga som överheten pålade. Sin rättsgrund hade de alltid ytterst i en verklig eller fingerad överenskommelse med en menighet, vilken därigenom givit sitt bifall till pålagan. Om denna menighet var av vidare eller trängre art, om — med andra ord — kronan träffat sin överenskommelse med en särskild ortsmenighet, i enlighet med beskattningsväsendets äldre former. eller med ombud för hela riket vid allmän riksdag, medförde ingen principiell skillnad.

Det visar sig sålunda helt enkelt omöjligt att verkställa en uppdelning av inkomstarterna ur synpunkten av vad som hade sin rättsgrund i statsmaktens och i städernas egen vilja. Så mycket mera ogörlig är en hållbar uppdelning, som de ifrågavarande inkomsterna till högst väsentlig del tryggades av en faktor. som låg utanför både stats- och stadsvilja: hävden.

»Städernas enskilda medel.»

Bland de många olika uppbördstitlarna brukade man emellertid sammanfatta de inkomster som togos i bruk för städernas förvaltning under namn av »städernas enskilda medel» eller »enskilda inkomster». Innebörden av detta begrepp var länge svävande. Medan från städernas sida hävdades att dessa medel, »såsom de medel varuppå städerna grundade äre, i alla tider hava varit ifrån kronans ingälder separerade och åtskilda»,[1] gjorde kronan under 15- och 1600-talen rätt så kraftiga ingrepp i dessa medels förvaltning (särskilt anmärkningsvärt är dels den delaktighet i förvaltningen som tillerkändes kronans ämbetsmän, dels att kronan disponerade över överskottet å medelförvaltningen, jfr även ovan s. 12). Efter 1719 års statsvälvning blev emellertid en gräns klart uppdragen. »Städernas enskilda medel» ställdes under vederbörande magistrats och borgerskaps disposition för att användas uteslutande för städernas egna

[1] Borgarståndets besvär 1678 p. 4. Jfr i samma riktning besvären 1680 p. 18.

behov. Statens kontroll upphörde. Detta förhållande blev, trots ansatser särskilt under Gustav III:s tid att återställa en statlig kontroll, bestående.[1] *Det var således ur de av »städerna» själva* (magistraten eller borgerskapet eller båda i förening, jfr ovan sid. 13) *disponerade enskilda medlen, som magistraterna avlönades.* Endast till en del utgjordes dessa enskilda medel av skatter och avgifter som drabbade stadsbefolkningen. Däri ingingo också medel, som från annat håll uppburos. — Det bör likväl anmärkas, att exempelvis bouppteckningS- och arvskiftesprovisioner och *vissa* andra *inkomster, som magistraternas ledamöter omedelbart uppburo* (»förläningar») i allmänhet *ej* torde hava ansetts *ingå i de enskilda medlen,* utan betraktades som städerna mer eller mindre ovidkommande personliga förmåner för resp. befattningshavare.

Dessa enskilda medel voro under 1700-talet och ännu under 1800-talets förra hälft i regel *splittrade på ett stort antal av specialförvaltningar,* var och en med sina särskilda uppgifter och sina särskilda tillgångar. Denna splittring blev t. o. m. i allmänhet mer och mer utpräglad, i den mån nya områden för samfälld verksamhet upptogos i städerna. Detta sammanhängde ytterst med den nyss anmärkta frånvaron av en enhetlig beskattningsprincip i städerna. Där alla de bidrag som uttagas för offentliga ändamål uttagas efter enhetliga grunder, finnes ingen anledning till ett dylikt särhållande. Nu var förhållandet det motsatta. Bidragsformerna voro oändligt växlande: direkt och indirekt beskattning, direkta skatter efter många olika grunder, drabbande olika grupper av befolkningen o. s. v. De som lämnat bidrag till ett visst ändamål, funno sig ej gärna i att uppkomna överskott användes för täckande av brister inom sådana förvaltningsgrenar, där bidragsskyldigheten var ordnad efter andra grunder.

Uppdelningen i specialförvaltningar var givetvis i högsta grad växlande. Likaledes växlade de former, varunder förvaltningen utövades. Det är ej anledning att här gå närmare in på detta förhållande. Det bör endast nämnas, att det *på många håll förekom, att de till magistraternas avlöning anslagna medlen ingingo i en från övriga förvaltningsgrenar skild kassa,* med namnet »*magistratens löningskassa*» eller dylikt. Det är naturligt, att, då borgerskapet efter hand utsträckte sitt inflytande över den ekonomiska förvaltningen i städerna, detta inflytande förhållandevis sent nådde fram till sådana kassor, i fråga om vilka alltså magistraten längre än annorstädes bevarade sin ensamrätt eller åtminstone behöll ett avgörande inflytande. Att de ifrågavarande medlen räknades till »städernas enskilda» kunde under sådana omständigheter lätt nog glömmas inför det faktum, att de hade sin rättsgrund i regeringens anstalter och disponerades av magistraterna ensamt. I all synnerhet var detta förhållandet i de fall, då de ifrågavarande inkomsterna voro av den art, att de icke alls eller blott till mindre del utgingo från borgerskapet. Det ligger därför intet överraskande i att magistraterna på sina håll hävdade en uppfattning, enligt vilken magistraternas avlöning på sätt och vis stod vid sidan av den egentliga stadsförvaltningen. I en lönetvist i Falun 1814 anförde magistraten t. ex., att stadskassan sedan lång tid disponerats av magistraten, »och är så mycket mindre rimligt föreställa, att denna kassa skall vara borgerskapets, som borgerskapet icke utgiva någon avgift, som däruti inflyter, utan den, som sagt är, underhålles av de inkomster kungliga donationer giva och vilka ej lära böra disponeras av någon annan än magistraten».[2]

---

[1] *Herlitz*, Historisk tidskrift 1921, s. 101 ff.

[2] Bland bilagorna till kammar-, bergs- och kommerskollegiernas skrivelse till Kungl. Maj:t 22 maj 1821. Liknande synpunkter utvecklade magistraten i Stockholm i tvisten om stadens drätselförvaltning 1813. *Simonsson* i Tidskrift för Stockholms stads tjänstemäns förening 1916, s. 51 ff. Av intresse är att då man från borgerskapets sida i Falun krävde rätt till revision av stadens medel, det icke begärdes att denna rätt skulle sträcka sig till de anslag, som utgingo till tjänstemännens avlöning, utan blott till anslaget för »publika byggnader» m. m. K. res. 30 dec. 1830.

Så uppfattade kunde de medel, som voro anslagna till magistraternas underhåll, onekligen jämföras med sådana medel som stodo till förfogande för olika verk, inrättningar och befattningshavare inom den egentliga statsförvaltningen.[1] Det bör ihågkommas, att detta i stor utsträckning var fallet ännu inemot 1800-talets mitt. I viss mån var det det gamla förläningsväsendet, som lämpat efter en ny tids krav fortlevde i det anordningssystem, som under Karl XI fått sin utformning (indelningsverket i vidaste mening). Mycket stora grenar av statsförvaltningen voro sålunda undandragna regeringens omedelbara disposition på ett sätt, som erinrar om den självständighet stadsförvaltningen åtnjöt. Lika litet som det fanns en centraliserad stadsförvaltning (se ovan) fanns det en centraliserad statsförvaltning i vår tids mening, d. v. s. i betydelsen av en förvaltning omfattande alla inkomster och alla utgifter. De tillgängliga medlen voro fastmera i stor utsträckning på ett varaktigt sätt anvisade till särskilda ändamål och ställda till omedelbart förfogande för dessa.

Sammanfattning.

I betraktande av att magistraterna underhöllos genom medel som stodo under städernas egen dispostion (de »enskilda medlen») var det otvivelaktigt riktigt, då man talade om att städerna avlönade sina magistrater (s. 26). Detta var riktigt även *så till vida att magistraterna till största delen underhöllos genom avgifter och skatter, som i första hand drabbade städernas befolkning.* Men bidrag till detta ändamål kommo tack vare kronans mellankomst även från andra än stadsbefolkningen (s. 23). Ännu mer betydande ter sig kronans roll om man fäster avseende vid *rättsgrunden för de olika inkomstarterna,* i det att även sådana skatter och avgifter, som helt eller delvis drabbade stadsbefolkningen, uttogos med stöd av kronans bemyndigande, generellt eller in casu, och därför kunde betraktas såsom »statsbidrag» (s. 24—25).

Utvecklingen under 1800-talet.

Men efter hand uppstå klarare gränslinjer.

Å ena sidan fick staten såsom ekonomiskt subjekt bestämdare form. Detta skedde genom en skarpare genomförd centralisering av statens medel. Anvisningssystemet upphörde. Den ena gruppen efter den andra av sådana medel som förut stått till särskilda korporationers, inrättningars eller befattningshavares disposition, indrogos till statsverket, som i stället fick att till dessa verkställa utbetalningar.

En liknande utveckling ägde, i stort sett samtidigt, rum inom stadsförvaltningen. I den ena staden efter den andra övergick man till att ställa de många olika kassorna under gemensam förvaltning. Ansatser hade förekommit redan under 1700-talet, men särskilt under tiden 1830—1862 är tendensen iögonfallande (jfr ovan s. 13); i större delen av rikets städer inrättades drätselkammare, som under sin vård fingo all ekonomisk förvaltning i resp. städer. Till deras förfogande ställdes alla de olika inkomsttitlar, som förut varit anvisade till särskilda ändamål. Centraliseringen fastslogs slutligen i förordningen om kommunalstyrelse i stad (1862) som en allmän regel: »vad staden samfällt tillhör, i fastighet, rörligt kapital eller inkomstgivande rättighet, ävensom medel vilka staten kan hava åt staden beviljat, skall, där ej annorlunda stadgat är, anses såsom tillgång till betäckande av stadens gemensamma utgifter och förvaltas på sätt här nedan sägs» (§ 5).

I och med det att staten och staden sålunda, var för sig, ekonomiskt konsolideras, måste den oklarhet, som rått med avseende å vissa gränsområden, övervinnas.

Det skulle ha kunnat tänkas, att frågan med avseende på magistraterna lösts

[1] Yttranden i sådan riktning fälldes exempelvis av reservanter (Wretman och Dahlström) i 1842 års lagberedning (s. 91, 98 f.) samt under diskussionen om städernas privilegier 1851 (Broman i prästeståndet, IV, s. 509).

på det sätt, att de inkomster, varmed deras avlöning bestreds, indragits till statsverket, ungefär på samma sätt som statsverket övertog andra ämbetsmäns hemmansräntor m. m. I samband därmed skulle det varit naturligt att statsverket övertagit ansvaret för magistraternas underhåll.[1] Man finge då tänka sig att drätselkammarens befattning icke skulle hava sträckts till nu berörda inkomster och utgifter.

Här skall icke göras något försök att klargöra, varför utvecklingen icke kom att gå i denna riktning, ehuru ansatser därtill ej saknas. Faktum är att problemet löstes på annat sätt.

Städerna behöllo under sin förvaltning de inkomster varmed magistraternas avlöning bestreds; dessa inkomster införlivades i den centraliserade kommunala finansförvaltningen. Även sådana inkomster, som stått till magistratsledamöternas omedelbara disposition, indrogos stundom till stadskassan (jfr ovan).

Emellertid inträffade ungefär samtidigt, att *de viktigaste av de inkomster, som för magistraternas avlöning spelade den största rollen, just vid samma tid fingo väsentligt minskad betydelse eller rentav helt och hållet försvunno.* Detta sammanhänger särskilt med den strävan till friare näringslagstiftning, som var kännetecknande för tiden. Den indirekta beskattning, som i olika former spelade en avsevärd roll i städernas ekonomi, betraktades såsom otidsenlig och inskränktes eller avskaffades. En direkt följd av näringsfriheten var att gärningsören, burskapsavgifter och marknadsståndpengar försvunno. Av andra avgifter, som drabbade omsättningen, blevo vissa helt avskaffade, såsom de s. k. stämpelpenningarna; andra fingo väsentligt reducerad betydelse. Kvar står visserligen tolagen, men endast i den modifierade formen av tolagsersättning; den tillkommer också blott ett mindre antal av rikets städer. Städernas fasta inkomster förlorade, om uttrycket tillåtes, sin expansionsförmåga. Medan det förut, vid behov av ökade tjänstemannalöner, varit en naturlig och ofta brukad utväg att hos Kungl. Maj:t utverka en ökning i exempelvis tolag eller andra avgifter på handel och näringar, var denna utväg numera, i enlighet med tidens allmänna åskådning, praktiskt taget stängd.

Samtidigt öppnades på annat håll *nya möjligheter genom städernas rätt att för vissa ändamål, till vilka magistratens underhåll ostridigt hörde, efter bestämda grunder uttaxera bidrag av sina medlemmar.* Denna rätt, otvetydigt uttryckt i 1862 års förordning, togs också i alltjämt ökad utsträckning i anspråk, så mycket hellre som den ekonomiska utvecklingen medförde ständigt ökad skattekraft.

Det kan synas ligga nära till hands att i korthet uttrycka förloppet så, att statens bidrag till magistraternas avlöning alltmer trädde i skuggan för städernas. Men denna sats kan missförstås, om den ej ses i belysning av vad som nyss anförts om statsbidragens art. Man får nämligen ej glömma, att då kommunalförordningen gav städerna rättighet att beskatta sina medlemmar, detta ur rättslig synpunkt egentligen ej innebar annat än att i stället för de bemyndiganden in casu från statens sida, som förut givits beträffande olika inkomster, trädde ett generellt bemyndigande. Beteckningen »statlig» kan man, principiellt sett, begagna om den moderna kommunalskatten med ungefär lika mycken rätt som om flera av den föregående tidens »statsbidrag». Dessa statsbidrag utgjordes ju f. ö. till icke oväsentlig del av avgifter, som drabbade bland annat stadsbefolkningen: tolag, våg- och hamnpengar, o. s. v. Att dessa bortföllo eller minskades, var för stadsbefolkningen ofta en lättnad. *Att i stället högre uttaxering tillgreps, innebar således delvis helt enkelt att man på detta område liksom på andra övergick från indirekt till direkt beskattning.*

[1] En sådan åtgärd har ock vid flera tillfällen under 1800-talet ifrågasatts.

4. Städernas skyldigheter i avseende å magistraternas avlöning.

De förhållanden, för vilka nu redogjorts, finner man ofta karakteriserade så, att *städerna voro skyldiga att avlöna sina magistrater*. Med stöd av den lämnade redogörelsen är det möjligt att närmare klargöra denna förpliktelses art och omfattning under olika tider.

Det bör härutinnan först och främst inledningsvis framhållas, att förpliktelsens innebörd var en annan, då magistraterna underhöllos genom förläningar (i den betydelse vari detta ord förut använts) än då fasta lönebelopp tillförsäkrades dem. Det har i det föregående framhållits att det förstnämnda systemet på sätt och vis ägde bestånd ända in på 1800-talet.

För den tid då detta förhållande bestod, kan frågan preciseras till att i första hand gälla städernas förpliktelse att erlägga sådana skatter och avgifter, som anvisades till magistraternas underhåll. Voro städerna förpliktade att enligt kronans gottfinnande underkasta sig bördor för detta ändamål? Var kronan berättigad att bestämma förpliktelsens omfattning? Svaret måste givetvis utfalla olika alltefter olika uppbördstitlars art. I fråga om vissa av dem tillmättes den gamla principen om beskattningens frivillighet avgörande betydelse. Vederbörande ortsmenighet var i så fall närmast att lämna det erforderliga samtycket. Men det är att märka att denna rättighet för menigheten att själv bestämma över sina bördor på två olika sätt kunde bliva illusorisk. Dels uppträdde magistraterna själva, som i här åsyftade hänseenden hade rakt motsatta inressen mot menigheterna, ofta oemotsagda som dessas målsmän och ägde i varje fall klar rätt att gemensamt med menigheten (borgerskapet) bestämma »stadens» vilja (jfr ovan s. 13). Dels kunde menigheternas bifall utkrävas av deras riksdagsombud: borgarståndets bifall kunde åberopas som ett medgivande från varje särskild stad. Det fanns andra uppbördstitlar som kronan oinskränkt kunde bestämma över. Det fanns vidare även bördor, som enligt lag åvilade borgerskapet. Härtill bör slutligen läggas en erinran om den förpliktande kraften hos långvarig hävd: det fanns inom städerna allehanda uppbördstitlar, som utgingo enligt gammal hävd utan att det kunde klargöras, var deras rättsgrund låg. I sådana fall kunde kronan ofta göra anspråk gällande på att bestämma förpliktelsens omfattning. Före 1719.

Det kommer här ej i fråga att undersöka dessa olika principers tillämpning på de konkreta fallen. Det må vara nog att framhålla, att de uppbördstitlar, som i magistraternas underhåll voro av den största betydelsen, faktiskt, ehuru de drabbade stadsbefolkningen, under 1600-talet lågo utom det område, där denna kunde inlägga sitt veto. Tolagens belopp synes i regel hava bestämts genom underhandlingar mellan regeringen och resp. magistrater; sammalunda torde det ha förhållit sig med andra avgifter på handel och näringar. Sportler av olika slag reglerades genom allmänna författningar, eventuellt utfärdade med riksdagens samtycke. Detsamma gäller om den accis, varav ett stort antal städer uppburo en tredjedel. Vad angår den jord, som donerats till städerna, kunde kronan bestämma, till vilka belopp avgifter för dess begagnande, i form av tomtören, vretskatter o. s. v., skulle upptagas; i realiteten kunde kronan på denna väg anordna en verklig fastighetsbeskattning.

Det kan sålunda fastslås att *det fanns många möjligheter för kronan att faktiskt bestämma omfattningen av städernas förpliktelser*. Därvid bör emellertid en omständighet noga beaktas. Det synes i regel ej hava varit fråga om förpliktelser åvilande menigheterna såsom sådana i form av kollektivt fattad

skyldighet för dessa att sammanbringa bestämda slutsummor. Förpliktelsen torde tvärtom i regel hava åvilat de bidragsskyldiga var för sig och innefattat erläggandet av vissa till beloppet fixerade avgifter. Det var därför som det icke lät sig göra att ovillkorligen tillförsäkra befattningshavare bestämda lönebelopp (se s. 16).

I och med det att det bestämts vilka olika arter av uppbörd som skulle förekomma i städerna och vilka övriga inkomster som för ändamålet skulle ställas till förfogande, hade Kungl. Maj:t i själva verket ofta praktiskt taget bestämt storleken av magistratens underhåll. Detta så länge förläningssystemet i egentlig mening bestod. Då sedermera en inskränkning däri skedde genom statväsendet (se ovan s. 14 f.), innebar detta att utöver bestämmandet om inkomsterna träffades ett avgörande från kronans sida, om hur stor del av inkomsterna som skulle användas till olika befattningshavares avlöning och till andra ändamål. Det var helt naturligt att regeringen på detta sätt bestämde om dispositionen av de medel, vilka ansågos hava av kronan ställts till städernas (eller magistraternas) förfogande. Om regeringen härvid kom att träffa avgöranden beträffande dispositionen av även andra medel, så låg häri — med tidens uppfattning om kronans befogenhet att reglera all offentlig förvaltning — intet orimligt.

Det finnes talrika exempel på att magistraternas ledamöter under dessa förhållanden vände sig till Kungl. Maj:t med begäran om ökning av städernas inkomster eller om löneregleringar, och att Kungl. Maj:t ansåg sig oförhindrad att omedelbart avgöra sådana ärenden. Så var också fallet, då Karl XI:s stater för städerna fastställdes.[1] Därvid tillgick merendels så, att genom samarbete mellan kammarkollegium och vederbörande landshövding storleken av resp. städers inkomster fastställdes och på grundval därav beräknades, huru stora löner som kunde »bestås» åt olika tjänstemän. Kronan och magistraterna voro ensamma parter i saken. Det normala var, att ärenden av detta slag avgjordes utan borgerskapets hörande, och där dess yttrande inhämtades ifrågakom det ej, att Kungl. Maj:t skulle vara skyldig att rätta sig efter dess mening. *Det ansågs ingalunda oförenligt med städernas rättsställning, att Kungl. Maj:t bestämde magistraternas avlöning till högre belopp, än borgerskapet önskade.*[2] Mot dylika ingripanden inneburo städernas privilegier alldeles intet skydd. — Härav får likväl ej dragas den slutsatsen, att man skulle handlagt hithörande frågor utan att taga hänsyn till om städernas borgerskap blevo drygt betungade eller ej. Tvärtom var det en noggrant fasthållen grundsats, att borgerskapet ej fick alltför hårt »graveras». Om borgerskapets bärkraft var otillräcklig, fingo lönerna rättas därefter eller ock tillgångar anskaffas från annat håll. I nödfall fick staden reda sig utan avlönad magistrat (se nedan s. 42 n. 2). Vid avgöranden angående städernas ekonomi, vare sig de ägde formen av beslut angående en inkomsttitel eller ett anslag att utgå ur stadens inkomster, var denna synpunkt ständigt aktuell. Om borgerskapets bärkraft var otillräcklig, fingo lönerna rättas därefter eller ock tillgångar anskaffas från annat håll. Synpunkten var på visst sätt ett korollarium av den vidsträckta rätt att disponera över offentliga medel som enligt gängse uppfattning tillerkändes kronan. Med denna rätt följde också en allmän plikt att tillse, att offentliga bördor, de månde nu räknas till stats- eller stadsförvaltning, drabbade så jämnt och rättvist som möjligt.[3]

[1] Jfr härom dels kammarkollegii skrivelser till Kungl. Maj:t (*Riksarkivet*), dels samlingar ang. städernas stater i kammarkollegii arkiv.

[2] Om man bland akterna träffar uttryck för den uppfattningen att Kungl. Maj:t ej kunde höja föreslagna belopp för en magistratsledamot, då »i orten intet mer för honom projecteras», så bör det framhållas, att denna tvekan med säkerhet skulle hävts om magistraten själv eller landshövdingen föreslagit högre belopp; det krävdes ej att borgerskapet skulle göra det.

[3] Jfr utförligare *Herlitz*, Statsvetenskaplig tidskrift 1922, s. 393 ff.

Från 1719 till 1800-talets mitt.

Dessa förhållanden ändrades då de »enskilda medlen» från och med frihetstidens början kommo under städernas egen disposition (regeringsformen 1719 § 40, 1720 § 51). Innebörden härav har redan ur andra synpunkter belysts (s. 13, 25): städerna fingo själva disponera överskottet på medlens förvaltning, den statliga revisonen upphörde. Av förändringen berördes däremot ej den befogenhet, som kronan förut ägt att reglera åtminstone vissa av de enskilda inkomsterna, ej heller dess befogenhet att genom stater bestämma om deras användning; regeringsformerna inskränkte uttryckligen området för självförvaltningen inom de gränser som uppdrogos av »stat och privilegier». *Alltjämt ordnades alltså, som redan i korthet omnämnts, magistraternas underhåll genom stater som av Kungl. Maj:t fastställdes.*

Med avseende på sättet för dessa staters tillkomst skedde visserligen en viktig förändring. Redan 1719 hade det lovats städerna, att de själva skulle få ingiva förslag till (projectera) nya stater (se s. 21). Detta innebar att tillvägagångssättet från Karl XI:s tid ej längre skulle tillämpas: frågor om de enskilda medlens användning skulle ej avgöras städerna oåtsporda; fastmera skulle de såsom regel anhängiggöras genom deras initiativ.[1] Detta fastslogs ytterligare genom ett k. br. 17 aug. 1727.[2] Det var därmed ej sagt, att Kungl. Maj:t endast skulle kunna stadfästa vad som från städernas sida föreslagits. Men det antyddes åtminstone, att åt uppfattningen i resp. städer skulle tillmätas en grundläggande betydelse.

Otvivelaktigt låg häri en viktig förskjutning i inflytandet över städernas stater. Frågan är blott, till vems förmån denna förskjutning skedde. I princip företräddes ju staden av magistrat och borgerskap gemensamt; det utsades också i nyss anförda k. brev. Härur kan visserligen den slutsatsen dragas, att stadens vilja i en löneregleringsfråga icke kunde anses hava kommit till uttryck, därest borgerskapets bifall saknades. Men den gällande regeln var dock så långt ifrån att åt borgerskapet giva en sådan ensamrätt, som på ifrågavarande område för närvarande tillkommer stadsfullmäktige, att den tvärt om åt borgerskapet anvisade att träffa överenskommelse i ärendet med magistraten. Att därmed borgerskapets bestämmanderätt i realiteten var betydligt kringskuren, det visas av sådana fall, då borgerskap och magistrat förelades att i tvistiga lönefrågor åstadkomma en »förening». Praktiskt taget torde också den stadens vilja, åt vilken förändringarna vid frihetstidens början gåvo ett starkare inflytande, oftare hava utgjorts av magistraternas önskan om ökat underhåll än av borgerskapets önskan om lindrigare bördor. På de flesta håll torde magistraten f. ö. hava ägt ett sådant inflytande, att borgerskapets samtycke, om man ens mödade sig att inhämta det, med lätthet kunde vinnas. Det normala torde därför hava varit, att de statsförslag som kommo från städerna innefattade sådana löneförmåner, varmed magistraterna kunde vara belåtna, vadan ingen anledning förefanns för Kungl. Maj:t att påfordra ökningar. Vad som genom stadgandena av 1719 och 1727 åsyftades, var således i första hand en viss trygghet mot den hos Kungl. Maj:t förutsatta strävan att begränsa magistraternas förmåner. Likaväl gentemot magistraterna som gentemot andra befattningshavare, likaväl i användningen av städernas enskilda medel som av andra offentliga medel var denna spar-

[1] Något hinder för att statfrågor anhängiggjordes genom ansökningar hos K. M:t fanns dock ej.

[2] Brevet innehåller i detta hänseende tillkännagivanden, dels att sekreta utskottet »vad staternas inrättande angår tyckt bäst vara, att med städernas staters utfärdande hädanefter på det sättet förfaras må, att sedan magistraten med borgerskapet vederbörligen projecterat stadsens stat, hava de densamma hos Oss att insinuera och om vår nådigste konfirmation att anhålla», dels att »sådant allt vid de stater som hädanefter för städerna kunna komma att konfirmeras, bör iakttagas». Yttrande över inkomna statförslag brukade infordras från kammarkollegium och statskontoret. Denna praxis fortfor hela 1700-talet igenom.

samhetssträvan från kronans sida naturlig.[1] Det var, praktiskt sett, mot dylika reduktioner i städernas förvaltning som man riktade sig.[2] Befogenheten att »projectera» hade däremot efter allt att döma alldeles ej sin udd mot befarade kungliga försök att öka borgarnas bördor. — I korthet sagt: de nya principer som genomfördes under frihetstiden torde i allmänhet icke hava medfört rubbning i de möjligheter som tidigare funnits att för magistraternas underhåll åvälva städernas befolkning större bördor än den själv ville medgiva.

Principen om städernas självförvaltning och deras rätt att »projectera» sina stater fick en helt annan innebörd, i den mån den förut osöndrade enheten, magistrat och borgerskap, upplöstes, d. v. s. i den mån borgerskapet (senare: stadsmenigheten i vidare mening) framträdde som den enda bäraren av stadens rättigheter, medan magistraten trädde i löntagares ställning. Befogenheten att uppgöra förslag till stater har därmed övergått från »magistraten med borgerskapet» till borgerskapet och (från 1862) stadsfullmäktige. Därmed har å ena sidan följt, att Kungl. Maj:t praktiskt taget upphört att, i sådana fall då borgerskapet (stadsfullmäktige) samtyckt till en viss ökning, motsätta sig en sådan. Redan vid prövningen av städernas stater på 1780-talet synes detta hava varit regel,[3] och från senare tid känner jag *intet exempel på att Kungl. Maj:t motsatt sig en ökning av löner, som borgerskapet (stadsfullmäktige) medgivit.* I och med borgerskapets stegrade inflytande har emellertid å andra sidan den garanti för tillgodoseende av magistraternas behov, som låg i det stora inflytande dessa ägde på staternas tillkomst, småningom bortfallit. Därmed har även *frågan om Kungl. Maj:ts befogenhet att föreskriva högre avlöning än »staden» ville medgiva* — en befogenhet som ej behövde tagas i anspråk, så länge magistraten själv till en viss grad bestämde »stadens» vilja — fått alltmera ökad betydelse. Redan från frihetstiden kunna exempel anföras på att Kungl. Maj:t vid uppkommande tvistigheter mellan magistrat och borgerskap träffade avgöranden som gingo utöver vad borgerskapet medgivit.[4] Vid 1780-talets löneregleringar har man icke anledning vänta några ingripanden i sådan riktning; de företogos i samband med reglering av de enskilda inkomsterna och förutsättningen var, att de icke skulle sträcka sig längre än som möjliggjordes av dessa inkomsters ökning. Dock finnes exempel på att Kungl. Maj:t gått borgerskapet emot.

I Linköping begärde magistraten bl. a. 50 % löneförhöjning. Borgerskapets äldste

[1] Såsom huvudsynpunkt vid Kungl. Maj:ts prövning av statfrågor framträder, i de fall jag undersökt, alltid frågan, huruvida inkomsterna tillåto en sådan avlöning som föreslagits.

[2] Det kan förtjäna påpekas att stadgandena tillkommo på en tid då det mycket talades om inskränkningar och besparingar inom olika grenar av förvaltningen. Att stadgandena av 1719 och 1727 närmast verkade i magistraternas intresse belyses exempelvis av borgarståndets skrivelse till K. M:t 1731 odat. (ink. 21 juni, *Riksdagsacta*) med erinran om den vedertagna principen »att när staten för en stad komme att inrättas och magistraten med borgerskapet vore ense hade då vederbörande det till staten författade project till E. K. M:ts nådigste konfirmation underdånigst att ingiva». Likväl hade från flera städer klagats, att inlämnade statförslag låge oavgjorda, varigenom magistraterna ej blott råkat »i ovisshet om de opåtalt måge få behålla, vad de av förra stater och vanligheten njutit, utan ock en del satte i mistning av det som uti det senare projektet mera än i förra staten är uppfört».

[3] Som ett prejudikat åberopas ej sällan k. br. till kammarkollegium och statskontoret den 9 maj 1787 ang. Karlshamn. De båda ämbetsverken hade föreslagit reduktioner i vad magistrat och borgerskap föreslagit. »Men som Oss härvid förekommit», heter det i k. brevet, »det stadens borgerskap samtyckt och understött magistratens ansökning, samt att allt vad till stadens årliga byggnader och övriga utgifter blivit uti den projecterade nya staten anslaget med villkor att om inkomsterne något år ej skulle vara tillräcklige till behovet, bristen då proportionaliter bör stanna på löningarne till dess inkomsterne kunna bliva så tillräckelige, att samma brist kunde ersättas, så have Vi funnit i nåder skäligt, att meranämnda nye avlöningsstat, sådan som den av magistraten blivit i underdånighet projecterad, så mycket hellre i nåder gilla och stadfästa, som den vederbörande dymedelst tillfallande löneförbättring icke kan lända varken Oss och kronan eller borgerskapet till gravation.»

[4] Jfr t. ex. k. br. 14 juli 1772 ang. Linköping.

motsatte sig förslaget. K. B. tillstyrkte likväl magistratens förslag under uttalande av starkt klander mot borgerskapets missriktade sparsamhetspolitik. Kammarkollegium och statskontoret tillstyrkte med hänsyn till stadens ekonomiska ställning blott en mindre ökning, men Kungl. Maj:t biföll »i anseende till flera förekomna skäl och omständigheter» magistratens förslag i nu nämnda avseende (k. br. 11 febr. 1788).

Frågan blev ånyo aktuell på 1810-talet, då, såsom redan i korthet omnämnts, en allmän revision av städernas stater ägde rum. Sedan vid 1810 års riksdag ett förslag om löneförhöjning ur statsmedel åt magistraterna blivit avslaget, bragtes saken vid 1815 års riksdag ånyo på tal i borgarståndet. Initiativtagaren, riksdagsmannen för Kristinehamn och Filipstad, önskade att Kungl. Maj:t skulle »i allmänhet och särdeles på de ställen där kronodonationsjord och andra inkomster årligen lämna betydligt överskott, stadga en löningsstat i förhållande till de av [stats]utskottet [för civile ämbets- och tjänstemän] antagne grunder». Här stod man nu inför frågan om Kungl. Maj:ts befogenhet att ålägga borgerskapet att bestrida viss avlöning. Förslaget utgick från att ett sådant åläggande var rättmätigt, men förutsatte att det skulle meddelas i överensstämmelse med vissa av riksdagen fastställda grunder. Emellertid angavs att ett dylikt åläggande huvudsakligen skulle meddelas i sådana fall, där städernas inkomster voro för ändamålet tillräckliga. Hade staden erhållit jord såsom understöd av kronan, ansågs det ej kunna förmenas kronan att tillse, att detta understöd kom till den användning som därmed avsetts. Men även andra fasta inkomster ansågos berättiga ett åläggande från kronans sida. Man utgick här tydligen från kronans allmänna överinseende över den offentliga hushållningen, vari man sedan gammalt inlade befogenhet att genom lämpliga jämkningar åvägabringa någorlunda jämn fördelning av offentliga bördor (jfr ovan sid. 30). — Emellertid stötte detta yrkande på motstånd. Från representanter från Stockholms borgerskap antyddes det t. ex., att ett åläggande ej kunde komma i fråga; det vore nog att städerna »anmodas, där sådant ej skett, arrangera för sina ämbetsmän att de ej lida brist». Ämbetsmannaintressenas förespråkare satte ej saken på sin spets, och borgarståndet förenade sig sålunda om en begäran, att Kungl. Maj:t skulle »anmoda» borgerskapet i städerna att »utse nödiga tillgångar till lönetillökning». Förutsättningen var densamma som i det ursprungliga förslaget; uppmaningen skulle nämligen gälla »särdeles där varest kronodonationsjord och andra inkomster lämna betydliga överskott».

Ett kungligt cirkulär i överensstämmelse med riksdagsskrivelsen utgick till rikets landshövdingar den 31 augusti 1815. Härav föranleddes i flertalet av rikets städer underhandlingar om nya lönestater. Utgångspunkten var därvid alltid en undersökning av tillgängliga inkomsttitlar. På det ena hållet ökades våg- och hamnavgifter eller tolag o. s. v. Därigenom välvdes bördan åtminstone till någon del på andra än städernas egen befolkning. På andra håll ökade man i stället tomtören och vretskatter o. s. v.; i så fall drabbades stadsbefolkningen ensam. Men det förekom ock att man tillgrep ökad uttaxering. Kronans auktoritet genemot ett motsträvigt borgerskap var givetvis större, i den mån ökningarna hänförde sig till inkomster, som kunde anses vara av kronodonations natur; detta var ju det av riksdagen dikterade kungl. cirkulärets innebörd. Ehuru man i handlingarna möter vissa uttryck för tvekan i avseende å åläggandena utöver vad städerna medgivit,[1] förekom det, att Kungl. Maj:t fastställde löner till högre belopp än städerna själva ville medgiva.[2]

Läget vid 1800-talets början kunde i allmänhet karakteriseras så, att magistraterna avlönades från »de städerna anslagne enskilde medel och friheter»

[1] Jfr t. ex. k. br. 16 maj 1829 (ang. Norrköping).
[2] Exempel se nedan s. 36.

(statsutskottet 1810); magistraternas underhåll bestreds med vissa fasta för ändamålet anslagna tillgångar (se s. 26). Vore de otillräckliga, gick förlusten i första hand ut över befattningshavarna själva (se s. 16). I händelse av mera varaktig otillräcklighet var det *kronan som bar det egentliga ansvaret* för att förbättring åstadkoms.[1] Kronan hade i sin makt att för sådant syfte vidtaga förändringar, som i realiteten inneburo ökad börda för stadsbefolkningen. Denna befogenhet bestod emellertid närmast blott däri att kronan kunde förändra grunderna för den ena eller andra avgiften o. s. v. och därmed bereda nödig tillgång. Lönebeloppen kunde fastställas inom de gränser, som uppdrogos genom tillgången av sådana medel, över vilka kronan kunde bestämma. Man beräknade således beloppet av dessa inkomster eller konstaterade stadskassans ställning. Om det visades att inkomsterna voro eller kunde bliva tillräckliga eller om stadskassans ställning var god, kunde Kungl. Maj:t ingripa.[2] Det är, trots statväsendet och vad därmed sammanhängde, en ordning som i princip överensstämmer med 1600-talets (se s. 30).

Ty ännu stod man tämligen främmande för tanken på någon sorts ovillkorlig skyldighet för städerna att, där syftet av en eller annan anledning ej kunde nås inom ramen av disponibla tillgångar, i andra former underkasta sig ökade bördor. Man visste ännu icke av någon skyldighet av den innebörden, att städerna under alla omständigheter och utan avseende på de enskilda medlens tillräcklighet skulle svara för magistraternas underhåll genom att i nödfall genom uttaxering fylla vad som brast.

Förändringar under 1800-talet.

Emellertid sker i detta hänseende under 1800-talet en betydelsefull förändring. Redan i 1789 års försäkran antyddes en vidsträcktare ansvarighet genom den reservation som var fogad vid borgerskapets rätt att »förvalta städernas enskilte kassor»: »dock så att de må vara tillräcklige och förslå till allmänna och nödiga behov» (p. 3). Och så pass tidigt som i ett k. brev 1813 kan man möta uttrycket att *»städerna i allmänhet ovillkorligen äro skyldige att på behörigt sätt avlöna sina tjänstemän»*.[3] Vid 1828—30 års riksdag talar lagutskottet om »städernas skyldighet att själva avlöna sina tjänstemän». Kungl. Maj:t åberopar 1850 regeln att »städerna i allmänhet åligger att utan bidrag av statens medel avlöna sina ämbets- och tjänstemän» (se s. 37). Utan att någon bestämd övergång kan påvisas,[4] *börja städerna att anses* såsom bärare av en förpliktelse av mera omfattande art än förut varit fallet, *såsom i stället för kronan ansvariga för magistraternas underhåll*.[5]

---

[1] Åskådligt framträder denna tankegång i den exempelvis i stater för Göteborg vid 1800-talets mitt förekommande föreskriften om att i händelse stadens tillgångar ej skulle förslå till de i staten upptagna anslag, anmälan hos Kungl. Maj:t skulle göras om ny reglering av utgiftsstaten. Historisk-statistisk beskrifning öfver Göteborg (Göteborg 1860), s. 176. I sammanhang härmed förtjänar omnämnas, att det ännu på 1820-talet ej var ovanligt, att löneregleringsfrågor anhängiggjordes direkt hos Kungl. Maj:t, och att sålunda en framställning från borgerskapet (eller de äldste) ej var nödvändig för ett dylikt ärendes upptagande. Jfr t. ex. k. br. 29 juli 1825 (om Uddevalla).

[2] Mycket vanlig är en sådan kunglig förklaring som avgavs angående Norrköpings stat 27 mars 1821: att stadskassans tillgångar f. n. ej syntes medgiva lönetillökning, men att, då dessa tillgångar så kunde tillåta, frågan om en sådan ökning borde vidare upptagas. *Hertzman*, a. a., s. 110.

[3] K. br. (ang. Trosa 4 febr. 1813. Mera obestämt talas i k. br. 24 mars 1832 om »stadens plikt att bidraga» till tjänstemännens löner.

[4] Det kan därför ej förvåna att justitiestatsministern i en k. pr. 1869 talar om »den städerna *måhända icke allestädes fullt rättvist åliggande* skyldigheten att själva avlöna sina domare».

[5] Jfr bland senare litteratur *C. G. Hammarskjöld*, Bidrag till tolkning av k. f. 21 mars 1862 om kommunalstyrelse etc. (Sthlm 1888), s. 35: Med rättigheterna i avseende å organisation och tillsättning »följa emellertid skyldigheter att själv bestrida de för rättsväsendet och förvaltningen nödiga kostnader».

Förutsättningarna för denna förändrade uppfattning äro följande:[1]

1. Stats- och stadsförvaltningens fortskridande centralisering (se sid. 27 f.). I och med det att det förut bestående anordningsystemet upphör och en allmän *stadskassa* övertager de inkomster som förut varit för olika ändamål anordnade, blir den *iklädd ansvaret för dessa ändamåls tillgodoseende.*

2. *Städernas genom kommunalförordningen stärkta rättskapacitet* som ger dem obestridd laglig möjlighet att av sina medlemmar uttaga bidrag för bl. a. magistraternas underhåll.

3. Städernas *växande ekonomiska styrka* och därur härflytande ökade skattekraft.

Då nu städerna sedvanerättsligt trädde i kronans ställe som ansvariga för magistraternas underhåll, uppkom ovillkorligen *frågan om ansvarighetens omfattning.* Omfattningen har naturligen i första hand bestämts av i vad mån staden tagit under sin omedelbara förvaltning de inkomster som förut varit för detta särskilda ändamål anslagna. Detta har skett i växlande utsträckning. Numera är det, såsom förut framhållits, egentligen endast sportlerna, som (i regel — ej alltid) utgå till befattningshavarna själva och sålunda lämnats utom området för städernas ansvarighet. — Såsom en konsekvens av denna städernas ansvarighet har det ansetts åligga dem att, då sådana inkomster, som berott av kronan, upphört eller minskats, träda emellan och genom uttaxering bereda ersättning. Att dylik inkomstminskning i stor utsträckning ägt rum har redan anmärkts. Där det varit fråga om inkomster, som redan stått under stadens förvaltning, har denna fått bära förlusten. Även i fråga om sådana inkomster, som bibehållit sin förläningskaraktär och alltså stått till vederbörande befattningshavares omedelbara disposition, har det ansetts som det naturliga, att, i den mån de minskades eller upphörde, stadskassan fått bereda ersättning. Så gick man till väga, då bouppteckning- och arvskiftesprovisionen upphörde.

Förhållandet mellan stat och stad i avseende på skyldigheten att underhålla magistraterna har, i korthet sagt, under 1800-talet genomgått viktiga förändringar sammanhängande med den ekonomiska och politiska utvecklingen i allmänhet. *På vad sätt inverkade då dessa förändringar på statsmaktens befogenhet att bestämma omfånget av städernas förpliktelser?*

Först och främst är det klart, att befogenheten, i den mån den ansågs kvarstå, måste få en annan form än förut. Alltefter som det omedelbara sambandet mellan inkomst och utgift gått förlorat[2] och ju mer befattningshavarnas rättsanspråk förskjutits till att gälla vissa fastslagna anslagsbelopp, ej uppbärandet av vissa inkomsttitlar, *har tyngdpunkten i avgörandena förlagts till själva anslagsbeloppets bestämmande.* Vad som i första hand bestämmes är anslagets storlek; i andra hand kommer beredandet av medel. Det är också karakteristiskt, att, medan ännu på 1810-talet det vanliga var, att löneregleringar skedde i samband med regleringar av inkomsterna, löneregleringsfrågorna sedermera i allt större grad brukat upptagas till separat behandling. *Det anspråk staten kan äga (och den förpliktelse, som kan åvila städerna) måste således numera avse, att ett*

---

[1] Ett yttrande i borgarståndet vid 1856—58 års riksdag röjer, hur föga ännu vid denna tid tanken på en stadsmenighetens (i taxeringens form utkrävbara) ansvarighet för magistraternas avlöning trängt igenom. En ledamot (Boman) motsatte sig stadganden om bestämda ersättningssummor för bouppteckning- och arvskiftesprovisionen, med bl. a. följande motivering: »Nu kan det ju hända att kassan nätt och jämt förslår till de bestämda utgifterna, och vad blir då följden i händelse någon bestämd särskild ersättning för nämnde procent ovillkorligen bleve fastställd? Jo, att kassans principaler, borgerskapet, eller ock magistraten gå i mistning av dem tillförsäkrade inkomster.»

[2] Detta kom bl. a. till uttryck däri, att man upphörde att i staterna intaga uppgift å de medel som för däri angivna anslag skulle tagas i anspråk. Nämnas bör ock, att det efter 1820 endast undantagsvis synes hava förekommit, att kammarkollegii eller andra ämbetsverks yttrande inhämtades i statfrågor.

visst av Kungl. Maj:t bestämt belopp skall utgå till vederbörande befattningshavare.

Det förtjänar då först och främst betonas, att den hävdvunna ordningen, att de för magistraterna gällande lönestaterna »projekterades» av städerna för att därefter underkastas Kungl. Maj:ts prövning, fullföljts oberoende av de förändringar som inträffat under 1800-talet.

Det yppades någon tvekan, huruvida kommunalförordningen av 1862 i detta hänseende medförde någon förändring. Stadsfullmäktige i Göteborg upprättade 1864 förslag till ny avlöningsstat för stadens ämbetsmän och betjänte. Ehuru stadsfullmäktige icke ansågo staten behöva kunglig fastställelse, begärde magistraten att sådan skulle meddelas. Kungl. Maj:t förklarade att avlöningsstaten borde bliva föremål för nådig prövning och stadfästelse »endast i avseende å de tjänstebefattningar, vilka kunna anses vara av vikt för lagskipningen och kronans uppbörd eller eljest av mera allmän betydenhet».[1]

Därmed var det fastslaget, att *i trots av vad kommunalförordningen bestämde om stadsfullmäktiges anslagsberiljande myndighet i övrigt, i varje fall magistraternas löneförhållanden allt framgent borde liksom förut underkastas Kungl. Maj:ts prövning.*[2] Också fortsattes det tillvägagångssätt i avseende på statbehandling, som förut tillämpats.[3] Den nutida behandlingen av stater för magistrater utgör en direkt fortsättning på en sedan 1690-talet obruten praxis.

Ehuru vid avgörandet av löneregleringsfrågor för städerna synnerlig vikt fästs vid den uppfattning som hysts av vederbörande borgerskap,[4] kunna från 1800-talets mitt anföras *åtskilliga exempel på att Kungl. Maj:t ålagt städer att bestrida högre avlöning än städerna själva velat medgiva.*[5]

Motiveringen för dylika beslut har stundom varit, att vederbörande stads kronobidrag befunnits vara av den storlek, att den ifrågasatta avlöningen därmed kunnat bestridas. Men stundom är motiveringen av den innebörd, att stadens inkomster — vare sig de kunnat betecknas såsom kronobidrag eller ej — prövats vara tillräckliga för ändamålet. Har Kungl. Maj:t sålunda ansett sig kunna pröva de ordinarie stadsinkomsternas bärkraft, har det icke framstått som oegentligt att jämväl pröva stadens förmåga att i uttaxeringens form sörja för erforderlig ökning.

»Ehuru borgerskapet förklarat», heter det i k. br. 6 juli 1819 ang. Simrishamn, »att det icke kunde densamma (löneförhöjningen) i brist av tillgång bevilja, have Vi likväl, enär stadens donationsjord, given bl. a. i ändamål att understödja borgerskapet i dess skyldighet att avlöna stadens tjänstemän, däremot, efter vad handlingarna utvisa, blivit helt och hållet för bestridande av stadens skjutsningsbesvär använd. och borgerskapet sålunda dragit inkomsten av denna jord från ett av dess rätta ändamål och därigenom i stället berett sig en minskning uti det borgerliga rörelsen jämväl åliggande skjutsningsbesväret, i nåder ansett borgerskapet vid ett sådant förhållande icke kunna befrias från skyldigheten att till en lämplig löneförhöjning för dessa

---

[1] *Walldén*, Samling af kongl. bref . . . . ang. . . kommunalförordningarne, nr 62 (18 mars 1865). Jfr akt i civildepartementet s d Enahanda förklaring gavs exempelvis vid fastställelse av lönestater för Borås 9 dec. 1866, Alingsås 17 april 1874 o. s. v. Jfr *Hammarskjöld*, a. a., s. 55.

[2] Jfr även uttrycket i k. f. 12 juli 1878 om stadsfogdes tillsättning (s 5): »Beslut om stadsfogdes lön skall, *på sätt i fråga om lönerna till städernas magistrater äger rum*, Vår prövning underställas».

[3] Sedan det från 1800-talets mitt blivit vanligt att statfrågor prövades i samband med de från denna tid vanliga arbetsordningarna för rådstuvurätterna, skedde vanligen gemensam beredning av civil- och justitiedepartementen. Föredragningen övergick 1868 till justitiedepartementet. Sedermera har civildepartementets delaktighet i beredningen upphört.

[4] Ev. en stadsmenighet av vidare lägning. Exempel på att andra än borgerskapet deltagit i uppgörande av statförslag: k. br. 28 juni 1826 (Nyköping).

[5] Utöver de i texten anförda exemplen må hänvisas till k. br. 11 april 1826 och 24 sept. 1828 (om Linköping), 24 mars 1832 (om Halmstad), 25 sept. 1832 (om Eksjö), 17 juni 1850 (om Härnösand).

tjänstemän bidraga, varför vi ock funnit skäligt i nåder förordna, att lönerna skola ökas..... etc.»

I Uddevalla var frågan om löneregleringför stadens tjänstemän och betjänte föremål för underhandlingar mellan magistrat och borgerskap åren 1825—37. Förhållandet var, enligt K. B:s skrivelse till K. M:t i ämnet, »att löneförhöjning blivit å tjänstemännens sida oeftergivligen påyrkad, men å borgerskapets i allmänhet vägrad» med hänsyn till »samhällets betryckta belägenhet». Landshövdingeämbetet vitsordade behovet av sparsamhet, men ansåg å andra sidan att tjänstemännens önskemål vore behjärtansvärda och »att utan styrelse, uppbördsmän, åklagare och betjäning... samhället icke kan äga tillvaro och ordning och skick upprätthållas samt att dessa ämbets- och tjänstemän, ägnande sin tid och möda åt samhällets bästa, vore berättigade till den vedergällning att åtminstone äga en tarvlig utkomst även om uppoffringar å borgerskapets sida skulle ifrågakomma». Lika med landshövdingeämbetet ansåg K. M:t »borgerskapets bestridande icke utgöra hinder mot beviljandet av en lönetillökning för stadens tjänstemän och betjänte som av billighet och behov påkallas» och fastställde med smärre ändringar den avlöningsstat som av K. B. föreslagits (k. br. 18 maj 1837).

Ehuru Varbergs stads enskilda kassa under åren 1831—40 högst väsentligt ökats, vägrade borgerskapet bifall till en av magistraten ifrågasatt löneförhöjning för tjänstemännen. Med hänsyn till lönernas otillräcklighet, hemställde K. B. om bifall till magistratens förslag om vissa ökningar, »vartill funnes tillgångar i stadens enskilda kassa, utav dess årliga behållning utan att kapitalet behövde anlitas»; borgerskapets vägran förtjänade så mycket mindre avseende som »behovet av en sådan förhöjning vore ostridigt och, enligt vad utrett blivit, borgerskapets egna utgifter under samma tid som enskilda kassan nära femdubblats, kunnat med 75 % minskas». K. B:s förslag bifölls av Kungl. Maj:t, som därvid förklarade sig funnit »borgerskapets bestridande så mycket mindre utgöra hinder emot beviljande av en skälig löneförhöjning som en sådan synes numera framgent kunna bestridas av stadens enskilda cassæmedel utan kapitalets anlitande eller borgerskapets betungande» (k. br. 8 aug. 1842).

I sammanhang med kämnärsrättens avskaffande i Visby hade magistraten fram'agt förslag till löneregleringen, »emot vilket förslag borgerskapet icke haft något att erinra, under förklarande likväl, det staden f. n. saknade medel till bekostande av ifrågavarande tillökning i avlöningsstaten». Kungl. Maj:t förklarade emellertid, att »då pluraliteten av Visby stads till överläggning i ämnet vederbörligen sammankallade borgerskap icke haft något att anmärka mot den organisation av rådstuvurätten och magistraten som stadens magistrat föreslagit och Vi sedermera under den 4 sistlidne december huvudsakligen i nåder fastställt, samt bemälde borgerskap enhälligt förklarat 'sig anse den av magistraten föreslagna löneförhöjning vara efter tidens skick avpassad och med billigheten överensstämmande, helst påtagligt vore det magistratens ämbets- och tjänstemäns göromål genom kämnärsrättens indragning komma att i betydlig mån ökas', så, enär städerna i allmänhet åligger att utan bidrag av statens medel avlöna sina ämbets- och tjänstemän, hava Vi, med godkännande av de föreslagna ändringarna i avlöningsstaten, velat härmed i nåder förklara Visby stad pliktig att för avlöningen bereda den tillgång av medel som erfordras» (k. br. 11 jan. 1850).

Likaledes i sammanhang med kämnärsrättens avskaffande uppkom frågan om löneregleringi Kristianstad. Magistraten uppgjorde ett förslag; detta godtogs ti'l vissa delar av stadens röstberättigade invånare, som emellertid »i övrigt helt och hållet vägrade att bevilja magistratens ordförande och ledamöter någon lönetillökning, under förmenande att staden icke ägde några medel att därtill använda, vilket förhållande drätselkammaren jämväl vitsordat». K. B. intygade förefintligheten av ett verkligt behov, men anförde å andra sidan, att »det skäl för avslag å all sådan förhöjning som av stadens invånare anförts, så till vida förtjänade avseende som staden f. n. vore i den ställning att, till följd av det sätt på vilket stadens gemensamma tillgångar till en stor del äro disponerade, ökade stadsutgifter till något betydligare be-

lopp ej kunde av allmänna medel bestridas utan måste uttaxeras på invånarne». Landshövdingen inskränkte sig sålunda, »med billigt avseende ej mindre å ovan anförda skäl än även å den befrielse stadens borgerskap vunnit från ett förut ofta överklagat besvär att såsom ledamöter i kämnärsrätten turvis tjänstgöra», till att påyrka en mindre ökning, vilken enligt hans tanke »icke vore av den betydenhet att utgörandet därav kunde för staden bliva särdeles betungande». Kungl. Maj:t biföll yrkandet, men tillade i staten den klausul om lönereduktion vid brist i inkomsterna, som eljest (se ovan s. 17) vid denna tid var stadd på avskrivning (k. br. 22 aug. 1850).

Magistraten i Sala hade begärt löneförhöjning. »Stadens röstägande» bestredo yrkandet. K. B. anförde häremot, »att det visade sig att stadskassans intrader lämnade full tillgång till bestridande av den utav magistraten för dess personal föreslagna avlöning samt av stadens övriga allmänna ordinarie utgifter, ävensom till amorteringen av kassans skuld, utan att någon förhöjning i den särskilda uttaxeringen behövde äga rum. Vid sådant förhållande och då icke allenast med rättvisa och billighet överensstämde utan ock av stadens sannskyldiga och välförstådda intresse påkallades, att borgmästarens lön bestämdes så, att stadens styresman kunde därav med familj hava en någorlunda anständig bärgning, varförutan fullt skicklige personer icke skulle kunna för denna viktiga befattning erhållas», tillstyrkte landshövdingen magistratens förslag. Kungl. Maj:t följde landshövdingens mening (k. br. 27 april 1858).

I ett fall, då stadsfullmäktige genom sitt förslag förmenade sig hava berett förbättring i löneförhållandena, medan enligt Kungl. Maj:ts uppfattning förslaget tvärtom innebar en försämring,[1] fann sig Kungl. Maj:t, ännu efter 1862, oförhindrad att bestämma högre löner än stadsfullmäktige beviljat.

Det heter i k. br. ang. Lidköping 24 april 1874, att emedan de i stadsfullmäktiges förslag till ny lönestat upptagna lönerna för borgmästare och lagfaren rådman bestämts under förutsättning av för högt beräknad sportelinkomst »samt de nu för ovanbemälte magistratsledamöter föreslagna lönebeloppen, tillhopa 2,650 rdr, ehuru, enligt vad stadsfullmäktige själva antytt, avsedda att bereda förbättring i nuvarande löneförhållanden, likväl finnas icke oväsentligt understiga vad för motsvarande befattningar hittills varit anslaget .... ty och då magistraten, vars icke lagfarne ledamöter vitsordat att det belopp av 4,000 rdr vartill stadsfullmäktige antagit borgmästarens sammanlagda löneförmåner böra uppgå, vore det minsta som kunde åt honom bereda en någorlunda betryggad ekonomisk utkomst, ansett den lagfarne rådmannens löneförmåner böra bestämmas till 2,000 rdr, samt angelägenheten synes fordra att åtminstone nämnda avlöningar, ringa i förhållande till nuvarande levnadsomkostnader och innehavarnes samhällsställning, må kunna av dessa med säkerhet beräknas, have Vi funnit för gott förklara, att de av stadsfullmäktige till utgående av stadens medel föreslagna kontanta lönerna skola förhöjas .....»

Till dessa exempel torde böra läggas en erinran därom, att med de särdeles invecklade rättsförhållanden, som rådde på det ifrågavarande området, vidsträckta möjligheter erbjödos för Kungl. Maj:t att besvärsvägen avgöra uppkomna tvistefrågor. Vid uppkomna tvistigheter om värdet av den ena eller andra förmånen eller om tolkningen av gällande bestämmelser fanns ett vida större utrymme för Kungl. Maj:ts ingripande än nutidens enklare och klarare regler lämna.

Det torde slutligen böra nämnas, att Kungl. Maj:t i flera fall har haft att taga ståndpunkt till förslag från städernas sida om reduktion i gällande lönestater. Sådana förslag voro särskilt till stort antal före under 1860- och 1870-talen.[2] Det har icke rått tvivel om Kungl. Maj:ts befogenhet att vägra bifall till

[1] Meningsskiljaktigheten vållades av olika uppskattning av förut innehavd löningsjord.
[2] Om förutsättningarna härför se s. 47.

sådana förslag och sålunda påfordra fortsatt tillämpning av förut gällande, enligt stadens mening alltför betungande stat.

Stadsfullmäktige i Eksjö ville indraga några rådmanstjänster. Magistraten motsatte sig yrkandet. Landshövdingen påyrkade ärendets återförvisning. Göta Hovrätt avstyrkte stadsfullmäktiges förslag. Kungl. Maj:t förklarade sig »ej funnit skäl meddela fastställelse». Inom viss tid borde nytt förslag ingivas, »vid äventyr att om vad sålunda blivit föreskrivet försummas, laga åtgärder för återbesättande av de lediga rådmansbefattningarna komme att vidtagas» (k. br. 6 nov. 1874).[1]

Jag känner från senare tid intet exempel på, att Kungl. Maj:t i den ena eller andra formen föreskrivit drygare bördor än staden själv medgivit. I regel torde städerna själva funnit med sin fördel förenligt att åvägabringa tillräckliga avlöningsförmåner. Detta har så mycket lättare låtit sig göra, som kostnaderna för magistrat och rådstuvurätt, vilka fordom spelade en avgörande roll i städernas hushållning, efter hand kommit att utgöra en förhållandevis mycket obetydlig post däri; endast under tiden från 1870-talet till 1900-talets första årtionden minskades denna posts andel i samtliga stadsutgifter från cirka 4 % till cirka 1,3 %.[2] Inför de med stor snabbhet växande kraven inom andra förvaltningsområden hava relativt små betänkligheter mött mot de förhållandevis blygsamma ökningar, som för magistraternas avlöning ifrågakommit.[3] Det torde således i regel icke förefunnits anledning för Kungl. Maj:t att hävda längre gående krav än städerna själva.

Den snabba prisstegringen under krigsåren, närmast jämförlig med den prisstegring under 1810-talet, vars inverkan på magistraternas avlöningsförhållanden förut nämnts, har emellertid bragt frågan i ett delvis förändrat läge. Från städernas sida har i en del fall röjts obenägenhet att tillmötesgå magistraternas löneanspråk. Även där dessa, jämväl ur allmänna synpunkter, befunnits behjärtansvärda, har Kungl. Maj:t icke tagit i anspråk en befogenhet, som sedan lång tid lämnats obegagnad och om vars rättmätighet därför tvivelsmål kunnat uppstå.[4]

Under sådana förhållanden har fråga uppstått om att genom formlig lagstiftning fastslå förefintligheten av en förpliktelse för städerna ävensom Kungl. Maj:ts befogenhet att fastställa denna förpliktelses omfattning. Justitieombudsmannen har nämligen i den framställning till Kungl. Maj:t med anledning av skrivelse från föreningen Sveriges stadsdomare, vilken föranlett förevarande utredning, uttalat att »en stads mottagande av stadsrättigheter med därvid meddelade bestämmelser om egen jurisdiktion (synes) kunna läggas till grund för krav på att rättskipningen väl uppehålles», och i överensstämmelse härmed ifrågasatt, huruvida icke »genom lagstiftning i ämnet städernas skyldighet att bestå rådhusrätters och magistraters personal med skälig avlöning borde fastslås».

---

[1] Andra fall av vägrad reduktion: k. br. ang. Norrköping 26 sept. 1871, ang. Vadstena 12 april 1876, ang. Linköping 15 juli 1876.

[2] Jfr de siffror som anföras av *Widell* i Svenska Stadsförbundets minnesskrift (Sthlm 1912), s. 457.

[3] För samtliga städer under tiden 1876/80—1906 09 64 %.

[4] Delvis måhända till följd därav, att de historiska förutsättningarna för den nutida regleringen av stadsdomarnas löner råkat i glömska. Kungl. Maj:ts prövning torde hava uppfattats såsom åtminstone jämförlig med den prövning, som i följd av underställning sker av vissa stadsfullmäktiges beslut, och som i regel endast anses böra utmynna i godkännande eller upphävande.

II.

Städers förläggande under landsrätt.

1. Historik.

Några anmärkningar rörande den särskilda stadsjurisdiktionens utveckling och betydelse under äldre tid.

Städernas avskildhet från landsbygden, som är lika gammal som stadsväsendet självt, bestod åtminstone från och med 1300-talet däri, att *förvaltning och rättskipning utövades å stadens rådstuga under medverkan av borgmästare och råd*, som, enligt vad i kap. I närmare utvecklats, egentligen utgjorde ett slags representation för stadens menighet. Rådet stod emellertid icke ensamt. Rättskipning och förvaltning utövades enligt stadslagen av borgmästare och råd *i förening med konungens fogde*. Det är att märka, att den myndighet, som enligt lagen tillkom fogden, relativt sällan torde hava utövats av kungliga tjänstemän, vilkas myndighet blott sträckte sig över en stad. Hövitsmännen (fogdarna) på de kungliga slotten hade i regel utom den till slottet hörande staden angränsande landsbygd sig underlagd, och över städer där inga slott eller andra befästningar funnos, torde fogdemyndigheten, där den ej helt försvann, i regel hava utövats av den som var fogde över närmaste härader. Med ett ord sagt: fogdarnas ämbetsdistrikt innefattade i sig vanligen både landsbygd och städer. Så var fallet ännu under början av 1600-talet.[1]

Frågan är nu, var tyngdpunkten i stadens förvaltning och rättskipning låg. Svaret torde få formuleras så, att saken var i hög grad beroende av personliga och andra mera tillfälliga förhållanden. Lag och privilegier lämnade i allmänhet frågan om fogdens och rådets ömsesidiga inflytande oberörd. Möjligheten fanns sålunda, i den mån fogden dominerade, till en utveckling i riktning av för land och stad gemensamma förvaltningsområden. Nu är emellertid att märka, att fogdarna redan under medeltiden i allmänhet synas hava spelat en förhållandevis passiv roll. Själva städernas litenhet skyddade dem i många fall från ett alltför kraftigt ingripande från kungamaktens representanter. Vad 1500-talet angår, har man trott sig kunna konstatera, att fogdens makt åtminstone på rättskipningens område började gå tillbaka.[2] Detta är väl möjligt. Det bör dock tilläggas, att liksom rättskipningen över huvud taget under 1500-talet utövades i de mest obestämda former, man ingalunda saknar

[1] Hur förhållandena gestaltade sig under tiden 1540—1630 kan man enklast studera i *J. A. Almquist*, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 (Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd II: 6, Sthlm 1917—20.) Det visar sig blott vara i ett mindre antal fall, som en fogdes ämbetsdistrikt utgjordes allenast av en stad.

[2] *Odhner*, Bidrag till den svenska stadsförfattningens historia, s. 134.

exempel på att fogdarna i städernas rättskipning, såväl som i landsbygdens, vunno ett avgörande inflytande. Betecknande är borgerskapets vädjan till konungen 1614, att fogdarna måtte förbjudas att blanda sig i rättskipningen i städerna.[1]

Den möjlighet som sålunda, i samband med den kungliga myndighetens snabba tillväxt under 1500- och 1600-talen, funnits till en utveckling i riktning mot en i kungliga tjänstemäns hand lagd, land och stad omfattande jurisdiktion, blev emellertid under 1600-talets lopp avklippt. Det blev, i samband därmed att städernas råd till viss grad byråkratiserades (»de kungliga borgmästarne», jfr närmare kap. I), fastslaget att *rättskipningen i städerna skulle tillhöra borgmästare och råd ensamt;* konungens tjänstemän skulle endast vaka över dess behöriga utövande. Detta inskärptes särskilt i 1630-talets landshövdingeinstruktioner, och om än senare landshövdingeinstruktioner uttryckte sig mera svävande, trängde principen dock efter hand igenom; i 1734 års lag är det ej längre fråga om landshövdingarnas medverkan i rättskipningen.[2] — Man kan häri se utslaget av ett slags maktfördelningsprincip, enligt vilken de kungliga tjänstemännen skulle inskränka sin verksamhet till exekution och administration och ej ingripa i rättskipningen. Genom denna princip tryggades menigheternas självständighet på rättskipningens område, men principen hade också, i och med det att borgmästare och råd fingo obestridd ledning av rättskipningen, den betydelsen, att *städernas karaktär av särskilda domskretsar blev bestämt fastslagen.*

I och med det att städerna utgjorde egna domskretsar kommo de också att alltfort *bilda särskilda förvaltningsområden.* Det var ännu för 1600-talets åskådning en nära nog självklar sak, att domstolen tillika var förvaltningsmyndighet. Men till skillnad från vad som var fallet inom rättskipningen, kvarstod på detta område alltjämt den princip, som fått uttryck i den gamla regeln om samverkan mellan fogde och råd. Av den omständigheten att rådet ombildades, att regeringen fick ett visst inflytande över dess sammansättning (särskilt genom utnämning av borgmästare), följde ej, att kronan uppgav sina anspråk på att genom organ som stodo utom rådet (och sålunda direkt fullföljde fogdeämbetets traditioner) deltaga i stadsstyrelsen. Dessa organ voro landshövdingarna. Landshövdingen och rådets (magistratens) samregering blev den principiella grunden för stadsstyrelsen uttryckt exempelvis i resolutionen på borgarståndets besvär 1723, där det hette, att »alle nye inrättningar av politi- och ekonomimål i städerna» skulle ske med samtycke av både magistrat och landshövding.

Därmed är emellertid endast principen angiven. Landshövdingens och rådets samregering kunde i praktiken ha utvecklats i olika riktning. Antingen kunde landshövdingarna behålla den egentliga ledningen och magistraterna nedsjunka till deras redskap. Eller ock kunde tyngdpunkten förläggas till magistraterna och landshövdingarna endast behålla en kontrollerande och övervakande ställning. En utveckling i den först angivna riktningen skulle, på sätt antyddes i avseende på fogdemyndigheten, inneburit åtminstone ett väsentligt försvagande av skrankorna mellan land och stad.

I vilken riktning förhållandet skulle utvecklas var länge oavgjort. Här är ej platsen att ingå på en närmare undersökning av detta visserligen betydelsefulla, men ännu föga utforskade ämne. Det är nog att framhålla, att utvecklingen gick i den riktning, att den egentliga skötseln av alla till stadsförvaltningen hörande ärendena, vare sig dessa voro av utpräglat statlig natur eller snarare kunde betecknas som städernas enskilda angelägenheter,[3] kom att läg-

[1] *Odhner*, s. 174.
[2] *Hermanson*, Föreläsningar över inhemsk förvaltningsrätt, s. 331.
[3] Härvid bör anmärkas, att ingen bestämd gräns kan dragas mellan dessa två kategorier.

gas hos magistraterna, varvid den medverkan, som tillkom landshövdingarna, väsentligen fick formen av en efterföljande prövning, företagen med anledning antingen av skedd underställning eller av anförda besvär över magistratens beslut. Denna utveckling torde — ehuru till sina utgångspunkter av betydligt äldre datum — framför allt kunna betecknas som resultat av frihetstidens demokrati och den starka ståndsavsöndring, som särskilt för denna tid var utmärkande. Magistraterna ställdes självständiga gentemot den högre byråkratien; *städerna avskuros i enlighet med de härskande ståndsidéerna från varje administrativ förbindelse med landsbygden.*

Det kan hava sitt intresse att erinra om att utvecklingen i andra länder samtidigt gick i helt andra banor. Under det att det svenska ständerväldet befäste städernas judiciella och administrativa avskildhet från landsbygden, genomförde exempelvis det danska enväldet en långtgående sammansmältning av stads- och landsbygdsförvaltning, väsentligen i den formen att ämbetsmännen i städerna, byfogdar och borgmästare, samtidigt beklädde ämbeten på landsbygden. Detta blev i Danmark småningom regeln. I Sverige torde blott enstaka exempel kunna anföras på en sådan mot de allmänt omhuldade ståndsbegreppen stridande ordning. Det förekom, att i mindre städer, som ej förmådde avlöna borgmästare, rättskipningen upprätthölls av häradshövdingen i angränsande domsaga. Förening av borgmästare- och häradshövdingeämbeten har vid enstaka tillfällen förekommit; en stadigvarande sådan förening torde endast ha förekommit mellan Göteborgs stad och Sävedals härad.[1]

De svenska städernas judiciella och administrativa avskildhet från landsbygden sammanhängde på det allra närmaste med 1600- och 1700-talens hela samhällsskick och särskilt med städernas allmänna ställning under denna tid.

Det har redan anmärkts, hur nära administration och rättskipning sammanhängde. *Att städernas domstolar bestodo innebar på samma gång att den administrativa självstyrelsen hölls vid makt.* Utan dem hade denna självstyrelses bestånd varit oviss. Det fanns ej former för en självstyrelse av den omfattning, som tillkom städerna, tillämpliga i en stad utan rådstuvurätt. Den stad som berövades sin rådstuvurätt rycktes därmed ned i den väsentligt lägre grad av självstyrelse som tillkom landsbygden.[2]

Att städernas domstolar bestodo innebar vidare att städerna *bibehöllos vid sin stadsrätt.* Åtskillnaden mellan stads- och landsrätt var före 1734 högst betydande. Städernas särställning sträckte sig icke blott till vad som betingades av de särskilda bebyggelseförhållandena — på många områden av privaträtten gällde för städerna en efter deras villkor och behov lämpad, från landsrätten vitt åtskild rätt. Att lägga en stad under landsrätt var att undanrycka det erforderliga rättsliga underlaget för stadsmannanäringarna.

Men icke nog med detta. *Det var knappast tänkbart, att ett samhälle, som saknade rådstuvurätt, skulle kunna behålla de näringsprivilegier som tryggade*

[1] I k. br. till Göta Hovrätt 10 jan. 1694 åberopas en tidigare utfärdad förordning »att i de städer som befinnas oförmögne till att löna sin borgmästare och betjänte, skall den där näst boende häradshövdingen resa dit och hålla rådstuga så ofta det behöves». Av brevet synes framgå, att en dylik ordning tillämpades i de halländska småstäderna. *Nehrman* uppgiver (Inledning til then svenska processum civilem, Sthlm 1751, s. 112) att »i åtskilliga små städer» häradshövdingen på detta sätt utövade rättskipningen. Vilka dessa städer voro, nämnes ej. Av upplysningar i deliberationskommissionens akter (Riksarkivet) framgår att det på 1720-talet gällde med avseende på vissa finska småstäder (Ekenäs, Nyslott, Tavastehus) ävensom Falkenberg. Även i Östhammar och Åmål hava liknande anordningar förekommit. I samband med inrättandet av Alingsås manufakturverk lades A. 1726 under landsrätt. *Bohlin*, Bidrag till Alingsås stads historia, s. 125.

[2] Det torde böra framhållas, att då häradshövdingar övertogo presidiet i vissa rådstuvurätter detta ej i och för sig innebar ett utplånande av gränsen mellan stad och land. Jfr *Kallenberg*, s. 169. Ej heller var detta f llet, då i några smärre städer (Filipstad, Vaxholm, Ängelholm) rättskipningen ända in på 1800-talet ej utövades av borgmästare och råd, utan av »justitiarier» med bisittare, eller då undantagsvis rättskipningen utövades av magistraten i annan stad (ex. Sölvesborg). Åtminstone i sistnämnda fall ansågs emellertid karaktären av stad omtvistlig.

dess bestånd. Ty då man mot varandra vägde städernas rättigheter och skyldigheter, lågo dessa privilegier i den ena vågskålen och i den andra den tunga, som vilade på borgerskapet (»städernas onera» eller »den borgerliga tungan»). Till den borgerliga tungan hörde bl. a. att bidraga till stadsstyrelsens vidmakthållande. En stad, som ej bar denna börda, kunde icke påräkna synnerlig välvilja från statsmakternas sida i fråga om näringsprivilegierna. Ej heller kunde den påräkna att i fråga om skatter och utskylder i övrigt alltjämt få räknas som stad, utan riskerade att i detta hänseende bli betraktad som landsbygd. Men framför allt: *vilka rättigheter staden än formellt kunde behålla, var det alltid beroende på magistratens nit och omtanke, om de blevo hävdade och respekterade.* Det dröjde länge, innan rättsordningen vunnit den klarhet och statsmakten den verkningskraft, att staten med sådan myndighet som i vår tid kunde skydda välfångna rättigheter. Dessförinnan låg det för den enskilde och korporationer synnerlig makt uppå att med oavlåtlig uppmärksamhet vaka över sina rättigheter och, när de hotades, gripa in till deras försvar. Det var magistraternas sak att på sådant sätt taga städernas intressen omhänder i ståndssamhällets oavlåtliga intressekamp. En stads existens hängde på att magistraten med tillräcklig iver hävdade dess intressen utåt.

Sålänge dessa förhållanden bestodo orubbade, var magistratens tillvaro en fråga av den mest avgörande betydelse för en stad. Att äga magistrat — det var det egentliga kännemärket på en stad. Att lägga en stad under landsrätt innebar, praktiskt taget, föga mindre än en dödsdom.

Den särskilda stadsjurisdiktionens förändrade betydelse (från senare delen av 1700-talet till vår tid).

Läget har emellertid efter hand blivit ett helt annat, i det att *vidmakthållandet av städernas särskilda jurisdiktion förlorat sin forna konstitutiva betydelse.* För det första hava städerna förlorat karaktären av korporationer utrustade med särskilda företrädesrättigheter på näringslivets område. Näringsfrihetens grundsatser vunno alltifrån Gustav III:s tid ständigt vidgad tillämpning, till dess de vid 1800-talets mitt (1846, 1864) fullständigt genomfördes. I samband därmed förvandlades stadsmenigheten från en ståndsmässig korporation (»borgerskapet») till en kommun, öppen för alla som ville uppehålla sig i staden. *Med näringsfrihetens genomförande och ståndssamhällets upplösning förändrades på ett genomgripande sätt städernas ställning i samhället.* Deras existens var icke längre kringgärdad av ett nät av rättigheter, som skulle vidmakthållas och förkovras. Deras blomstring gjordes uteslutande beroende av den fria företagsamheten. *Det fanns icke längre några företrädesrättigheter på detta område, ej heller något behov av målsmän med uppgift att hävda sådana.*

I samband med den utveckling, som nu antytts, stod en annan, den som ledde fram till ett *enhetligt skatteväsen.* Det invecklade system av skatter och utskylder, avgifter och andra onera, som, lämpat efter olika samhällsklassers och orters villkor, kännetecknade den föregående tiden, lämnade under 1800-talet småningom plats för enhetligare former. Allmänna principer undanträngde lokala anordningar. I stället för mångfalden av olika bidragsformer trädde tre (eller, om man så vill: två) huvudformer av dominerande betydelse: tullarna och den direkta beskattningen till stat och kommun. Därvid upphävdes i det väsentliga skillnaden mellan stad och landsbygd och mellan olika städer inbördes. *Även på detta område bortföll sålunda behovet av magistraternas rättsvärnande verksamhet.*

Under samma tid *upphörde småningom den principiella skillnaden mellan stadsrätt och landsrätt.* 1734 års lag, vilken ersatte den landslag och den stadslag, som förut gällt, betecknar här det första stora steget. Senare lagstiftning har fortgått i samma riktning. Frånsett mindre väsentliga skiljaktigheter blevo städernas och landsbygdens privaträttsliga förhållanden enhetligt reglerade.

Det är uppenbart, att i den mån denna utveckling fortskred, de olägenheter minskades, som voro förknippade med den särskilda stadsjurisdiktionens upphävande.

Det är emellertid här icke endast fråga om lagstiftningens förändringar. Så länge skillnaden mellan stad och land sammanföll med skillnaden mellan vissa yrken och intressen, innebar en stads förläggning under landsrätt en olägenhet även såtillvida, att man hos den enbart efter den jordbrukande befolkningens behov organiserade och vid göromål, som därmed sammanhängde, vana häradsrätten icke kunde påräkna en sakkunnig handläggning av sådana mål, som hänförde sig till städernas förhållanden, liksom man ej heller hos landsbygdens domstolar hade förmånen av den snabbhet i rättskipningen som krävdes med hänsyn till stadsbornas särskilda verksamhet. Läget försköts i och med det att stadsmannanäringarna särskilt från och med 1800-talets mitt, tack vare näringsfriheten, i allt större utsträckning flyttade ut på landsbygden; särskilt anmärkningsvärd är i detta sammanhang uppkomsten av nya samhällen, som, allt under det att de fortfarande i judiciellt hänseende hörde till landsbygden, i övrigt voro ungefär så gestaltade som de mindre bland städerna: städer under landsrätt, köpingar, municipalsamhällen o. s. v. Städerna (i betydelsen av samhällen med egen jurisdiktion) äro numera långt ifrån ensamma om de levnadsförhållanden, som i äldre tid kännetecknade stadslivet och detta ensamt. *Häradsrätterna*, som förut, likaväl som rådstuvurätterna, haft en viss prägel av ståndsdomstolar, *blevo genom denna utveckling i högre grad än förut skickade att tjäna som domstolar även för städerna.*

Olägenheterna av att icke hava en särskild stadsdomstol minskades ytterligare genom kommunikationernas utveckling, som gjorde *besväret att uppsöka tingsställena mindre kännbart.* För övrigt blev landsbygdens rättskipning i stor utsträckning förlagd till städerna. Det var fordom regeln att tingsställena lågo på landet och att häradshövdingarna bebodde sina boställen (likaledes på landet). Under 1800-talets senare del (särskilt efter häradshövdingeboställenas indragning på 1870-talet) blev det vanligt att häradshövdingarna togo bostad i städerna och att även tingshusen förlades dit. 71 av rikets städer utgöra för närvarande tingsställen (för lagtima ting resp. allmänna tingssammanträden eller för särskilda sammanträden med tremansnämnd, se nedan);[1] i ytterligare 12 äro häradshövdingar bosatta. Blott 19 av rikets äldre städer (tillkomna före 1800-talet) äro i nu antydda hänseenden helt avskurna från landsbygdens rättskipning.[2]

I detta sammanhang är det också av vikt att erinra om de *förändringar i häradsrätternas organisation, som gjort dem mera skickade att tillgodose stadsintressena.* Särskilt viktiga äro de åtgärder som vidtagits till åstadkommande av snabbare rättskipning å landsbygden. 1872 års lagstiftning om tätare tingssammanträden tillkom delvis just med tanke på städerna. Redan i den riksdagsskrivelse (28 maj 1866), som gav uppslaget, betonades önskvärdheten att kunna intressera de mindre städerna för den särskilda jurisdiktionens upphörande: »Om lagskipningen på landet vinner ökad skyndsamhet, skola åtskilliga mindre städer sannolikt önska att lägga sig under närmaste landsrätts domvärjo.» Och denna synpunkt var under ärendets fortsatta behandling ständigt aktuell. Ett viktigt steg i samma riktning — och taget under liknande förut-

[1] Äldre städer, som *ej* utgöra tingsställen, äro Arboga, Falköping, Gränna, Hjo, Karlshamn, Karlskrona, Kristianstad, Kungsbacka, Landskrona, Luleå, Lund, Mariefred, Marstrand, Piteå, Sala, Sigtuna, Simrishamn, Skanör-Falsterbo, Skänninge, Skövde, Säter, Söderhamn, Södertälje, Torshälla, Trosa, Uddevalla, Vadstena, Vaxholm, Visby, Vänersborg, Västervik. Se ock den tabell som meddelas av *Schlyter* i Svenska Stadsförbundets tidskrift 1913, s. 281 ff.

[2] Arboga, Gränna, Hjo, Karlshamn, Karlskrona, Luleå, Mariefred, Marstrand, Sigtuna, Simrishamn, Skanör-Falsterbo, Skänninge, Säter, Södertälje, Torshälla, Trosa, Vadstena, Vaxholm och Västervik.

sättningar — var 1918 års lagstiftning om särskilda tingssammanträden med tremansnämnd. Av vikt är också, att landsbygdsdomstolarnas behörighet att upptaga sådana slags mål, som förut varit stadsdomstolarna förbehållna, småningom utvidgats. Det sista steget togs i denna riktning, då 1918 landsbygdsdomstolar gjordes behöriga att upptaga växelmål.

Att »läggas under landsrätt» innebär efter den utveckling för vilken nu redogjorts *en förändring som ur rättskipningssynpunkt icke äger på långt när samma genomgripande betydelse som fordom.*

Det får visserligen ej förbises, att åtskillnaden mellan stad och land på ett område, det förvaltningsrättsliga, ingalunda upphört, utan tvärtom i vissa hänseenden ytterligare utpräglats. Stadsbegreppet, vars näringspolitiska, kamerala och privaträttsliga särprägel småningom förflyktigats, har fått ett nytt innehåll och en ny åtskillnad från landsbygden genom de s. k. stadsstadgorna som tillkommo åren 1868—74. Men detta nya, rent förvaltningsrättsligt utformade stadsbegrepp har ej på samma sätt som det äldre varit förknippat med magistratsinstitutionen. Tvärtom kunna ifrågavarande stadgor vinna tillämpning även i sådana samhällen där magistrat ej finnes (städer under landsrätt, köpingar och municipalsamhällen).

Vi föras härmed in på den måhända viktigaste av de förändringar, som givit frågan om stadsjurisdiktionens vara eller icke vara en förändrad innebörd: *medan fordom magistraten utgjorde den enda tänkbara formen för en stads självstyrelse, hava numera nya sådana skapats, i följd varav en stad kan behålla sin självstyrelse även om magistraten försvinner.*

Denna utveckling har delvis berörts i annat sammanhang och skall här blott i korthet antydas.

Tävlande med magistraterna utvecklades nya institutioner, som vunno erkännande från statsmaktens sida som organ för stadsmenigheterna. Slutpunkten på denna utveckling utgöres av kommunalförordningens stadganden om drätselkammare och stadsfullmäktige. Samtidigt förvärvade även landsbygden rätt till självstyrelse i liknande former. *Rätten till kommunal självstyrelse är därmed vorden en allmän rättighet; och det är för en stadsmenighet ur denna synpunkt likgiltigt, huruvida i staden finnes en magistrat eller ej: sin självstyrelse behåller den lika fullt.*

Härvid är visserligen att märka att självstyrelserätten i stad är mera vidsträckt än på landsbygden, i det att den även innefattar vissa ärenden, som på landsbygden handläggas av statens tjänstemän, och att dessa självstyrelsegrenar fastare än andra varit förknippade med magistratsinstitutionen. Icke heller denna förknippning var emellertid orubblig. *Under 1700- och 1800-talen skapades här och var former — för en äldre tid okända — vari alla de förvaltningsbestyr som i en stad regelbundet tillhöra magistraten, kunde tillgodoses utan en sådan myndighet.* Sådana former skapades genom de särskilda styrelser, som bildades för köpingar och städer under landsrätt alltifrån Gustav III:s tid.[1] Ny fart och vidgad innebörd fingo dessa bemödanden under 1800-talets mitt. Under omisskännligt inflytande av maktdelningsteorierna, som på så många andra områden satte djupa spår, framträdde i samband med arbetet på en processreform strävandet att helt åtskilja jurisdiktion och administration i städerna. Man sysselsatte sig därunder mycket med problemet att åstadkomma en god stadsstyrelse, som ej tillika vore domstol.[2] Härav blev intet. Men 1920 erhöllo omsider, sedan ett stort antal magistratslösa städer bildats, formerna för dylika städers förvaltning genom fastställelse av normalreglementen en fasthet som närmar sig lagstiftningens.[3]

[1] Jfr *Rosman*, Kungl. brev och förordningar rörande svenska köpingar (1904), passim, *Malmgren*, Stadsbildningen från rättslig synpunkt (Lund 1910), s. 13 ff, 39 ff, *Herlitz*, Historisk tidskrift 1921, s. 108.

[2] Jfr utförligare nedan s. 48. [3] Jfr utförligare nedan s. 66 ff.

En stad kan alltså numera behålla sin självstyrelse i väsentligen oförminskad omfattning[1] *även utan magistrat.*

Liksom den lokala självstyrelsen var även deltagandet i den allmänna självstyrelsen, eller m. a. o. *representationsrätten*, ursprungligen knutet vid tillvaron av en magistrat. Uppfattningen i denna fråga har sedermera varit vacklande.[2] 1866 års riksdagsordning, vilken som bekant trots ståndsriksdagens avskaffande alltjämt lät städer och landsbygd välja riksdagsmän var för sig och därvid gav städerna en i förhållande till folkmängden väsentligt starkare representation än landsbygden, befäste emellertid såtillvida den ursprungliga ordningen, att denna förmån endast gällde för städer med egen jurisdiktion: städer under landsrätt skulle vid riksdagsmannaval välja tillsammans med landsbygden. Detta förhållande utgjorde givetvis för städerna själva en anledning att *icke* önska jurisdiktionens upphörande. Men ännu starkare verkade denna synpunkt vid statsmakternas prövning, huruvida en stad lämpligen kunde införlivas med en landsbygdsdomkrets. Riksdagsordningen hade med sina rösträttsstadganden avsett att åstadkomma ett visst förhållande mellan stads- och landsbygdsrepresentation; genom varje förändring i antydd riktning skedde en rubbning i detta förhållande till stadsintressenas nackdel. Från deras synpunkt, som gärna sågo att städernas riksdagsrepresentation försvagades, funnos visserligen inga betänkligheter mot åtgärder som medförde förändringar i sådan riktning — det intresse, som från lantmannapartiets sida visades för städernas förläggning under landsrätt (se nedan s. 49 f.) kan tvärtom antagas delvis hava sin grund just i en sådan strävan. För stadsintressenas förfäktare blev stadsjurisdiktionens bibehållande en fråga om bibehållande av städernas politiska inflytande. Dessa omständigheter utgjorde ett avsevärt — och mycket uppmärksammat — hinder för det just på 1870-talet aktuella strävandet att få de mindre städerna förlagda under landsrätt.

Svårigheternas lösning låg givetvis däri, att förbindelsen mellan städernas riksdagsrätt och deras judiciella ställning upphävdes. Vid 1871 års riksdag väcktes motion om sådan ändring i nyssnämnda § av riksdagsordningen, att jämväl de städer, som saknade egen jurisdiktion, komme att deltaga i städernas riksdagsmannaval. Ehuru tillstyrkt av konstitutionsutskottet, föll förslaget i andra kammaren på motstånd från flera håll: dels från dem som ej önskade bana väg för en rättegångsreform, vilken ledde till avskaffande av de mindre städernas domstolar, dels från lantmannahåll, dels ur mera principiella synpunkter (S. Ribbing m. fl.). Ånyo väckt 1872, blev ändringsförslaget emellertid antaget. Sedan grundlagsändringen 1873 definitivt antagits, var det hinder för förläggning under landsrätt, som legat i de konstitutionella hänsynen, undanröjt: *förläggning under landsrätt medförde ej längre förlust av stadsrättigheterna vid andrakammarvalen.*

Sålunda förlorade efter hand frågan om städernas särskilda jurisdiktion den centrala betydelse, som den förut hade ägt, och förvandlades till en angelägenhet av strängt begränsad räckvidd. Frågan blev i allt mindre grad belastad med konsekvenser på områden utanför rättskipningens. Vid dess bedömande kunde alltså rättskipningens intressen med allt större rätt göra anspråk på att ensamma tillmätas avgörande betydelse.

Den särskilda stadsjurisdiktionens ekonomiska inebörd.

De förändringar, för vilka nu redogjorts, ägde rum samtidigt med den fortskridande byråkratisering av städernas magistrater, som i annat sammanhang skildrats. Samtidigt med att det ena hindret efter det andra för den särskilda rättskipningens upphävande undanröjdes, *skärptes de krav som ställdes på*

[1] Jfr härom närmare sid. 64 f.
[2] Jfr *Chr. Naumann*, Sveriges Grundlagar (Sthlm 1866) s. 423 ff.

denna rättskipning. De reformsträvanden, som på rättskipningens område göra sig gällande i Sverige liksom annorstädes, voro härutinnan av avgörande betydelse. Inför de alltmer ökade anspråk som ställdes på en god domare, måste den frågan tränga sig fram, huruvida det var möjligt att överallt inom städerna bibehålla den gamla ordningen.

Frågan gällde givetvis först och sist, *huruvida tillräckliga ekonomiska resurser funnos för att motsvara en ny tids krav.*

I detta hänseende kan naturligen icke någon förhärskande utvecklingslinje uppdragas; det skulle innebära att i få ord ange grunddragen i städernas ekonomiska och finansiella historia under mer än ett århundrade. Några synpunkter må dock framhållas.

Att *värdet av kronans »bidrag» till magistratens underhåll under 1800-talet minskades* har redan i korthet nämnts (s. 28). Ännu på 1820-talet har det icke sällan inträffat, att städerna förunnades högst avsevärda ökningar i dessa inkomsttitlar. Men efter liberalismens genombrott på 1830-talet grep man icke gärna till utvägen att öka dessa inkomster, som till väsentlig del hade den förhatliga formen av indirekt beskattning. Inom städerna följde man med stora bekymmer denna utveckling, som tvang dem att i allt större utsträckning tillgripa den direkta uttaxeringen. Tyngden av magistraternas underhåll föll i större grad på städerna, då kronans bidrag fingo minskad betydelse. Att förändringen i realiteten till väsentlig del blott innebar en övergång till nya former för stadsbefolkningens bidrag har redan påpekats (se s. 28); det är emellertid naturligt nog att detta ej alltid klart insågs.

En särskild omständighet måste i detta sammanhang beaktas. De gamla formerna för magistratens underhåll sammanhängde på det närmaste med den omständigheten att handel och näringar i viss utsträckning monopoliserats för städernas räkning, så till vida att detta underhåll till väsentlig del vilade på sådana skatter och avgifter, som endast under förutsättning av dylik monopolisering voro att påräkna. Då näringsfrihetens grundsatser började genomföras, rubbades grunden för hela denna ordning. Från städernas sida brukade det, ej utan rätt, sägas, att den borgerliga tungan blev omöjlig att bära, då staten undandrog den borgerliga näringen sitt skydd. Samtidigt kunde man peka på att allehanda avgifter som drabbade andra än städernas egna inbyggare, måste bliva allt mindre indräktiga, då näringslivet och omsättningen tilläts i allt större utsträckning försiggå på landsbygden. Det var med ett ord *en allmänt gängse uppfattning att i och med näringsfrihetens genomförande undanrycktes ej blott förutsättningarna för städernas välmåga utan även de ekonomiska grundvalarna för deras styrelse.*

I allmänhet visade det sig, att farhågorna voro ogrundade. Den rika ekonomiska utvecklingen från 1800-talets mitt skapade snart nog en skattekraft, som man förut ej vågat räkna med; av vikt blev därvidlag särskilt att bördan av magistraternas underhåll välvdes över på stadsbefolkningen i dess helhet (definitivt genom kommunalförordningen och 1863 års likställighetsöverenskommelser) och sålunda ej drabbade den borgerliga näringen ensamt. — Järnvägsnätets utvidgning markerade för många städers vidkommande åskådligt den nya tidens inbrott.

Det är helt naturligt att under de förutsättningar, som nu antytts, frågan om upphävande av städernas särskilda jurisdiktion kom på dagordningen. Drivkraften har därvid alltid varit svårigheten för städerna i allmänhet eller enskilda städer att motsvara de skärpta krav som ställts på deras rättskipning. Huru frågan vid olika tillfällen bedömts, har i väsentlig mån berott på den innebörd som en landsrättsförläggning vid olika tidpunkter ägt (se ovan sid. 43 ff.).

Fråga om en allmän landsrättsförläggning av mindre städer (1782).

Det är karakteristiskt att under den epok, som bildar inledningen till en ny tid i städernas historia, nämligen Gustav III:s tid, i samband med frågan om friare näringslagstiftning, det också var allvarligt ifrågasatt att för ett stort antal av rikets städer upphäva deras särskilda jurisdiktion. Åtgärden ifrågasattes närmast av ekonomiska grunder: borgarna borde befrias från den tunga bördan av stadsförvaltningens underhåll. Tanken vann emellertid icke anklang bland städernas borgerskap, vare sig nu detta berott på verklig övertygelse om den bestående ordningens förtjänster eller på bristande självständighet och insikter. Att driva igenom en förändring mot borgerskapets vilja kom ej i fråga, och tanken fick därför förfalla.[1]

Frågan om stadsjurisdiktionens upphävande i processreformarbetet och vid riksdagarna 1822—1872.

Från en delvis annan utgångspunkt kom frågan om städernas jurisdiktion att upptagas i början av 1800-talet. Den blev nämligen aktuell i samband med arbetet på en rättegångsreform.

1811 års lagkommitté gav uppslaget. I det förslag angående domstolsorganisationen, som kommittén 1822 avgav, förekommo två typer av »stadsrätter» att, allt efter de olika städernas resurser, användas. Men därjämte föreslogs ett stadgande av följande lydelse: »3 kap. 7 §. Är stad så ringa att varken efter 1 eller 2 § stadsrätt där underhållas kan, då skola de mål som i staden förekomma upptagas vid den häradsrätt, inom vars domsaga staden ligger.»[2]

Till stöd för detta stadgande anfördes, att städer som »ej kunna tillbörligen avlöna en enda domare och ej heller anskaffa fulltalig nämnd utan att därav alltför mycket betungas ... ej mera än byar på landet (hade) skäl att göra anspråk på egen domstol». Kommittén, som ej närmare inlät sig på frågan om städernas rätt, synes sålunda hava ansett, att, då en stad ej var i stånd att för en domare bestå tillbörlig avlöning, den borde vara utsatt för att jämväl mot sitt eget bestridande förläggas under landsrätt. I vilken utsträckning stadgandet borde komma till tillämpning, därom uttalade sig kommittén icke.

Till lagkommitténs förslag anslöt sig i ifrågavarande del den »lagberedning», som på ständernas initiativ 1841 tillsattes för granskning av förslaget. Även i det nya förslag till rättegångsbalk, som lagberedningen några år senare (1849) avgav, tänkte man sig, att de mindre städerna skulle förläggas under landsrätt: »Finner konungen lämpligt ... för mindre stad att de mål, som skulle till stadsrätt höra, upptagas vid landsrätt, lände vad därom särskilt förordnat varder till efterrättelse.» (R. B. I kap. 3 § 4.)

Dessa förslag avse åtgärder som endast i rikets mindre städer skulle vidtagas. — Reformplaner av större räckvidd sågo emellertid såsom redan (s. 45) antytts, dagen. Såväl lagkommitténs som lagberedningens förslag förutsatte att det hävdvunna sambandet mellan förvaltning och rättskipning i städerna skulle mer eller mindre fullständigt upphöra; man befann sig härmed i bästa överensstämmelse med det för tiden naturliga och karakteristiska strävandet att i möjligaste mån särhålla dömande och verkställande myndighet. I riksdagsdiskussionerna om stadsförvaltningens omorganisation framkom under 1800-talets mitt ofta tanken, att i stället för magistrater någon ny institution utan dömande funktioner skulle sättas i spetsen för stadsstyrelsen. Men tänkte man sig stadsförvaltningen för framtiden gestaltad utan samband med rättskipningen, låg det nära till hands att organisera den senare utan hänsyn till gränserna mellan stad och land. Denna konsekvens drog S. L. Theorell i det bekanta betänkande om lagreformen, som han i egenskap av justitieombudsman framlade

[1] Jfr *Herlitz* i Historisk tidskrift 1921, s. 109 ff.

[2] Även i de senare redaktionerna av lagkommitténs förslag (1826—1838) återkommer detta förslag i väsentligen oförändrad form.

vid 1850/51 års riksdag. Hans förslag gick ut på mycket genomgripande förändringar, i det han i de städer, som behöllo sin särskilda jurisdiktion, ville långt radikalare än i de förut nämnda förslagen omorganisera domstolsväsendet och dessutom i långt större utsträckning än i dessa förena stad och land till gemensamma domskretsar: »privilegierad domsrätt bör numera åsyfta blott speciella föremål för lagskipningen och sådana äro icke föremålen för stadsdomstolarnas handläggning». Han bestred att »förnuftsskäl» kunde anföras för bibehållande av städernas gamla domstolar, illa avlönade och föga sysselsatta som de vore. Deras upprätthållande vore i själva verket ofta betungande för städerna själva, ett hinder för deras uppkomst. Emellertid inlät sig icke heller Theorell på frågan om möjligheterna att genomföra reformen mot städernas motstånd: »den stora frågan om städernas möjliga anspråk att behålla sin särskilda jurisdiktion såsom privilegierad». Han räknade emellertid med möjligheten att man skulle nödgas giva vika inför detta motstånd.

Liknande idéer återljödo gång på gång i riksdagsmotioner, så t. ex. vid 1862—63 års riksdag — huvudsynpunkten var därvid åtminstone för den ene av motionärerna det orättvisa i städernas betungande med stadsförvaltningen, sedan de mistat sina näringsprivilegier. I allmänhet synes också den uppfattningen hava varit mycket utbredd, att man inom närmare eller fjärmare framtid borde nå fram till en reform, som i judiciellt hänseende upphävde skillnaden mellan stads- och lantdomstolar, en reform alltså som medförde att åtminstone de mindre städerna i judiciellt hänseende förenades med landsbygden. Sådana meningar uttrycktes i litteraturen av Livijn (1866, 1869),[1] Naumann (1870)[2] och Stenberg (1878),[3] och lagbyrån konstaterade 1872, att det rådde en allmän opinion bl. a. »om sammanslagning i större eller mindre omfattning av stad och land till gemensamma domkretsar». Ständerna betecknade i en riksdagsskrivelse av 1866 de smärre stadsdomstolarnas upphörande som »en fördel för lagskipningen i det hela».

Emellertid hade vid denna tid den länge förberedda reformen i stadsförvaltningen skett på det sätt, att magistraten kvarstod som ett viktigt organ för städernas självstyrelse.[4] Tanken på en processreform i stor stil lades också för en tid åsido. Den ovan (s. 44) nämnda riksdagsskrivelsen av 1866 bildar en vändpunkt i rättegångsreformens historia genom att tills vidare skjuta undan frågan om mera genomgripande förändringar och inrikta sig på partiella reformer i fråga om underdomstolarnas organisation. Huru riksdagen härvid bl. a. åsyftade att bana väg för de mindre städernas förläggning under landsrätt, är redan nämnt. Riksdagen uttalade, att där en önskan i denna riktning yppade sig, den så vitt möjligt borde tillfredsställas. Åtgärder mot städernas önskan ifrågasattes däremot ej.

Ehuru man sålunda slagit in på de partiella reformernas stråt, släpptes ej tanken att förberedelsevis skrida till en allmän reduktion av de minsta städernas domstolar.

Tanken fördes på tal från lantmannahåll, av greve Arvid Posse, vid det nya statsskickets första riksdag. Hans motion (i andra kammaren) gick närmast ut på en hemställan till Kungl. Maj:t om uppskov med besättande av ledigvordna borgmästareämbeten i de mindre städerna — 24 sådana uppräknades — »till dess frågan om stadsjurisdiktionens upphävande blivit prövad och slutligen avgjord». Här förutsattes således i varje förekommande fall ett ini-

[1] Naumanns tidskrift 1866, s. 50 f., 1869, s. 162 ff.
[2] Ib. 1870, s. 178 ff.
[3] Om de svenska underrätternas uppkomst, utveckling och omgestaltning, s. 128 ff.
[4] I en reservation vid kommunallagstiftningskommitténs betänkande (1859) av dess ordförande, landshövding von Troil, framhölls med styrka behovet av en »fullständig omdaning» av den »föråldrade» magistratsinstitutionen (s. 114).

tiativ från Kungl. Maj:ts sida — Kungl. Maj:t borde, heter det, »taga i nådigt övervägande vilka av Sveriges städer som böra läggas under landsrätt». Ehuru intet positivt uttalande i denna riktning föreligger, synes Posse hava menat att en dylik åtgärd kunde ske även mot resp. städers vilja.

Man befann sig just nu vid den tidpunkt, då framtidsutsikterna för åtskilliga av rikets mindre städer tedde sig som mörkast (se s. 47). Därför kommo också från åtskilliga stadsrepresentanter starka uttryck av sympati för förändringen i och för sig; det hette t. ex. att »i följd av numera inträffade förändringar i sociala och kommersiella förhållanden många städer borde upphöra att hava egen jurisdiktion och egna privilegier». Men det gjordes allmänt med bestämdhet gällande att ingen förändring fick äga rum mot vederbörande stads vilja, och att under sådant förhållande frågan borde överlämnas åt städernas eget initiativ. Motionen blev också av vederbörande utskott — ett tillfälligt — avstyrkt under anförande att det stode »varje av rikets stadskommuner, som anser dess fördel därmed förenad ... öppet att åstadkomma upphävande av stadens särskilda jurisdiktion och densammas förläggande under landsrätt». Utskottets hemställan bifölls.

Karl Ifvarsson fullföljde vid 1870 och 1872 års riksdagar i något förändrad form Posses uppslag.

1870 föreslog han en skrivelse till Kungl. Maj:t med hemställan, bl. a., att vid behandling av frågan om omorganisation av underdomstolarna på landet, Kungl. Maj:t måtte »taga i övervägande, dels om icke åtskilliga av rikets mindre städer — efter vederbörandes hörande — må kunna med vissa delar av landet under gemensam domare eller domstol förenas och domsagorna därefter lämpligen fördelas och dels om icke, vid inträffande ledigheter, hädanefter och intill dess reformen hinner genomföras, det villkor må vid utnämnandet fästas, att innehavarna av dessa befattningar skola vara underkastade den förflyttning samt förändring i tjänstgöring och avlöning, som för ändamålets vinnande kan anses nödig».

Lagutskottet avstyrkte motionen under anförande av, bland annat, följande resonemang: Inga hinder möta för förläggande under landsrätt, då stad så önskar. Mot dess vilja kan det ej ske utan ändring i § 31 regeringsformen samt § 13:3 riksdagsordningen. Det enda riksdagen kan göra är således, om grundlagarna ej ändras, att anhålla, att Kungl. Maj:t ville »låta fråga vederbörande i varje särskild stad som kunde komma i fråga att läggas under landsrätt, huruvida de ville därpå ingå». En sådan ordning vore emellertid icke lämplig. Motionen blev av kamrarna avslagen.

Då frågan 1872 återupptogs, var det med anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning angående ändring i vissa fall av gällande bestämmelser om häradsting. Karl Ifvarsson förordade i stället ett av särskilda kommitterade utarbetat förslag till »stadga angående underdomstolarna på landet» och föreslog i samband därmed en skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan bl. a. »att Kungl. Maj:t vid reglering av domsagor och tingslag täcktes tillse ... att de mindre städernas förläggande under landsrätt må, där sådant lämpligen kan äga rum, genom domsagoregleringen underlättas samt med görligaste första verkställas». Lagutskottet, som anslöt sig till Kungl. Maj:ts förslag, erinrade beträffande sistnämnda spörsmål först och främst att man ur konstitutionell synpunkt hade funnit betänkligt att vidtaga en sådan anordning, så länge ännu grundlagen sammanbunde städernas jurisdiktion med deras representationsrätt (se ovan sid. 46). »Just för att undanröja detta hinder för de mindre städernas förläggande under landsrätt» hade emellertid förslag till grundlagsändring antagits såsom vilande. »I anseende till de ifrågavarande städernas obetydlighet torde, i fall det framdeles befinnes lämpligt att förlägga en eller annan av dem under landsrätt eller eljest förena stad och land till en

domkrets, något hinder i detta avseende icke möta därav, att domsageregleringen för landet föregått, och denna synes därför kunna utan olägenhet verkställas fullkomligt oberoende av vad i förra hänseendet sedermera kan inträffa. I allt fall lärer Kungl. Maj:t jämte övriga vederbörande icke underlåta att vid sådana regleringar taga i behörigt betraktande möjligheten och sannolikheten därav att någon stad kan komma att förenas med den ena eller andra jurisdiktionen på landet.» — Motionärens hemställan i syfte att förläggandet under landsrätt måtte »med görligaste första verkställas» lämnades av utskottet oberörd. Utskottets hemställan gick ut på att motionen måtte lämnas utan avseende. Detta blev även kamrarnas beslut.

Frågor om landsrättsförläggning 1813—1876.[3]

Redan före denna tid hade det i några särskilda fall varit ifrågasatt att upphäva den särskilda jurisdiktionen för mindre städer. Sålunda ifrågasattes i början av 1800-talet två gånger att förlägga mindre städer under landsrätt (Trosa 1813,[1] Falköping 1821[2]). I båda dessa fall yppades till en början från resp. städers sida benägenhet för en förändring, i båda fallen ändrade menigheterna mening, sedan frågan blivit närmare utredd. I fråga om Trosa hävdade Kungl. Maj:t, att jurisdiktionens bibehållande finge bero på huruvida staden kunde bereda tillräckliga avlöningsförmåner åt vederbörande befattningshavare; sedan detta skett, fick frågan om landsrättsförläggning förfalla. Här skymtar den tankegången, att Kungl. Maj:t under antydda förutsättningar kunde förordna om landsrättsförläggning även mot vederbörande stads vilja; märkas bör dock, att man möjligen ej skulle ansett denna befogenhet föreligga, om ej staden en gång gjort framställning i ämnet (låt vara att den sedan ändrat mening). I fråga om Falköping synes ett åläggande mot stadens vilja ej hava

[1] Då borgmästarebefattningen i Trosa 1802 blev ledig, föreslog landshövdingen, i enlighet med flertalets av stadens invånare önskan, att med hänsyn till de ringa tillgångarna borgmästare- och rådmanssysslorna måtte indragas och rättegångsärendena handhavas av närmaste domstol å landet. Göromålen borde i övrigt delas mellan kronofogde, häradsskrivare och en särskild ordningsman m. fl. Svea Hovrätt och Kommerskollegium framhöllo de olägenheter som med en sådan åtgärd voro förenade: otillräckliga möjligheter att avhjälpa oordningar, svårigheten att få vissa ekonomi- och politimål hastigt nog avgjorda, ordningsmannens bristande auktoritet, stadsbornas ökade kostnader för resor till häradstingen o. s. v. Då majoriteten bland borgerskapet, vilket ånyo hördes, önskade magistratens bibehållande, avstyrkte hovrätten och kollegiet förslaget om landsrättsförläggning och hemställde om borgmästarebefattningens tillsättande i laga ordning (8 maj 1812). Kungl. Maj:t fann frågan om borgmästaresysslans bibehållande huvudsakligen bero därpå »huruvida sådana löningsförmåner kunna (borgmästaren) beredas att någon skicklig person kan finna sig hugad att till berörda tjänst sig anmäla». Kungl. Maj:t lät därför »förständiga Trosa stads borgerskap att, såvida det vill bibehålla de staden tillkommande privilegier och rättigheter, skyndsamligen sammanträda och utfinna medel till beredande av en sådan inkomst för borgmästaren, rådmännen och övrige stadens betjänte varmed desse personer till deras nödtorftige bärgning kunna bliva behållne» (4 febr. 1813). Då staden sedermera inkom med förslag till ny lönestat, lät Kungl. Maj:t därvid bero, godkände staten och förordnade om åtgärder för borgmästarebefattningens återbesättande (k. br. 22 juni 1813.)

[2] »De fleste borgare och invånare» i Falköping anhöllo »att i anseende till omöjligheten för staden att förmå underhålla enskilda ämbets- och tjänstemän hädanefter med bibehållande av stadsprivilegier få, i avseende på rättegångsärender, police och uppbörd, lyda under landets allmänna förvaltning». Landshövdingeämbetet uttalade, »att då sökanderne förbehållit sig sina stadsprivilegiers bestånd och någon auktoritet som lämnade handläggning åt förekommande burskaps- och privilegiemål, därmed varken domare eller kronobetjäning lämpligen kunde taga befattning, även framgent synes behövlig», den åsyftade lindringen blott kunde vinnas genom förening av borgmästare- och häradshövdingeämbeten eller därigenom att någon annan magistrat finge övertaga vissa delar av magistratens befattning. Kungl. Maj:t anbefallde utredning härom (9 okt. 1821). Vid denna utredning visade det sig, att »föga eller ingen besparing» vore att vinna (med hänsyn till ersättningsanspråk från tjänstemän vilkas göromål komme att ökas). Ansökningen återkallades därför, i samband varmed anhölls om viss reduktion i gällande lönestat. Detta bifölls, med det förbehåll i avseende å lönereduktionen, att den blott skulle gälla tillsvidare och intill dess sig visade, huruvida skicklige tjänstemän för den först bestådda avlöningen kunde erhållas (4 dec. 1821). Ny borgmästare tillsattes 1822.

[3] Om indragningen av det 1829 inrättade justitiariatet i Östersund på framställning från stadens sida se k. br. 3 maj 1836 (S. F. S.).

ifrågakommit. I ett fall (Sigtuna 1846), där staden själv gjort framställning om landsrättsförläggning, förordnade Kungl. Maj:t härom.[1] I andra liknande fall (såsom Hedemora 1823, Hjo 1831) har det förekommit att häradshövdingen i angränsande domsaga valts till borgmästare[2] eller förordnats att uppehålla borgmästarebefattningen.[3] I åtminstone ett fall erhöllo två städer gemensam borgmästare (Öregrund och Östhammar 1819).

Medan sålunda från början av 1800-talet enstaka exempel kunna anföras, blev frågan om landsrättsförläggning under 1860- och 1870-talen aktuell i ett stort antal av Sveriges småstäder, uppenbarligen under intrycket av den allmänna depressionen i de mindre städerna (se s. 47) samt i samband med den väntade processreformen och de riksdagsförhandlingar som nyss (s. 49 f.) refererats. Av riksdagsdebatterna kan inhämtas, att den diskuterats på många håll, och i åtminstone fem städer har saken gått så långt att den gjorts till föremål för framställningar till Kungl. Maj:t.

I intet av dessa fall kom initiativet, så vitt av handlingarna framgår, utifrån. Förslag väcktes i stadsfullmäktige eller allmän rådstuga, och framställning i ämnet gjordes till Kungl. Maj:t.

Borgmästaren i *Lindesberg* avled 1867. Sedan uppskov med ämbetets återbesättande utverkats, begärde staden i und. skrivelse 10 juni 1868 att med bibehållande av stadsprivilegierna få i juridiskt hänseende förläggas under Lindes och Ramsbergs häradsrätt.

Vid i *Skanör och Falsterbo* uppkommen vakans i borgmästarebefattningen begärde staden genom magistraten (22 mars 1869), att »staden måtte, med bibehållande av stadsprivilegierna i övrigt, uti judiciellt och administrativt hänseende förenas med Skytts härad».

Under liknande förhållanden begärde stadsfullmäktige i *Ulricehamn* (8 aug. 1870) tillåtelse för staden att »i stället för att nödgas antaga ny borgmästare, träda under Redvägs härads jurisdiktion». Som skäl anfördes särskilt, att staden genom den fria näringslagstiftningen gått starkt tillbaka. — Sedan järnväg till staden börjat anläggas, återkallades ansökningen (23 okt. 1872).

---

[1] Borgmästare och råd i Sigtuna jämte stadens äldste »samt åtskillige borgare och andra invånare därstädes» anhöllo, »att enär staden hade en sär'eles inskränkt borgerlig rörelse samt dess inkomster voro så obetydliga, att för bestridande av nödiga utgifter, årlig taxering å stadens invånare måste användas, vilken taxering åter, under alltjämt minskade utvägar till bärgning, vore tryckande för stadsboerne, vadan ock de med borgmästartjänsten förenade löneförmåner betunnos till den grad otillräckliga och osäkra, att det icke kunde förväntas, att vid nuvarande innehavares bortgång från tjänsten, någon skicklig person skulle vilja söka densamma», Kungl. Maj:t måtte tillåta att vid borgmästarens avgång, staden finge, med bibehållande av sitt namn och staden tillförsäkrade förmåner, »förläggas under landsrätt». Sedan K. B. och Svea Hovrätt yttrat sig, bifölls sökandenas anhållan, »så att staden Sigtuna vid nuvarande borgmästarens avgång från tjänsten samt efter det erforderlig municipalstyrelse blivit inrättad (härom förordnades sedermera i k. br. 29 febr. 1848) må komma under landsrätt och i judiciellt avseende lyda under Erlinghundra häradsrätt, utan att därigenom för övrigt göres rubbning i stadens hittills ägande rättigheter och förmåner» (12 nov. 1846). Ansökning om ändring i 1846 års resolution gjordes sedermera 1864, men blev ej bifallen (29 nov. 1864). Beslutet trädde dock ej i verkställighet; då borgmästaren 1887 avled, fick staden på egen begäran behålla sin jurisdiktion.

[2] Sedan borgerskapet i Hedemora uppsatt häradshövdingen i angränsande domsaga på första förslagsrummet, gav Kungl. Maj:t sitt bifall till ämbetenas förening och utnämnde den föreslagne till borgmästare (11 febr. 1823). Förbindelsen ägde bestånd till 1841.

[3] Borgmästaren i Hjo avled 1831. Borgerskapet, som ansåg staden ur stånd att avlöna en ny borgmästare, anhöll att Kungl. Maj:t måtte tillåta, att, med tillgodonjutande av de förmåner som en del av Hallands städer varit förunnat, och med avsägelse av den förmån städerna åsyftas medelst k. res. på städernas besvär av den 13 juli 1719, Hjo stads borgerskap finge f. n. undgå att välja ordinarie borgmästare samt att stadens styrelse t. v. måtte uppdragas åt häradshövdingen i orten. Detta medgavs för 6 månader (5 nov. 1831), och medgivandet upprepades sedermera (31 mars, 17 nov. 1832), men vid sistnämnda tillfälle förordnades i enlighet med borgerskapets önskan om nytt val. Om skälen till borgerskapets ändrade mening upplysa handlingarna ej.

Sedan borgmästaren i *Laholm* avlidit, begärde staden under åberopande av sitt svaga tillstånd, att i judiciellt och administrativt hänseende sammanslås med Höks härad (23 juli 1873). — Sedan ökade utsikter till ekonomiskt uppsving för staden (järnvägsanläggning m. m.) yppats, återkallades ansökningen (5 okt. 1875).

I *Kungsbacka* hade frågan uppkommit redan 1864. Tio år senare blev den föremål för en und. skrivelse (15 juni 1874), däri staden hemställde, att »Kungl. Maj:t täcktes förordna att Kungsbacka stad, efter det att för ändamålet nödvändiga villkor och betingelser blivit iakttagna, skall, med bibehållande i övrigt av stads namn, skyldigheter och rättigheter, upphöra att hava egen jurisdiktion samt förläggas under landsrätt, viljande staden underkasta sig, jämte de övriga bestämmelser, vilka Eders Kungl. Maj:t prövar vara av nöden, att till de stadens tjänstemän, vilkas befattningar i följd av förändringen skulle upphöra, utgiva deras hittills utgående och lagligen fastställda löner, så länge de leva och för så vitt de ej under tiden erhålla andra avlönade befattningar i stadens eller annan allmän tjänst». (Borgmästarebefattningen var ej vakant.)

Över de gjorda framställningarna avgåvos, innan Kungl. Maj:ts avgörande träffades, yttranden av vederbörande magistrater, domhavande, länsstyrelser och hovrätter. Det torde vara av intresse att närmare skärskåda de synpunkter, som härvid gjorde sig gällande.

Därvid torde först böra erinras, att frågan om befogenheten att mot stadens vilja förordna om förläggning under landsrätt ej kom under behandling, enär i samtliga fall staden själv uttryckt en sådan önskan.

Saken har emellertid i intet fall ansetts klar i och med det att en sådan önskan förelegat, utan tvärtom merendels befunnits vara av mera komplicerad natur.

Ekonomiska synpunkter.

Särskilt kommo de ekonomiska synpunkterna i betraktande.

Skulle en stad upphöra att bestrida sin rådstuvurätts avlöning, uppstod givetvis först och främst spörsmålet, *huruvida staden kunde anses berättigad att fortfarande besitta eller disponera sådana ekonomiska rättigheter eller egendom, som stodo till dess förfogande i dess egenskap av stad, eventuellt just för magistratens underhåll.*[1] I litteraturen och i riksdagsdebatterna gavs ofta uttryck åt den principuppfattningen att minskning i städernas skyldigheter borde medföra minskning i deras rättigheter,[2] men någon grundlig undersökning av problemet kom ej till stånd. Det kunde dock i regel icke undgå att i en eller annan form göra sig påmint vid behandlingen av 1870-talets landsrättsfrågor. I Laholm uppstod fråga, huruvida ej den till magistratens avlöning anslagna jorden måste indragas. En minoritet inom Göta Hovrätt efterlyste vid behandling av frågan om Ulricehamn utredning, huruvida ej jord eller annan fastighet funnes anslagen till staden under sådana villkor, att rätten borde upphöra vid övergång till landsrätt. Kammarkollegium förklarade i samma fråga, att staden med stadsprivilegierna komme att förlora inkomsten av sin donationsjord. Vederbörande i Lindesberg erbjödo sig själva att avstå från vissa anslagna hemmansräntor. I Skanör med Falsterbo påyrkade myndigheterna indragning av stadens »vederlagsspannmål». På flera håll (Ulricehamn, Lindesberg) ifrågasattes, i vad mån en stad, efter att hava förlagts under landsrätt, kunde fortfara att uppbära de icke minst i vissa småstäder synnerligen betydelsefulla brännvinsförsäljningsmedlen. I fråga om Ulricehamn uttalade länsstyrelsen att staden vid övergång till landsrätt måste avstå från nämnda medel. Det säger sig självt, att myndigheternas prövning av landsrättsfrågor blev i avsevärd mån beroende på stadens villighet att avstå från sådana förmåner, som från

[1] Jfr om betydelsen härav nya lagberedningens yttrande (1884), att skillnaden mellan stad och land fortlevde »till följd av ekonomiskt-finansiella orsaker» (s. 9).

[2] Se t. ex. *Livijn* i Naumanns tidskrift 1866, s. 50 f., *Naumann*, ib. 1870, s. 184.

statens sida ansågos förknippade med stadsrättigheterna. Bristande utredning härom föranledde i ett fall hovrätten att avstyrka en ansökan (Laholm).[1]

Liksom fråga uppkom om avstående av rättigheter måste även de *nya förpliktelser*, som i samband med förläggning under landsrätt kunde uppkomma för staten, för städerna eller för vissa statens befattningshavare, beaktas.

1. Flertalet av de landsrättsfrågor, som under 1870-talet voro före, hade uppkommit i samband med borgmästares avgång. I ett fall (Kungsbacka) förekom emellertid, att staden ville träda i landsrätt, oaktat borgmästaren ej skulle avgå. I detta fall framträdde frågan om *ersättning till borgmästaren för förlorade inkomster*. Enahanda spörsmål yppades i andra städer *för övriga befattningshavare*, vilkas befattningar genom förändringen komme att upphöra. Kungsbacka erbjöd sig att åt samtliga ifrågavarande befattningshavare utgiva »deras hittills utgående och lagligen fastställda löner så länge de leva och för så vitt de ej under tiden erhålla andra avlönade befattningar i stadens eller annan allmän tjänst». Detta anbud ansågs emellertid ej tillräckligt; Göta hovrätt avstyrkte framställningen, »enär ... rådhusrättens ordförande och ledamöter, vilka icke torde vara pliktiga att fränträda sina tjänster med mindre de erhålla ersättning för icke blott de dem tillförsäkrade löner utan även övriga med tjänsterna förenade inkomster, bestritt stadsfullmäktiges framställning och denna ej innefattar erbjudande av något vederlag för berörde inkomster». Och Kungl. Maj:t fann »på grund av vad emot ansökningen förekommit» ej skäl bifalla den. Då en minoritetet i samma hovrätt i ett annat fall (Laholm) tillstyrkte indragning av magistraten, förklarades att detta måste ske med behörigt iakttagande av rådmännens rättigheter.

2. Av större räckvidd var frågan om *kostnaderna för en ny stadsstyrelse* i magistratens ställe. Merendels synes nämligen hava förutsatts, att städerna ej skulle förlora sin administrativa självständighet, utan de administrativa göromålen, jämlikt förordningen om kommunalstyrelse i stad § 54, överflyttas till en särskild styrelse. Om arten av denna styrelse innehöll den då gällande lagstiftningen inga bestämmelser. Från deras sida, som önskade en förändring, gjordes i allmänhet gällande, att en dylik styrelse väl kunde upprättas genom oavlönad tjänst, medan motståndarna förmenade, att staden ej kunde undgå att bestrida avlöning åt densamma, tilläventyrs till belopp, som ej mycket understege dem som utgått till magistraten.[2]

3. Vare sig en särskild stadsstyrelse upprättades eller ej, kunde en stads förening med landsbygden icke undgå att i vissa hänseenden medföra *ökad arbetsbörda för vissa tjänstemän, särskilt kronofogde och häradsskrivare*. Av besläktad art är frågan om den *ökade börda som komme att falla på vederbörande häradsrätt och enkannerligen domhavanden*. Det kom nu naturligen under övervägande, om denna ökade börda utan vidare kunde åläggas vederbörande tjänstemän eller om den borde ersättas, samt i sistnämnda fall, huruvida ersättningen borde bestridas av staden eller av staten. I viss mån likartad var frågan om *städernas delaktighet i tingshusbyggnadsskyldigheten*. Vad först frågan om domhavandena angår, så rådde en viss skillnad mellan dem, i vilkas fullmakter ett förbehåll för blivande domsagereglering inryckts, och dem, vid vilkas utnämning intet dylikt förbehåll gjorts. Så t. ex. förklarade sig den domhavande, till vars domsaga Lindesberg var avsett att läggas, icke förpliktad att övertaga rättskipningen i staden och sålunda berättigad att därför erhålla viss ersättning. Men ersättning krävdes även av en domhavande, i vars fullmakt ingått förbehåll av nu nämnd art; därvid anfördes att detta för-

[1] Reservanter inom hovrätterna ville av liknande skäl avstyrka ansökningarna från Ulricehamn och Lindesberg.

[2] Jfr om detta spörsmåls behandling i avseende på vid denna tid nybildade städer *Malmgren*, Stadsbildningen från rättslig synpunkt (Lund 1910), s. 75 ff.

behåll blott hade avseende å regleringar av landsbygdens domskretsar. Rättmätigheten av dylika anspråk har emellertid i intet av de fall som varit mig bekanta blivit bedömd vare sig av Kungl. Maj:t eller av vederbörande hovrätter (blott i vissa länsstyrelsers yttranden har frågan berörts). Än mindre föreligger något uttalande om huruvida den ersättning, som kunde prövas skälig, borde bestridas av staden eller av statsverket. Det bör dock nämnas, att Lindesbergs stad förklarade sig beredd att i så måtto tillmötesgå domhavandens nyss berörda anspråk, att staden garanterade honom (men ej hans efterträdare) sportelinkomster till det belopp som han krävt. Frågan om skyldigheten att bidraga till tingshusbyggnad framkom bland annat i Lindesberg, där häradsborna framställde anspråk på bidrag. Svea hovrätt godkände för sin del så till vida detta anspråk att dess tillstyrkan av stadens framställning gjordes beroende av »förbindelse för staden att deltaga i häradernas utgifter för rättskipningens uppehållande, allt efter den grund som genom överenskommelse eller annorledes kan varda bestämd».

Slutligen kommo naturligen — och framför allt — under övervägande *de lättnader för staden, som följde med magistratens avskaffande.*

Sammanställda gåvo dessa överväganden, i den mån de fullföljdes, en föreställning om förändringens ekonomiska konsekvenser såväl för statsverket som för vederbörande stad. Det är nu karakteristiskt, att man vid bedömande av detta resultat från myndigheternas sida lade synnerlig vikt vid stadens allmänna ekonomiska läge. I flera fall utgjorde den omständigheten, att stadens ekonomiska ställning kunde anses gynnsam, en anledning att avstyrka ansökningen (exempel: Göta hovrätt om Laholm). Det är uppenbarligen den gamla uppfattningen om kronans plikt att i enskildheter avväga offentliga bördors tyngd (se s. 30), som ännu vid denna tid på ett överraskande sätt gör sig gällande.

Övriga synpunkter.

Vid sidan av de ekonomiska synpunkterna hava naturligen även andra gjort sig gällande. Så t. ex. *hänsynen till förändringens konstitutionella konsekvenser* (se s. 46). Landshövdingeämbetet avstyrkte t. ex. Ulricehamns stads ansökan med hänsyn till de hinder den offentliga rätten erbjöde. — För en förändring ansågos i allmänhet *hänsynen till rättskipningens intressen* tala. Då hovrätterna tillstyrkte ansökningarna från Lindesberg och Ulricehamn, skedde detta under uttalande av det behjärtansvärda i önskemålet om besparingar och under förklarande, att den särskilda jurisdiktionens bibehållande ur judiciell synpunkt ej vore påkallat. Enahanda synpunkter uttalades beträffande Laholm av reservanter i Göta hovrätt, vilka därutöver betonade de positiva olägenheter, som bestode däri, att rådhusrättens arbete gåve dess ledamöter alltför ringa tillfälle att förvärva erforderlig skicklighet. Men även uttalanden i motsatt riktning förekommo. Önskvärdheten av snabb lagskipning föranledde reservanter i vederbörande hovrätt att avstyrka Lindesbergs ansökning.

Ärendenas slutliga behandling.

I två fall (Laholm, Ulricehamn) blevo framställningarna före det slutliga avgörandet, som redan nämnts, återtagna. Skälet är karakteristiskt. Det bestod nämligen i båda fallen i de utsikter till ökad ekonomisk styrka, som särskilt tillkomsten av järnvägsförbindelser syntes erbjuda.

Vad angår Lindesbergs ansökan förklarade sig Kungl. Maj:t (16 aug. 1870), »då förevarande ansökan avser allenast upphörande av stadens särskilda jurisdiktion, med bibehållande av stadsprivilegierna i övrigt, och medgivandet av ett sådant undantagsförhållande, vilket med avseende å de i lag och författningar meddelade olika stadganden för land och stad, måste i allmänhet anses mindre ändamålsenligt, icke synes vara av stadens kända folkmängd eller andra uppgivna omständigheter oundgängligen påkallat», icke bifalla. På liknande

grunder[1] fann Kungl. Maj:t (2 juni 1871) ej skäl bifalla Skanör-Falsterbos framställning. — De särskilda skäl som (30 juni 1876) föranledde avslag på framställningen från Kungsbacka hava redan nämnts.[2]

I intet enda fall ledde sålunda framställningarna till positivt resultat. Det är påfallande, att detta i fråga om två städer berodde på principiellt motstånd från regeringens sida. Den därvid lämnade motiveringen ger anledning antaga, att svaret skulle blivit detsamma, därest de återtagna ansökningarna från Laholm och Ulricehamn fullföljts. Dock bör det framhållas, att frågorna om Lindesberg och Skanör-Falsterbo avgjordes innan den ändring i riksdagsordningen antagits, som möjliggjorde landsrättsförläggning utan rösträttens reduktion.[3]

Tiden 1876—1909.

Medan det sålunda under 1860- och 1870-talen huvudsakligen varit fråga om den särskilda jurisdiktionens upphävande för de minsta städerna, kom under 1880-talen ånyo frågan om mera vittgående förändringar under övervägande. Den bragtes å bane dels genom det fortsatta arbetet på en processreform, dels genom arbetet på ett moderniserat skatteväsen.

Nya lagberedningen uppställde i sitt principbetänkande om en rättegångsreform (1884) det önskemålet »att stad och landsbygd måtte snarast möjligt komma att i judiciellt hänseende likställas så att domstolsväsendets ordnande och bekostnad jämväl i stad varder statens angelägenhet och att den judiciella indelningen ordnas så, att hinder därav ej möter emot att låta landsbygd och stad förenas till gemensam jurisdiktion, där så finnes ändamålsenligt». Lagberedningen tänkte sig, att endast sju av rikets städer skulle för framtiden behöva utgöra egna domskretsar. Men detta var endast ett framtidsprogram vars omedelbara realiserande ej kom i fråga. Först och främst borde den nya rättegångslagstiftningen bringas till stånd. I avvaktan därpå borde inga förändringar företagas: den grundsatsen uttalades alltså »att städerna tillsvidare och så länge nuvarande grunder i fråga om domstolsväsendet därstädes och städernas darmed förbundna rättigheter och förpliktelser väsentligen kvarstå oförändrade, i allmänhet bibehållas vid sin nuvarande självständiga jurisdiktion». För det andra var det ej meningen att genom den nya lagstiftningen stadga ett ovillkorligt upphävande av den särskilda jurisdiktionen. Fastmera borde förändringen överallt vidtagas i den frivilliga överenskommelsens form;[4] lagstiftningen borde endast »öppna vägen för en frivillig anslutning från städernas sida och i möjligaste måtto uppmuntra därtill genom att göra den förmån lig för båda parterna». I enlighet därmed uppställdes grundsatsen, »att genom rättegångslagen tillfälle beredes stad att, utan att förläggas under landsrätt,[5] kunna förenas med kringliggande landsbygd till en domsaga under gemensam domstol, om konungen finner sådan förening lända till allmänt gagn».

---

[1] »Då förevarande ansökning avser allenast stadens förläggning i judiciellt och administrativt hänseende till angränsande härad med bibehållande av stadsprivilegierna i övrigt och medgivandet av ett sådant undantagsförhållande till följd av de i lag och författningar meddelade olika stadganden för land och stad är ägnat att i rättshänseende medföra osäkerhet och förvecklingar».

[2] Sedan borgmästaren några år senare avlidit, återupptogs frågan, men fick då enligt stadsfullmäktiges beslut förfalla. K. br. 13 febr. 1880.

[3] För möjligheten av en annan lösning talar ock den omständigheten att justitiestatsministern 31 maj 1875 från Laholm infordrade förslag till ordningsstadga att tillämpas efter ev. landsrättsförläggning.

[4] På ett annat ställe heter det: »Av städernas nuvarande rättsliga ställning vad domstolsväsendet beträffar synes emellertid, i full överensstämmelse med förfarandet då stad nu lägges under landsrätt, otvivelaktigt följa att en förening, varigenom denna ställning helt och hållet förändras, icke må påtvingas staden emot dess vilja.»

[5] Lagberedningen lade stor vikt vid att stad och land i den nya ordningen skulle bliva likställda; begreppen »lands- och stadsrätt» skulle bortfalla.

Förstärkta lagberedningens majoritet motsatte sig att »utöver vad redan är medgivet bereda tillfälle till förening av land och stad under gemensam jurisdiktion» (1887). Fyra reservanter (domare) anslöto sig däremot till lagberedningens förslag, och sju andra reservanter (riksdagsmän ur lantmannapartiet och advokater) önskade kraftigare åtgärder än beredningen föreslagit för att »främja» städernas förening med landsbygden. Den bestående ordningen erbjöde stora olägenheter. Det vore svårt att till tjänsterna i de mindre städerna erhålla kompetenta krafter, vartill komme att tjänstgöringen där gåve ringa tillfälle att samla nödig erfarenhet. För att underlätta smärre städers landsrättsförläggning »kunde man borttaga det för en sådan förening nu gällande villkoret av stadens bifall därtill. Erfarenheten hade visat, hurusom en sammanslagning, även där den vore av omständigheterna högeligen påkallad, rönte motstånd från småstädernas sida. Och den fordran kunde icke anses obillig att stad som önskade hava egen jurisdiktion också hade tillgångar till dess behöriga underhållande».

Under lagberedningarnas arbete var det en synpunkt, som med full avsikt lämnades ur räkningen. Åtskillnaden mellan stad och land fortlevde, såsom lagberedningen uttryckte det, till väsentlig del »till följd av ekonomiskt-finansiella orsaker». Med städernas särskilda skyldigheter sammanhängde vissa särskilda ekonomiska rättigheter; att detta sammanhang var svårt att till sin rättsliga innebörd utreda, hade vid behandlingen av landsrättsfrågorna under 1860- och 1870-talen upprepade gånger visat sig. Lagberedningen inlät sig icke på detta invecklade spörsmål — »om och i vad mån städerna, därest de befrias från domstolsväsendets upprätthållande, må anses pliktiga att avstå från vissa förmåner som till äventyrs må hava blivit dem beviljade såsom bidrag i nämnda hänseende» — men framhöll det som ett bland hindren för en omedelbar landsrättsförläggning i större omfattning.

Detta spörsmål hade emellertid redan från annat håll och i annat sammanhang bragts å bane. Frågan om en grundlig revision av skatteväsendet stod på dagordningen. Närmast gällde den grundskatterna på landsbygden, men det är naturligt, att i diskussionen härom indrogos även andra spörsmål om avskaffande eller modifiering av bestående olikheter i offentliga bördor. Bland annat hade fråga uppkommit om tolagsersättningens avlösning; i sitt härom avgivna utlåtande (1883) framkastade skatteregleringskommittén[1] tanken på indragning till statsverket av denna ersättning — det ojämförligt viktigaste av de statsanslag städerna åtnjöto — mot det att staten i alla städer (således ej blott stapelstäderna) övertoge kostnaderna för, bl. a., den personal som i städerna erfordrades för rättskipningen och kronouppbörden. Magistraternas kommunala karaktär skulle därmed helt försvinna.

Helt kort berörde kommittén i detta sammanhang även frågan om donationsjordarna; en indragning av dessa borde enligt kommitténs mening ej ifrågasättas.

Det var ett mycket radikalt steg som härmed föreslogs. Det mötte också allvarligt motstånd. Fyra reservanter i kommittén menade att kommittén föreslagit en för städerna alltför gynnsam lösning. Å andra sidan gjorde A. Hedin och H. L. Rydin i särskilda reservationer invändningar mot, bl. a., det enligt deras mening alltför lättvindiga sätt, varpå kommittén velat upplösa den bestående ordningen i städerna, och hävdade, att denna ordning erbjöde stora företräden.[2]

Varken lagberedningens eller skatteregleringskommitténs förslag ledde till praktiska resultat. Processreformen fick under några årtionden vila, och vid

[1] Skatteregleringskommitténs betänkande, V, se särskilt s. 61.
[2] Se särskilt Rydins reservation s. 94 ff.

de stora uppgörelserna inom skatteväsendet lämnades städernas förhållanden å sido.

Därmed var icke utan vidare sagt, att frågan om partiella åtgärder skulle vila. Man kunde hava tänkt sig, att rörelsen från 1860- och 1870-talen hade fullföljts. Så blev emellertid icke fallet. — Ovan har citerats ett yttrande från 1887, som synes giva vid handen, att frågan i flera städer varit under diskussion. Men samtidigt upplyses, att stämningen icke längre var för en förändring. — Jag känner också efter 1874 blott ett enda exempel på att stad själv velat avstå från sin särskilda jurisdiktion (Öregrund och Östhammar 1919). De nya städer, som bildades, fingo egen rådstuvurätt. Sigtuna, som enligt beslut av 1846 (se s. 52) 1887 skulle mista sin jurisdiktion, begärde och erhöll rätt att bibehålla denna (14 dec. 1888). Den starkt utpräglade tendensen under 1860- och 1870-talen var tydligen framkallad av den inom stadskretsar vid denna tid mycket allmänna misströstan beträffande de mindre städernas framtid och utvecklingsmöjligheter. Det dröjde ej länge, innan det visade sig, att städerna tack vare förbättrade kommunikationer och ekonomisk utveckling i övrigt i allmänhet ej behövde se mörkt på framtiden. Skattekraften, som tyckts svag, visade större styrka än man tänkt sig. I många mindre städer synas dessutom de inbringande brännvinsmedlen hava blivit en välkommen ersättning för sinande inkomsttitlar.

Frågan om landsrättsförläggning efter 1909.

På senare tid har frågan för första gången ånyo förts på tal av justitieombudsmannen Berger, som i en inlaga angående stadsrättigheter för Nässjö (1901) starkt framhävde de brister, som vidlådde rättskipningen i småstäderna och vilka det vore ett statsintresse att avhjälpa; en ny småstadsdomstol borde därför ej inrättas. Alltsedan 1909 har denna princip följts: ingen enda ny rådstuvurätt har inrättats, utan de många nya städer, som sedan denna tid bildats, hava i judiciellt hänseende bibehållits under landsrätt. — Denna politik har delvis sammanhängt därmed att frågan om en processreform ånyo blivit aktuell i och med processkommissionens tillsättande 1911.[1]

I samband därmed har ånyo uppstått frågan om förläggning under landsrätt av äldre städer. En sådan åtgärd har dels ansetts såsom i och för sig önskvärd ur rättskipningssynpunkt, dels särskilt påkallad med hänsyn till processreformen, för vilken vägen borde banas genom en indragning, där så kunde ske, av de mindre städernas domstolar.

Statsmakterna hava därvid stått på den ståndpunkten att en landsrättsförläggning icke kan, eller i varje fall icke bör, ske mot vederbörande stads önskan. Man har därför inskränkt sig till att dels söka undanröja vissa med landsrättsförläggning förenade olägenheter (1918 års lagstiftning om tremansting, 1920 års lagstiftning om stadsstyrelse i städer under landsrätt o. s. v.), dels sörja för att frågan om landsrättsförläggning i varje tänkbart fall bliver tagen under övervägande av vederbörande stads myndigheter.

I sådant syfte uppdrogs den 25 febr. 1918 åt särskilda kommitterade, bland annat, att, där så krävdes genom direkta förhandlingar, i förekommande fall söka utröna möjligheterna för genomförande av förläggning under landsrätt.

Kort efteråt föreskrevs (cirkulär 7 maj s. å.), att när i stad, i vars magistrat och rådhusrätt enligt gällande bestämmelser borgmästaren är ensam lagfaren ledamot eller jämte borgmästaren endast sitter en sådan ledamot, borgmästaretjänsten blir ledig, med åtgärder för densammas återbesättande skall anstå, intill dess utredning blivit på Kungl. Maj:ts föranstaltande verkställd angående lämplig organisation av stadens rättskipning och förvaltning. Redan 2 juli 1915 hade med avseende å städer av denna beskaffenhet föreskrivits omedelbar anmälan hos Kungl. Maj:t om inträffande ledigheter i borgmästarebefattningarna, i

[1] Jfr därom *Schlyter*, i Svenska stadsförbundets tidskrift 1913, s. 271 ff.

syfte att Kungl. Maj:t skulle bliva satt i tillfälle att överväga frågan om eventuell landsrättsförläggning.

Det i sistberörda två cirkulär förutsatta fallet har inträffat i städerna Enköping, Kungälv, Lidköping, Nora, Piteå, Ronneby, Sala, Sigtuna, Skövde, Strängnäs, Säter, Söderköping, Trosa, Vadstena, Vimmerby, Ängelholm, Öregrund och Östhammar. Frågan om upphävande av stadens särskilda jurisdiktion har i flertalet av dessa städer enligt därom av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall meddelad föreskrift kommit under utredning. Blott två städer (Öregrund och Östhammar) hava själva uttryckt önskan om en sådan förändring (varefter nämnda städer genom k. br. 31 okt. 1919 förlades under landsrätt). Övriga städer hava, i den mån de ännu hunnit behandla spörsmålet, motsatt sig den ifrågavarande åtgärden, i följd varav vederbörande borgmästarebefattningar återbesatts. I ett fall har spörsmålet lösts genom förening av borgmästarebefattningarna i två städer (Säter och Hedemora). Vakanta äro f. n. borgmästarebefattningarna i Kungälv, Nora, Sigtuna, Söderköping, Trosa och Vimmerby.[1]

Skälet till städernas motstånd har framför allt varit de företräden i fråga om snabb rättskipning och snabb handläggning av andra ärenden, som stadsdomstolarna erbjuda. Denna synpunkt har så gott som överallt från städernas sida med eftertryck framhållits. Därtill hava stundom fogats uttalanden om angelägenheten av att domaren äger en »på ingående person- och sakkännedom grundad erfarenhet» (Strängnäs) eller om fördelen av förvaltnings- och rättskipningsärendenas förening: »huruvida, principiellt sett, det icke kan vara lika lyckligt både för domareärendena och de administrativa ärendena, att borgmästaren i sin egenskap av magistratens ordförande kommer i närmare kontakt med samhällslivet än om han enbart ägnade sig åt domaregöromålen är en fråga, som kan sättas under allvarlig diskussion» (Piteå). På borgmästarebefattningens allmänna betydelse syftar ett sådant uttalande som följande: »Utan tvivel är ett samhälle med så betydande särintressen i behov av en företrädare med fullt självständig ställning och med auktoritet nog för att vid behov kunna hävda det allmännas rätt gentemot särskilda intressen samt ägnad att representera samhället i dess helhet». Likaså har i Vimmerby framhållits »behovet av en central personlighet, som på grund av sin ställning som stadens högste ämbetsman måste hysa intresse för stadens utveckling». — Vid de olägenheter, som äro förknippade med utsökningsärendens och kronouppbörds överflyttning till andra tjänstemän än städernas (jfr härom nedan s. 65), har stundom fästs avseende. — De ekonomiska konsekvenserna av en landsrättsförläggning hava på många håll tett sig avskräckande. Man har räknat med den skyldighet att bidraga till tingshusbyggnad, som komme att åvila staden, samt med kostnaderna för den nya stadsstyrelsen, som på flera håll förmenats icke skola bliva billigare än rådstuvurätten. Det bör även nämnas, att i vissa fall ifrågasatts skyldighet att avstå från donationer som för rättskipningens skull tillkommit ävensom att lämna domhavande gottgörelse för ökat arbete och ökade kostnader. — I ett flertal fall har med bestämdhet gjorts gällande att städernas privilegier icke tilläte en indragning av den särskilda jurisdiktionen mot deras egen vilja.

I sådana fall, då anledning därtill förelegat, har utifrån den uppfattningen att med rätten till egen jurisdiktion måste anses förenad skyldigheten att åt rådstuvurätternas ledamöter bereda fullt betryggande avlöningsförmåner, fråga väckts om ändringar i gällande lönestat. Ibland har fråga härom upptagits på stadens eget initiativ. Stundom har frågan väckts av Kungl. Maj:t. Sålunda har Kungl. Maj:t i ett flertal fall från vederbörande stadsfullmäktige infordrat

[1] Tillstånd har givits till återbesättande av befattningen i Vimmerby.

yttrande om reglering av till borgmästaren utgående avlöningsförmåner innan föreskrift om befattningens återbesättande lämnats (k. br. ang. Kungälv, Vadstena och Vimmerby 3 febr. 1922, ang. Nora 17 febr. 1922, ang. Trosa 17 april 1922, ang. Söderköping 19 maj 1922). I samband därmed hava vederbörande erhållit del av en av föredraganden i justitiedepartementet uppgjord P. M. ang. skäliga löneförmåner för borgmästare.[1]

I betraktande av det så gott som enhälliga motstånd mot landsrättsförläggning, som mött från städernas sida, har den tanken uppkommit, att upphävande av städernas särskilda jurisdiktion borde kunna ske även i det fall att vederbörande stad motsatte sig en sådan åtgärd. Sålunda har processkommissionen, i ett yttrande angående Vadstena stads förläggning under landsrätt, ifrågasatt lagstiftningsåtgärder i syfte att mindre stad, i sammanhang därmed att borgmästaretjänsten bleve ledig, måtte kunna av Kungl. Maj:t jämväl utan stadens medgivande i judiciellt hänseende förenas med angränsande lantdomsaga, såframt detta kan genomföras utan åsidosättande av stadens berättigade anspråk på rättskipningens snabbhet och tillgänglighet och utan att häradshövdingen i den domsaga, med vilken staden skulle komma att förenas, härigenom skulle erhålla en oskälig arbetsbörda.

En liknande tanke har uttalats i det yttrande, som sakkunniga för utredning av frågan om tillgodoseende i städer under landsrätt av magistrat eljest åliggande kommunala och administrativa uppgifter den 4 mars 1921 avgåvo över justitieombudsmannens framställning angående stadsdomarnas löneförhållanden. Av justitieombudsmannens utredning framginge att åtskilliga borgmästare hade alltför ringa inkomster, varigenom rättskipningens intressen komme att lida. Efter angivande av de minimibelopp som för städer av olika storlek kunde anses skäliga, uttalade sakkunniga, att, vad anginge städer, i vilka borgmästarebefattningen för det dåvarande vore vakant och beträffande vilkas förenande i judiciellt hänseende med angränsande domsaga utredning påginge, tillfälle borde beredas dem att uttala, huruvida de vore villiga att i händelse av borgmästareämbetets återbesättande tillförsäkra borgmästaren löneinkomster minst uppgående till de av sakkunniga angivna belopp.[2] Sakkunniga hölle före »att stad av nyss angiven beskaffenhet, som icke är villig att tillförsäkra borgmästaren skälig minimilön, ej bör bibehållas vid egen jurisdiktion».

Frågan om rättmätigheten av en lagstiftning, som, på sätt sålunda ifrågasatts, under den ena eller andra förutsättningen möjliggör stadsjurisdiktionens upphävande mot stadens vilja, skall i kap. III behandlas. Såsom utgångspunkt för denna undersökning torde emellertid, utöver den nu lämnade historiken, erfordras ett klarläggande av vad den särskilda stadsjurisdiktionens upphävande enligt nu gällande rätt innebär.

---

[1] Ifrågavarande P. M. innehåller följande riktlinjer för reglering av borgmästarens avlöningsförmåner:
»För den händelse genom förändrad lagstiftning sportelsystemet vid stadsdomstolar och magistrater skulle helt indragas, bör staden tillförbindas att hålla borgmästaren skadeslös härför. (Se skrivelsen den 15 nov. 1918 angående fastställande av stadga för rådhusrätten och magistraten i Ängelholm, § 7, intagen i Svensk författningssamling n:r 996 1918.)
Lämpligast synes dock vara, att borgmästaren nu tillerkännes en fix lön, med rätt för staden att uppbära sportlerna, dock med undantag av stämpelprovision.
Lönen torde lämpligen kunna sättas till 7,620: — jämte ålderstillägg, allt enligt samma grunder, som angivas i avlöningsreglementet för befattningshavare vid statsdepartement och vissa andra verk, tillhörande den civila statsförvaltningen, den 22 juni 1921 (Svensk författningssamling n:r 451, 9 §, avdelning B, 16:de lönegraden.) Till lönen torde komma dyrtidstillägg enligt samma grunder som för befattningshavare i statens tjänst. Borgmästarens pensionsförhållande torde ock böra bestämmas.»
I två fall (Vadstena och Vimmerby) hava löneregleringar redan fastställts med anledning av det av Kungl. Maj:t tagna initiativet (k. br. 25 aug. o. 30 nov. 1922).

[2] Att åtgärder i huvudsaklig överensstämmelse med vad kommitterade sålunda tillstyrkt sedermera i ett flertal fall vidtagits, se ovan.

2. Innebörden av landsrättsförläggning enligt gällande rätt.

Övergången från stads- till landsjurisdiktion.

Innebörden av att en stad träder under landsrätt är — det behöver här ej närmare utvecklas —, att den upphör att bilda en egen domkrets och i judiciellt hänseende förenas med ett landsbygdsområde.[1]

Detta innebär för det första, att *rådstuvurätten* från och med en viss dag, som det givetvis tillkommer Kungl. Maj:t att bestämma, *upphör med sin verksamhet*. Från och med samma dag *övertages rättskipningen* (däri inbegripet handläggningen av ärenden hörande till den s. k. frivilliga rättsvården) av den *häradsrätt* som Kungl. Maj:t bestämmer;[2] i praktiken lärer väl ej härvidlag annan häradsrätt ifrågakomma än den vars domskrets omsluter eller gränsar till staden.[3] Häradsrätten blir emellertid ej behörig att upptaga alla de mål och ärenden som förut handlagts vid rådstuvurätten. Fordom förelåg sådan obehörighet i många fall. Efter hand har emellertid landsbygds- och stadsdomstolarnas kompetens närmats, och sedan genom en lag av 7 maj 1918 häradsrätterna blivit behöriga att upptaga växelmål,[4] äro skiljaktigheterna av ringa betydelse. De fall, där rådstuvurätten äger men häradsrätten saknar behörighet äro följande:

1. Förbrytelser mot *tryckfrihetsförordningen* upptagas, om skriften blivit tryckt å *ort, som lyder under landsrätt*, vid rådstuvurätten i den stad, där länets styrelse har sitt säte (tryckfrihetsförordningen § 5 mom. 6:o).

2. *Postförvaltare* lyda uti alla mål angående åtal för *tjänstefel* under rådstuvurätten i länets residensstad om kontoret är *på landet* beläget. Till samma domstol höra ock frågor om missbruk av fribrevsrätt (k. k. 9 nov. 1836 ang. upphörande av posträtter m. m.). Detta stadgande torde få anses tillämpligt å stad som ej har egen jurisdiktion.

3. Ärenden angående *förlagsinteckning* kunna jämlikt k. f. 13 april 1883 § 2 ej förekomma vid häradsrätt, utan skola, då rörelsen drives å landet eller *i stad lydande under landsrätt*, handläggas hos residensstadens rådstuvurätt.[5]

4. Åtal för brott mot förordningen 3 mars 1916 om straff för olaglig *varuutförsel* m. m. anhängiggöres, »om brottet timat eller upptäckts *utom stads jurisdiktion*», vid rådstuvurätten i närmaste stad (§ 8 mom. 1). Om tillämpligheten se ovan under p. 2.

5. Mål angående *i fartyg intecknad fordran* gå, om käranden har bo och hemvist *i stad där rådstuvurätt ej är*, till den rådstuvurätt som är närmast (lag 10 maj 1901 § 38).[6]

6. Rådstuvurätt är första domstol i mål, som bedömas efter *sjölagen* (§ 313). Där upptages sjöförklaring (§ 40, 315—317) och verkställes sjöförhör. — Har i tvistemål svaranden *icke* sitt hemvist *i stad med rådstuvurätt* eller finnes fartyget å *ort där rådstuvurätt icke är*, går tvisten till den rådstuvurätt som är närmast endera av dessa orter (§ 323). Brottmål som förövats å *ort där råd-*

[1] Om frågan angående landsrättsförläggnings överensstämmelse med lagen (R. B. 1: 4) se *Kallenberg*, Svensk civilprocessrätt, sid. 171 n. 20. Bland andra lagrum, som i landsrättsstäder ej kunna bokstavligt tillämpas, må som exempel nämnas R. B. 10: 20 och 27.

[2] Om Kungl. Maj:ts befogenhet i fråga om reglering av jurisdiktionsområden se *Kallenberg*, s. 171.

[3] *Schlyter* har i Svenska Stadsförbundets tidskrift 1913, s. 275 ff, 280 f, utrett, med vilka domsagor rikets mindre städer skulle kunna förenas.

[4] Härvid är likväl att märka, att där svaranden bor eller anträffas i stad där rådstuvurätt ej finnes, det står käranden fritt att i stället instämma honom till närmaste rådstuvurätt. Detsamma gäller (enl. checklagen 24 mars 1898 § 15) om checkmål. Jfr *Kallenberg*, II (Lund 1918), s. 303.

[5] Det förtjänar anmärkas att, enligt vad under p. 1, 2 och 3 anmärkts, gällande lagstiftning ej synes förutsätta möjligheten av en residensstad utan rådstuvurätt. Vissa mål och ärenden som i detta sammanhang ej behöva beröras, skola under alla omständigheter upptagas av residensstads rådstuvurätt.

[6] *Kallenberg*, s. 304.

stuvurätt icke är, upptagas vid den rådstuvurätt som är närmast; har brott skett under resa gälla särskilda bestämmelser (§ 328).[1]

7. Mål, som angå *förbrytelse mot tullstadgan*, upptagas, om förbrytelsen timat eller upptäckts *utom stads jurisdiktion* vid rådstuvurätt i närmaste stad där tullförvaltning finnes, eller vid vederbörlig gränsetullrätt, då sådan är närmare (tullstadgan § 171). Om tillämpligheten se ovan under p. 2.

8. Överträdelse mot *lotsstadgan* upptages, då den timat *utom stads område*, vid rådstuvurätten i närmast belägna stad eller, om den skett under resa, vid rådstuvurätten å destinationsorten eller, om rådstuvurätt där icke finnes, i närmast därintill belägna stad (lotsstadgan § 53). Om tillämpligheten se ovan under p. 2.

Vid de förändringar i processuellt hänseende, som, utöver vad som föranledes av häradsrättens mindre behörighet i vissa fall, medfölja en landsrättsförläggning, är det här ej anledning att uppehålla sig. Det bör blott i korthet erinras, att de former, som vid häradsrätterna tillämpas, i många hänseenden skilja sig från dem som komma till användning vid rådstuvurätten, och att i följd av dessa skillnader landsrättsförläggning från städernas synpunkt ofta ansetts förenad med olägenheter av avgörande betydelse. Man har särskilt fäst avseende vid det förhållandet, att domstolen och dess expedition bliver mera svårtillgänglig, och vid rättskipningens större långsamhet på landsbygden, men även vid skillnader i fråga om fastighetsärendens och ordningsmåls handläggning o. s. v.

Själva övergången från en domkrets till en annan medför vissa konsekvenser.

För det första måste till häradsrätten överlämnas vissa hos rådstuvurätten befintliga böcker och handlingar m. m. Då Öregrund och Östhammar 1919 trädde under landsrätt lämnades föreskrift om att vid tiden för regleringens ikraftträdande till vederbörande domhavande skulle överlämnas:

1. rådstuvurätternas samtliga domböcker och protokoll.[2] Vilka dessa protokoll äro upplyses i k. f. 16 juni 1875 ang. särskilda protokoll § 1, sådant detta lagrum lyder enligt lag 11 juni 1920;

2. städernas fastighets-, tomträtts- och vattenfallsrättsböcker (jfr k. f. 14 sept. 1875 § 10 o. f.[3] och k. k. 29 nov. 1907);

3. uppgift å de enligt vederbörandes anmälan i städerna avlidna mantalsskrivna personer, efter vilka bouppteckning icke inkommit eller, därest så beskaffat bouppteckningsärende icke förekommer, anmälan därom.[4]

I samband med föreskrift om böckers överlämnande inskärpte Kungl. Maj:t, i likhet med vad som brukat ske vid nya rådstuvurätters inrättande,[5] häradsrättens skyldighet att ur desamma hämta ledning i förekommande fall.[6]

Föreskrift i dessa ämnen torde böra meddelas även vid framdeles förekommande omregleringar.

Ej till vederbörande häradsrätt utan till rådstuvurätten i residensstaden bör, såsom även beträffande Öregrund och Östhammar föreskrevs, avskrift av det jämlikt k. f. 16 juni 1875 förda protokollet över förlagsinteckningar överlämnas.

---

[1] Jfr *Kallenberg*, s. 303.

[2] Jfr dock nedan om protokoll över förlagsinteckningar.

[3] Kungl. Maj:t kan enligt § 21 förordna att fastighetsböcker för stad under landsrätt skola föras på annat sätt, än för landet i allmänhet är stadgat.

[4] Denna föreskrift har sin grund i domarens skyldighet (enligt Ä.B. 9: 2) att övervaka, att bouppteckning i rätt tid äger rum. *Malmgren*, Stadsbildningen, s. 162.

[5] *Malmgren*, s. 161 f.

[6] »Att domhavanden i Frösåkers tingslag skall vara skyldig att vid meddelande av gravationsbevis angående fastighet, tomträtt eller vattenfallsrätt inom någon av städerna upprätta beviset med ledning av såväl häradsrättens intecknings- och tomträttsprotokoll samt tingslagets fastighetsböcker, tomträttsbok och vattenfallsrättsböcker som ock vederbörande rådstuvurätts och stads motsvarande protokoll och böcker.»

Vid överflyttningen uppkommer frågan, huru man skall förfara med de mål och ärenden, som hos rådstuvurätten anhängiggjorts men icke slutbehandlats. I motsats mot vad som brukat ske vid övergång till stadsjurisdiktion[1] lämnade Kungl. Maj:t i detta hänseende ej någon föreskrift beträffande Öregrund och Östhammar. Detta är också fullt naturligt. Den vid den motsatta proceduren tillämpade principen, att redan anhängiggjorda mål skola slutbehandlas vid samma domstol där de anhängiggjordes, kan tydligtvis ej tillämpas, då den domstol, från vilken överflyttningen sker, är bestämd att i och med överflyttningen helt upphöra. Det kan alltså ej vara tvivel om att i detta fall en överflyttning av de redan anhängiggjorda målen och ärendena ovillkorligen måste äga rum.

I och för häradsrättens övertagande av rättskipningen i staden ifrågakomma vissa åtgärder.

Först och främst uppkommer frågan om lantdomstolens omorganisation i sådan riktning att den blir lämpad för sina nya uppgifter. I sådant syfte måste för det första en reglering av *nämndemansvalen* äga rum. Jämligt k. br. 12 febr. 1824 äger häradsrätten verkställa fördelningen i nämndemansdistrikter. Frågan härom blev vid Östhammars och Öregrunds landsrättsförläggning behandlad under de underhandlingar som föregingo Kungl. Maj:ts beslut. Domhavanden föreslog i sitt utlåtande i frågan, att nämndemän skulle väljas till ett antal av 16,[2] därav 3 för vardera av städerna och 10 för landskommunerna, enligt dem emellan av häradsrätten verkställd fördelning; jämväl med avseende på nämndemännens tjänstgöring avgav domhavanden förslag. Härtill anslöto sig häradsrätten samt stadsfullmäktige och magistrater i de båda städerna. I överensstämmelse härmed föreskrev Kungl. Maj:t att för envar av städerna skulle utses tre nämndemän och för tingslaget i övrigt 10 nämndemän. — Nämndemän för stad väljas av allmän rådstuga (R. B. 1: 1 enl. lag 7 maj 1913).[3]

Då en stad förlägges under landsrätt uppkommer fråga, huruvida och i vad mån tillämpning av lagen om särskilda tingssammanträden för handläggning av vissa mål och ärenden den 7 maj 1918[4] bör äga rum. Denna lagstiftning som möjliggör anordnande, genom förordnande av Kungl. Maj:t, av särskilda tingssammanträden, där vissa slags mål och ärenden kunna handläggas med mindre tidsutdräkt, än rättskipningen å landsbygden eljest medför, har just tillkommit för att åt mindre städer som ville avstå från egen jurisdiktion, bereda ett lämpligt ordnande av deras rättskipning i sammanhang med angränsande landsbygds. Kungl. Maj:t meddelar förordnande av ovan angivet innehåll, där han »med hänsyn till ortsförhållandena så prövar nödigt». Kungl. Maj:t förordnar om ort och tider för de särskilda sammanträdena och lämnar tillika vissa föreskrifter beträffande kostnaderna för deras hållande m. m. (ovan cit. lag §§ 1, 6, 7). Lagen har hittills så tillämpats, att däri berört förordnande meddelats beträffande bland annat de tingslag, där de under landsrätt hörande städerna Djursholm, Öregrund, Östhammar, Katrineholm, Mjölby, Nässjö, Tranås, Värnamo, Eslöv, Mölndal, Trollhättan, Tidaholm, Arvika, Boden och Haparanda äro belägna. Därvid har beträffande Öregrund och Nässjö särskilt föreskrivits, att särskilda sammanträden skola där hållas; de övriga uppräknade städerna äro ordinarie tingsplatser,[5] i följd varav även särskilda sammanträden där hållas.[6] Städer under landsrätt, för vilka tremansnämndssam-

[1] *Malmgren*, s. 162.

[2] Högre antal nämndemän än 12 (jfr R. B. 1: 1) synes kunna ifrågakomma genom analogisk tillämpning av stadgandet i k. f. 17 maj 1872 § 9.

[3] *Kallenberg*, s. 179.

[4] Om denna lagstiftnings förhistoria se *Schlyter*, Svenska Stadsförbundets tidskrift 1915, s. 200 ff, och k. prop. 1919 nr 278.

[5] Med undantag för Djursholm och Mölndal (tingsställen: Haga och Göteborg).

[6] Undantag utgör Mjölby: de särskilda sammanträdena hållas i Ödeshög.

manträden ej anordnats, äro Huskvarna, Vetlanda, Borgholm, Hässleholm, Avesta, Ludvika och Sollefteå. Av dessa äro Huskvarna, Borgholm och Avesta icke tingsplatser; dock förtjänar framhållas att dessa tre städer ligga synnerligen nära tingsplatser. Korteligen sagt, åtnjuta av landrättsstäderna följande förmånen av *såväl vanliga ting som särskilda tingssammanträden* (till växlande antal) å platsen eller i dess omedelbara närhet: Djursholm, Östhammar, Katrineholm, Tranås, Värnamo, Eslöv, Mölndal, Trollhättan, Tidaholm, Arvika, Boden och Haparanda. Utgifterna för sammanträdeslokalen för tremansting och övriga med dess upplåtande sammanhängande kostnader gäldas av tingslaget i dess helhet (k. k. 25 okt. 1918 § 6), utom i avseende å Östhammars stad, som själv bestrider dessa utgifter (jfr nedan). Följande hava *endast vanliga ting* å platsen eller i dess omedelbara närhet: Mjölby, Huskvarna, Vetlanda, Borgholm, Hässleholm, Avesta, Ludvika och Sollefteå. Följande hava *endast tremansting* å platsen: Öregrund och Nässjö. Ovan berörda utgifter bestridas av resp. städer.

En stads förläggning under landsrätt kan givetvis medföra en högst väsentlig ökning i de i domsageförvaltningen förekommande göromålen. På de åtgärder som i anledning härav eller eljest i samband med förändringen kunna ifrågakomma (löneregleringar, regleringar av tingslag, förflyttning av tingsställen och domsageexpeditioner[1] o. s. v.) torde ej vara anledning att här ingå. Det torde blott böra anmärkas att hithörande spörsmål utgöra rena lämplighetsfrågor. Rättsanspråk på ersättning för ökat arbete hava väl tidigare, då fråga varit om landsrättsförläggning, från domhavandes sida förekommit. Numera torde emellertid inga dylika anspråk kunna göras gällande;[2] därför kan icke heller göras gällande att en stad i berörda hänseende skulle äga några rättsliga förpliktelser.

Stadsförvaltningens karaktär och omfattning efter landsrättsförläggningen.[3]

I och med det att rådstuvurätten upphör att fungera, upphör också magistraten. 1916 års kommitté hade avsett, att magistratsinstitutionen skulle kunna trots landsrättsförläggningen bibehållas, i det fall att den myndighet, som förut varit på en gång magistrat och rådstuvurätt, finge behålla *alla* sina förutvarande uppgifter utom rättskipningen. Landsrättsförläggningens innebörd skulle då närmast hava kunnat så karakteriseras, att magistraten kvarstode, ehuru befriad från rättskipningsgöromålen. Emellertid vann förslaget i detta hänseende icke statsmakternas bifall. Det ansågs icke lämpligt, att en icke rättskipande myndighet bure namnet magistrat. Den stad som är utan rådstuvurätt är sålunda också utan magistrat.

Stadens styrelse skall således vid landsrättsförläggning ordnas på ny grund. Härvid torde som regel få förutsättas att samhället fortfarande skall behålla karaktären av stad. Det torde visserligen kunna ifrågakomma att denna dess karaktär skulle upphöra samtidigt med den egna rättskipningen, att staden sålunda bleve förvandlad till landsbygdskommun (ev. köping) eller del därav (ev. municipalsamhälle). Men denna möjlighet står i varje fall icke i sådant sammanhang med jurisdiktionsförändringen, att det är anledning att sammanbinda de båda spörsmålen.[4]

Genom senare tids lagstiftning har nämligen efter hand utformats ett administrativt stadsbegrepp, som icke har något ovillkorligt sammanhang med

[1] »I de fall då en stad avstår från egen jurisdiktion, bör det vara ett önskemål att den domsaga, med vilken föreningen skulle ske, erhåller sitt tingsställe och kansli på platsen». *Schlyter*, a. a., s. 281.

[2] Alltsedan 1867 (jfr Kungl. Maj:ts berättelse till 1868 års riksdag s. 4) har i häradshövdingefullmakter inryckts föreskrift om skyldighet att underkasta sig blivande »ändring i domsagans område».

[3] Jfr härom Betänkande med förslag angående magistratförvaltningens ordnande i städer under landsrätt (1918) samt Kungl. Maj:ts proposition 1919 nr 278 och 1920 nr 12 ävensom till riksdagstrycket hörande handlingar ang. denna frågas behandling.

[4] I händelse av förening med landsbygdskommun bliva givetvis reglerna i lagen 13 juni 1919 om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning tillämpliga.

frågan, huruvida i staden finnes magistrat (och rådstuvurätt) eller ej. Kommunalförordningen för stad, de s. k. stadsstadgorna och över huvud taget all den särskilda lagstiftning som gäller för städernas förvaltning är, med nedan angivna undantag, tillämplig även där ej magistrat finnes.[1]

Detta möjliggöres därigenom, att i landsrättsstäder en *stadsstyrelse* träder i magistratens ställe. Där magistrat ej finnes, skall den för sådan stad särskilt tillsatta styrelse fullgöra de å magistraten ankommande bestyr och åligganden, om vilkas besörjande därstädes särskild föreskrift i lag eller författning ej meddelats (F. K. S. § 54).

Lagstiftningen uppställer således numera[2] den allmänna regeln, att stadsstyrelsen skall träda i magistratens ställe, då ej i lag eller författning annorlunda föreskrivits.[3]

Sådana undantag gälla enligt allmänna författningar endast i följande hänseenden.

1. De uppgifter, som enligt *lagen om fastighetsbildning i stad* kap. 7 (om fastighetsregister) tillkomma magistraterna, tillhöra i städer under landsrätt K. B., »som äger att erhålla nödigt bistånd av stadsstyrelsen» (§ 15).

2. Vad i *uppbördsreglementet* 14 dec. 1917 stadgas om landet gäller enligt detta reglementes § 1 jämväl om stad, där magistrat ej finnes. Debitering förrättas sålunda av häradsskrivare, uppbörd genom postverket. Landsfiskal vidtager åtgärder för indrivning av kronoutskylder, som ej behörigen erlagts (§§ 14, 15), gör anmälan till avkortning (§ 23) och avskrivning (§ 24), avlämnar balanslängder (§ 27) o. s. v. Stadsstyrelse inträder således ej i magistratens ansvar för uppbörd, debitering och redovisning.[4]

3. *Mantalsskrivning* förrättas i stad, där magistrat ej finnes, av häradsskrivaren[5] (k. f. 6 aug. 1894 ang. mantalsskrivning).

4. Vad i *utsökningslagen* stadgas om landet gäller även för stad lydande under landsrätt (§ 1). Överexekutor är således K. B., utmätningsman vederbörande landsfiskal.[6] Dock kan med stöd av utsökningslagen § 3, för städer under landsrätt särskild person förordnas att i landsfiskals ställe vara utmätningsman.[7]

5. Ehuru stadsstyrelsen inträder i magistratens ställe såsom polisstyrelse,[8] har landsfogden »ansvaret för och ledningen av» *polisväsendet* (landsfogdeinstruktionen 14 dec. 1917 § 3).

I samband med landsrättsförläggning skola således vissa göromål, som förut bestritts av magistraten och stadens tjänstemän, övertagas av K. B., landsfogdar, häradsskrivare och landsfiskaler. Det torde ej vara anledning att närmare ingå på de spörsmål som i samband med själva denna överflyttning möjligen kunna uppkomma.[9]

I samband med den nya lagstiftningen om stadsstyrelsens anordning i städer

[1] Jfr härom *Nothin*, s. 32 ff., 1916 års kommitté, s. 52 ff. — [2] Jfr §:s äldre lydelse.

[3] Föreskrift av dylikt innehåll har tidigare brukat meddelas i stadsstyrelsereglementena och förekommer jämväl i ett flertal författningar utom kommunalförordningen, såsom landstingsförordningen, ordningsstadgan, hälsovårdsstadgan m. fl. Jfr 1916 års kommitté, s. 71.

[4] *Röstlängd* upprättas i stad, där magistrat ej finnes, av »den tjänsteman, som verkställer debitering av utskylderna till kronan», d. v. s. häradsskrivaren (lag om val till riksdagen § 37).

[5] Med mantalsskrivningen följa jämlikt hänvisning i författningarna vissa andra bestyr (såsom uppgörande av förteckningar till ledning för debitering av pensionsavgifter samt listor över inskrivningsskyldiga värnpliktige). De förhållandevis oviktiga bestyr, som enl. k. f. 28 okt. 1910 om taxeringsmyndigheter etc. tillhöra magistrat, skola däremot övergå till stadsstyrelse.

[6] Härmed följa indrivningsgöromålen enligt restindrivningsförordningen m. fl. författningar. Jfr *Linnér*, utredning angående omorganisation av polisväsendet i riket, s. 15 ff.

[7] Om tillämpningen se 1916 års kommitté, s. 133 ff.

[8] Jfr härom *Linnér*, a. a., s. 67, 132 ff.

[9] Att landsstatens befattningshavare ej äga lagliga anspråk på ersättning för det ökade arbete som av förändringen kan vållas upplyses av k. k. 14 juni 1917 ang. villkor och bestämmelser för åtnjutande av de från 1918 års början fastställda avlöningsförmåner för landsstaten.

under landsrätt ha även föreslagits sådana ändringar i lagar och författningar, att stad också efter landsrättsförläggning skulle kunna behålla sin stadskaraktär även så till vida obeskuren, att även mantalsskrivnings-, uppbördsoch utsökningsgöromål skulle kunna läggas i stadsstyrelsernas händer. Det var i sådant syfte som 1916 års kommitté — närmast med tanke på städer med mer än 8 à 10,000 invånare — föreslog införande av en icke-dömande magistrat. Som redan nämnts, följde Kungl. Maj:t och riksdagen ej denna linje. De förslag i ämnet som av Kungl. Maj:t förelades för 1919 och 1920 års riksdagar, voro dock, sakligt sett, av väsentligen samma innebörd. De gingo ut på att Kungl. Maj:t skulle bemyndigas att — i vad avsåg mantalsskrivnings- och kronouppbördsväsen, på framställning av stadsfullmäktige — förordna, att ifrågavarande göromål skulle av stadsstyrelsen handhavas. I riksdagen yppades emellertid betänkligheter emot att åt stadsstyrelserna överlämna de maktpåliggande utsökningsärendena. I följd därav har, då uppbördsväsendet icke lämpligen ansetts kunna handhavas av myndigheter, som sakna befattning med utsökningsväsendet, hela frågan tillsvidare förfallit. Stadsjurisdiktionens upphävande har således ovillkorligen den konsekvensen, att merberörda grupp av ärenden, övergår till landsstatens tjänstemän.

Stadsstyrelsens anordning efter landsrättsförläggningen.

Reglemente för den stadsstyrelse, som träder i magistratens ställe, utfärdas av Kungl. Maj:t efter därom av stadsfullmäktige eller, där sådana ej finnas, av allmänna rådstugan uppgjort förslag. Tydligtvis bör upprättandet av ett dylikt reglemente ske i god tid före den dag då förändringen inträder. Om reglementets innehåll meddelar lagen endast den bestämmelse, att där i visst fall (se nedan) skall stadgas, huru stadsstyrelsen skall sammansättas. I annan form hava emellertid konung och riksdag överenskommit om dess huvudsakliga innehåll. Kungl. Maj:t har nämligen för 1920 års riksdag framlagt förslag till ett slags normalreglementen (prop. n:r 12), riksdagen har (skrivelse n:r 57) förklarat sig icke hava andra erinringar att göra mot dessa, än som framginge av de vid konstitutionsutskottets i ämnet avgivna utlåtande (n:r 3) fogade bilagor, och Kungl. Maj:t har i överensstämmelse med den av riksdagen uttalade mening fastställt reglementen för ett antal under landsrätt lydande städer.[2]

Det tillkommer, såsom nämnt, stadsfullmäktige (eller allmän rådstuga) att framlägga förslag till reglemente. Detta förslag behöver ej utgöra en trogen kopia av något av reglementsförslagen. Dessa äro tvärtom avsedda att »modifieras efter förhållandena i varje särskilt fall»; »å vederbörande kommunalmyndighet ankommer således att vid avgivande av förslag till stadsstyrelsereglemente uttrycka sina önskningar rörande organisationens närmare utformning». Förslaget prövas av Kungl. Maj:t, som formellt torde äga full frihet att följa eller icke följa det uppgjorda förslaget. Men »i överensstämmelse med rådande administrativ praxis torde man kunna vara förvissad därom, att Kungl. Maj:t vid utfärdande av reglemente kommer att taga all hänsyn till av kommunen avgivet förslag».[3]

Emellertid är såväl Kungl. Maj:ts som kommunens handlingsfrihet i vissa hänseenden bunden. Av bestämmelserna i normalreglementena hava nämligen vissa förklarats vara av den natur att det ej tillkommer Kungl. Maj:t och vederbörande stad att däri vidtaga ändringar. Detta har visserligen ej skett genom en lagstiftningsakt, utan endast i den form, att i de av konung och riksdag, på sätt ovan angivits, godtagna normalreglementena inryckts stadgan-

[1] Med de undantag, som kunna föranledas av det ovan (s. 65) anförda stadgandet i U. L. § 3.

[2] 12 maj 1922. De nämnda städerna äro Vetlanda, Mjölby, Värnamo, Mölndal, Tranås, Nässjö, Östhammar, Öregrund, Avesta, Ludvika, Sollefteå och Boden.

[3] Citaten ur k. prop. 1920 nr 12.

den om att, ifall fråga väckes om nytt reglemente för stadsstyrelse eller om ändring i sådant reglemente, Kungl. Maj:t visserligen i regel må i ärendet besluta, men i fråga om ändring av vissa särskilt angivna bestämmelser dock först efter riksdagens hörande. Giltigt blir detta stadgande först då det inryckes i ett verkligt reglemente; det blir då tillämpligt i avseende å ändringar i detta reglemente. Däremot är det givetvis utan varje rättslig verkan vid reglementets första utfärdande. Emellertid framgår det med tydlighet av yttranden såväl till statsrådsprotokollet som i konstitutionsutskottets utlåtande, att man även åsyftat att genom dessa stadganden binda Kungl. Maj:ts handlingsfrihet, då ett reglemente första gången utfärdas; om ej juridiskt, torde alltså Kungl. Maj:t vara moraliskt bunden att ej avvika från normalreglementena i deras konstitutiva delar.[1]

Till dessa konstitutiva delar höra stadgandena om obehörighetsgrunder för kommunalrådman och kompetensvillkor för kommunalborgmästar- och kommunalrådmanstjänst, om kommunalrådmans rätt till avsägelse, om oförenlighet mellan ledamotskap av stadsstyrelse och stadsfullmäktigeuppdrag, om val av kommunalborgmästare och kommunalrådmän jämte därtill hörande bestämmelser, om avlöning, om jäv mot ledamot av stadsstyrelse, om uppdelningen av stadsstyrelsens beslutanderätt mellan kommunalborgmästaren och styrelsen samfällt, om stadsstyrelsens befattning med stadens polisväsen samt om besvär över stadsstyrelsens beslut.[2]

Vid det nya reglementets utarbetande måste först övervägas, vilken reglementstyp som bör väljas.

Lagen själv uppställer i avseende å stadsstyrelsens organisation två alternativ. Såsom regel skall den bestå av kommunalborgmästare och minst två kommunalrådmän;[3] kommunalborgmästare skall vara lagfaren eller ock under längre tids verksamhet i kommunala värv eller eljest i allmän befattning hava ådagalagt sådan insikt och skicklighet, som Kungl. Maj:t prövar innebära kompetens. Men i stad, som före 1 jan. 1921 kommit i åtnjutande av stadsrättigheter, kan stadsstyrelsen på annat sätt ordnas; härmed har åsyftats att i sådana städer kommunalborgmästareämbetet ej skall behöva inrättas. (F. K. S. § 54).[4] För vartdera av dessa fall finnes ett normalreglemente. Det finnes också ett tredje normalreglemente, enligt vilket jämte kommunalborgmästaren finnes en lagfaren rådman. Detta är emellertid närmast avsett att tillämpas i det förutsedda, men, enligt vad ovan visats, enligt gällande lagstiftning ej ifrågakommande fall, att mantalsskrivnings-, uppbörds- och utsökningsärenden skola av vederbörande stadsstyrelse handläggas.

Städerna hava i första hand att själva taga ståndpunkt till frågan om lämplig form för stadsstyrelse. Detta val har under nuvarande förhållande ej avseende å omfattningen av stadsstyrelsens göromål, ty denna omfattning är genom allmänna författningar redan bestämd (jfr ovan sid. 66). Valet avser uteslutande frågan, huru stadsstyrelsen bör vara organiserad för att tillvarataga de på förhand för densamma bestämda uppgifterna. Vid detta avgörande torde i flertalet fall de ekonomiska synpunkterna bliva de avgörande, i det man tar ståndpunkt till frågan, huruvida staden är i stånd att bestrida lön åt kommunalborgmästare (eventuellt dessutom lagfaren rådman) eller bör nöja sig med att i spetsen för stadsstyrelsen sätta en ordförande utan de för kommunal-

[1] De konstitutiva stadgandena återfinnas också i oförändrad form i hittills utfärdade reglementen.

[2] Uppräkningen är hämtad ur konstitutionsutskottets utlåtande 1920 nr 3.

[3] Av detta slag äro enligt 1922 års reglementen stadsstyrelserna i Mjölby, Mölndal, Vetlanda och Värnamo.

[4] Av detta slag äro stadsstyrelserna i Avesta, Boden, Ludvika, Nässjö, Sollefteå, Tranås, Öregrund och Östhammar.

borgmästaren stadgade kvalifikationer.[1] Lön för kommunalborgmästare skall fastställas av Kungl. Maj:t. Med hänsyn till de kvalifikationer som för denna tjänst fordras, torde det ej kunna förväntas, att Kungl. Maj:t godtager alltför knapp avlöning. Av 1916 års kommitté uttalades (dec. 1917), att den i intet fall borde fastställas till lägre belopp än 6,000 kronor. Stadsstyrelsens ordförande (enligt den minsta reglementstypen) skall endast uppbära arvode; därvid ifrågakomma givetvis blott mindre belopp.

Då sålunda frågan om lämplig stadsstyrelseform bedömes ur synpunkten av stadens ekonomiska bärkraft, torde i vissa fall ifrågakomma att under viss övergångstid tillämpa en dyrbarare form, än för framtiden åsyftas. Man kan exempelvis tänka sig det fall, att en stad, vars rådstuvurätt vid ledighet i borgmästarebefattningen indrages, är skyldig att å indragningsstat avlöna en lagfaren ledamot av rådstuvurätten; det kan då visa sig fördelaktigare att placera denne rådman på kommunalborgmästarebefattning för att efter hans avgång övergå till den enklare stadsstyrelseformen o. s. v.[2]

Det är emellertid Kungl. Maj:t som har avgörandet i sin hand. Kungl. Maj:t är oförhindrad att förordna, att en stad, som själv ej önskar kommunalborgmästareämbete, skall inrätta sådant. Då denna makt lagts i Kungl. Maj:ts hand, har det uppenbarligen skett utifrån den förutsättningen att det i varje särskilt fall står ett samhälle fritt att självt avgöra, huruvida det önskar bliva fögderistad eller ej, och att en nuvarande med rådstuvurätt försedd stad alltså endast efter att hava valt att avstå från sin särskilda jurisdiktion kan drabbas av ett dylikt åläggande. Man har då menat, att en stad icke kommer att avstå från sin jurisdiktion utan visshet om att stadsstyrelsen blir ordnad i överensstämmelse med stadens önskan.[3] Denna fråga skulle emellertid komma i helt annat läge, om genom ny lagstiftning möjlighet bereddes att mot en stads vilja lägga densamma under landsrätt. Staden äger då ingen möjlighet att förhindra genomförandet av en mot dess önskan stridande stadsstyrelseform. Uppenbarligen kan detta förhållande leda till olämpliga konsekvenser. Det vore t. ex. teoretiskt tänkbart, att, ehuru det förutsatts att städer med mindre än 3,000 invånare i allmänhet kunna åtnöjas med stadsstyrelse utan borgmästare,[4] Kungl. Maj:t skulle kunna ålägga även mycket små städer att inrätta dylikt ämbete. Denna eventualitet kan visserligen betecknas som ytterst osannolik,[5] men torde dock vid eventuell lagstiftning i ovan antydd riktning böra vederbörligen beaktas (jfr nedan s. 124 n. 2).

Förordningen om kommunalstyrelse lägger å andra sidan ej hinder i vägen för inrättande av stadsstyrelse utan kommunalborgmästare, där staden önskar sådant ämbete. En dylik åtgärd, som ej skulle stämma väl överens med regeringsformens § 31 (se nedan s. 93), torde, oavsett detta, av ovan antydda skäl ej vara att räkna med under nuvarande förhållanden. Men vid en eventuell lagstiftning om landsrättsförläggning mot resp. städers vilja torde jämväl denna eventualitet böra beaktas (jfr nedan s. 123).

Det torde vara överflödigt att här närmare beröra de spörsmål, som upp-

[1] I motioner vid 1920 års riksdag föreslogs, att staten skulle i viss utsträckning bidraga till bl. a. kommunalborgmästares avlöning. Konstitutionsutskottet föreslog en skrivelse i motionens syfte, men andra kammaren avslog detta förslag.

[2] Hänsyn av analog art skulle säkerligen i hög grad göra sig gällande, om städerna hade valet mellan att behålla utsöknings-, uppbörds- och mantalsskrivningsväsendet eller avstå från det. För att icke nödgas på indragningsstat avlöna kronokassörer, stadsfogdar o. s. v. skulle städerna säkerligen ofta under en övergångstid välja det första alternativet.

[3] Under dessa förutsättningar var det fullt berättigat, då vederbörande departementschef uttalade att »i fråga om de samhällen, som redan erhållit stadsrättigheter, hava i den föreslagna lagstiftningen föreslagits fullt betryggande undantagsbestämmelser vilka tillförsäkra dem valfrihet i fråga om inrättande av borgmästareämbeten.»

[4] 1916 års kommitté, s. 90; jfr k. prop. 1919 nr 278 s. 36.

[5] Stadsstyrelser utan kommunalborgmästare hava hittills inrättats i 5 städer med mer än 3,000 invånare.

komma i samband med utarbetandet av reglementet och stadsstyrelsens konstituering. En hänvisning till kommittébetänkandet och riksdagsförhandlingarna torde härutinnan vara tillräcklig. I samband med reglementets uppgörande bör bl. a. till behandling upptagas frågan, huruvida borgmästare (eller stadsstyrelsens ordförande) skall vara ledamot av drätselkammaren (jfr kommunalförordningen § 56).

Av maktpåliggande art äro de ekonomiska konsekvenserna av landsrättsförläggningen. Ekonomiska konsekvenser.

Att *ersättning från städernas sida till befattningshavare vid domsageförvaltningen och i landsstaten* ej kan ifrågakomma har redan i det föregående nämnts.

Däremot inställer sig ovillkorligen frågan om ersättning åt *de befattningshavare inom staden, som genom regleringen upphöra att tjänstgöra*, särskilt rådmän, stadsfogdar och andra utmätningsmän samt kronokassörer. I åtskilliga fall torde väl dylika ersättningsanspråk bortfalla antingen på den grund att tjänsterna äro vakanta (sålunda torde landsrättsförläggning f. n. i regel blott ifrågakomma då borgmästaretjänsten är vakant) eller därigenom att vederbörande befattningshavare erhålla andra tjänster på statens eller kommunens stat.[1] Säkerligen komma i många fall förutvarande rådmän att i enahanda befattning eller såsom borgmästare finna sysselsättning i den nya stadsstyrelsen. — I de fall där så ej sker, uppkommer frågan om omfattningen av vederbörandes ersättningsanspråk. Därest ej särskilt förbehåll skett, torde de äga anspråk på uppbärande av den fasta lönen (eventuellt lön och tjänstgöringspengar) ävensom, enligt särskilda stadganden, pension. Däremot kan tvekan råda beträffande den sportelinkomst som förut åtnjutits. Då fråga var om Kungsbackas förläggning under landsrätt 1876 uttalade Göta Hovrätt, att rådstuvurättens ordförande och ledamöter »icke torde vara pliktiga att frånträda sina tjänster med mindre de erhålla ersättning för icke blott de dem tillförsäkrade löner utan även övriga med tjänsterna förenade inkomster». Denna sats synes alltjämt böra anses äga giltighet och stadens befattningshavare sålunda i nu nämnt hänseende äga grundade anspråk gentemot staden.[2]

Uppmärksamhet måste vidare ägnas åt de *nya bördor, som i samband med landsrättsförläggningen kunna komma att åvila staden.*

För det första skall staden *ersätta den nya stadsstyrelsen.* Detta förhållande har redan i det föregående berörts.

Vidare inträder staden i *vissa ekonomiska förpliktelser med avseende å häradsrättens rättskipning.*

Om den skyldighet som kan åläggas staden att bestrida kostnader för tremanstingssammanträdens hållande se ovan sid. 63, 64. Oftast torde för dylika sammanträden stadens rådhus kunna komma till användning.

Tingshus- och fängelsebyggnadsskyldigheten åvilar som bekant dem som inom tingslaget erlägga kommunalutskylder, enligt de grunder som för sådana utskylders utgörande i allmänhet äro stadgade (lag 5 juni 1909). Med tillämpning härav låge det närmast till hands, att vid landsrättsförläggning samtliga kostnader bleve enligt den av lagen angivna grund jämnt fördelade på stad och landsbygd inom tingslaget. Kungälvs stadsfullmäktige hava t. ex. i förhandlingarna om stadens förläggande under landsrätt förutsatt, att så skulle ske. Intet hinder torde emellertid förefinnas att genom frivillig överenskommelse mellan staden

[1] Genom föreskrifter i lönestater fr. o. m. juni 1917 och genom kung. 3 dec. 1920 har skyldighet att övergå till vissa andra tjänster stadgats för ledamöter av och tjänstemän vid magistrater och rådstuvurätter, dock endast »i samband med en allmän omorganisation av underrätterna eller magistraterna». Denna skyldighet gäller sålunda ej vid landsrättsförläggning av en enstaka stad.

[2] Att häradshövdingar ej kunna erhålla ersättning för mistade sportler vid visst områdes avskiljande ur domsagan (*Malmgren*, s. 165) — ett skenbart analogt fall — är i själva verket, om hänsyn tages till att sportlerna vid häradsrätterna tjäna ett delvis annat syfte än vid rådstuvurätterna, en helt annan sak.

och häradet stadga andra grunder. Så t. ex. har vid Öregrunds och Östhammars landsrättsförläggning spörsmålet sammankopplats med frågan om tremanstingssammanträdena och lösts så, att städerna bestå sammanträdeslokaler för sammanträden enligt 1918 års lag, varemot från städerna inga bidrag till tingslagets tingshuskassa uttaxeras.

Ekonomisk uppgörelse med staten.

I samband därmed att staden befrias från fullgörande av vissa åligganden, uppkommer frågan, huruvida den, då så sker, kan fortfarande förbliva i åtnjutande av sådan egendom eller sådana ekonomiska förmåner, som, bland annat i syfte att trygga dessa åliggandens utförande, kommit i stadens besittning.[1] Det kan till en början förekomma, att en stad *från enskild person* erhållit en *donation* antingen till magistratens underhåll eller för stadens behov i allmänhet. I det senare fallet torde det ej kunna ifrågakomma, att staden, även om den fränträder en viktig verksamhetsgren, för den skull skulle gå donationen förlustig. I det förra fallet kan saken vara mera omtvistlig. Den torde få bedömas efter vanliga civilrättsliga regler.

Mera komplicerat är förhållandet med sådana *rättigheter, som staden erhållit från staten.*

I den av statsrådet Nothin verkställda utredning hava framlagts vissa principer, efter vilka spörsmålet om städernas rätt i avseende å deras särskilda ekonomiska rättigheter, som de framför landsbygden åtnjuta, bör bedömas, då fråga uppkommer om att helt och hållet eller till någon del avlyfta de på städerna vilande särskilda skyldigheter. Huvudprincipen är »att å de till städerna utgående ersättningar av olika slag böra avskrivas så många procent som den av staten övertagna kostnaden uppskattas utgöra procent av stadens samtliga kostnader för uppgifter, som äro av statlig art och som anses böra framdeles bekostas av staten» (s. 204).

Det kunde möjligen synas ligga nära till hands att tillämpa dessa principer vid den partiella avskrivning av en stads skyldigheter som en landsrättsförläggning innebär. Dock lär det väl knappast kunna ifrågakomma att i enskilda fall i administrativ väg tillämpa dessa principer, förrän de blivit i vederbörlig ordning prövade och i en eller annan form antagna till tillämpning. Detta framför allt av följande skäl. Nothins plan har sin utgångspunkt i strävandet att undanröja bestående anomalier i den offentliga hushållningen och åvägabringa den likformighet i bördor, som för nutida begrepp ter sig som ett självklart önskemål. Otvivelaktigt finnes det mycket som talar för att i det invecklade förhållande som består mellan stat och städer gå fram efter en sådan linje, förutsatt att staten i tillämpningen låter billigheten uppväga vad som må kunna brista i formell rätt. Förhållandet är nämligen, helt naturligt, att — liksom det över huvud taget inom de spörsmål som angå städernas och statens inbördes mellanhavanden snart sagt är ogörligt att med full säkerhet fälla ett rättvist domslut — den föreslagna anordningen ur flera synpunkter är diskutabel. De betänkligheter, som härav uppkomma, kunna vid en generell omreglering skjutas åt sidan. Men gäller det enskilda fall, såsom t. ex. en enstaka landsrättsförläggning, kan staten icke lämpligen ställa sig på en helt ny rättsståndpunkt.

Frågan om städernas ekonomiska rättigheter torde sålunda, med bortseende t. v. från vad i Nothins utredning föreslagits, i varje särskilt fall böra bedömas efter en på hittills vanligt sätt företagen historisk och juridisk granskning av

[1] Jfr t. ex. domhavandens yttrande (1917) i fråga om Strängnäs' förläggande under landsrätt: »För den händelse att några donationer, av vilka avkastningen utgår till rådstuvurättens ordförande och ledamöter utöver den dem tillerkända ord. lönen finnas, bör samma avkastning efter föreningen tillfalla häradsrättens ordförande och nämnden.»

var och en av de olika rättigheterna.[1] I det följande skola framläggas några synpunkter, som vid sådana spörsmål synas böra komma under övervägande. En fullständig utredning skulle föra synnerligen långt och har så mycket mindre ansetts erforderlig, som frågan i varje särskilt fall torde böra underkastas undersökning med hänsyn till inom varje stad rådande speciella förhållanden.[2]

Att de *sportler*, som förutsätta tillvaron av en domstol, utan vidare upphöra, då rådstuvurätten upphör att fungera, ligger i sakens natur. De grunda sig nämligen på bestämmelser i olika författningar om de avgifter (framför allt *expeditionslösen)*, som vid olika slag av domstolar skola uppbäras. Detta gäller vare sig sportlerna direkt uppbäras av vederbörande befattningshavare eller ingå till stadskassan. Bland sportlerna märkas särskilt *bouppteckningS- och arvskiftesprovisionen* i städer där denna enligt Ä. B. 9:1, k. f. 1 mars 1749 och 10 dec. 1756 och särskilda föreskrifter för olika städer fortfarande utgår. Även om denna gäller, att den måste upphöra, då rådstuvurätten, för vars biträde avgiften uttages, upphör att fungera. — Möjligen kan beträffande dessa inkomster eller vissa av dem påvisas, att de äga privilegienatur. Det är likväl uppenbart, att även där så är fallet, den ifrågavarande rättigheten måste falla tillsammans med rätten till egen rättskipning; dessa rättigheter stå med varandra i oupplösligt samband.

Rätten till *böter och viten*, vilka utdömas enligt ordningsstadgan, byggnadsstadgan och brandstadgan för rikets städer m. fl. författningar, beröres däremot ej av en förläggning under landsrätt. De nu nämnda förordningarnas föreskrifter (resp. § 28, § 45 och § 15) om att böter och viten skola tillfalla stadens kassa gälla tydligtvis oavsett huruvida de ådömts av rådstuvurätt.

Tolagsersättningen utgör en till stapelstäder utgående ersättning för den fordom (före 1857) därstädes direkt uppburna tolagen. Den hör till den grupp av rättigheter, för vilken det karakteristiska är, att de äga formen av anspråk på statskassan. De bestå med andra ord däri, att staten till städerna utbetalar vissa belopp.

För utredande av arten och styrkan av stadens rättsanspråk på sådana inkomsters bibehållande synes i första hand böra klargöras, huruvida staten i förhållande till städerna har karaktären av donator. Detta är ingalunda utan vidare klart; tvärtom torde i flera fall, bl. a. i fråga om tolagen, kunna visas starka skäl för den tolkningen av det historiska förloppet, att de belopp, som nu utgå till städerna, utgöra ersättningar för rättigheter, som dessa förut i viss mån oberoende av statsmakten åtnjutit, men som sedermera indragits.[3] Där så är fallet, måste naturligen tvekan uppstå om statens befogenhet att helt enkelt innehålla utbetalningen.

Men även om detta vittutseende spörsmål lämnas ur räkningen, och statens behörighet att under vissa förutsättningar indraga tolagsersättningen sålunda förutsättes — något som är obestridligt i avseende på städer som i senare tid erhållit rätt till tolagsersättning — återstår att undersöka under vilka betingelser en sådan indragning kan äga rum. Här möter den stora svårigheten att fastslå, för vilket ändamål tolagen tilldelats städerna. Det skulle leda till obilliga konsekvenser, om man i detta hänseende tillmätte avgörande vikt åt frågan, vilket syfte som i varje särskilt fall avsetts eller angivits såsom med förmånen förbunden, vare sig då den första gången meddelades eller då dess storlek sista gången före 1857 års generella reglering bestämdes. Man kan knappast undgå att söka vinna en generell uppfattning av dess innebörd. Tolagen torde då icke kunna närmare definieras än såsom ett understöd åt städerna

[1] Det har också i *Nothins* utredning varken sagts eller ens antytts, att de framlagda principerna borde komma till tillämpning i sådana fall som här avses.

[2] Jfr för det följande *Nothins* översikt över »städerna tillkommande särskilda ekonomiska fördelar», s. 107 ff.

[3] Jfr ovan s. 24 n. 1.

för bestridande av dem åvilande uppgifter. Vilka dessa uppgifter äro, har det merendels ej varit fråga om att närmare specificera. Men då frågan är om avlösning i visst hänseende av en stads skyldigheter, kan man ej undgå att söka närmare precisera de ändamål som tolagsersättningen skulle tjäna. Man kunde då tänka sig den ståndpunkten, att tolagen skulle anses avsedd för samtliga de statliga ändamål som vederbörande stad har att tillgodose. Man skulle då resonera så, att staten en gång tilldelat tolagen åt staden för att den i gengäld skulle sörja för handhavandet av statliga uppgifter, dessa uppgifter må nu hava varit vilka som helst, och i anslutning därtill förmena att det bör stå staten fritt att nu, om ett oegentligt uttryck tillåtes, helt eller delvis uppsäga kontraktet, d. v. s. upphöra att begagna sig av städernas hjälp, men på samma gång indraga den därtill beviljade förmånen. En dylik konstruktion är emellertid så till vida ohållbar, som tolagsersättningarna till stor del skett vid tider, då man över huvud taget ej uppdrog sådana skarpa gränser mellan statligt och kommunalt som i våra dagar. Om kronan åt en stad förlänade tolag för att därmed rättskipning och politi skulle hållas vid makt, så låg visserligen den tanken bakom, att staten hade ett visst intresse av att så skedde. Men närnast ansågos dock dessa ting som städernas egen angelägenhet på samma sätt som i vår tid de rent kommunala angelägenheterna.[1] Man är med andra ord ej berättigad att förutsätta, det statsunderstöd givits uteslutande för sådana uppgifter vilka uppfattats såsom, för städerna mer eller mindre främmande, av staten anförtrodda åt dessa. Om det från en stads sida skulle göras gällande, att tolagsförläningen skett bl. a. till stöd för rent kommunal verksamhet och således ej kunna förverkas därigenom att staden upphör att fylla statliga uppgifter, så kan ej ett visst berättigande frånkännas en dylik argumentation. Från vederbörande städers sida kan yttermera hävdas att allehanda nya, vid tiden för tolagsförläningen oförutsedda bestyr av den art, att de kunna anses falla inom ramen för de ändamål som tolagen skulle tjäna, för städerna tillkommit, och att, om än vissa uppgifter avlyftas, denna minskning kan anses väl uppvägd av den ökning som på sådant sätt ägt rum. Ett objektivt omdöme, huruvida på det hela taget bördan lättats eller ej, lärer i en sådan tvist ej kunna ernås. Men därmed saknas ock den klara rättsgrund, som i nuvarande läge synes kunna krävas för att ett ingrepp skall kunna ifrågakomma. Även i det fall att det kan klart visas, att en tolagsförläning skett exempelvis till magistratens underhåll, möta betänkligheter, i det att ju magistratens upphörande ingalunda innebär, att staden upphör att bestrida de uppgifter för vilka magistraten på sin tid sörjde; förvaltningsformernas omdaning kan ej i och för sig medföra att staden mister sin rätt. Bedömandet, huruvida och i vad mån upphävandet av en stads jurisdiktion bör föranleda reduktion, är sålunda i korthet sagt förenat med en mängd ovissa faktorer. Starka skäl synas därför tala för att i samband med eventuella landsrättsförläggningar icke upprulla hela det invecklade problemet, utan lämna tolagsrätten helt och hållet oberörd.[2]

En sådan ståndpunkt synes å statens sida så mycket hellre kunna intagas som tolagsersättningen i mindre städer (mindre än 5,000 invånare) uppgår till så obetydliga belopp, att det ej kan anses som ett statsintresse att den i sådant sammanhang, som här är i fråga, indrages.[3] I större städer är det fråga om större belopp,[4] men utom det att i sådana städer av andra skäl lands-

[1] Särskilt bör uppmärksamheten fästas vid sådana företeelser som börs- och fattigtolagen i Göteborg.

[2] Härmed är ej förnekat, att i undantagsfall rätt för kronan att indraga eller reducera tolagsersättning kan påvisas.

[3] Marstrand 356 kr., Strömstad 413 kr., Simrishamn 502 kr., Sölvesborg 1,225 kr. (siffrorna enligt *Nothin*, s. 142 ff.).

[4] I städer med högst två lagfarna ledamöter av rådstuvurätten: Falkenberg 1,586 kr., Västervik 1,735 kr., Söderhamn 2,958 kr., Hudiksvall 3,971 kr., Umeå 4,111 kr., Luleå 5,036 kr., Oskarshamn 5,064 kr., Nyköping 7,456 kr.

rättsförläggning relativt sällan lärer komma i fråga, kan, med avseende å dessa hävdandet av principen att tolagsersättningen ej skall indragas icke möta betänkligheter, då det ju alltid — i de fall som inom denna kategori ifrågakomma — står Kungl. Maj:t fritt att, lämnande tolagsersättningen i vederbörande stads händer, jämväl låta staden i rättskipningshänseende bliva vid det gamla.

Det torde uttryckligen böra påpekas, att vad nu anförts uteslutande hänför sig till frågan om landsrättsförläggning i särskilda fall, och icke till frågan om en generell avveckling av städernas rättigheter, som (se ovan sid. 70) torde böra bedömas ur delvis andra synpunkter.

I fråga om *källarfrihetsersättningarna* kunna delvis liknande synpunkter som i fråga om tolagen göras gällande, i följd varav tvekan måste uppstå om denna ersättnings rätta behandling i samband med landsrättsförläggning. Enär nu dessa ersättningar uppgå till synnerligen blygsamma belopp och frågan om deras kvarstående eller ej är av ytterligt ringa praktisk betydelse, torde, även om det kan göras gällande, att de sammanhängde med tillvaron av en rådstuvurätt, inga betänkligheter möta mot att i avvaktan på en generell reglering lämna denna inkomsttitel oberörd vid landsrättsförläggningar. Det förtjänar nämnas, att Öregrund och Östhammar, ehuru lagda under landsrätt, alltjämt i liggaren över statsverkets specialutgiftsstater upptagas såsom berättigade till källarfrihetsersättning.

Brännvinsförsäljningsmedlen äro av långt större betydelse. De utgå numera till städerna i form av direkta anslag från statskassan, såsom ersättning för de till statsverket indragna försäljningsavgifter, som de fordom själva uppburo. Nothin har sökt visa, att dessa försäljningsavgifter på sin tid tillerkändes städerna av billighetsskäl, ej på grund av juridisk rätt. Han synes därmed antyda den slutsatsen, att ifrågavarande medel kunna utan vidare indragas.[1] Måhända kan ett närmare samband, än Nothin synes räkna med, påvisas mellan äldre skatter å handeln med spirituösa drycker och de nutida brännvinsförsäljningsmedlen.[2] I så fall kunna måhända vissa, om uttrycket tillåtes, privilegieartade drag framträda i rätten att uppbära dessa medel. Denna fråga är vid en ifrågakommande allmän reglering av ringa betydelse, då statsmakterna givetvis i sådant fall måste anses fullt befogade att fritt bedöma spörsmålet ur billighetssynpunkter.

Vad åter angår frågan, huru en stads rätt till ifrågavarande ersättning bör bedömas, för den händelse staden lägges under landsrätt, bör det erinras dels att ersättningarna ej kunna indragas utan riksdagens bifall, dels att vid fråga om sådan indragning bör beaktas, att den rätt, varom här är fråga, blivit städerna tillerkänd utan att därmed några särskilda skyldigheter uttryckligen förknippats och utan avseende å om de haft att avlöna magistrat eller ej.[3] Det torde sålunda få anses såsom givet, att en landsrättsförläggning icke skall föranleda rubbning i rätten till ersättning för brännvinsförsäljningsmedel. Någon rubbning i Östhammars och Öregrunds rätt i nu berörda hänseende skedde icke i samband med landsrättsförläggningen 1919.

Ur huvudsakligen samma synpunkt som nu berörda spörsmål torde man hava att bedöma frågan om städernas rätt till vissa särskilda avgifter m. m. som av dem uppbäras: *danaarv*, *gårdaköpsavgifter* m. m. Endast i det fall, att det kan visas, att rättigheten är direkt betingad av tillvaron av en rådstuvurätt, torde dess upphävande med anledning av landsrättsförläggning kunna ifrågakomma. I annat fall synes om ej den formella rätten, så åtminstone billigheten kräva.

[1] *Nothin*, s. 188.
[2] Jfr härom den även av *Nothin* (s. 169) åberopade riksdagsskrivelsen 1854 (nr 203).
[3] Ifrågavarande ersättning utgår också till vissa städer under landsrätt och köpingar.

att den lämnas oberörd. Detta kan så mycket hellre ske, som staten i intet fall torde hava något intresse av dess rubbande.

Det vill sålunda synas, som om man vid landsrättsförläggning i regel endast skulle hava att räkna med den inkomstminskning, som vållas av att sportlerna (inkl. bouppteckningS- och arvskiftesprovision) upphöra att utgå, medan däremot övriga staden tillkommande inkomster alltfort skulle komma att bibehållas. Spörsmålet tarvar emellertid undersökning i varje särskilt fall.

Återstår så frågan om *städernas donationsjordar*. Hithörande spörsmål äro särdeles invecklade.[1] Det är för det första synnerligen svårt att i närvarande stund konstatera vad av städernas jord som är donationsjord. I de fall där detta låter sig göra, möta andra svårigheter. Staten har, särskilt genom 1789 års försäkran för städerna, åt besittningen av jordarna förlänat ett rättsskydd av sådan styrka, att det måste anses i hög grad tvivelaktigt, huruvida en återvinning från statens sida kan komma i fråga, allrahelst den ifrågavarande jorden delvis med statens samtycke i stor utsträckning kommit i enskildas händer. Redan hänsynen till rättssäkerheten i fråga om innehav av stadsjord gör att staten i sådana fall torde böra iakttaga största varsamhet; att åter gå annorlunda och strängare tillväga mot den stad, som lagt sig vinn om att behålla jorden i sin egen hand, är knappast tänkbart redan av den grund att det skulle illa svara mot de syften som kunna antagas hava legat till grund för donationen. Återvinning av donationsjordarna försvåras yttermera av den omständigheten, att deras ändamål eller villkor för deras innehav blott relativt sällan angivits i bevarade donationsurkunder. Vid de tillfällen då en generell reglering av städernas rättigheter och skyldigheter ifrågasatts (av skatteregleringskommittén 1883 och nu senast av Nothin) har också yppats synnerlig tvekan att röra vid donationsjordarna. Så mycket större varsamhet bör givetvis iakttagas, då fråga blott är om speciella fall.

[1] Jfr kammarkollegii utlåtande om städernas donationsjordar (1899).

III.

Städernas privilegier.

1. Stadsprivilegierna i historisk belysning.

Städernas ställning i äldre tid reglerades dels genom generella stadganden (lagstiftning i ordets vidaste mening), dels genom särskilda bestämmelser rörande olika städer. Det finnes tider, som karakteriserats av en tydlig strävan att i lagstiftningens form reglera stadsväsendets skilda förhållanden. Det första uttrycket för en sådan strävan är stadslagen (1300-talets mitt). En ny period av bemödanden att åstadkomma en enhetlig stadsrätt nådde sin höjdpunkt under Gustav II Adolf, då den redan halft förgätna stadslagen trycktes och därmed ånyo inskärptes såsom gällande rätt (1618) och då stadgan om städernas administration tillkom (1619).[1] Frihetstiden kännetecknas i viss mån av liknande strävanden. Som den sista stora lagstiftningsperioden synes man kunna beteckna den, då kommunalförordningen och stadsstadgarna bragte enhetlighet i stadsförvaltningen (1862—74). Privilegiernas former.

Merendels rådde emellertid i äldre tid växlande förhållanden, i det att särskilda bestämmelser gällde för olika städer. Särskilt komma härvid i betraktande bestämmelser, som av regeringsmakten utfärdades. Vissa sådana stadganden brukade man sammanfatta under den till sin innebörd mycket svävande och vid olika tider på olika sätt uppfattade benämningen privilegier.[2]

1. Till privilegierna räknades utan tvekan sådana *urkunder, varigenom en viss ort* (eller dess menighet) *erhöll rätt att utgöra stad*, d. v. s. avskildes från sitt samband med landsbygden. Från medeltiden finnas blott ett fåtal sådana urkunder bevarade; sannolikt gäller också om flertalet medeltidsstäder, att deras historia icke har sin utgångspunkt i ett dylikt (bevarat eller förlorat) privilegium, utan att de vuxit upp så att säga av sig själva. Annorlunda förhåller det sig med senare (under nyare tid) tillkomna städer. De grunda sig i regel — om ej undantagslöst — på ett kungligt privilegium, vars innehåll också, i fråga om åtminstone det stora flertalet av dem, är känt för nutiden.

2. Besläktade med dessa grundprivilegier äro sådana *urkunder, som eljest åsyfta att på ett mera allmängiltigt sätt reglera en stads förhållanden.* Av

[1] Stadgan blev visserligen, såvitt man vet, aldrig formligen utfärdad, men skiljer sig i detta hänseende ej från stadslagen, på vilken ingen kunglig konfirmation är känd. Ännu på 1600-talet var man f. ö. så nära det skede i rätt-historien, då rättsbildningen försiggick på sedvanerättslig väg, ej genom formlig lagstiftning, att stadgan trots sin formellt ofullbordade karaktär kunde betraktas som i viss mån, med reservation för behovet av modifikationer efter särskilda orters villkor, gällande rätt.

[2] Närmare redogörelse för privilegieväsendets äldre historia har jag lämnat i Svenska Stadsförbundets tidskrift 1920, s. 287 ff.

sådana urkunder förekomma många olika typer. Det var, av skäl som i det följande skola angivas, vanligt, att städerna i samband med regentombyten erhöllo bekräftelser på sina förut innehavda rättigheter, antingen i allmänna ordalag eller med uttryckligt angivande av de bekräftade rättigheterna.[1] Ett stort antal exempel på dylika privilegiebekräftelser alltifrån medeltiden till och med Karl XI skulle kunna anföras. En typ för sig utgöra sådana urkunder, som systematiskt reglera städernas förvaltning, ekonomiska förhållanden o. s. v. Exempel på sådana finnas redan under medeltiden (särskilt för Stockholm), men särskilt synas de kunna betecknas såsom karakteristiska för 1500-talets senare och 1600-talets förra hälft; de sammanhänga direkt med denna tids försök att åstadkomma en enhetlig stadsrätt.

3. Men även vad som stadgats i urkunder, som icke ägde denna allmängiltiga karaktär, brukade betecknas som ägande privilegiekaraktär. Vad som finnes bevarat av medeltids»privilegier», utgöres till allra största delen av *kungliga brev eller resolutioner rörande angelägenheter av mera speciell natur:* överlåtelser av egendom eller rättigheter, föreskrifter om dispositionen av sådana o. s. v. Det bör betonas, att då sålunda en viss urkund betecknades såsom ägande privilegiekaraktär, detta egentligen icke hade sin grund i urkundens egen art; det fanns inga formella kriterier, som avgjorde vad som hörde till privilegierna. Ett kungligt brev, av vad art det månde vara — ett öppet brev (eventuellt ett dombrev) eller ett missiv — brukade betecknas som ett privilegium, så snart med stöd därav ett rättsanspråk kunde göras gällande. Kungliga avgöranden av den art, som här är i fråga, tillkommo under senare tid merendels i samband med riksdagsarbetet, såsom »resolutioner» på städernas riksdagsbesvär. Det blev icke brukligt att beteckna dessa resolutioner såsom privilegier i ordets egentliga mening; däremot begagnade man »privilegier och resolutioner» som ett slags kollektivt begrepp, varvid man visserligen med privilegier närmast synes hava avsett sådana urkunder, som ovan berörts under p. 1 och 2 ävensom bland de under p. 3 anförda sådana som voro av äldre datum, men likväl icke menat, att resolutionerna beredde ett mindre värdefullt skydd än de egentliga privilegierna. Karakteristiskt är att i urkunder, som i ett eller annat hänseende förlänade skydd åt privilegierna, även brukade innefattas skydd åt rättigheter och förmåner i övrigt.[2]

4. Med den i formellt hänseende obestämda uppfattning av privilegiebegreppet som här antytts, är det naturligt att även *stadganden, som ej hade avseende på enskild stad,* räknades till privilegierna. Man kan t. ex. finna Gustav Adolfs handelslagstiftning åberopad såsom hörande till städernas privilegier. Men särskilt tillämpades detta betraktelsesätt på de »resolutioner på städernas allmänna besvär», som särskilt under tiden 1632—1772 spelade en framträdande roll. Man rörde sig sålunda med begreppet »städernas privilegier», ett begrepp som genom 1789 års försäkran för städerna på visst sätt fick fast form.[3]

»*Städernas privilegier*» utgöra således i formellt hänseende en synnerligen brokig samling, som icke låter sig bestämmas eller begränsas genom något formellt kriterium, och vars enda gemensamma drag hänför sig till innehållet: *beslut av regeringsmakten, som ansetts för städerna konstituera rättigheter eller preciserat sådanas innebörd.*

Det är att märka, att med »*städernas*» rättigheter avsågos rättigheter för *borgerskapet* i städerna.

---

[1] Karl IX:s privilegier voro ofta av sist angivna slag, i det äldre urkunder verbotim intogos och bekräftades.

[2] »Privilegier, fri- och rättigheter» (1789), »privilegier, förmåner, rättigheter och friheter» (1809 års regeringsform § 114).

[3] Jfr även *Sundberg* i Svenska Stadsförbundets tidskrift 1922, s. 130 ff.

Stadsväsendets utveckling i Sverige liksom annorstädes sammanhänger med en fortskridande arbetsfördelning inom samhället. I städerna samlades de som idkade vissa yrken, enkannerligen köpmän och hantverkare. Dessa voro visserligen alldeles ej ensamma om att befolka städerna. Under medeltiden voro de kyrkliga inrättningarna av avgörande vikt i många städer, och sedan dessa genom reformationen förlorat det mesta av sin betydelse, kommo, särskilt i mån av den statliga förvaltningsapparatens utformning från och med 1600-talet, andra element än de näringsidkande att söka sig till städerna. Lagstiftningen har gentemot dessa element intagit växlande ståndpunkter, men alltid ansågos de som i viss mån främlingar i städerna. Stadslagen (mitten av 1300-talet) vet icke av andra stadsinvånare än de näringsdrivande, och sedermera fixerades förhållandet därhän, att *stadsmenigheten i egentlig mening utgjordes av köpmän och hantverkare, som vunnit inträde däri genom att erhålla burskap.*[1] Dessa bildade tillsammans *borgerskapet* i städerna. Städerna voro en sorts yrkeskorporationer. Talade man om »Arboga stad» såsom bärare av rättigheter och skyldigheter, tänkte man på Arboga borgerskap (och dess ledare, borgmästare och råd). Att inom staden även bodde adelsmän, konungstjänare och präster, köpsvenner och gesäller o. s. v. var ur rättslig synpunkt egentligen irrelevant; med staden såsom rättssubjekt hade de intet att skaffa. Städerna voro ej blott lokalt avgränsade enheter, de utgjorde också element i ståndssamhället. — Då man under 1700-talet började tala om borgarståndets privilegier, inlades däri ingen annan betydelse än i begreppet »städernas gemensamma privilegier».

Innehållet i städernas privilegier har varit av lika mångskiftande art som formerna. I följande huvudpunkter kunna föremålen emellertid sammanfattas.[2]

1. Köpmän och hantverkare behövde *skydd för sin näring.* De fingo detta skydd hos regeringsmakten, som från äldsta tid tog städerna under sitt hägn och tillförsäkrade deras yrkesidkare en med tiden allt starkare trygghet mot konkurrens från annat håll. Efter hand blev detta skydd av den styrka, att man kan tala om ett städernas monopol inom näringslivet. Genom stadganden av privilegienatur bestämdes närmare detta monopol: rätt till marknader, avgränsning av handelsområden, förbud mot landsköp och handel på landsbygden, seglationsrätt o. s. v. — Hithörande rättigheter äro i allmänna ordalag berörda i 1789 års försäkran, p. 1; särskilda förhållanden beröras i p. 2 och 5.

2. Rätten att begagna *stadsrätt* beröres uttryckligen i äldre privilegier. Genom 1734 års lag upphörde emellertid i huvudsak skillnaden mellan stads- och landsrätt (se ovan s. 43). I 1789 års försäkran talas ej om städernas rättigheter i detta hänseende.

3. Ett viktigt föremål för privilegierna var att trygga städerna vid den särskilda förvaltnings- och rättskipningsorganisation, som utvecklats efter deras särskilda behov och som för menigheterna innefattade en viss grad av *självstyrelse.* I 1789 års försäkran berördes rätten att föreslå resp. välja borgmästare och rådmän, att »antaga mindre betjäning», att taxeras av egna medlemmar och att förvalta städernas enskilda kassor (p. 3). I omedelbart sammanhang med den lokala självstyrelsen hade städernas *rätt till deltagande i riksdagarna* utvecklats; även denna rättighet bekräftades i 1789 års försäkran (p. 6).

4. Städerna räknades som nyttiga led i samhällsorganisationen, dels med hänsyn till sina insatser på näringslivets område, dels med hänsyn till det även ur rikets synpunkt värdefulla arbete, som deras organ utförde inom förvaltning och rättskipning (delvis enligt formligt åläggande från statens sida). Därför utrustades de, liksom andra dylika element (frälset, kyrkan, skolor, sjukhus

[1] Jfr *Odhner*, Bidrag till svenska stadsförfattningens historia, s. 186 ff.

[2] *Hermanson* lämnar s. 335 ff. en efter något andra synpunkter utarbetad översikt över de »stadganden av privilegii- och grundlagshelgd som på slutet av 1700-talet tillkommo».

o. s. v.), genom privilegier med *ekonomiska förmåner* av varjehanda slag (jfr ovan s. 23 ff.). Dessa förmåner beröras i 1789 års försäkran i p. 1 och 4.

Privilegieskyddet.

Nu uppkommer frågan om *styrkan av det rättsskydd som privilegierna meddelat.*

1. Historik t. o. m. 1700-talet.

Den äldsta uppfattningen var den, att *ett privilegium icke gavs för längre tid än den konungs livstid som utfärdat det.* Därav bruket att vid ny konungs tronträde söka konfirmation på privilegierna, ett bruk som bibehöll sig t. o. m. Karl XI:s tronbestigning. — Satsen kräver emellertid modifikation i två hänseenden.

Å ena sidan får man icke föreställa sig, att konungamakten var avskuren från att även vid andra tillfällen än tronskiften företaga ändring i privilegierna eller rent av indraga dem. I vad mån så skedde, var mer en politisk maktfråga än en rättsfråga, och olika regenter hava med olika grad av hänsyn behandlat städernas privilegier, liksom privilegier i övrigt, där de kolliderade med andra intressen. Vasaregenternas politik gentemot städerna utgick i stort sett från den uppfattningen, att städernas rätt gentemot kronan borde anses som helt och hållet prekär. Men icke heller efter deras tid har en privilegiebekräftelse ansetts skapa en för regenten helt oåtkomlig rätt.

Å andra sidan har konungamaktens rörelsefrihet, även där den teoretiskt var obestridlig, faktiskt varit mera inskränkt. Förhållandet var det, att privilegieväsendet i allmänhet kom att bli av allt mer bestämmande betydelse för samhällslivets gestaltning. På en mångfald olika områden spelade det en grundläggande roll. Av den rätt, som hägnade allmän ordning samt de enskildes säkerhet och trygghet, ägde en väsentlig del privilegiernas form. Ur den allmänna rättssäkerhetens synpunkt blev det således ett småningom allt naturligare krav, att privilegierna skulle respekteras. *Kungamaktens befogenhet att vidtaga jämkningar erkändes, men mot genomgripande förändringar uppreste sig det allmänna rättsmedvetandet.*

För dessa åskådningar sökte man naturligt nog skapa en teoretisk grundval. Man sökte efter en hållbar motivering för det naturliga kravet på statsmaktens begränsning. En naturlig utgångspunkt härför utgjorde de *naturrättsliga åskådningssätt,* som under 1600- och 1700-talen framträdde. Karakteristisk för dessa åskådningssätt är som bekant uppfattningen, att staten ingalunda är källan till all rätt, att fastmera vissa rättigheter funnits före staten samt äro oberoende av och oåtkomliga för denna, ävensom att staten grundar sin tillvaro på avtal, vari innehavarna av dessa naturliga rättigheter på ett eller annat sätt äro parter. Sådana äro naturrättslärans grundtankar. Deras utformning i den vetenskapliga spekulationen har naturligen varit högeligen växlande, och ännu större skiftningar framträda om man söker fastställa deras inflytande i förvaltnings- och lagstiftningspolitik. Här är emellertid icke fråga om någon av statsmakterna på ett eller annat sätt godtagen teori, utan om tankegångar, som, mer eller mindre klara och utformade, präglat lagstiftningens och förvaltningens arbete samt lett den allmänna uppfattningen av bestående rättsläge. Det enda som man på detta område kan uppnå — och det enda som har värde — är att fastslå huvudriktningarna av de olika tankegångarna.

Ur naturrättens tankevärld uppkom först och främst föreställningen, att städernas privilegier utgjorde (eller ingingo i) en sorts *avtal mellan statsmakten och städerna.* Deras allmänna karaktär gjorde en sådan tolkning helt naturlig. För det första tillkommo regelbundet privilegierna genom underhandlingar mellan regeringen och vederbörande stad. För det andra var det, som redan nämnts (s. 30), en ständigt fasthållen grundsats, att varje stads rättigheter och skyldigheter någorlunda skulle svara mot varandra. Sedvanan att av varje ny regent

utverka privilegiebekräftelse (se s. 76) stämde också rätt väl överens med de naturrättsliga lärorna om härskarfördrag, slutna mellan konung och folk. I bestående praxis fanns sålunda en naturlig utgångspunkt för föreställningen att stadsprivilegierna lika väl som övriga privilegier och lika väl som konungaförsäkringar, regeringsformer och andra »fundamentallagar», på ett eller annat sätt sammanhängde med de fördrag, på vilka samhället vilade.

Det skulle kunna anföras mångfaldiga vittnesbörd om den uppfattningen, att städernas privilegier utgjorde ett slags kontrakt mellan kronan och städerna. Det torde icke vara överdrivet att säga, att denna uppfattning länge behärskat det allmänna föreställningssättet.

Av en dylik uppfattning kunna emellertid konsekvenser dragas i många olika riktningar, alltefter olika uppfattningar och det supponerade kontraktets innebörd. Nära till hands ligger den tolkningen, att kontraktets bestånd är beroende av ömsesidig uppfyllelse av däri angivna förpliktelser. Ofta har också den meningen gjorts gällande, att *städerna ägt anspråk på sina rättigheters bibehållande i den mån de fyllt de förpliktelser av olika slag, som åvilat eller ansetts åvila dem men icke eljest.* Man har emellertid också kunnat tolka kontraktet på ett för städerna ännu förmånligare sätt i det man fattat *städernas rättigheter såsom*, åtminstone till vissa delar, *orubbliga och oåtkomliga för statsmakten*, lika tryggade mot ingrepp som individernas »naturliga» rättigheter.

Detta om de allmänna förutsättningar, som i gängse åskådningssätt förefunnos för den rättsliga utformningen av det skydd, privilegierna skulle innebära.

Privilegiernas relativa stabilitet hade, likväl utan att städernas särskilt nämndes, redan under 1500- och 1600-talen tid efter annan fått allmänna uttryck i konungaförsäkringar och dylika urkunder.[1] Så skedde även i frihetstidens konungaförsäkringar. Men därutöver gavs i regeringsformerna särskilt beträffelse: »Städerna i riket förbliva vid deras välfångna privilegier och rättigheter, som dem av forna konungar givne och förlänte äro: dock så att de av riksens ständer efter tidernas omständigheter lämpas.» (1720 års regeringsform p. 51.) 1723 års resolution på städernas besvär preciserade innebörden av detta stadgande därhän, att ehuru städernas privilegier skulle överses och »efter närvarande tiders beskaffenhet uti sådana mål, som någon ändring nödvändigt erfordra», lämpas och förbättras, så borde »de dock icke till deras grund och varelse upphävas och omkullkastas» (p. 45). Den sålunda vunna bekräftelsen var i två avseenden av större räckvidd än tidigare privilegiebekräftelser: dels nämndes uttryckligen städernas privilegier, dels förklarades dessa åtnjuta ett skydd som sträckte sig över den regerande konungens livstid. Därmed var den särskilda befogenhet att ändra privilegierna, som förut ansetts tillkomma ny regent vid trontillträdet, avskuren. Detta var ett betydelsefullt steg i riktning mot ett effektivt rättsskydd för stadsprivilegierna.[2]

Vid närmare analys synes man i avseende på det stadsprivilegierna under frihetstiden tillkommande rättsskydd kunna skilja mellan flera olika grader, varvid dock genast måste anmärkas, att det i en mångfald fall måste anses högst omtvistligt, till vilken kategori den eller den rättigheten hörde.

1. Det är intet tvivel om att man ansåg *K u n g l. M a j:t befogad att i privilegierna vidtaga smärre jämkningar.* Förefintligheten av ett dylikt område för Kungl. Maj:ts fria förfoganderätt har visserligen ej kommit till positivt

[1] Jfr t. ex. Gustav Adolfs konungaförsäkran 1611 p. 3, Karl X Gustavs 1654 p. 6.

[2] Belysande för den uppfattning om privilegiernas orubblighet, som vid denna tid börjar göra sig gällande, är borgarståndets framställning vid 1727 års riksdag med anledning av befarade anslag mot privilegierna; det framställdes som »en hos Riksens Ständer avgjord sak att ingen stads förlänte friheter och förmåner varken få indragas eller avstympas»; man hoppas därför, att intet måtte företagas, »som rörer någon stads fri- och rättigheter eller syftar på deras inkomsters förminskning emedan desamme äro ibland de substantialia, som konstituera städernas varelse». De övriga ofrälse ståndeu instämde i denna ståndpunkt.

uttryck, men måste anses ligga i sakens natur. Så visst som det i en mängd fall var oklart, vilka stadganden som skulle anses vara av den vikt att de räknades till privilegierna, fanns det ett vidsträckt område, där Kungl. Maj:ts befogenheter icke gärna kunde bestridas.

2. Om det gällde mera väsentliga förändringar, var däremot otvivelaktigt regeringsformens föreskrift om privilegiernas »lämpande» tillämplig: riksens ständer kunde efter tidernas omständigheter »lämpa» dem. *Förändringar varav en stad ej kunde drabbas genom ett Kungl. Maj:ts beslut, fick den finna sig i, om de vidtogos av ständerna.*

3. Men icke heller ständernas kompetens var obegränsad. Det fanns rättigheter av den grundväsentliga natur, att deras rubbande innebar att privilegierna skulle »till sin grund och varelse upphävas och omkullkastas».[1] Sådana rubbningar räknades tydligen såsom orättmätiga, även om de företogos av städerna. *Själva grundrättigheterna fastslogos alltså såsom ej åtkomliga mot resp. städers vilja.*

4. Man rörde sig emellertid också med begreppet »städernas [samfällda] eller borgarståndets privilegier». Man förstod härunder helt enkelt summan av de olika städernas rättigheter, i den mån dessa voro av för städerna i allmänhet gemensam art.[2] I frihetstidens lagstiftning har vid flera tillfällen uttryckts, att städernas privilegier, ehuru till formen givna åt varje stad särskilt, konstituerade en för städerna (borgarståndet) gemensam rätt. Denna åskådning hade den konsekvensen, att vad som gällde om ståndsprivilegiers ändring även fick tillämpning å stadsprivilegierna, i den mån de kunde anses höra till de för städerna gemensamma rättigheterna. Regeln var nu med avseende å ståndsprivilegier, att ändring ej kunde ske utan samtliga ståndsbifall. *Om sådana städer tillkommande rättigheter, som erkändes såsom varande av ståndsprivilegiekaraktär, gällde således att de ej kunde rubbas mot borgarståndets vilja.*

2. Det nutida privilegieskyddet.

Undersökningen av privilegieskyddets senare utveckling kan lämpligen erhålla den formen, att det utredes, huruvida och i vad mån dessa olika regler för ändringar i städernas privilegier bevarats till vår tid.

a. Jämkningar vidtagna av Kungl. Maj:t (jfr ovan p. 1 och 2).

Först och främst bör då fastslås, att Kungl. Maj:ts rätt att i städernas privilegier vidtaga smärre jämkningar under senare tid aldrig torde hava bestritts. Av vikt är därvid den omständigheten, att det i 1720 års regeringsform intagna förbehållet för ständernas medbestämmanderätt i avseende å privilegiernas »lämpande», icke har någon direkt motsvarighet i 1772 och 1809 års regeringsformer. Då 1772 års regeringsform stadfäste städernas privilegier med förbehåll för deras lämpande »efter tidernas omständigheter och det allmännas nytta och gagn», men icke utsade, vem det tillhörde att på sådant sätt »lämpa» dem, var säkerligen meningen, att denna rättighet skulle tillkomma Kungl. Maj:t, som sålunda måste anses hava erhållit väsentligt vidgade befogenheter i avseende å städernas privilegier.

b. Ståndsprivilegieskyddet (jfr ovan p. 4).

Däremot förblev det särskilda skydd, som bestod i stadsprivilegiernas karaktär av ståndsprivilegier, bestående och erhöll t. o. m. en bestämdare utformning än under frihetstiden varit fallet. Skyddets svaghet hade framför allt bestått däri, att det var i hög grad oklart, vilka rättigheter det gällde. För

[1] Jfr även uttrycket: »de substantialia, som konstituera städernas varelse» (1727); se ovan s. 79 n. 1.

[2] Det nära sambandet mellan städernas och borgarståndets privilegier förbises av *Nothin*, till vars resultat jag därför ej kan ansluta mig. Om utvecklingen av begreppet borgarståndets privilegier se närmare *Sundberg* i Svenska Stadsförbundets tidskrift 1922, s. 130 ff.

det första hade de för städerna gemensamma rättigheterna endast ofullständigt fått klara generella uttryck. Delvis hade de visserligen uttryckts i lagstiftningens form och i form av resolutioner på ståndets (städernas) allmänna besvär. Men i viktiga punkter kunde inga dylika generella regler åberopas. För det andra — och viktigaste — var det, även då generella regler funnos, omtvistligt, om de skulle anses åtnjuta det särskilda ståndsprivilegieskyddet. Därav borgarståndets strävan att erhålla en sammanfattning av de för städerna gällande privilegier, som skulle räknas som ståndsprivilegier. Denna sträven kröntes 1789 med framgång, då Gustaf III utfärdade sin »försäkran för rikets borgerskap och städerna i allmänhet». Försäkringens innebörd är att »rikets borgerskap och städerna» tillförsäkras, »att vid deras innehavande i äldre och senare tider erhållne privilegier, fri- och rättigheter grundade på kungl. resolutioner, donationer, gåvobrev eller andra med dem lika eller laglig kraft ägande handlingar och stadganden, sådana som de dem av ålder innehaft eller nu innehava, okvalt och orubbat, nu och i evärdelige tider, bibehållne och skyddade varde». I fem särskilda punkter uppräknas de särskilda rättigheter, som inbegripas i det sålunda meddelade skyddet, varefter det heter:

»Detta allt, såväl som ock, evad rättigheter och förmåner av samma allmänna beskaffenhet som dessa varje stad särskilt i stöd av regeringslagar, privilegier och resolutioner må innehava, vill Kungl. Maj:t i nåder hava dem alla i gemen och var och en i synnerhet tillsagt och under helgd av privilegier härmedelst bekräftat.»

Genom denna försäkran gavs åt stadsprivilegierna i viss utsträckning uttryckligen ståndsprivilegiers helgd.

Det har emellertid i fråga om försäkringen framhävts, att den, i den mån den meddelar nya rättigheter åt städerna, icke tillkommit på det för privilegielagstiftning föreskrivna sätt, och följaktligen icke kan anses som en privilegieurkund i egentlig mening;[1] det är också tydligt att man vid dess tillkomst haft ögonen öppna för det formellt oriktiga i tillvägagångssättet, varför också uttrycket »försäkring» valdes i st. f. »privilegier». Denna invändning har emellertid ej riktats mot det som är det ojämförligt viktigaste i försäkringen: bekräftelsen å redan förut erkända rättigheter. Det synes f. ö. leda till svåröverskådliga konsekvenser, om man ville hävda, att en rättslig oriktighet vid en lags tillkomst skulle medföra att lagen räknades som en rättslig nullitet. Avgörande blir fastmera, huruvida försäkringen blivit betraktad (tilläventyrs uttryckligen erkänd) som gällande rätt av ståndsprivilegienatur. Det har i detta hänseende påvisats, att man inom borgarståndet vid flera tillfällen under tiden 1792—1809 uppfattat den så, ävensom att den från Kungl. Maj:ts sida bekräftats.[2]

Viktigast är emellertid frågan huruvida, då 1809 års regeringsform i sin 114 § i väsentligen oförändrad form ånyo bekräftade det skydd för ståndsprivilegier som tidigare gällt, däri även innefattades de rättigheter som genom 1789 års försäkring tillförsäkrats städerna. Allmänt har paragrafen så uppfattats, att däri även innefattades skydd ej allenast för adelns och prästerskapets utan även för vissa städernas (borgarståndets) rättigheter och däribland särskilt dem som innefattades i 1789 års försäkring. Visserligen hava därvid rått vitt skilda meningar om vilka rättigheter som på sådant sätt skulle anses skyddade; den brist, som före 1789 vidlått borgarståndets privilegier, nämligen deras ofullständiga precisering, hade ju ingalunda helt undanröjts genom försäkringen. Härutinnan kunde en stadgad mening så mycket mindre bildas, som privilegiefrågorna voro i eminent mening politiska stridsfrågor.

[1] *Varenius*, i Tobaksskattekommitténs betänkande (1911), s. 215 ff.
[2] *Sundberg*, a. a., s. 143.

Anmärkningsvärt är särskilt, att borgarståndet, under den långa tid då frågan om en representationsreform stod på dagordningen, av politiska skäl gärna undvek att till stöd för städernas rättigheter åberopa det privilegieskydd, vars otidsenlighet på representationsrättens område man från samma håll så starkt hävdade.

Särskilt maktpåliggande är frågan, huruvida och i vad mån privilegieskyddet hägnade ej blott städernas samfällda (borgarståndets), utan även deras särskilda rättigheter.[1] Problemets utgångspunkt utgöres av det svävande sätt, varpå 1789 års försäkring utsträckte »helgden av privilegier» åt sådana »rättigheter och förmåner av allmän beskaffenhet», som »varje stad särskilt» kunde hava erhållit. Det är givet, att detta stadgande icke bereder ståndsprivilegieskydd åt vilka åt en stad förlänade privilegier som helst, utan endast åt sådana, som kunna anses vara av »allmän beskaffenhet». Också har åtminstone beträffande ett visst slag av rättigheter fastslagits, att det, såsom gällande särskilda städer, ej kunde anses inbegripet i det av regeringsformens 114 § beredda skydd; det var då ständerna vid 1847—48 års riksdag behandlade frågan om avskaffande av den s. k. tiondepenningen i stad enligt regeringsformens 87 §, d. v. s. ej såsom privilegiefråga.[2]

I behandlingen av tolagsfrågan har en liknande uppfattning framskymtat, ehuru den ej blivit av ständerna uttryckligen godtagen.[3]

Dessa exempel visa att, såsom naturligt är, tillvaron av ett privilegium för en stad icke i och för sig innebar anspråk på skydd enligt ståndsprivilegieparagrafen, men de visa *icke*, att nämnda paragraf uteslutande skyddade sådana rättigheter, som uttryckligen omnämnts i 1789 års försäkring såsom gemensamma för rikets städer. Det finnes, så vitt bekant, intet prejudikat, som hindrar att beträffande privilegier för enskilda städer, som kunna anses vara av »allmän beskaffenhet», anspråk göres på skydd enligt regeringsformens 114 §.

Det kan nu frågas, huruvida det åt stadsprivilegierna sålunda genom 1789 års försäkran och 1809 års regeringsform beredda rättsskyddet alltjämt är bestående.

I detta hänseende har det blivit antytt att borgarståndets upphörande såsom politisk korporation (1866) skulle medfört, att det ej längre kunde göras gällande att regeringsformens § 114 har direkt avseende å de s. k. stadsprivilegierna.[4] Mot denna slutsats, för vilken inga direkta skäl anförts, kan emellertid erinras, att det icke ådagalagts, varför upphörandet av särskilda rättigheter i avseende å representationen skulle medföra förlust av sådana rättig-

---

[1] Om jag rätt uppfattat *Nothins* framställning anser han, att då privilegieskydd 1809 meddelades åt *ståndsprivilegier*, därmed ej avsågs de rättigheter som *städerna* erhållit 1789. Denna uppfattning utgår från den enligt min mening ohållbara skillnad mellan städerna och borgarståndet som Nothin uppställt. Från dessa förutsättningar kan man ej komma till annat resultat än, att § 114 regeringsformen endast är tillämplig å adelns och prästerskapets privilegier. Detta resultat strider mot den uppfattning, som såväl inom vetenskapen som i praktisk politik gjort sig gällande. Det kan anföras talrika exempel på att rättigheter som tryggats genom 1789 års försäkring »för städerna» ansågos skyddade genom regeringsformens bestämmelse om »ståndsprivilegier. Uttalandet om att borgarståndet vid 1809 års riksdag ansett att de särskilda privilegierna ej vore ståndets (s. 166, 168) synes grunda sig på en alltför bokstavlig tolkning av uttalanden, genom vilka borgarståndet sökte ådagalägga den stora omfattningen av de offer som ståndet gjort för privilegieutjämningens skull. — I övrigt må beträffande betydelsen av 1809 års grundlagstiftning för förevarande spörsmål hänvisas till *Sundberg*, s. 143 ff.

[2] *Nothin*, s. 175 ff.

[3] a. a., s. 168 f.

[4] *Nothin*, s. 172. Denna uppfattning synes i någon mån sammanstämma med den som antydes av *Naumann*, Försvarsskrift i anledning av Rydins recension (bil. t. Naumanns Tidskrift 1869), s. 25: att det nämligen för de rättigheter som avses i 114 § är en nota characteristica, att de ej kunna ändras eller upphävas utan bifall av det stånd, vars rättighet den ifrågasatta förändringen rörer. Trots detta uttalande antager Naumann dock, att 114 § i viss utsträckning fortfarande är tillämplig å städernas privilegier (se nedan s. 83 n. 5).

heter, som med denna representationsrätt ej stå i något sammanhang. Subjekten för sistnämnda rättigheter, nämligen stadsmenigheterna (var för sig och samfällt), hava ju *genom representationsreformen* på intet sätt förändrats, ehuru deras politiska representation upphört.

Större betydelse synes böra tillerkännas en tankegång, som under 1800-talet framträdde med allt större styrka, i den mån »städerna» förlorade sin forna karaktär av element i ståndssamhället. »Staden» övergick efter hand från att vara identisk med borgerskapet till att utgöras av en menighet av bredare läggning.[1] I den mån så skedde uppstod en skillnad mellan sådana rättigheter, som voro och förblevo borgerskapets, och sådana, som genom allmänna författningar eller särskilda överenskommelser övergingo till att bliva stadens, i detta ords nyare mening. Denna skillnad, vilken man stundom uttryckte så att de förra voro privilegierna »för borgaren i stad», de senare »privilegium reale för själva staden»,[2] sammanföll givetvis ingalunda med den skillnad mellan städernas särskilda privilegier och borgarståndets, som var av äldre datum och som, vad subjekten för privilegierna angår, uteslutande var av kvantitativ natur. Man skulle nu kunna säga, att sådana rättigheter, som övergått att tillhöra menigheter, som ej hade något med borgerskapet att göra, ej längre kunde anses hägnade av ett privilegieskydd som gäller *ståndets* rättigheter.[3] Icke heller detta resonemang synes emellertid bindande; det kan med skäl sättas i fråga, huruvida verkligen en viss rättighets övergång från borgerskapet till »staden» i vidare mening i varje särskilt fall kan medföra ett försvagande av själva rättigheten.[4]

Slutligen bör framhållas, att genom den omredigering av 114 § regeringsformen som 1865 vidtogs, städernas rättigheter ej blivit från paragrafens giltighetsområde uteslutna. Den omständigheten att adels- och prästerskapsprivilegiernas ändring gjordes beroende av resp. adels- och kyrkomötets bifall, men ingen liknande säkerhet skapades för städerna, innebär visserligen att dessa fingo en i så måtto försämrad ställning, att stadsombudens (borgarståndets) vetorätt utan ersättning bortföll. Men det innebär icke, att det skydd, som låg i kravet på riksdagens bifall, bortföll.

Onekligen kunna således starka skäl anföras för den uppfattningen, att vissa städernas privilegier efter 1866 likaväl som före detta år jämlikt 114 § åtnjuta det skydd som består däri att de icke kunna utan samstämmande beslut av konung och riksdag ändras.[5]

En annan fråga är, vilka av städernas rättigheter, som med stöd av det ovan anförda böra anses vara av beskaffenhet att endast genom konungens och riksdagens samstämmande beslut kunna ändras. Svaret på denna fråga bör i varje särskilt fall sökas i 1789 års försäkring, varur framför allt hämtas den ledningen, att skyddet avser rättigheter »av allmän beskaffenhet», varmed torde böra förstås sådana rättigheter som enligt uttryckliga stadganden eller enligt

[1] Nothins uttalande om den »förväxling», som vållades av att man »i äldre tider ofta ej kommit att göra skillnad mellan 'städerna' och 'borgerskapet'» synes mig anakronistiskt. En sådan identifiering innebar under äldre förhållanden intet missförstånd, utan överensstämde till fullo med då rådande rättsläge. Jfr ovan s. 77.

[2] Så i motion av Holm vid 1834—35 års riksdag.

[3] Så *Blomberg*, Svensk Statsrätt, s. 156.

[4] Erinras bör om F. K. S. § 4, som stadgar att i de kommunala rättigheter, vilka hittills uteslutande tillkommit borgare, äga hädanefter med de inskränkningar allenast varom i förordningen förmäles, alla medlemmar av stadskommunen att taga del, så vida icke samma rättigheter äro genom rikets grundlagar borgerskapet särskilt förbehållna.

[5] I denna riktning uttalar sig *Rydin*, Svensk Litteraturtidskrift 1868, s. 419—421; Belysning av [Naumanns] försvarsskrift, s. 14, och *Reuterskiöld*, Statsregementet (Uppsala 1914), s. 191. Även *Naumann*, Svensk Statsförfattningsrätt III[1] (Sthlm 1868), s. 234, III[2] (Sthlm 1881), s. 208 f, antager vissa städernas rättigheter såsom alltjämt varande av privilegienatur; jfr även Försvarsskrift, s. 43 f.

hävd äro gemensamma för städerna i allmänhet eller åtminstone större grupper av dem. Starka skäl synas föreligga att i tveksamma fall ej handla utan riksdagens samtycke, varigenom stadgandet i § 114 R. F. blir iakttaget.

Det privilegieskydd som, enligt vad nu utvecklats, tillkommer städernas privilegier äger praktiskt taget ringa styrka. Det innefattar ju nämligen endast, att hithörande ämnen skola behandlas av Konung och riksdag gemensamt och är av praktisk betydelse endast i det säkerligen sällan förekommande fall, att en hithörande fråga ej av andra grunder befinnes vara av beskaffenhet att falla inom området för Konungs och riksdags gemensamma beslutanderätt.[1]

c. Skydd för konstitutiva privilegier (jfr s. 80 p. 3).

Ännu återstår emellertid en fråga att besvara. I det föregående har nämnts det rättsanspråk på bibehållande av det grundväsentliga i privilegierna, som ansågs tillkomma varje särskild stad (se ovan s. 80). Har detta rättsanspråk gått förlorat därigenom att ifrågavarande privilegier kommit att betraktas såsom städernas gemensamma? Med andra ord: har den enskilda stadens vetorätt uppgått i ståndets (och sedermera riksdagens)? Eller behåller varje särskild stad någon sorts för staten helt oåtkomlig rätt. Frågan erinrar om ett från statsvetenskapens historia välkänt problem: äro de individens rättigheter, som 1700-talet så starkt hävdade, tillgodosedda därigenom att folkrepresentationens majoritet beslutar om dem? Praktiskt taget har detta problem i huvudsak lösts så, att man ansett lagstiftningsformens användning såsom tillräcklig säkerhet för att enskilda rättigheter bliva respekterade. Lika litet som enskildas kunna städernas rättigheter enligt nutida rättsuppfattning erkännas såsom oåtkomliga för statsmakten. Icke heller kan nutiden erkänna den för exempelvis frihetstiden naturliga uppfattningen, att privilegierna utgöra ett från statens sida ouppsägbart kontrakt. Fråga är blott, huruvida vid denna förskjutning i rättsuppfattningen städerna helt gått miste om det skydd de fordom ansågos äga, huruvida alltså en stad liksom en enskild person kan anses äga någon sorts moraliska krav på att statsmakterna skola respektera dess rättigheter.

Frågan i vad mån städerna på denna grund kunna göra anspråk på att orubbat få åtnjuta sådana ekonomiska rättigheter och förmåner, på vilka allmänna civilrättsliga regler kunna vara tillämpliga — såsom till exempel deras rätt till tolag, deras rätt till sin jord — skall här lämnas ur räkningen, då privilegier av denna art i förevarande utredning ej komma i betraktande.[2] Arten och omfattningen av statsmakternas förpliktelse att respektera dylika rättigheter sammanhänger med den stora frågan om tillvaron av och gränserna för s. k. förvärvade rättigheter i allmänhet.[3] Privilegieskyddet torde måhända i dessa hänseenden böra anses hava uppgått i det allmännare rättsskydd, som under senare tid skapats.[4]

Då man allmänt förutsätter tillvaron av en moralisk förpliktelse för statsmakterna att vid handläggande av frågor rörande städernas privilegier gå till väga med större varsamhet än den juridiska rätten kräver,[5] torde emellertid denna inskränkning i statsmakternas rörelsefrihet få anses avse jämväl sådana rättigheter av immateriell natur, som falla utom civilrättsliga reglers tillämp-

[1] Jfr *Reuterskiöld*, a. st. *Rydin* yttrar (Belysning av [Naumanns] försvarskrift, s. 25): »Vi kunna förstå en uppfattning som anser såväl borgarståndets som bondeståndets fri- och rättigheter såsom införlivade med den allmänna lagstiftningen.»

[2] Jfr dock beträffande vissa hithörande spörsmål ovan s. 70 ff.

[3] Jfr *Nothins* utredning, s. 187 ff.

[4] En synpunkt, som vid behandling av hithörande spörsmål givetvis är av betydelse, är, huruvida och i vad mån staten med rätta kan göra anspråk på att gälla som fångesman till sådana rättigheter som här äro i fråga och härav härleda krav på återtagande. Kungl. brev, som *synas* innehålla, att en rättighet *överlåtes*, torde ofta böra tolkas såsom *bekräftelse* av innehavet av en sådan. Jfr s. 24 n. 1.

[5] *Nothin*, s. 192 f., *Sundberg*, s. 145.

lighetsområde. Därvid bör dock framhållas, att det här rör sig om anspråk av mycket svårbestämbar natur. Anspråk på bibehållande, efter ordalydelsen, av för länge sedan meddelade rättigheter måste i många fall vika inför de stora förändringar som ägt rum inom förvaltning och näringsliv. Men vad städerna alltjämt synas kunna skäligen begära, är att deras privilegier icke skola, för att nyttja uttrycket från 1723, »till sin grund och varelse omkullkastas». Däri skulle då i första hand ligga skydd mot alltför genomgripande omvälvningar, trygghet för att staden får bibehållas vid det som kan anses såsom konstitutivt i den ställning den förut intagit. Anspråket på privilegiernas bestånd till deras »grund och varelse» torde särskilt böra anses innefatta anspråk för varje stad på att, så långt möjligt är, bibehållas vid den ställning, som är kännetecknande för en stad. Vad som skall anses för genomgripande förändringar, vad som skall anses för konstitutivt för stadens ställning och kännetecknande för städerna i allmänhet — det kan rimligtvis ej bedömas annorledes än med utgångspunkt i de förhållanden som vid varje särskild tidpunkt äro rådande.

Sammanfattning.

Resultatet av den föregående utredningen kan på följande sätt sammanfattas: *Städernas privilegier, sådana de i allehanda olika former kommit till stånd, måste anses alltjämt äga bestånd, ehuru deras omfattning i särskilda fall ofta måste bliva omtvistlig. De kunna likväl ändras. Konungen är, i överensstämmelse med den aldrig upphävda grundsats, som möjliggör smärre jämkningar i privilegierna, befogad att vidtaga dylika. I fråga om ändringar berörande för städerna gemensamma rättigheter kräves, jämlikt § 114 regeringsformen, gemensamt beslut av konung och riksdag, antingen med direkt avseende å den ifrågavarande ändringen eller i form av en lagstiftning, som möjliggör ändringens vidtagande. Utöver det skydd som sålunda ligger i formerna för fattande av beslut å statens vägnar åtnjuta städerna också dels det skydd som vissa av deras rättigheter kunna anses äga såsom varande förvärvade rättigheter, dels det visserligen ej juridiskt definierbara skydd som ligger i anspråket på största möjliga varsamhet från statens sida med avseende å sådana rättigheter, som, utan att äga denna karaktär, kunna anses vara av konstitutiv natur.*

2. Privilegieskyddets styrka på vissa områden.

Det ligger utom ramen för denna undersökning att besvara den allmänna frågan, vilka städernas privilegier som i närvarande stund kunna anses äga bestånd, ej heller frågan, i vad mån rubbning i dem kan ifrågakomma. Här gäller endast att från den vunna utgångspunkten granska statens befogenheter i vissa bestämda hänseenden. Det skall nämligen undersökas, dels i vad mån vissa ifrågasatta arter av ingripanden kunna anses vara av den art, att de, såsom stridande mot städernas privilegier, endast kunna äga rum med stöd av gemensamma beslut av konung och riksdag, dels i vad mån dylika ingripanden, även där ett sådant beslut förutsättes, böra betraktas såsom innebärande så väsentliga rubbningar i städernas ställning, att de för den skull böra undvikas. Av det föregående resonemanget följer, att synpunkterna här måste bliva av mera historisk-politisk än juridisk art.

Spörsmålen kunna angivas sålunda:

a. Innefattar städernas privilegierade självstyrelse befogenhet för städerna att själva efter gottfinnande organisera sin rättskipning?

b. Eller innefattar den åtminstone befogenhet för städerna att bestämma, vilka kostnader de vilja nedlägga på rättskipningen?

c. Innefattar städernas privilegierade självstyrelse absoluta anspråk på egen

jurisdiktion? Om så ej är fallet, under vilka omständigheter kan denna rättighet förverkas?

a. I avseende å rättskipningens organisation i allmänhet.

Den först uppställda frågan kan helt kort besvaras med nej. I fråga om magistraternas organisation har kronan, i varje fall alltsedan 1600-talet, varit medbestämmande. Magistraternas ledamotsantal har bestämts i städernas stater, och med avseende på arbetsfördelningen ledamöterna emellan har det under senare tid varit regel att Kungl. Maj:t meddelat utförliga föreskrifter i s. k. arbetsordningar. Det har aldrig satts i fråga, att icke Kungl. Maj:t skulle vara befogad att i dessa arbetsordningar meddela bestämmelser avvikande från dem som av städerna själva föreslagits. Någon frihet för städerna att helt efter gottfinnande organisera sina magistrater fanns ej på den tid, då deras privilegierade ställning var som starkast, och kan ej heller nu ifrågasättas.

b. I avseende å anslag för rättskipningens upprätthållande.

En helt annan fråga är, *huruvida till äventyrs städerna kunna anses äga anspråk på att själva få bestämma omfattningen av de ekonomiska bördor de för rättskipningens skull vilja underkasta sig*, huruvida alltså Kungl. Maj:ts befogenhet i avseende å magistraternas organisation gälla blott med den begränsningen, att genom föreskrifter från statens sida städerna ej kunna drabbas av större ekonomiska bördor än de själva medgiva.

För denna frågas besvarande torde först några ord om *städernas skyldighet att avlöna sina magistrater* förutskickas. Man skall i äldre stadsprivilegier förgäves söka en föreskrift av det innehåll, att städerna mot åtnjutande av stadsrättigheter skulle vara skyldiga att avlöna sina magistrater.[1] Den historiska utredningen (kap. I) torde förklara, varför så ej är fallet. Före den tid, som kännetecknas av magistraternas begynnande byråkratisering (s. 9 ff.), var frågan om deras underhåll utan större intresse, varför det var naturligt, att därom intet sades i privilegierna. Då sedermera denna fråga, enkannerligen under 1600-talet, blev av stor och maktpåliggande innebörd, löstes den på så sätt, att medel för ändamålet bereddes av regeringen (s. 24). Då dessa medel till ej oväsentlig del utgjordes av pålagor drabbande städernas egen befolkning, är det ej oberättigat att tala om städernas skyldigheter i avseende å underhållet. Dessa skyldigheter voro likväl av i olika hänseenden begränsad art (se ovan s. 27, 33 f.). I den mån ifrågavarande medel såsom »enskilda» kommo under stadsmenigheternas egen förvaltning, har emellertid, genom en förskjutning i uppfattningen som ovan (s. 27 f., 34 f.) vidrörts, magistraternas underhåll kommit att få karaktären av en städernas skyldighet.

Frågan är, huru långt denna skyldighet kan anses sträcka sig. Den meningen har uttalats, att den på ett alldeles särskilt sätt skulle kunna göras gällande, i den mån den avser begagnandet av sådana medel, som av Kungl. Maj:t ställts till förfogande, allrahelst som vid förlänandet av dylika medel åt städerna ofta uttryckligen angivits, att de borde för detta ändamål användas. Till stöd för en sådan argumentation kunna i synnerhet städernas äldre stater åberopas. Det torde med stöd av dem med fog kunna krävas av städerna att, i den mån sådana medel tidigare varit till magistraternas underhåll anslagna, de alltjämt skola för detta ändamål användas. — Med uppställandet av en sådan grundsats är emellertid i regel blott en del av behovet tillgodosett.[2] För magistraternas underhåll måste jämväl andra medel än de nu nämnda tagas i anspråk. Kan det nu anses, att en skyldighet i berörda hänseende åvilar stä-

[1] Därför hava ock genomgående nekande svar givits å den i chefens för justitiedepartementet cirkulär 30 mars 1921 framställda förfrågan om sådana »Kungl. Maj:ts beslut som må avse skyldighet för staden att hålla och avlöna magistrat och rådhusrätt, vare sig sådant beslut meddelats i samband med beviljandet av stadsrättigheter eller eljest».

[2] Jfr *Nothins* i tabellform gjorda sammanställning av städernas särskilda inkomster och deras utgifter för statsändamål, s. 142 ff.

derna? Såsom svar må erinras om den belysning som i annat sammanhang lämnats av den övergång, varigenom den kommunala beskattningen kommit att i stället för statsunderstöden spela den största rollen för magistraternas underhåll (s. 28). Det gavs därvid skäl för den uppfattningen, att den kommunala uttaxeringen till väsentlig del är att anse som en efter ekonomiska och förvaltningsrättsliga förhållandens förändring lämpad ny form för de bidrag, som förut faktiskt utgingo i form av »statsunderstöd». Den kommunala uttaxeringen, verkställd med stöd av kommunalförordningens medgivande, har nämligen strängt taget karaktären av »statsunderstöd» i lika hög grad som åtskilliga av de inkomster, som fordom så betecknades, i det att den liksom de grundar sig på en statlig auktorisering. Av dessa statsbidrag hade, å andra sidan, flera karaktären av »kommunal beskattning» i lika hög grad som den moderna uttaxeringen. En begränsning av den städerna åvilande skyldigheten därhän, att endast kvarstående »statsunderstöd» behövde för ändamålet användas, skulle således innebära en obillig inskränkning i statens anspråk i avseende å rättskipningen. Om man däremot gentemot städerna gör gällande en allmän skyldighet att bekosta magistratens underhåll, torde man reellt sett så nära anknyta till äldre rättsförhållanden, som det är möjligt efter de genomgripande förändringar som på detta område ägt rum. Så har saken också i rättspraxis uppfattats. Städernas skyldighet att avlöna sina magistrater har ofta på ett auktoritativt sätt åberopats såsom sedvanerättsligt gällande. Det kan icke finnas något att invända emot att denna förpliktelse blir i lag uttryckligen fastslagen.[1]

Förpliktelsens omfattning synes kunna preciseras så, att städerna äro förpliktade att av egna medel *sörja för det underhåll som kräves utöver de bidrag som antingen befattningshavarna eller städerna kunna äga att från annat håll uppbära.*

I den mån sådana bidrag upphöra, skulle således staden anses skyldig att bereda ersättning. Detta är i själva verket intet annat än vad som, enligt vad nyss visades (jfr även ovan s. 21, 35), i stor utsträckning ägt rum tidigare under 1800-talets lopp.[2]

[1] Till undanrödjande av den tvekan som möjligen kan yppas om det berättigade i att berörda skyldighet genom sedvanerättslig utveckling kommit att åvila städerna, torde det vara anledning framhålla städernas väsentligt ökade bärkraft och den relativt väsentligt minskade roll, som magistraternas underhåll spelar i deras budget. Jfr ovan s. 39.

[2] Det kan emellertid i detta sammanhang ställas under diskussion, huruvida och i vad mån staten kan anses berättigad att företaga dylik indragning. Frågan härom kan endast besvaras efter varje särskilt bidrags art, varvid avseende torde böra fästas vid: å ena sidan styrkan av det rättsskydd varmed det omgärdats, å andra sidan dess praktiska betydelse för städerna. I båda dessa hänseenden består, för att här blott ägna uppmärksamhet åt de viktigaste av de inkomstarter, som i förevarande sammanhang äro av betydelse, en väsentlig skillnad mellan å ena sidan sportlerna, som dels väsentligen drabba stadsbefolkningen, dels icke blivit städerna som en rättighet dem tillförsäkrade, å andra sidan tolagsersättning och ersättning för brännvinsförsäljningsmedel, som dels utgå från statskassan, dels blivit städerna tillförsäkrade som dem tillkommande rättigheter. Man synes sålunda berättigad att hävda, att statsmakterna äro oförhindrade att nedsätta eller helt avskaffa *sportlerna*, och att, om så sker, ersättning bör beredas av städerna. (I denna riktning uttalade sig lagutskottet vid 1918 års riksdag; utlåtande nr 34). En rubbning i *tolagsersättningen* eller *ersättningen för brännvinsförsäljningsmedlen* vore av helt annan innebörd. Det kan visserligen anföras flera exempel på att städerna under 1800-talets lopp förlorat inkomster, som liksom tolagen varit privilegieskyddade och liksom denna helt eller delvis varit att anse som utifrån härflytande förmåner för städerna, och nödgats själva bereda ersättning, men dessa förluster hava i intet fall varit av så genomgripande betydelse som förlusten av exempelvis tolagsersättningen skulle vara. Det torde för övrigt vara just därför att tolagen kvantitativt spelade en så stor roll, som den fått kvarstå, medan andra former av statsbidrag upphört. En indragning av tolagsersättningen synes sålunda icke rimligtvis kunna ifrågakomma utan att samtidigt frågan om städernas skyldigheter, bland annat med hänsyn till magistraternas avlöning, underkastas förnyad omprövning. Huru brännvinsmedelsersättningen ur förevarande synpunkt bör bedömas kan vara tveksamt; detta spörsmål kan också lämnas ur räkningen, enär denna bidragsform i varje fall är stadd på avskrivning och 1935 skall helt upphöra. Jfr om dessa spörsmål vidare *Nothins* utredning ävensom ovan s. 70 ff.

Mot den precisering av städernas skyldigheter som här ifrågasatts, skulle det kunna invändas att medan stapelstäderna fortfarande åtnjuta tolagsersättning, vissa andra bidrag av den natur, att de ej inneburit en tunga för stadsbefolkningen och sålunda för denna utgjort verkliga förmåner, utan ersättning hava upphört. Man kan fråga om det är rättvist, att det bistånd, som städerna i denna form åtnjutit, sålunda till väsentlig del undandragits dem. En sådan fråga blir särskilt maktpåliggande, då det ifrågasättes att i lag uttryckligen fastslå städernas underhållsskyldighet: skall, medan vissa städer alltjämt uppbära ansenligt bistånd från staten för bl. a. rättskipningens upprätthållande, anspråket på sådant bistånd för andra städers del helt avskäras? Vid denna frågas bedömande torde man böra erinra sig, att sådant bistånd, varom här är fråga, endast under bestämda förutsättningar brukade komma städerna till godo. Dels ifrågakom det ej i det fall, att en stad av egna krafter utan svårighet kunde bära tungan av magistratens underhåll. Dels gavs det endast för den händelse att det var ett allmänt intresse, ur den ena eller andra synpunkten, att det fanns en magistrat i den ifrågavarande staden. — Vill man vid regeln om städernas underhållsskyldighet göra ett förbehåll avseende anspråket att under sådana förutsättningar erhålla visst statsunderstöd, skulle ett sådant förbehåll väl motsvara städernas forna ställning.

Av städernas skyldighet att, i den utsträckning nu angivits, bestrida magistraternas underhåll, följer icke utan vidare, att Kungl. Maj:t skulle vara befogad att i varje särskilt fall bestämma omfattningen av denna förpliktelse. I detta ämne torde, i anslutning till den historiska utredningen, följande synpunkter kunna göras gällande.

Utom diskussion står, att, sedan en lönestat blivit av Kungl. Maj:t fastställd, reduktion i däri upptagna anslag ej kan äga rum utan Kungl. Maj:ts samtycke. I så måtto är Kungl. Maj:t obestridligen oförhindrad att, genom vägrad fastställelse, föreskriva större bördor än städerna själva velat ikläda sig.[1]

Något annorlunda ställer sig frågan om Kungl. Maj:ts befogenhet att föreskriva ökade bördor. Att städernas äldre privilegier icke utgjorde något hinder för ingripanden av sådan art, därom vittna förhållandena under 1600-talet. Ökat skydd mot ingripanden från Kungl. Maj:t har ej heller genom senare bestämmelser givits städerna (t. v. bortses här från 1862 års kommunalförordning); varken den 1719 städerna tillerkända rätten att själva förvalta sina enskilda medel eller motsvarande bestämmelse i 1789 års försäkran för borgarståndet, ej heller den 1719 erhållna befogenheten att »projectera» staterna, kan, ehuru de nog stundom i sådan riktning åberopats, anses i detta hänseende hava medfört ett nytt rättsläge. Visserligen är det i ögonen fallande, att exemplen på ett dylikt ingripande från Kungl. Maj:ts sida äro rätt sparsamma. Detta beror emellertid först och främst därpå, att i äldre tid behov därav mera sällan förelåg, enär magistratens anspråk oftast kunde i fullt tillräcklig grad tillgodoses genom deras inflytande på de beslut som å städernas vägnar fattades (se s. 13, 31). Det är naturligt att då kronans s. a. s. traditionella roll med avseende på städernas stater under 1700-talet faktiskt kom att bestå i att tillse, det magistraternas löner icke, till men för borgerskapet, sprungo i höjden, möjligheten av ålägganden i strid med borgerskapets vilja så att säga trädde i bakgrunden. I följd härav rådde på 1810-talet delade meningar om Kungl. Maj:ts befogenheter (s. 33). Varken på 1700-talet eller under början och mitten av 1800-talet saknas emellertid exempel på ålägganden utöver borgerskapets medgivanden, varvid märkes, att dessa ej inskränktes till sådana som

[1] Rättsfall se sid. 38 f.

avsågo begagnandet av »statsunderstöden» (s. 32 f., 36 ff.). Kungl. Maj:t hade således ännu vid denna tid ej avstått sin befogenhet i nu berörda hänseende.

Man kan sålunda fastslå, att *om Kungl. Maj:t tager i anspråk befogenheten att, även mot en stads vilja, bestämma löneförmåner för rådstuvurättens ledamöter, ett sådant ingripande icke kan anses stå i strid med städernas privilegier*, enär ingripanden, jämförliga med dylikt åläggande, väl kunde förekomma på den tid, då privilegieväsendet ännu stod i sitt flor.[1]

Städerna måste emellertid anses äga grundade anspråk på att Kungl. Maj:ts befogenheter i förevarande hänseende bliva begagnade med stor varsamhet och under noggrant aktgivande på att icke oskälig tunga därigenom vållas. Åläggande beträffande magistraternas avlöning ägde fordom alltid rum under hänsynstagande till att icke alltför dryga bördor åsamkades städerna; det måste därför, för så vitt som deras privilegierade ställning skall respekteras, anses rimligt, att de icke utsättas för att mot dem tillämpas abstrakta rättsanspråk utan aktgivande på deras ekonomiska innebörd. Liksom fordom i de fall, då tungan blev för dryg för stadens egen befolkning, men magistratens upprätthållande ur allmänna synpunkter ansågs vara av intresse, bidrag från annat håll åvägabragtes, synes, på sätt ovan antytts, även under nuvarande förhållanden statsbidrag undantagsvis kunna ifrågakomma.

En annan fråga är, huruvida ett dylikt ingripande skall anses stå i strid med den självständiga anslagsbeviljande myndighet som genom kommunalförordningen av 1862 blivit stadskommunen tillerkänd och den till grund för denna lagstiftning liggande principen, att de myndigheter, vilka prövning av kommunala beslut åligger, väl kunna vägra fastställelse (resp. upphäva beslutet), men ej föreskriva vad i stället bör göras. Fråga uppstår, med andra ord, huruvida stadskommunen på ifrågavarande område 1862 erhöll en rättighet som borgerskapet ej förut ägt. Därigenom att den anslagsbeviljande myndigheten lagts i stadsfullmäktiges hand, torde emellertid ingen inskränkning kunna anses hava skett i omfattningen av förpliktelser, som åvila städerna och som äga bestånd alldeles oberoende av kommunalförordningen.[2] Det finnes ej heller anledning att ur den omständigheten, att lönestaterna skola fastställas av Kungl. Maj:t, draga den slutsatsen att därvid böra tillämpas de principer, som gälla vid prövning, efter underställning, av vissa andra kommunala be-

[1] Om det mot den här vindicerade rätten för Kungl Maj:t invändes, att den är ägnad att beskära det inflytande städerna alltid ägt på regleringar av magistraternas löner, så bör däremot erinras, att »städernas» rätt i berörda hänseende delades av magistrat och borgerskap. Att förlägga tyngdpunkten i avgörandena till staden, ej till Kungl. Maj:t, innebar, i följd av magistratens stora inflytande, att skapa stor trygghet för att rättskipningens krav blevo väl tillgodosedda. Magistratens inflytande (rättsligt eller faktiskt) utgjorde trygghet för att dess ledamöters anspråk på goda löneförmåner, och därmed även statens intresse av en god rättskipning, skulle tillgodoses. Det är icke mer än rimligt att detta intresse under ett helt annat läge blir på annat sätt iakttaget.

[2] Jfr följande uttalanden om kommunalfrihetens gränser i motiveringen till kommunallagstiftningskommitténs betänkande (1859): »Man bör noga skilja mellan det förhållande, där kommunen sakenligt äger handla med frihet och således göra eller låta, och det där hon till följd av en vederbörligen av regeringsmakten utfärdad allmän föreskrift är förpliktad att vidtaga en åtgärd.» Av att kommunerna äro verksamma för statsändamål följer, att de, »såsom subordinerade statsmakten i dess dubbla funktion av lagstiftande och förvaltande hava . . . att ställa sig till efterrättelse såväl de allmänna lagar och förordningar som från statsmakten utgått som *de särskilda föreskrifter, vilka* i avseende å görande eller underlåtande *dem* till iakttagelse vid deras självverksamhet *av statsmakten meddelas.*» En helt annan sak äro beslut inom laglighetens gräns, där statsmaktens prövning endast inträder, då besvär anföras (s. XXIX f.). På annat ställe heter det: »Den beslutanderätt som en kommun tillkommer inskränkes till ett beslut om petition, så snart den angelägenhet, varom fråga är, finnes genom allmän lag eller förordning *eller genom särskild för kommunen av Kungl. Maj:t given stadga* vara tills vidare reglerad» (s. XLIV). Dessa citat lämna alldeles intet direkt besked om hur kommitterade tänkt sig lönestaternas betydelse för framtiden, men äro likväl av intresse genom sitt markerande av förefintligheten av förpliktelser, för vilkas utkrävande kommunalrättens regler ej äro tillämpliga.

slut.[1] Denna slutsats leder f. ö. konsekvent till förnekande av den rätt som Kungl. Maj:t dock obestridligen äger att i föreslagna lönestater vidtaga ändringar av icke ekonomisk innebörd.[2]

Det kunde häremot erinras, att många andra utgifter för städerna under tiden före kommunallagstiftningen brukade upptagas i de av Kungl. Maj:t fastställda staterna och sålunda borde anses ha haft karaktären av förpliktelser gentemot kronan, i följd varav jämväl dessa skulle anses såsom alltfort bestående. Häremot kan dock erinras, att bland de i staterna fordom upptagna anslagen de, som gällde magistratsledamöternas och vissa andra tjänstemäns avlöning, obestridligen intogo en särställning, i det de utgjorde det huvudändamål, för vilket de av Kungl. Maj:t fastställda staterna över huvud taget kommit till, emedan dessa tjänstemäns ställning var av vikt ur allmän synpunkt. Dessa anslag förekommo i varje stads stat, medan övriga anslag i mycket växlande omfattning och utförlighet där upptogos. I full överensstämmelse härmed var det också som det av Kungl. Maj:t 1865 fastslogs,[2] att lönefrågor i allmänhet ej längre behövde underställas Kungl. Maj:t, utan blott att vissa särskilt uppgivna anslag, till vilka bland annat anslagen till magistraterna hörde, ännu efter kommunalförordningens tillkomst borde underkastas Kungl. Maj:ts prövning.[3]

Det finnes sålunda starka skäl för den uppfattningen, att *kommunallagstiftningen ej medfört ändring i Kungl. Maj:ts befogenheter i avseende å bestämmandet av löneförmåner för rådstuvurätternas ledamöter.* Man kan likväl ej bortse från det förhållandet att en sådan rätt icke, såvitt visats, sedan 1862 tagits i anspråk av Kungl. Maj:t.[4] Vad än orsaken härtill må vara — att rättigheten ej behövt tagas i bruk eller att den uppfattats såsom ej förefintlig — medför naturligen denna omständighet synnerlig tvekan huruvida rättigheten under nuvarande förhållanden kan av Kungl. Maj:t tagas i anspråk.

c. I avseende å rätten till egen jurisdiktion.

Det gäller härnäst att utreda, huruvida städernas rätt till egen jurisdiktion kan anses såsom ovillkorlig, och, om så ej är fallet, under vilka förutsättningar den mot stadens eget bestridande kan upphävas.

För detta ändamål måste först och främst undersökas, huruvida rätten till egen jurisdiktion är att anse såsom privilegieskyddad.

För ett stort antal städer finnas bevarade privilegieurkunder, vari samhället i den ena eller andra formen tillförsäkrats rättighet att vara stad. I denna rättighet ingick otvivelaktigt, att staden skulle hava egna borgmästare och rådmän. Stundom har f. ö. innebörden av rättigheten närmare preciserats i denna riktning, i det uttryckligen angivits att staden skulle hava egna borgmästare och rådmän. Åtskilliga städer kunna icke uppvisa urkunder av dylikt innehåll. Riktigast synes emellertid i dessa fall vara att förutsätta, att sådana urkunder funnits, ehuru de gått förlorade. I synnerhet är ett sådant antagande påkallat, då privilegiebekräftelser från äldre tid föreligga. Man löper visserligen med detta betraktelsesätt risken, att stadsprivilegier förutsättas hava tilldelats städer, som i själva verket utan uttryckligt medgivande från regeringsmakten kommit att njuta stadsrättigheter. Men tvivelsutan bör i sådana fall hävden tillmätas samma betydelse som i andra fall urkunderna.

[1] Jfr *Hammarskjöld*, Bidrag till tolkning av k. f. 21 mars 1862 etc., s. 219: »Utom de i kommunallagarnes ovanbemälda §§ omtalade mål finnas åtskilliga andra som även böra underställas, men för vilka de ovan upptagna regler icke alltid gälla.» Bland dessa mål nämnas avlöningsärenden.

[2] Jfr ovan s. 86.

[3] Det är onekligen ägnat att förvåna, att en så viktig fråga som den om lönestaternas behandling ej blev i samband med kommunallagstiftningen ordentligen reglerad. Förklaringen torde till en del kunna sökas däri att man allmänt räknade med att frågan inom kort i samband med den allmänt väntade upplösningen av sambandet mellan rättskipning och förvaltning i städerna (se s. 49 med n. 4) skulle komma i ett helt nytt läge.

[4] Jfr dock s. 38.

Det torde således få anses att *städernas rätt till egen jurisdiktion är av privilegienatur*. Till yttermera visso har den i 1789 års försäkring generellt fastslagits såsom ägande denna karaktär genom stadgandet i p. 3 om städernas bibehållande vid rätten att föreslå borgmästare och välja rådmän.[1]

För bedömande av styrkan av det privilegieskydd, som tillkom städernas nu karakteriserade rättigheter, är det, av skäl som i det föregående antytts, av vikt att utreda först, huruvida dessa rättigheter böra anses under nuvarande förhållanden vara av konstitutiv natur, med det särskilda anspråk på skydd som kan anses tillkomma sådana rättigheter (se s. 84), därnäst huruvida de höra till de rättigheter av »allmän» beskaffenhet, för vilkas ändring beslut av konung och riksdag kan anses erforderligt (se s. 80 ff.).

I ett föregående kapitel ha bidrag lämnats till belysning av den nutida innebörden av rätten till egen jurisdiktion i jämförelse med äldre förhållanden. Det har redan framhållits (s. 42 f.), att denna judiciella självstyrelse genom hävd och lag var så nära förknippad med städernas näringsrättigheter, med den särskilda stadsrätten, med deras politiska rättigheter och med den administrativa självstyrelsen, att besittningen av dessa sist nämnda förmåner knappast kunde tänkas, om staden upphörde att utgöra en egen domkrets. Det har vidare framhållits, att förläggande under landsjurisdiktion för en stad medförde synnerligen kännbara olägenheter i rättskipningshänseende. Då man sörjde för den judiciella självstyrelsen var det för att på samma gång bevara borgerskapets rättighet att driva handel och näringar, det särskilda rättssystem, som svarade mot dess levnadsförhållanden, dess politiska makt och dess administrativa självstyrelse. Denna förknippning har numera upphört (s. 43—46). Vad angår den särskilda stadsrätten och städernas näringsprivilegier, så har deras särställning i dessa hänseenden numera genom förändringar i lagstiftningen försvunnit. Det politiska inflytandet utmätes utan hänsyn till hur stadens jurisdiktion är ordnad. Sin administrativa självstyrelse får en stad behålla, även om den särskilda jurisdiktionen upphör; förordningen om kommunalstyrelse i stad — med de ändringar som däri vidtogos 1920 — har skapat nya former för denna självstyrelse. Det kan tilläggas, att utvecklingen inom landsbygdens rättegångsväsen i förening med kommunikationsväsendets utveckling gjort olägenheterna av en landsrättsförläggning ur rättskipningssynpunkt allt mindre kännbara.[2] Berövar man i våra dagar en stad dess judiciella själv-

[1] Jfr *Kallenberg*, Svensk civilprocessrätt, I, s. 168: »Det kan ifrågasättas, huruvida icke städernas särskilda jurisdiktion utgör ett ämne av privilegienatur.» (Särskilt åberopas 1789 års försäkran p. 3.) Jfr även nya lagberedningens yttranden (se ovan s. 56).

Med avseende på innebörden av den sålunda privilegieskyddade rättigheten att hava egen magistrat, kan det hava sitt intresse att framhålla att den under alla tider innefattat *förmånen att hava sin rättskipning förlagd till staden och organiserad på ett efter stadsförhållanden lämpat vis*. Däremot har den ingalunda alltid avsett *förmånen att, på sätt nu sker, på domstolens organisation och tillsättning få utöva ett avgörande inflytande*. Man bör nämligen erinra sig, att rättskipningen först på 1600-talet kom att tillhöra borgmästare och råd ensamma, att vid sidan av dem fogden dessförinnan utövat ett stort, ofta utan tvivel bestämmande inflytande (se s. 40), och att, då så var fallet, rättskipningen i städerna hade ungefär samma karaktär som om den nu skulle utövas av häradshövding med en nämnd av stadsbor. Den förmån, som exempelvis 1500-talets och det begynnande 1600-talets privilegier meddelade, då de tillerkände en ort rätten att hava egen borgmästare och råd, ägde således i avseende å rättskipningen alldeles ej den räckvidd, som nu för tiden däri inlägges. Att rättskipningen sedermera överläts åt borgmästare och råd, var till en början ingen seger för självstyrelseprincipen, enär regeringen i stor utsträckning besatte borgmästareposterna med yrkestjänstemän, som stodo helt främmande för städerna. Först sedan 1719 års statsvälvning tryggat städernas valrätt, stod det fast, att rättskipningen skulle utövas av folkvalda magistrater. Erinras bör ock därom, att borgmästaretjänsten stundom utövades av närmaste häradshövding (s. 42 n. 2).

[2] I detta sammanhang torde böra framhävas, att utvecklingen på landsbygden i allmänhet gått i riktning mot allt större domkretsar. Förmånen av egen jurisdiktion utgör således vid jämförelse med i övrigt rådande förhållanden för de mindre städerna ett större företräde framför landsbygden nu än förr.

styrelse, berövar man den blott en liten del av de förmåner, som staden erhöll, då det försäkrades att den skulle hava egna borgmästare och rådmän. Större delen av dessa rättigheter har den ännu i behåll; en stor del har den redan förlorat. Eller från annan synpunkt sett: om en stad berövas sin särskilda jurisdiktion, blir icke därigenom dess allmänna ställning, och än mindre dess egenskap av stad, till någon mera väsentlig del rubbad.

Härav kan den betydelsefulla slutsatsen dragas att, *medan ett upphävande av den särskilda jurisdiktionen, med hänsyn till dennas centrala betydelse, fordom måste anses som ett rubbande av själva grunderna för stadens tillvaro såsom sådan, en dylik åtgärd under nuvarande förhållanden torde kunna betecknas såsom varande av så pass underordnad vikt, att någon befogad invändning från den enskilda stadens sida ej torde kunna göras mot ett på i övrigt rättsgiltigt sätt av staten framställt krav på landsrättsförläggning.*[1]

Städernas privilegierade ställning torde emellertid kunna anses innebära anspråk på att dylika förändringar ej företagas utan att starka skäl föreligga. Ur äldre förhållanden torde viss ledning kunna hämtas för bedömande av frågan, när sådana skäl kunna anses föreligga.

Det är här, liksom i frågan om magistraternas avlöningsförhållanden, anledning att erinra om den under äldre tider — och särskilt den tid, då städernas privilegierade ställning var mest utpräglad — allmänt gängse uppfattningen, att städerna stodo i ett slags kontraktsförhållande till staten, så beskaffat att tillgodonjutandet av vissa förmåner betingades av vissa förpliktelsers fullgörande. Även där man icke godtagit detta betraktelsesätt såsom juridiskt hållbart, har det dock faktiskt som ett slags billighetsgrundsats tillämpats vid bedömande av städernas rättigheter och skyldigheter.

Städernas förpliktelser mot det allmänna bestodo dels — enligt ett fordom naturligt ekonomiskt betraktelsesätt — i fyllandet av vissa funktioner i rikets näringsliv, dels i utgörandet av vissa skatter eller besvär. Till dessa senare hörde båtsmanshåll, inkvartering, grundskatter, bevillningar o. s. v., men även vidmakthållandet av stadens styrelse.

Först relativt sent har denna sistnämnda angelägenhet fått karaktären av en staden åvilande, från statens sida utkrävbar förpliktelse. Att den numera äger denna karaktär har emellertid i annat sammanhang visats (s. 34 ff.).

Det kan under dessa förhållanden icke anses annat än fullt berättigat att hävda, att den stad som ej vill eller ej kan på behörigt sätt upprätthålla den särskilda rättskipningen, icke kan anses berättigad att ånjuta förmånen därav. Detta är en regel, som icke kan anses såsom rättsligt bindande, men som måste betraktas såsom tillräckligt fast att, då — på sätt ovan gjorts gällande — rättsliga hinder ej möta mot den särskilda jurisdiktionens upphävande, läggas till grund för avgörande, under vilka omständigheter den staten tillkommande rättigheten bör begagnas. — Flera exempel kunna anföras på att denna grundsats ej varit för en äldre tid främmande.[2]

Att Kungl. Maj:t måste anses befogad att bedöma, vad som bör innefattas i kravet på en tillfredsställande rättskipning, har i annat sammanhang visats (s. 86 ff.). Kravet har med nödvändighet undan för undan fått vidgad innebörd (s. 9 ff.). Ehuru härigenom bibehållandet av den särskilda jurisdiktionen för städerna ytterligare försvårats, torde statens befogenhet att uppställa sådana krav på domarkåren icke kunna bestridas.

[1] Helt annorlunda gestaltar sig ur privilegiesynpunkt givetvis frågan om städernas rätt till självstyrelse, en rätt vars viktigaste innehåll numera torde få anses vara, att resp. städer få utgöra egna förvaltningsområden och självständiga kommuner. Detta spörsmål skall här ej närmare utredas; det bör dock anmärkas, att det ej torde kunna slutgiltigt besvaras genom hänvisning till den rätt att upplösa kommuner som genom lagen om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning tillerkänts Kungl. Maj:t. — [2] Jfr ovan sid. 51.

Om en stad icke kan motsvara dessa anspråk, synes det ej kunna anses strida mot dess privilegier, att staten jämväl mot dess vilja själv övertager rättskipningen i staden, d. v. s. lägger den under landsrätt.

Även då städerna fullgöra vad som av dem i detta hänseende kräves, synas de böra vara underkastade att berövas sin särskilda jurisdiktion, för så vitt en sådan åtgärd eljest befinnes ur det allmännas synpunkt önskvärd. Sålunda kan exempelvis statsmakternas befogenhet att utan avseende å städernas privilegierade rätt till egen rättskipning genomföra en helt förändrad organisation av underdomstolarna ej rimligtvis dragas i tvivelsmål. Lika litet kunna städerna anses berättigade till invändningar emot att statsmakterna i avsikt att framdeles genomföra en dylik omorganisation, för dess underlättande upphäva den särskilda jurisdiktionen även för sådana städer som äro villiga att på den nuvarande organisationen nedlägga erforderliga kostnader.

Det torde emellertid under alla omständigheter få anses obilligt att från statens sida förordnande om förläggning under landsrätt mot stadens vilja meddelas under sådana förhållanden att därav vållas ökad ekonomisk börda för staden eller betydande olägenheter i övrigt. Med visst fog kan städernas privilegierade ställning anses innebära berättigade krav på sådan varsamhet.

Härnäst uppstår det spörsmålet, om den sålunda karakteriserade rätt, som staten synes kunna taga i anspråk gentemot städerna, är av beskaffenhet att kunna av Kungl. Maj:t i administrativ väg göras gällande, eller om den, såsom riktande sig mot städernas »allmänna» rättigheter, skall anses skyddad av § 114 regeringsformen och sålunda ej kunna tillämpas utan stödet utav ett av konung och riksdag i den ena eller andra formen fattat gemensamt beslut. Redan den omständigheten, att städernas rätt till egen jurisdiktion grundar sig på 1789 års försäkran synes leda till att landsrättsförläggning ej kan påtvingas en stad utan ett jämlikt § 114 regeringsformen fattat beslut. Till samma slutsats leder f. ö. även, oavsett privilegiesynpunkten, hänsynen till den varsamhet med vilken en genom hävden så fast grundad anordning som städernas särskilda jurisdiktion torde böra behandlas.

I det föregående har en viktig omständighet lämnats helt ur räkningen, nämligen regeringsformens stadgande, att städernas röstberättigade invånare skola äga att till borgmästaretjänster föreslå trenne behöriga män, av vilka konungen utnämner en (§ 31). Det har antagits, att detta stadgande utgjorde ett hinder för landsrättsförläggning mot en stads vilja.[1] Häremot torde bl. a. följande kunna anföras. Stadgandets placering visar att det närmast intagits såsom en inskränkning i konungens befogenhet att utnämna ämbetsmän.[2] Det innebär således i första hand, att borgmästaretjänster, där sådana finnas, ej få utan förslag tillsättas. Däremot måste det anses tveksamt, huruvida det kan anses innefatta ett uttalande, att i alla städer, som så önska, skola finnas borgmästaretjänster. Men även om så anses vara fallet, bör erinras, att enligt förordningen om kommunalstyrelse i stad § 54 i dess nya lydelse i stad, där magistrat ej finnes, såsom regel skall tillsättas bl. a. en kommunalborgmästare, varvid vederbörande stad äger samma befogenheter, som angivas i nyssberörda föreskrift i regeringsformen. I den mån så sker eller det åtminstone lämnas staden tillfälle att inrätta dylikt ämbete, torde man få anse, att regeringsformens stadgande ej överskridits.

[1] »Att emot någon stads vilja förlägga den under landsrätt, lärer väl icke låta sig göra, så länge 31 § regeringsformen kvarstår oförändrad», yttrade lagutskottet 1870 (utlåtande n:r 12). Jfr även *Naumann* i Tidskrift för lagstiftning m. m. 1870, s. 184 n. 1. Lagberedningen 1842 kräver däremot, ehuru organisationen av städernas domstolsväsen betecknas såsom vilande på berörda grundlagsstadgande, för avskaffande av städernas gällande rätt i avseende å stadsdomarnes tillsättning endast, att det i *privilegielagstiftningen* bestående hindret bleve undanröjt (utlåtandet s. 30).

[2] Detta har påpekats av *Sundberg*, Svenska Stadsförbundets tidskrift 1922, s. 144.

IV.

Stadsdomarnes nuvarande avlöningsförhållanden.

Undersökningsmaterialet.

Huvudsakligen med stöd av de uppgifter från magistraterna i alla rikets städer utom Stockholm och Göteborg, som av statsrådet och chefen för Kungl. Justitiedepartementet infordrades genom cirkulär 30 mars 1921,[1] skall i det följande lämnas en överblick över magistraternas organisation och stadsdomarnes avlöningsförhållanden.

De inkomna uppgifterna hava dels bearbetats inom departementet, dels ytterligare bearbetats med begagnande av sådant material, som funnits tillgängligt å Kommunala centralbyrån. Resultatet har blivit den tablå över stadsdomarnes avlöningsförhållanden, vilken meddelas såsom bilaga och på vilken den följande redogörelsen i huvudsak bygger.

I fråga om de principer, efter vilka tablån uppgjorts, torde inledningsvis böra framhållas, att i uppgifterna rörande ordinarie löneförmåner hänsyn tagits till förändringar, som vidtagits 1921 (och sålunda ingå i budgeter för år 1922). Likaledes har med avseende å dyrtidstillägg uppgift lämnats om förhållandena hösten 1922 (med bortseende alltså från de efter mycket växlande grunder avgivna upplysningar, som med anledning av justitiedepartementets cirkulär inkommit). Med avseende å sportlerna bygger tablån däremot uteslutande på magistraternas uppgifter, som avse åren 1918—20. Stockholm och Göteborg lämnas såväl i tablån som i den följande redogörelsen ur räkningen.

Lönestater m. m.

Regeln är numera, att rådstuvurätternas organisation regleras genom *arbetsordningar*, som på förslag av stadsfullmäktige, efter inhämtat yttrande från vederbörande hovrätt, fastställas av Kungl. Maj:t. I samband med arbetsordningarna hava vanligen även *lönestaterna* tillkommit (jfr s. 22). Dessa beslutas av stadsfullmäktige och fastställas av Kungl. Maj:t.[2] Oftast äro arbetsordningar och lönestater organiskt förenade (i ett och samma kungl. brev). I många

[1] Från magistraterna infordrades bl. a.:

uppgift för en var tjänsteman i magistraten och rådhusrätten angående *dels* hans med tjänsten förenade löneinkomster från stadens kassa (med särskilt angivande av lön, tjänstgöringspenningar, personligt lönetillägg och dyrtidstillägg) samt därutöver till honom möjligen utgående gottgörelse av medel, som av kronan må hava särskilt beviljats för upprätthållande av magistratens och rådhusrättens verksamhet, ävensom medeltalet av sportelinkomsterna under åren 1918—1920, *dels* huruvida för tjänstens upprätthållande erfordras, att han ägnar sin huvudsakliga arbetskraft däråt, eller, om så ej är fallet, den genomsnittliga arbetstid, som kan anses behöva användas för ändamålet, *dels ock* de övriga inkomster, som han kan åtnjuta från annan befattning å statens eller kommuns lönestat; ävensom

uppgift angående en var av nu ifrågavarande befattningshavare tillkommande pension, därest sådan blivit bestämd, samt villkor för pensions åtnjutande.

[2] Undantagsvis förekomma i Vänersborg och Skellefteå av K. B. fastställda lönestater.

fall ha genom särskilda kungl. brev modifikationer gjorts i gällande lönestater. Det är emellertid icke alltid som avlöningsförhållandena regleras uteslutande genom den av Kungl. Maj:t fastställda lönestaten eller andra kungl. brev. Bortsett från sådana fall då en av stadsfullmäktige godkänd ny lönestat ännu ej vunnit fastställelse,[1] förtjänar påpekas, att särskilda anslag och lönetillägg av mer eller mindre tillfällig natur (t. ex. i form av personliga lönetillägg) ofta ej ansetts kräva kunglig stadfästelse. Detta är likaledes i regel fallet med de dyrtidstillägg som på senare tid beslutats. På flera håll hava fullständiga löneregleringar, som på senare tid företagits, betecknats såsom »provisoriska» och därför ej underställts Kungl. Maj:t. Undantagsvis uppgives, att kännedom saknas om den lönestat som senast fastställts (Sigtuna, Ulricehamn) eller att, då stat ej fastställts, stadsfullmäktige årligen besluta om magistratens löner (Vimmerby), eller att fastställelse å lönestat ej meddelats (Vadstena).[2]

Flertalet städer äga lönestater, som fastställts eller ändrats under de senaste åren (fr. o. m. 1917) eller som nu vänta på kunglig fastställelse. De äldsta lönestater som åberopas äro för Sala (1858), Gränna (1874), Kungsbacka och Motala (1880). I de städer, där äldre lönestater tillämpas, hava dessa ofta under senare tid modifierats, särskilt genom dyrtidstillägg. Exempel finnas emellertid på lönebestämmelser, som, såvitt av handlingarna framgår, oförändrade och utan tillägg tillämpats i 40 år eller mera (Gränna, Söderköping).

Magistraternas organisation.

Blott de breda dragen av rådstuvurätternas organisation torde här böra angivas.

I spetsen står *borgmästaren*. Stundom är borgmästaren tillika magistratssekreterare.

Rådmännens antal är (enligt rättegångsbalkens stadgande) minst två. Endast 17 städer hava blott två rådmän. Merendels är antalet större; det ojämförligt vanligaste är 3 eller 4. I Malmö, Gävle, Eskilstuna och Linköping finnas 5 rådmän. Rådmanstjänsterna äro antingen sådana, för vilka lagfarenhet erfordras, eller sådana, för vilka detta villkor ej är uppställt.[3] I de större städernas rådstuvurätter förekomma numera i huvudsak endast litterata (lagfarne) rådmän.[4] Så är fallet med samtliga städer (16) med mer än 15 000 invånare med undantag för Linköping och Eskilstuna.[5] I de minsta städerna sitta i rådstuvurätterna däremot vanligen endast illitterata (icke lagfarne) rådmän. Så är fallet med samtliga städer (13) med mindre än 2 372 invånare. I övriga städer förekomma dels uteslutande lagfarna rådstuvurätter (6 städer i storleken 9 584—13 803), dels rådstuvurätter, vari borgmästaren ensam är lagfaren (24 städer i storleken 2 458—8 966), dels städer, vari såväl lagfarne som icke lagfarne rådmän finnas (26 städer i storleken 2 372—14 846[6] och dessutom Linköping och Eskilstuna). Icke sällan förekomma s. k. extra rådmän, varmed i regel torde avses tjänstemän, av vilka regelbunden tjänstgöring ej krä-

[1] Så upplyses beträffande ett flertal nyligen antagna lönestater, att de äro beroende på Kungl. Maj:ts prövning. Mera anmärkningsvärt är att magistraten i Mariefred saknar kännedom, huruvida en 1905 antagen lönestat, varå fastställelse begärdes 1911, erhållit sådan.

[2] Stater för Vadstena och Vimmerby hava efter enquêten fastställts genom k. brev den 25 augusti och 30 november 1922.

[3] Undantagsvis förekomma tjänster, för vilka denna fråga lämnats öppen (Falun, Varberg). — Icke sällan bekläda sådana tjänster, för vilka lagfarenhet ej fordras, av personer med juridisk utbildning. Se härom Statistiska Centralbyråns redogörelse för »Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet åren 1915 och 1916» (1922), s. 32* ff.

[4] Här bortses från Norrköping, i vars poliskammare (ej rådstuvurätten) finnas fyra »politierådmän».

[5] Alla befolkningssiffror avse 31 dec. 1921.

[6] I denna grupp har Umeå medräknats, där visserligen ingen lagfaren rådman finnes, men en stadsnotarie är ledamot av rådstuvurätten.

ves. Med rådmansbefattning är i vissa större städer förenad polismästarebefattning. Ofta är en rådman tillika magistratssekreterare.

I en del större städer är numera borgmästare och rådmän icke ensamma bisittare i rådstuvurätterna. Jämte dessa befattningar hava nämligen inrättats domarebefattningar av lägre grad. *Assessorstjänster* finnas i rådstuvurätterna i Malmö, Norrköping, Hälsingborg och Örebro. Tämligen regelbundet hava (stads)-*notarietjänster* inrättats i städer inom storleksgruppen 16 916—36 099; sådana tjänster finnas även i fyra mindre städer. Stadsnotarierna äro stundom ledamöter av rådstuvurätterna, stundom icke.

Utom domarebefattningarna förekommer i en magistrat i ett fall *magistratssekreteraretjänst* utan förening med borgmästare- eller rådmansbefattning (Malmö).

För övriga inom vissa större rådstuvurätter förekommande befattningar är här ej anledning att redogöra.

Om göromålens fördelning mellan olika befattningshavare och om de större rådstuvurätternas uppdelning på avdelningar är det ej heller anledning att här lämna redogörelse; stadganden härom äro i regel meddelade i vederbörande arbetsordningar.

Om man överblickar städerna ur den synpunkt, som i förevarande sammanhang är den viktigaste, nämligen med hänsyn till frågan, huru stort antal lagfarne ledamöter som finnes i rådstuvurätterna, så framgår redan av det ovan sagda, att i *37 städer borgmästaren är ensam lagfaren ledamot*. Flertalet av dessa städer (30) hava mindre än 5 000 invånare; dessa äro: *Norrtälje, Örnsköldsvik, Lysekil, Vaxholm, Sölvesborg, Ronneby, Ulricehamn, Hedemora, Piteå, Lindesberg, Skellefteå, Vimmerby, Strömstad, Vadstena, Söderköping, Hjo, Nora, Laholm, Askersund, Kungälv, Torshälla, Säter, Marstrand, Skänninge, Mariefred, Kungsbacka, Skanör-Falsterbo, Gränna, Trosa* och *Sigtuna*.[1] Några städer äro större (*Vänersborg, Falköping, Eksjö, Motala, Åmål, Mariestad* och *Ängelholm*, 8 966—5 072 inv.).[2]

Vid borgmästarens sida står *i 20 städer en lagfaren rådman* jämte en eller flera icke-lagfarne. Denna form synes kunna anses som den normala inom storleksgruppen 5 000—12 000, i det att medan 17 städer inom denna grupp (*Västervik, Nyköping, Kristinehamn, Söderhamn, Luleå, Skövde, Växjö, Oskarshamn, Lidköping, Sala, Hudiksvall, Köping, Alingsås, Skara, Enköping, Arboga, Falkenberg*) begagna sig av densamma,[3] endast 8 hava en enklare organisation (se ovan) och endast 6 (se nedan) en mera omfattande. Endast tre städer med mindre invånareantal än 5 000 (*Filipstad, Strängnäs, Simrishamn*, 4 814—2 372 inv.) hava anställt en litterat rådman. — Med denna grupp har man att sammanföra *Umeå* (7 420 inv.), där samtliga rådmän äro icke lagfarne, men en stadsnotarie är ledamot av rådstuvurätten.

Rådstuvurätter med *två lagfarne rådmän* förekomma i sammanlagt 9 städer, nämligen i 4 städer med mindre än 12 000 invånare (*Trälleborg, Härnösand, Varberg, Karlshamn*, 11 571—7 551 inv.),[5] och i 5 större städer: *Landskrona*,[5] *Halmstad*,[5] *Södertälje, Uddevalla* och *Kristianstad*[5] (20 120—13 062 inv.).

Rådstuvurätter med *tre lagfarne rådmän* finnas i 14 städer. Tre lagfarne rådmän finnas nämligen för det första i 5 städer inom de storleksgrupper, som

[1] Uppräkning av städerna sker här liksom i det följande i storleks ordning från den största till den minsta.

[2] I en av dessa städer (Motala, 5 878 inv.) åtnjuter borgmästaren särskilt anslag för avlöning av juridiskt biträde.

[3] I en av nu berörda städer finnes stadsnotarie (Nyköping).

[4] I Varberg kan dock den ena av rådmanstjänsterna beklädas av icke-lagfaren person. I Härnösand finnes utom rådmännen en stadsnotarie. — Här bortses från att på grund av särskilda omständigheter två t. f. rådmän tillsatts i Trälleborg.

[5] Dessutom en stadsnotarie.

hittills berörts: *Karlstad, Kalmar, Sundsvall,*[1] *Östersund* och *Falun,*[2] (19 313—12 719 inv.); härtill böra läggas *Ystad* och *Visby* där jämte två ordinarie lagfarne rådmän finnes en extra lagfaren rådman (11 670 och 9 584 inv.). Tre lagfarne rådmän finnas även i 7 större städer: *Västerås,*[3] *Eskilstuna, Jönköping,*[3] *Uppsala,*[3] *Borås, Linköping*[3] och *Lund*[3] (30 662—23 450 inv.).

I övriga städer (6 till antalet) finnas *fyra eller flera lagfarne ledamöter (rådmän eller assessorer).* Dessa städer äro: *Malmö, Norrköping, Hälsingborg, Gävle, Örebro* och *Karlskrona.*[4]

Stadsdomarnes avlöningsförhållanden.

Göromålens omfattning. Förening med annan allmän tjänst.

Vad nu angår befattningshavarnas vid rådstuvurätterna ställning i lönehänseende, så förtjänar först framhållas, att de illitterata rådmännens befattningar intaga en särställning. Av dem kräves aldrig, att den huvudsakliga delen av deras arbetskraft skall ägnas åt tjänsten. Det är därför helt naturligt, att med dessa befattningar i regel förenats enskilt arbete eller tjänst eller ock uppdrag såsom stadskassör, stadsfogde, kronokassör, hamnfogde, sekreterare i nämnder och styrelser, landsfiskal o. s. v.

I fråga om övriga tjänster är det däremot det normala, att tjänsten tager vederbörandes hela eller huvudsakliga arbetskraft i anspråk.

Det torde dock kunna tagas för givet, att ej sällan, särskilt i mindre städer, de med magistratstjänsten förenade göromålen äro tämligen långt ifrån att bereda full sysselsättning. I samband härmed står, att det ej är ovanligt att med lagfarne ledamöters tjänst i rådstuvurätterna varaktigt eller tillfälligt förenas andra offentliga uppdrag i statens eller kommuns tjänst.[5]

I 28 städer uppges detta vara fallet med borgmästarna.[6] I 11 av dessa fall rör det sig emellertid om mindre väsentliga bisysslor, inbringande mindre än 1 000 kr. Vad angår de övriga 17 fallen, så avse 4 av dem tjänster inom stadsförvaltningen (stadsbokhållare, kronokassör, sekreterare i byggnads- och hälsovårdsnämnder m. m.). 4 borgmästare äro sekreterare i kommunala eller därmed jämförliga korporationer (hospitalsdirektioner, styrelser för dövstumskoledistrikt, landsting), 1 styrelseledamot i Sveriges stadshypotekskassa, 6 krigsdomare (en av dessa därjämte kontrollant vid riksbankens avdelningskontor), 1 auditör, 1 tillsyningsman vid kronohäkte. I intet fall torde de inkomster, som på sådant sätt uppburits, hava överstigit 6 000 kronor. — Som ett allmänt omdöme synes kunna uttalas, att det företrädesvis är för borgmästare i vissa mellanstora städer, som berörda biinkomster spelat större roll. Av de närmare berörda 17 fallen avse nämligen 9 städer mellan 6 000 och 14 000 invånare, 6 mindre städer och 2 större (Hälsingborg och Linköping).

I fråga om de lagfarne rådmännen möter man ej sällan uppgifter om att tjänsten ej tager hela eller ens den huvudsakliga delen av vederbörandes tid i anspråk. I fråga om dessa tjänstemän spela ock bisysslorna en långt mer framträdande roll. Det är blott från ett fåtal städer, där tjänster av denna art inrättats, som det tillkännagives, att ingen av rådmännen uppbär andra inkomster av allmän tjänst. Så är fallet blott i 13 städer. Bland dem märkas Norrköping och Örebro, varjämte bör nämnas, att i Malmö blott en av de 5 rådmännen uppges innehava

[1] Dessutom två notarier.

[2] En av rådmanstjänsterna kan beklädas av icke-lagfaren person.

[3] Dessutom en stadsnotarie.

[4] Av visst intresse torde vara att framhålla, att i de 69 magistratsstäder som äro mindre än den största fögderistaden (Trollhättan) finnas 38 rådstuvurätter med en, 20 med två, 7 med tre och 4 med fyra lagfarne ledamöter.

[5] Att stadsdomarne på åtskilliga håll åtnjuta betydande inkomster härflytande ur andra uppdrag än offentliga, är ett förhållande som torde böra påpekas, ehuru det med det tillgängliga statistiska material ej kan siffermässigt belysas.

[6] Det bör starkt framhållas, att vid avgivande av uppgifter i detta hänseende olika principer torde gjort sig gällande och att tablån således ej lämnar alltigenom jämförbara fakta och siffror.

sådan tjänst. Någon fullständig redogörelse för de bisysslor, som av rådmän innehavas, torde ej påkallas. I korthet må blott nämnas, att rådmän liksom borgmästare innehava tjänster som krigsdomare, auditörer, tillsyningsmän vid kronohäkten m. m. Men särskilt är det vanligt, att med rådmanstjänster förknippas innehavet av tjänster inom stadsförvaltningen. Sålunda förekommer att rådmän tillika innehava tjänst som stadsfogdar, stadsombudsmän o. s. v. I ett stort antal fall bekläda rådmännen avlönade kommunala befattningar, särskilt sekreterareskap i stadsfullmäktige, drätselkammare, beredningsutskott, nämnder och styrelser. I åtskilliga fall uppgivas rådmännens inkomster av dylik tjänst inom stadsförvaltningen till högst avsevärda belopp; så är exempelvis fallet i Södertälje (8 413), Uppsala (7 800), Ystad (5 125) o. s. v. Det torde utan överdrift kunna betecknas som ett i stor utsträckning genomfört system, att rådmännen sålunda vid sidan av sin tjänst vid rådstuvurätterna även ägna sig åt annat arbete inom stadsförvaltningen.

Detsamma gäller ofta om stadsnotarie- och assessorstjänster, där sådana inrättats.[1]

I vissa rådstuvurätters lönestater har, på sätt av Justitieombudsmannens framställning till Kungl. Maj:t framgår, förbud i viss utsträckning meddelats mot förening av magistratstjänst och annan tjänst. Så har, efter något växlande principer, skett exempelvis i Borås, Linköping och Ystad.

Sportler.

Stadsdomarne ersättas, såsom förut omnämnts, numera huvudsakligen dels genom sportler (inkl. bouppteckningss- och arvskiftesprovisioner samt auktionsprovisioner), dels genom kontanta anslag från stadskassan.[2] Detta är emellertid icke överallt fallet. Liksom de nu nämnda provisionerna i ett stort antal städer hava upphört att uppbäras av vederbörande befattningshavare, så har i ett flertal nyare lönestater, särskilt i större städer, den ordning vidtagits, att även sportlerna i egentlig mening (visserligen ej upphört att utgå men) upphört att av befattningshavarna själva uppbäras. Dessa hava i stället erhållit gottgörelse genom ökning av de fasta lönebeloppen.[3]

Beträffande sportlerna torde det ej vara ur vägen att erinra därom, att dessa icke avsetts att allenast utgöra bidrag till bestridande av de med domstolsförvaltningen förenade kostnader, såsom fallet är med de vid häradsrätterna fallande sportler, utan, i likhet med vad som tidigare var fallet även vid landsbygdens domstolar, äga karaktären av verkliga bidrag till vederbörandes löneförmåner. Emellertid är med sportelrätten vid rådstuvurätterna förenad skyldigheten att bestrida vissa vid domstolen förekommande kostnader,[4] i följd varav som sportelinkomst endast bör räknas det nettobelopp, som efter dessa kostnaders gäldande återstår.[5] — Sportlerna fördelas mellan domstolens ledamöter i enlighet med i lönestater eller annorledes meddelade föreskrifter. Till övervägande del bruka sportlerna tillkomma borgmästare och övriga lagfarne ledamöter. Dock förekommer att även icke-lagfarne ledamöter uppbära sportler till ej oväsentliga belopp.

Om sportlernas belopp lämna de till departementet inkomna uppgifterna icke i allo fullt uttömmande besked. För det första saknas ibland uppgift om sportler. För det andra torde själva begreppet sportler fattats mer eller mindre vid-

[1] I vissa fall hava dylika tjänster inrättats med syfte lika mycket att tillgodose stadsförvaltningens behov av juridiskt biträde som att förstärka magistratens och rådstuvurättens arbetskrafter.

[2] I enstaka fall förekomma naturaförmåner (fri bostad).

[3] Jfr s. 20 f.

[4] Anmärkas bör dock, att på åtskilliga håll särskilda anslag till skrivbiträden, skrivmaterialier o. s. v. beviljats.

[5] Undantagsvis uppgives, att sportelinkomsten understigit de med tjänsten förenade utgifterna (Skänninge).

sträckt. För det tredje hava icke alltid kunnat lämnas bestämda uppgifter om sportlernas bruttobelopp. För det fjärde har givetvis uppfattningen om vad som är att hänföra till utgifter i tjänsten kunnat växla; det är icke ens alltid klart, om med de meddelade siffrorna avsetts brutto- eller nettobelopp. — Oavsett själva osäkerheten i uppgifterna måste naturligen beaktas, att det är mer än tvivelaktigt, huruvida inkomstbeloppen från ett mindre antal år kunna anses som representativa. Det har i vissa fall anmärkts, att beloppen varit ovanligt höga; den motsatta möjligheten bör naturligtvis, under en tid av goda konjunkturer, också tagas i betraktande.

Med de reservationer, som av det nu anförda påkallas, torde några få ord om den roll sportlerna spela för rådstuvurätternas lagfarna ledamöter vara på sin plats.[1] Här bortses givetvis från städer, där sportlerna i huvudsak indragits till stadskassan: Eskilstuna, Hälsingborg, Jönköping, Karlskrona, Kristianstad, Lund, Malmö och Örebro. Även där så ej varit fallet har det stundom ordnats så, att en del av befattningshavarne ställts tämligen oberoende av sportelinkomsten, som uppgår till obetydliga belopp. Så är exempelvis fallet med borgmästarne i vissa huvudsakligen större städer: Falun, Gävle, Halmstad, Kalmar, Karlshamn, Karlstad, Landskrona, Norrköping, Uppsala, Ystad och Östersund. Så är vidare på många håll fallet med rådmännen. Å andra sidan finnas exempel på att befattningshavarne företrädesvis[2] hämta sin inkomst ur sportler. Så är mångenstädes fallet med en eller flera av rådmännen (bl. a. i flera av de nyss anförda städerna), ävensom med borgmästarne i ett stort antal, huvudsakligen medelstora städer.

Löner, ålderstillägg, dyrtidstillägg m. m.

Vad de kontanta lönerna angår, så torde först böra anmärkas, att i dem ofta ingå fasta ersättningar (i den ena eller andra formen) för förut åtnjutna förmåner av förläningsnatur (i den betydelse denna term ovan s. 14 fattats); så t. ex. källarfrihetsersättning, ersättning för mistade bötesandelar, danaarv, hemmansräntor, boställen, löningsjord, fiske, sportler och provisioner o. s. v. Dessa ersättningar redovisas stundom alltjämt särskilt för sig, stundom icke.

Avlöningen utgöres i regel i första hand av ett fast grundbelopp, stundom uppdelat i lön och tjänstgöringspengar. I stället för lön uppbära rådmän ibland arvode. I ett fall (Sala) förekommer alltjämt den av ålder brukade formen för lönernas anpassning efter levnadskostnaderna: beräkning efter markegång. I vissa nyare löneregleringar (Kristianstad, Linköping, Luleå, Ystad) har, i samband med väsentliga lönestegringar, bestämts, att då levnadskostnaderna nedgått under viss gräns, viss reducering i lönerna skall äga rum.

Till lönernas grundbelopp komma i stor utsträckning *ålderstillägg* efter olika grunder, antingen fastställda i staterna eller endast beslutade av stadsfullmäktige (än såsom tillfälliga, än såsom varaktiga). I nyare stater förekomma oftast dylika bestämmelser, åtminstone för de lagfarne ledamöterna. I stället för ålderstillägg eller jämte dessa förekomma *personliga lönetillägg* utom staten. Det torde ej behöva påpekas, att gränserna mellan dessa former äro rätt obestämda. *Dyrtidstillägg* hava i stor utsträckning genomförts under kristiden. Sådana förekomma nu i de flesta städer. Endast från ett tiotal mindre städer saknas uppgift om dylika; i ytterligare ett antal städer upplyses positivt, att dyrtidstillägg ej förekomma. Detta förhållande sammanhänger emellertid i vissa städer (utom Kristianstad, Linköping, Luleå och Ystad — om vilka se ovan — även Arboga, Eskilstuna och Sölvesborg) med genomgripande löneregleringar

[1] Jfr även Statistiska Centralbyråns redogörelse för »Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet åren 1915 och 1916» (1922), sid. 111*.

[2] Här bortses från dyrtidstilläggen.

under de senaste åren. — Bortsett från dessa undantag förekomma regelbundet dyrtidstillägg efter olika grunder: ibland fasta belopp, vanligen belopp som variera efter levnadskostnadernas förändring, därvid oftast de för statstjänstemän gällande grunder tagits till förebild, stundom helt och hållet kopierats. Där dyrtidstilläggen utgå med vissa procentsatser, torde dessa merendels hava beräknats i förhållande till den fasta lönen enbart (sportler alltså ej inräknade).

I vissa fall utgå särskilda anslag för skrivbiträden, skrivmaterial o. s. v.

Semester och pension.

Rätt till semester (1 à $1^1/_2$ månad) uppgives blott i ett mindre antal städer; här torde emellertid uppgifternas fullständighet med skäl kunna ifrågasättas, så mycket mer som uppgift därom ej infordrades i det från departementet utgående cirkuläret.

Ordnade pensionsförhållanden förekomma mångenstädes, men ej på långt när i flertalet städer. Frågan om pension synes således i allmänhet behandlas från fall till fall; att till följd därav befattningshavarna ej sällan komma att kvarstå utöver normal pensionsålder kan inhämtas i statskalendern.

Jämförande översikt.

För en jämförelse mellan inkomsterna för olika befattningshavare i de skilda städerna erbjuda sig, såsom delvis av det föregående framgår, stora svårigheter.

För det första erinras om den ofullständighet, som på vissa punkter vidlåder det inkomna materialet. Särskilt framträder den omständigheten, att det i många fall är ovisst, hur de inkomna uppgifterna om sportelinkomster äro att tolka.

För det andra har givetvis tvekan uppstått, efter vilka grunder en jämförelse av de samlade inkomsterna rätteligen kan verkställas. Det är klart att man vid en sådan beräkning bör bortse från sådana särskilda anslag för skrivhjälp, skrivmaterialier, ersättning åt vikarie o. s. v., som faktiskt ej komma vederbörande befattningshavare till godo. — Klart är å andra sidan, att i beräkningen bör ingå grundlönens belopp, sådant detta för närvarande är fastställt. Till denna lön böra läggas ålderstilläggens sammanlagda belopp.[1] Vidare böra de personliga lönetilläggen medräknas. Man kunde möjligen på denna punkt hysa en viss tvekan, med hänsyn till dessa tilläggs rent personliga karaktär. Trots denna torde det emellertid kunna antagas, att man i resp. städer i själva verket ofta gjort sig fullt förtrogen med att anslagen även i framtiden skola komma att utgå. Att utesluta de personliga tilläggen och medtaga de stundom lika personliga anslag, som fått namnet ålderstillägg, torde f. ö. icke vara konsekvent. Härtill bör ytterligare läggas sportlernas nettobelopp. Efter dessa grunder har den sammanlagda inkomst beräknats, som i tablån meddelas i kol. 15. I dessa siffror ingå således *ej* dyrtidstilläggen. De hava uteslutits på grund av de uppenbara svårigheterna att, utan mer detaljerade upplysningar än dem som stått till förfogande, exakt beräkna deras faktiska belopp. — I slutsumman ingå ej heller ersättningar för andra uppdrag än magistratstjänsten, detta icke ens då den ifrågavarande tjänsteföreningen ägt mycket fast natur.

För det tredje måste ihågkommas, att de jämförelsesiffror som erhållas i olika städer, ofta endast med starka reservationer kunna jämföras inbördes eller med de löneförmåner, som tillkomma statstjänstemän. Orsaken härtill utgöres — utom av de olika reglerna om dyrtidstillägg[2] — av de olikartade villkor varunder de i övrigt åtnjutas. Hänsyn bör här tagas till rätten till semester och

[1] Det är således ej *faktiskt* åtnjutna löner, som lagts till grund för jämförelse.

[2] Särskilt bör framhållas, att stadsdomarne i regel — ehuru ingalunda alltid — endast åtnjuta dyrtidstillägg å den del av inkomsterna, som ej utgöras av sportler, vadan, då slutsumman av en viss stadsdomares inkomster (beräknad på ovan angivet sätt) äro lika med ett visst för statstjänsteman gällande lönebelopp, den förre i regeln befinner sig i en sämre ställning.

pension, rätten och möjligheten att innehava annan tjänst o. s. v. Men framför allt bör beaktas, att innehavet av inkomsterna är i mycket olika grad tryggat. I de inkomstbelopp, som på angivna grunder sammanställas, utgöres blott en del — större eller mindre — av sådana inkomster, på vilka, genom av Kungl. Maj:t fastställda stater eller annorledes, vederbörande befattningshavare äger ett verkligt rättsanspråk gentemot staden. Till väsentliga delar äro tjänstemännen dels hänvisade till de ojämnt utfallande sportlerna, dels beroende av stadsfullmäktiges beslut och sålunda i en — rättsligt, om än ej alltid praktiskt — prekär ställning.

Då på grund av nu anförda svårigheter blott en mera summarisk jämförande överblick lämnas, har detta så mycket hellre ansetts kunna ske, som på skäl som i annat sammanhang anföras (s. 112), det icke antagits skola ifrågakomma, att staten, vid ett eventuellt ingripande i fråga om stadsdomarnes löner, skulle gå längre än till ett allmänt inseende däröver, att de avlöningsförmåner, som städerna erbjuda, bliva tillfredsställande. Endast om det ifrågakommer, att staten skulle uppställa mera detaljerade grunder för löneregleringar, till tillämpning i städerna, kan det vara av intresse att ägna de nu rådande förhållandena en mera ingående granskning.

Med eftertryck måste framhållas, att det sålunda, för vinnande av en allmän föreställning om förhållandena, i det följande bortsetts från allehanda enskildheter, som — därest en mera detaljerad redogörelse avsetts — skulle, på sätt av ovan gjorda erinringar framgår, påkallat reservationer och modifikationer i den ena eller andra riktningen.

I vad avser *borgmästarnes* löneförhållanden, synes utredningen ådagalägga, att dessa befattningshavares inkomster i *de 14 största städerna* (städer *med mer än 20 000 invånare*) undantagslöst äro av den storlek, att de närmast kunna jämföras med dem, som åtnjutas av statens tjänstemän i 20:e lönegraden (hovrättsråd, byråchefer) och i åtskilliga fall betydligt överstiga dessa; i vissa fall synas ifrågavarande inkomster fullt ut jämförliga med hovrättspresidenters. Inkomsterna synas i dessa städer befinna sig på samma eller högre nivå, än den som ansetts skälig för underdomarna på landsbygden.[1]

Inom flera av *de 18 städerna med 20 000—10 000 invånare* synes samma förhållande råda. Men i vissa av dessa städer — icke endast de mindre inom gruppen — torde borgmästarnas inkomster icke kunna jämföras med högre statstjänstemannalöner än dem, som åtnjutas av tjänstemän i 16:e lönegraden (förste kanslisekreterare).

Städer med 10 000—5 000 invånare (22 till antalet), synas i allmänhet hava berett sina borgmästare en ekonomisk ställning jämförlig med statstjänstemäns i 16:e lönegraden. Det saknas dock ingalunda exempel på högre inkomster, liksom å andra sidan i ett eller annat fall borgmästarens inkomster torde befunnit sig på en lägre nivå.

I *städer med 5 000—2 500 invånare (18)* synas däremot borgmästarnes inkomster ungefär lika ofta befinna sig på lägre nivå än förste kanslisekreterares, om de uppnå denna nivå eller överstiga den. Där inkomsterna inom denna grupp äro relativt höga, beror detta ej sällan på förhållandevis stora sportelbelopp. — Om vissa städer inom gruppen gäller, att borgmästarnes inkomster t. o. m. understiga en andre kanslisekreterares (13:e lönegraden).

Inom *städer med mindre än 2 500 invånare (15)* synas på sin höjd förekomma enstaka exempel på att borgmästarnes inkomster varit av samma storlek som en andre kanslisekreterares, medan de i regel understigit dessas.

Vad *rådmännens* inkomster angå, kan det i de största städerna betecknas som det vanligaste, att *de överstiga en förste kanslisekreterares* och väl kunna jäm-

[1] Betänkande rörande sportelsystemet (1921) s. 42 ff.

föras med byråchefers (hovrättsråds). *Närmast jämförliga med förste kanslisekreterares* synas rådmännens inkomster i regeln vara i städer med 20 000—10 000 invånare; så är ock fallet med enstaka rådmanstjänster i mindre städer. *Under nämnda nivå* befinna sig de allra flesta rådmanstjänsterna i städer med mindre än 10 000 invånare, men även ett antal rådmanstjänster i större städer. *Inkomster, som t. o. m. understiga andre kanslisekreterares*, förekomma i ett 15-tal fall, huvudsakligen i de mindre städerna.

Assessorernas inkomster synas överallt jämförliga med eller överstigande förste kanslisekreterares; *stadsnotariernas* uppgå däremot i regel till lägre belopp.

V.

Förslag beträffande vissa åtgärder i avseende å stadsdomarnes avlöningsförhållanden.

Behovet av åtgärder.

Den översikt, som i det föregående lämnats över rådstuvurätternas avlöningsförhållanden, torde möjliggöra ett omdöme, i vilken utsträckning de önskemål, som från det allmännas sida kunna med hänsyn till rättskipningen i städerna uppställas, för närvarande tillgodosetts. Det torde ligga utom ramen för mitt uppdrag att i detta ämne uttala någon egen mening. Jag har i detta hänseende endast att åberopa, vad som i Justitieombudsmannens framställning anförts därom »att i de största och några av de medelstora städerna redan blivit tämligen väl sörjt för domstolsväsendets vidmakthållande, vad beträffar avlöningsförmånernas storlek», medan däremot avlöningsförhållandena i en stor del medelstora och framför allt i åtskilliga mindre städer befunnits otillfredsställande. Läget har visserligen under de senaste åren förändrats, och från städernas sida har i regel behovet av en tillfredsställande ordning på detta område tillfullo behjärtas.[1] Det är likväl uppenbart, att i åtskilliga fall sådana missförhållanden, som av Justitieombudsmannen framhållits, kvarstå.[2] För övrigt torde redan den omständigheten, att förhållandena till en tid varit av mindre tillfredsställande art, få anses som en anledning att överväga, *vad som kan och bör göras för att för framtiden trygga genomförandet av sådana önskemål som från det allmännas sida göra sig gällande.* I det till mig lämnade uppdraget synes det också förutsättas, att åtgärder i sådan riktning böra vidtagas.

Olika vägar för tillgodoseende av det allmännas önskemål i avseende å städernas rättskipning.

Närmast kommer härvid i fråga, huruvida till förbättring av rådstuvurätternas löneförhållanden *de bidrag till ifrågavarande löneförmåner, som staten har i sin hand att bestämma över, kunna ökas.* En temporär höjning av *expeditionslösen* har i Justitieombudsmannens framställning antytts såsom möjlig. Då emellertid på denna väg ingen efter förhållandena i olika städer lämpad lösning av spörsmålet ernås, då fastmera den avsevärda förbättring av förhållandena, som i vissa städer är önskvärd, ej kan åstadkommas utan att samtidigt inkom-

[1] Löneförbättringar för borgmästare ha sålunda — bland de städer, som omförmälas i Justitieombudsmannens skrivelse till Kungl. Maj:t den 14 febr. 1921 — skett i Örebro, Kalmar, Söderhamn, Vänersborg, Karlshamn, Köping, Falköping, Enköping och Mariestad. Väsentliga förbättringar för rådmännen hava — bland nämnda städer — förekommit i Söderhamn, Varberg, Karlshamn, Köping, Enköping och Strängnäs.

[2] Sålunda har ingen förändring skett i två av de städer, i vilka Justitieombudsmannen gjorde gällande att inkomsterna för borgmästarne voro för små: Uddevalla och Skänninge. I sistnämnda stad synes till och med, liksom i några andra mindre städer, en viss försämring ägt rum genom minskade sportler.

sterna väsentligt ökas på de håll, där detta ej behöves,[1] torde ändringar av expeditionstaxorna icke kunna anses vara för ändamålet tillfyllestgörande och dessutom så mycket mindre böra ifrågakomma, som frågan om inskränkning i sportelväsendet står på dagordningen (jfr härom riksdagens skrivelse den 21 juni 1920).

Den därnäst närmast till hands liggande möjligheten för ett ingripande är givetvis, att *staten själv övertager rättskipningen.*[2] Att en utveckling efter denna linje i mindre städer, så långt man på frivillighetens grund kan nå, bör främjas, därom synas hos statsmakterna på senare tid icke delade meningar hava rått. Däremot har tvekan rått, om staten kan anses befogad att mot en stads vilja beröva densamma dess särskilda jurisdiktion. I den av mig verkställda utredningen hava skäl lämnats för den uppfattningen, att en dylik befogenhet ej bör tagas i anspråk för statens räkning utan stödet av lagstiftning i ämnet.

Om en lagstiftning, som gåve Kungl. Maj:t befogenhet att, efter prövning i särskilda fall, förordna om städers förläggande under landsrätt, för den händelse att en stad icke vill bestå den avlöning åt rådstuvurättens ledamöter som prövas skälig,[3] kan sägas, att den ej vore att anse som ett obilligt ingrepp i städernas privilegierade ställning (se s. 92), och att den otvivelaktigt skulle ur rättskipningens synpunkt medföra beaktansvärda fördelar. Oavsett de fördelar, som genom en sådan lagstiftnings direkta tillämpning kunna ernås, torde väl ock själva den omständigheten att Kungl. Maj:t tillerkännes rätt att mot stadens vilja förordna om landsrättsförläggning, därest tillräckliga löner för domstolspersonalen ej bestås, inom åtskilliga städer medföra ökad benägenhet att tillgodose anspråken på skälig avlöning åt nämnda personal. En lagstiftning av sådant innehåll vore således ägnad att i väsentlig mån indirekt befordra en sådan utveckling av avlöningsförhållandena, som från statens sida är önskvärd.[4] Men en sådan verkan kan naturligtvis endast inträda i de fall, då det verkligen är möjligt för staten att övertaga rättskipningen. Det kan sålunda i varje fall praktiskt taget endast inträda gentemot mindre städer. Hotet om landsrättsförläggning skulle för större städer utgöra en faktor utan reell betydelse; en lagstiftning av antytt innehåll innebure således för deras del ingen lösning av avlöningsfrågan. Och icke heller gentemot mindre städer skulle lagstiftningen under alla omständigheter kunna bliva effektiv. Verkningskraften av en lagstiftning om landsrättsförläggning skulle således bliva tämligen begränsad, och syftet med densamma — att åvägabringa en ur statens synpunkt fullt tillfredsställande rättskipning — ej i den utsträckning, som med Justitieombudsmannens framställning avsetts, uppnått.

Frågan om åläggande från statens sida med avseende å städernas domstolsväsen.

Det återstår då att överväga, huruvida ej, på sätt av Justitieombudsmannen föreslagits, ett statens ingripande kunde ske i den formen, att *staten ålägger städerna att ordna sitt domstolsväsen på ett ur rättskipningens synpunkt fullt tillfredsställande sätt.* — Endast på denna väg torde man kunna nå en lösning

[1] Erinras bör ock, att expeditionslösen i vissa städer ingår i stadskassan, vadan en höjning där ej kommer befattningshavarne tillgodo.

[2] Den fordom då och då (se s. 42 n. 2, 52) förekommande anordningen, att med häradshövdingebefattning förenats borgmästarebefattning i stad, skulle måhända alltjämt i vissa fall kunna tänkas ägnad att lösa uppkommande svårigheter. Merendels torde dock de med den sistnämnda befattningen förenade göromålen vara av beskaffenhet att alltför mycket inkräkta på den tid, som häradshövdingeämbetets behöriga utövning kräver. Några författningsenliga hinder av beskaffenhet att icke kunna av Kungl. Maj:t undanröjas torde dock ej finnas.

[3] Givetvis kan en lagstiftning angående landsrättsförläggning ifrågakomma även utan samband med avlöningsförhållandena, d. v. s. på sådant sätt att landsrättsförläggning möjliggöres utan avseende å resp. städers prestationer i avlöningshänseende. Detta spörsmåls dryftande bör emellertid ej ske i nu förevarande sammanhang.

[4] Här kan vara anledning erinra om de löneregleringar vilka ägt rum som följd av borgmästarebefattningars vakans enligt kungl. cirk. 7 maj 1918 (se s. 58, 59 f).

av spörsmålet, vilken innefattar alla de fall, där staten kan äga intresse av det sätt varpå rättskipningen i städerna anordnas.

Ovan (s. 86 ff.) hava skäl lämnats för den uppfattningen, att staten måste anses befogad att meddela ålägganden av den art, som här angivits. Det har visats, att en sådan uppfattning väl överensstämmer med det under äldre tider bestående förhållandet mellan stat och stad på ifrågavarande område, vadan sålunda ingripanden av merberörd art icke kunna anses som ingrepp i den självständighet, som genom privilegier och annorledes tillförsäkrats städerna. I avseende å städer, som under nyaste tid erhållit stadsrättigheter mot skyldighet att avlöna sina magistrater, måste en sådan befogenhet utan tvekan anses tillkomma staten.

Härvid måste emellertid några reservationer uppställas, som avse bevarande av den trygghet gentemot alltför betungande ingripanden, varpå städerna i betraktande av sin privilegierade ställning kunna anses äga grundade anspråk.

Det torde för det första ej böra ifrågakomma, att staten i administrativ väg tager i anspråk en ny, eller i varje fall förut länge obegagnad rättighet. Ett ingripande synes sålunda ej böra ske utan stöd av en *av konung och riksdag gemensamt stiftad lag*. För detta krav kan stöd hämtas såväl ur regeringsformens § 57 — enär det med detta grundlagsbud torde vara »bäst överensstämmande» att ålägganden för kommuner »att vidtaga åtgärder, som medföra utgifter och nödvändiggöra beskattning av dess medlemmar» givas »under formen av en lag stiftad med riksdagens samtycke»[1] — som ur regeringsformens § 114 — till vars krav på gemensamt beslut av konung och riksdag i avseende på privilegier hänsyn torde böra tagas i ett sådant fall som detta, låt vara att intet direkt ingrepp i privilegierna är i fråga.

För det andra synes det angeläget att i anslutning till vad som framhållits s. 89 fasthålla, att varje sådant ingripande bör ske under noggrant *aktgivande på dess ekonomiska konsekvenser för vederbörande stad.*

Önskemål från det allmännas sida beträffande städernas domstolsväsen.

Det önskemål från det allmännas sida, som genom den ifrågasatta lagstiftningen skulle tillgodoses med avseende på rättskipningen i städerna, är givetvis *att domstolarna därstädes skola så organiseras och deras ledamöter erhålla sådan avlöning, att rättskipningens behöriga utövning i möjligaste mån tryggas.* Innebörden av detta önskemål torde böra något närmare preciseras, därvid även tages i betraktande, i vad mån även andra synpunkter böra erkännas äga sådant fog för sig, att önskemålet om rättskipningens behöriga tillgodoseende kan i någon mån få sättas tillbaka.

Önskemålet innebär för det första naturligen, att *antalet av rådhusrätternas lagfarna ledamöter* är så stort, som rättskipningens omfattning kräver, och att arbetet i övrigt är så *organiserat*, som rättskipningens intressen påkalla. Dessa självklara satser torde ej vara anledning att närmare utveckla.

Önskemålet hänför sig, som ovan antytts, för det andra till *avlöningsförhållandena.* I fråga om dessa torde de illiterata rådmanstjänsterna kunna lämnas ur räkningen. Det är *endast med avseende på de lagfarne ledamöternas avlöningsförhållanden*, som ett allmänt intresse av större räckvidd gör sig gällande.

I detta hänseende är man givetvis berättigad att såsom ett allmänt önskemål uppställa, att *ifrågavarande ledamöter skola åtnjuta sådana löneförmåner, som kunna anses skäliga för kompetenta domare.* Denna sats torde emellertid i vissa hänseenden behöva närmare utföras och motiveras.

Arbetet i städernas domstolar är mångenstädes av den ringa omfattning, att det arbete, som ålägges vissa därstädes anställda tjänstemän, icke ensamt kräver deras hela arbetskraft.[2]

[1] *Malmgren*, Sveriges Grundlagar (Sthlm 1921) vid R. F. § 57.
[2] Jfr ovan s. 97.

På många av de håll, där detta är fallet, äro emellertid de administrativa göromål, som tillika åvila resp. tjänstemän, av den omfattning, att de tillsammans med domargöromålen bereda full sysselsättning.

På andra håll råder däremot det förhållandet, att icke ens de administrativa och judiciella göromålen i förening äro så omfattande, att de taga vederbörande tjänsteman helt i anspråk. I sådana fall torde avlöningsförmånerna ofta hava bestämts icke med hänsyn till vad som för en fullt kompetent domare varit skäligt, utan med hänsyn till arbetets omfattning. Man har sålunda antingen förutsatt, att vederbörande borde vid sidan av sin domaretjänst få ägna sig åt andra, med biförtjänster förenade värv, i allmän eller enskild tjänst,[1] eller ock, där denna möjlighet icke stått till buds, medvetet utsatt sig för risken att få platserna beklädda med personer, som ej fullt motsvara skäliga anspråk på en god domare.

Det är angeläget att få fastslaget, huruvida anordningar av nu angiven art kunna anses stridande mot det allmänna önskemål, som inledningsvis uppställts.

I belysning av den korta översikt, som i utredningen givits över magistraternas historia, faller det genast i ögonen, att berörda anordningar hava karaktären av återstående rester utav ett system, som fordom ägde tillämpning i alla städer. Magistraten befattade sig i större utsträckning än nu med förvaltningsgöromål. Dess ledamöter ägnade sig även i högre grad åt lekmannasysslor; de voro — även de »lagfarna» ledamöterna — länge mellanting mellan lekmän och yrkestjänstemän. De synpunkter, som anlades på magistratstjänsternas rekrytering, voro under sådana förhållanden helt andra än nutilldags. Kraven på juridisk bildning fingo stå tillbaka för anspråket att i magistraten hava personer med allsidig kännedom om orten och befolkningens livsvillkor, förtrogenhet med dess intressen och förmåga att i samhället intaga en i alla hänseenden auktoritativ och ledande ställning. Föreningen av administrativa och judiciella göromål var under sådana förhållanden helt överensstämmande med rådande behov och intressen. Det var också naturligt att man, i de fall där göromålen ej beredde full sysselsättning, bestämde avlöningsförmånerna under förutsättning att vederbörande ägnade sig jämväl åt andra sysslor.

Numera göra sig andra synpunkter gällande beträffande domarämbetena. Kraven på juridisk skicklighet hava skärpts. Vidare framstår det för nutida uppfattning såsom önskvärt, att förvaltning och rättskipning i möjligaste mån särhållas; strävanden i denna riktning hava kännetecknat utvecklingen i vårt land, liksom även annorstädes, under mer än ett århundrade. Ur nutida uppfattning av domarens värv härflyter ock det önskemålet, att en domare skall, så långt möjligt är, beredas en sådan ställning, att han icke bliver beroende av andra inkomster än dem, som med hans ämbete äro förenade.

Vad angår föreningen av förvaltnings- och rättskipningsuppgifter i städerna, så har den sin grund i gällande författningar, som åt magistraten anvisa en dubbelställning. Det står sålunda utom diskussion, att en dylik förening skall äga rum. Huruvida denna anordning är lämplig eller ej, behöver sålunda ej i detta sammanhang undersökas. Tvivelsutan kunna vissa skäl anföras för den uppfattningen, att åtminstone i vissa arter av städer föreningen av förvaltning och rättskipning är ändamålsenlig och bör bibehållas. Men även om man hyser en motsatt uppfattning, kan man ej bestämma det allmännas önskemål med avseende på rättskipningen så, att stadsdomarna böra sättas i tillfälle att uteslutande ägna sig åt sitt domarevärv. Den ordningen, att administrativa och judiciella värv förenas på en hand, är under nuvarande förhållanden ofrånkomlig.

[1] Det kan som exempel anföras, att landshövdingeämbetet i Uppsala län, då det 1888 tillstyrkte stadfästelse å en lönestat för Sigtuna, där borgmästarens lön var upptagen till mycket lågt belopp, anförde att borgmästaren ägde goda tillfällen att, exempelvis genom juridisk verksamhet på landsbygden, förvärva biinkomster.

Det torde likväl böra framhållas, att det kan finnas visst utrymme för prövning av frågan om lämpligheten av sådan förening som här är ifråga. Dylik förening kan nämligen förekomma i växlande utsträckning. Å ena sidan torde genom anställande av särskilda tjänstemän o. s. v., särskilt i större städer borgmästares och rådmäns befattning med förvaltningsgöromål i hög grad hava minskats. Å andra sidan förekommer, särskilt i mindre städer, att magistraternas ledamöter anlitas inom förvaltningen i större utstäckning än deras magistratstjänst författningsenligt medför, exempelvis i den form att de anställas som avlönade sekreterare i kommunala delegationer av olika slag.

I den mån man inom en stad finner lämpligt att fortgå i den först antydda riktningen och sålunda låter stadsdomarne ägna sig så helt åt domargöromålen som möjligt, synes detta från statens sida ej kunna annat än hälsas med tillfredsställelse.

Däremot synas onekligen i vissa fall betänkligheter kunna ifrågakomma mot en sådan anordning, att stadsdomarne för sitt uppehälle göras beroende av innehavet av mer eller mindre underordnade tjänster inom den kommunala förvaltningen. Därmed avses ingalunda, att en dylik förening under alla omständigheter skulle vara olämplig. Den torde i många fall endast vara ett naturligt uttryck för ett nedärvt behov av intimt samband mellan rättskipning och förvaltning, ett behov som i ett förändrat läge tillgodosetts i nya former.

Vad därnäst det angår, att magistraternas ledamöter vid sidan av sina ämbeten även hava andra sysslor, i enskild tjänst eller i allmän tjänst utanför stadsförvaltningen, kunna vissa fördelar av en sådan ordning ej alldeles förbises. En grundprincip för städernas rättegångsväsen har av ålder varit, att lekmannasynpunkterna ägt goda tillfällen att där göra sig gällande och kontakten med det praktiska livet sålunda kunnat upprätthållas. Detta syfte nås alltjämt i de mindre städerna genom de illiterata rådmännen, liksom på landet genom nämndens ledamöter. I viss mån i strid med de ursprungliga principerna hava däremot stadsdomstolarna i de större städerna helt byråkratiserats. Ur denna synpunkt torde man emellertid med viss rätt kunna göra gällande att det är till fördel för stadsdomstolarna, att några av dess ledamöter icke stå helt avskurna från andra sysslor än domarvärvet. Att denna synpunkt tillerkännes berättigande, innebär dock ej att det skulle vara lämpligt att domarne för sitt uppehälle vore beroende av biinkomsterna från enskild tjänst och att avlöningsförhållandena reglerades med hänsyn till en sådan kombination. Såsom regel torde en dylik ordning ej kunna betecknas annorlunda än såsom mindre önskvärd. I enstaka fall kan visserligen måhända en viss tvekan uppstå. Om man exempelvis i en stad finner sig böra höja sin rådhusrätts kompetens genom att ersätta en illitterat rådman med en litterat, så torde det böra erkännas, att en fördel därmed vinnes, även om denne litterate rådman icke ägnar sig helt åt sin tjänst eller icke äger fullt tillfredsställande domarekompetens. Fall kunna sålunda tänkas, där det ej finnes anledning att från det allmännas sida hävda önskvärdheten av sådana avlöningsförmåner för lagfarna ledamöter i rådstuvurätterna, att de kunna anses tillräckliga för en skicklig domare. Men dessa fall kunna dock ej bliva annat än undantagsfall. Att åt domare ej beredes en sådan ställning, att de kunna erhålla skälig bärgning av sin lön, måste såsom regel — vad angår borgmästaretjänsten, såsom undantagslös regel — betecknas såsom ur synpunkten av moderna krav på rättskipningen olämpligt, allra helst som det därigenom i många fall blir omöjligt att till tjänsten erhålla kompetenta sökande.[1]

Bedömandet av vad som ur nu angiven synpunkt kan anses skäligt, blir gi-

[1] Om de anspråk, som i berörda hänseenden kunna uppställas, se även Justitieombudsmannens framställning.

vetvis alltid till en viss grad godtyckligt. Från statens sida synes emellertid ingen anledning föreligga att i fråga om domaretjänster i städerna uppställa mindre anspråk än dem som ställas på rättskipningen i allmänhet. Det måste med andra ord anses önskvärt, att städernas domare bliva så avlönade, att därmed utsikt vinnes att erhålla sådana krafter, som staten i sin egen tjänst anser sig behöva på poster av motsvarande betydenhet. Det kan med andra ord *icke* finnas *anledning för staten att såsom tillfredsställande erkänna en sådan ordning, att löneförmånerna med hänsyn till rättskipningsgöromålens ringa omfattning bestämmas till lägre belopp än ur nu angivna synpunkter kan anses påkallat.* Uppställandet av en sådan sats innebär måhända, att staten gör gällande större anspråk än dem som fordom ifrågakommit. I så fall är det fråga om en ofrånkomlig utveckling, betingad av en förändrad uppfattning av rättskipningens krav.

Föremål för den ifrågasatta lagstiftningen.

Under vilka omständigheter kan — för genomförande av nu antydda önskemål — ett på ovan angivet sätt företaget ingripande tänkas? På vilka fall borde den ifrågasatta lagstiftningen inriktas?

Frågan gestaltar sig olika i det fall, att det står staden fritt att uppgiva sin särskilda jurisdiktion, och i det fall att denna jurisdiktion oavsett stadens vilja skall fortfara att äga bestånd.

1. *Då det står en stad öppet att befria sig från sin särskilda jurisdiktion och det är ådagalagt, att sådan övergång kan ske utan att staden därigenom åsamkas ekonomisk uppoffring eller betydande olägenheter i rättskipningshänseende, men staden likafullt väljer att bibehålla jurisdiktionen,* synas inga som helst betänkligheter möta mot att den drabbas av åläggandet att för detta ändamåls tillgodoseende på det sätt, som från statens sida föreskrives, uppbringa erforderliga medel.

För att detta fall skall kunna anses föreligga torde i regel följande förutsättningar böra vara uppfyllda:

a. Staten skall vara beredd att övertaga rättskipningen i staden. Svårigheter torde härutinnan i regel ej möta i avseende å mindre städer, medan däremot övertagande av rättskipningen i större städer ej kommer i fråga.

b. Borgmästarebefattningen skall vara ledig. Om denna befattning är besatt, är skyldigheten att i händelse av landsrättsförläggning avlöna borgmästaren på indragningsstat ägnad att medföra ekonomisk uppoffring.

c. Jämväl eventuellt förefintliga övriga tjänster i rådstuvurätten, för vilka lagfarenhet erfordras, skola vara eller kunna bliva lediga; skälet härtill är detsamma som i avseende å borgmästarebefattning.

Man skulle således kunna tänka sig en lagstiftning av det innehåll, att, före tillsättandet av ledigvorden borgmästarebefattning i mindre städer, en undersökning skall, på sätt redan genom k. cirk. 7 maj 1918 föreskrivits, äga rum om möjligheten av landsrättsförläggning, och att, där undersökningen giver vid handen, att denna kan äga rum utan ekonomisk uppoffring för staden och utan betydande olägenheter i rättskipningshänseende, men denna likväl väljer att behålla den egna jurisdiktionen, Kungl. Maj:t skall vara befogad att för staden fastställa en sådan lönestat, som ur rättskipningens synpunkt befinnes tillfredsställande. *Det torde för detta fall ej föreligga anledning att föreskriva hänsynstagande till den eventuellt höjda lönestatens ekonomiska konsekvenser för staden.*

Otvivelaktigt utgör också en under sådana omständigheter företagen löne-reglering ett verksamt medel att tillgodose de inledningsvis antydda önskemålen. Beredas goda avlöningsvillkor, finnes utsikt att till platsen erhålla fullt kompetenta sökande. Uppmärksammas bör jämväl, att en lagstiftning av sådant innehåll sannolikt skulle vara ägnad att i många fall befordra frivillig övergång till landsrätt.

2. Detta är emellertid blott ett undantagsfall. Den stora frågan — som också närmast åsyftas i den framställning från föreningen Sveriges stadsdomare, som föranlett förevarande utredning — är frågan om *förbättring av redan tillsatta befattningshavares löneförmåner*. Denna fråga ställer sig ur flera synpunkter annorlunda än den först berörda.

För det första är det mera tveksamt, i vad mån sådana ingripanden skulle leda till åsyftat resultat. Förbättring av avlöningsförmånerna för nuvarande befattningshavare kan väl så till vida sägas bidraga till skapande av en god stadsdomarekår, att kompetenta krafter, som förut erhållit en otillräcklig avlöning, därigenom avhållas från att övergå till annan tjänst. Men å andra sidan torde det finnas fall, då den ersättning som gives i själva verket motsvarar kvaliteten och kvantiteten av arbetet, och där ingen direkt fördel för det allmänna står att uppnå genom löneförbättringar. Det kan invändas att man ur synpunkter av denna art skulle kunna hämta betänkligheter mot vilken löne-reglering som helst. I detta fall ligger saken emellertid så till vida annorlunda, att fråga är om att meddela ett åläggande för städerna. Det torde vara uppenbart, att en sådan befogenhet bör tagas i anspråk av staten endast i sådana fall, då rättvisan och billigheten i de från dess sida uppställda kraven är obestridlig.

Tvekan kan för det andra uppstå ur synpunkten av rättmätigheten av ett statligt ingripande. Här föreligger nämligen antingen det fallet, att städerna, även om de vilja, ej kunna bliva av med sin särskilda jurisdiktion, därför att staten ej finner sig kunna övertaga rättskipningen (så torde överallt vara fallet i större städer) eller ock det fallet, att staten väl är beredd därtill, men staden därigenom skulle drabbas av ökade bördor. Bördan av magistratens underhåll är således för staden praktiskt sett ofrånkomlig. Om man med avseende å bördor, som en stad kan befria sig ifrån, ej behöver tveka att tillägga staten vittgående befogenheter, bör tydligen större varsamhet iakttagas med avseende å möjligheten att bestämma måttet av en sådan börda som staden ej kan komma ifrån.

Även för detta fall måste man emellertid, om man önskar ett ordnande av stadsdomarnas löneförhållanden i allmänhet, åt staten tillerkänna befogenhet att inom vissa gränser bestämma över lönestaten. Men här synes den ovan antydda ekonomiska synpunkten böra träda i tillämpning. *Är stadens ställning sådan, att den ökade bördan befinnes utan kännbar ekonomisk olägenhet kunna läggas på densamma (detta torde väl praktiskt taget alltid bliva fallet i någorlunda stora städer) bör även i dessa fall ett statligt åläggande kunna ifrågakomma. Om åter staden ej anses kunna utan kännbar olägenhet bära den ifrågavarande bördan, synes staten ej skäligen kunna lägga densamma på staden.*

I sistnämnda fall (frågan gäller, som av det föregående framgår, uteslutande de mindre städerna), skulle det kunna tänkas, att staten ekonomiskt bidroge till ändamålets uppnående. Därest möjlighet därtill kunde beredas — en fråga, som icke torde kunna lösas i omedelbart samband med nu förevarande lagstiftningsspörsmål, utan lämpligare bör behandlas i samband med den i annat sammanhang å bane bragta frågan om beredande av statsunderstöd åt

synnerligen skattetyngda stadskommuner[1] — torde det emellertid vara uppenbart, att sådana bidrag ej kunna av staten lämnas utan varje vederlag. Resultatet kunde nämligen då lätt nog bliva, att städerna i ifrågavarande grupp, i förlitande på statens hjälp, allmänt undandroge sig att bestrida skälig avlöning. Man skulle till förebyggande härav kunna tänka sig att till statsbidraget knötes det villkoret, att staden, om så påfordras, frivilligt skall avstå från sin särskilda jurisdiktion efter vederbörande befattningshavares avgång från tjänsten.[2]

Den ifrågasatta lagstiftningens innehåll.

Städernas skyldighet att avlöna.

Den ifrågasatta lagstiftningen finge sin naturliga utgångspunkt i ett fastslående av städernas från intet håll bestridda skyldighet att avlöna sina rådstuvurätter. Det skulle kunna ifrågasättas, huruvida jämväl städernas skyldighet att beträffande organisationen av rådstuvurätterna rätta sig efter av Kungl. Maj:t (i arbetsordningar och annorledes) givna föreskrifter borde uttryckligen lagfästas. Mot lagbestämmelser av sådant innehåll torde inga betänkligheter av principiell natur möta, men då åtgärder i sådan riktning icke synas ligga inom ramen för det åt mig givna uppdraget, föreslås inga bestämmelser av dylikt innehåll. Erfarenheten torde för övrigt hava visat, att de krav, som från det allmännas sida skäligen kunna uppställas i avseende på omfattningen av rådstuvurätternas personal, nästan undantagslöst blivit på tillfredsställande sätt tillgodosedda. Vad åter angår Kungl. Maj:ts befogenhet att i föreslagna organisationsbestämmelser vidtaga smärre jämkningar av icke ekonomisk inebörd, så har tillvaron av en dylik befogenhet icke veterligen blivit bestridd, vadan något behov av dess preciserande och lagfästande icke torde kunna anses föreligga.

Omfattningen av den skyldighet för städerna, som sålunda skulle lagfästas, torde lämpligen kunna bestämmas på det sätt, att städerna skola åt vederbörande personal i rådstuvurätterna bestrida *skälig ersättning*. Att städernas skyldighet så bestämmes, innebär naturligtvis ej vare sig att städerna därigenom skulle gå miste om sådana ekonomiska förmåner, som bl. a. just för magistraternas avlöning kommit i deras besittning, eller att staten skulle undandraga städerna det stöd i berörda hänseende som består i stadsdomarnes sportler.[3] Dessa frågor bleve ej berörda genom ett lagstadgande av nu antydda innehåll. Men väl skulle ett sådant stadgande innebära ett fastslående av städernas genom långvarig utveckling (se s. 34 ff, 86 ff) allt starkare utpräglade ansvarighet för rådstuvurätternas underhåll, en ansvarighet som numera faktiskt alltigenom förverkligats, utom i vad avser sportlerna. Ett fastslående härav behöver, med avseende på sportlerna, givetvis för ingen del medföra, att städerna allmänt skulle, i en eller annan form, åvälvas skyldighet

[1] I Kungl. Maj:ts proposition 1921 nr 202, ifrågasattes, s. 24, åtgärder för skatteutjämning jämväl till stadskommuners förmån; »tills vidare» ansågos de dock böra begränsas till landskommuner. I anledning av motion i Andra kammaren med förslag, »att understöd principiellt måtte utgå till alla slag av primärkommuner», uttalade statsutskottet, »att ehuru utskottet nu anser sig icke kunna biträda motionärernas hemställan i denna del, krav på likställighet mellan samtliga kommuner icke torde kunna avvisas. Jämväl denna fråga tarvar emellertid ett mera ingående övervägande, innan ett positivt beslut om förändring härutinnan bör komma till stånd.»

[2] Därest möjlighet till understöd för rådstuvurätters avlöning beredes, torde utöver vad som i texten anförts, ytterligare vissa förbehåll visa sig av behovet påkallade. Sålunda lärer väl intet understöd av ifrågavarande art kunna ifrågakomma för städer som under de senare åren avböjt ifrågasatt landsrättsförläggning. Viss hänsyn torde böra tagas till storleken av de för magistratens underhåll avsedda statsbidrag varav staden kan vara i åtnjutande o. s. v.

[3] Jfr angående frågan om indragning av sportlerna vid rådstuvurätterna: Betänkande rörande frågan om avskaffande av sportelsystemet såsom avlöningsform för domare m. m. (Sthlm 1921), s. 13.

att gentemot sina befattningshavare ansvara för vissa inkomstbelopp, oavsett sportlernas storlek. Men principen om städernas skyldighet att bereda skälig ersättning skulle innebära rätt för staten att, där så påkallades, av städerna kräva presterandet av en sådan garanti, antingen i den form att sportlerna indragas till stadskassan mot ersättning till befattningshavarna (jfr s. 20 f.) eller i den form att städerna åtoge sig att vid behov åstadkomma erforderlig fyllnad för uppnående av visst sammanlagt inkomstbelopp. Mot en sådan tillämpning av principen kan intet invändas, om man med 1918 års lagutskott står på den ståndpunkten, att städerna äro skyldiga att vid eventuell allmän indragning av sportler bereda vederbörande befattningshavare ersättning därför (jfr s. 87 n. 2).

Det kan ifrågasättas, huruvida lagstiftningen bör omfatta samtliga städer. För de större städerna föreligger i regel intet behov av åtgärder från statens sida. Å andra sidan synes det svårt att uppdraga en gräns av beskaffenhet att kunna principiellt motiveras. Om det vidare iakttages, att åt lagstiftningen gives det innehåll, att den praktiskt taget lämnar de bestående formerna för handläggning av lönefrågor orubbade i de fall, då intet är att erinra mot vad som från städernas sida föreslagits, torde inga betänkligheter möta mot att göra lagstiftningen tillämplig å *alla städer, som hava egen jurisdiktion.*

Lagstiftningen bör inrikta sig på *den personal, som i rådstuvurätterna bekläder domaretjänster.* Det förbises därvid ingalunda att enahanda spörsmål jämväl kunna uppkomma beträffande vissa andra befattningshavare. I den mån ett ingripande från statens sida med avseende på dessa befattningshavares avlöningsförhållanden visar sig erforderligt, torde ingen svårighet möta att åt lagen giva en härefter lämpad vidare syftning. Detta spörsmål ligger emellertid givetvis utom ramen för förevarande utredning.

Avlöningsstaterna och deras prövning.

I lagen torde i överensstämmelse med hittills gängse praxis böra fastslås, att *för varje rådstuvurätt skall finnas en av stadsfullmäktige upprättad avlöningsstat, som av Kungl. Maj:t fastställes.* Det torde vara lämpligt att åt stadgandet härom giva en sådan lydelse, att därmed antydes, att avlöningsförhållandena i princip böra på ett uttömmande sätt (genom bestämmelser om ålderstillägg, dyrtidstillägg, pension o. s. v.) regleras genom staten. En icke oväsentlig olägenhet med nuvarande ordning torde nämligen vara, att löneförhållandena endast delvis varit reglerade på ett sätt som erbjudit befattningshavarna full trygghet för regleringens bestånd, nämligen genom Kungl. Maj:ts fastställelse (se ovan s. 101). Ur synpunkten av rättskipningens intressen måste det framstå såsom särskilt angeläget att avlägsna det beroende och den osjälvständighet, som härav stundom torde kunna vållas. Å andra sidan torde anstalter vid sidan av den av Kungl. Maj:t fastställda staten — då de ej stå i strid med denna — icke behöva direkt förbjudas.

Det synes i överensstämmelse med den äldre ordning, som törhända råkat i glömska, men aldrig formligen uppgivits, böra fasthållas, att stadsfullmäktiges åtgärder i avseende å lönestater hava karaktären av förslag till Kungl. Maj:t och ej av beslut i egentlig mening, varå underställning äger rum. Å andra sidan bör den principen hållas vid makt, att behandlingen av frågor angående lönestater skall taga sin början hos stadsfullmäktige.

Med avseende å staternas innehåll kunde det tänkas, att man i lag angåve vissa minimifordringar. Exempelvis kunde det stadgas, att åt borgmästare alltid skulle tillerkännas inkomster uppgående till minst ett visst i lagen angivet belopp. Tydligtvis bleve emellertid ett sådant stadgande endast för mindre städer av praktisk betydelse, då givetvis den lön, som beräknas för borgmästaren i en stad med 2 500 invånare, ej kan tillfredsställa skäliga anspråk i en stad med 25 000 invånare. Däremot vore det naturligen tänkbart, att olika

minimibelopp växlande efter städernas storlek fastställdes. Icke heller med en sådan åtgärd vore emellertid svårigheterna till fullo undanröjda. Folkmängdssiffran är ett föga tillfredsställande mått på göromålens omfattning. Först och främst rättar sig domstolarnas arbetsbörda ingalunda alltid efter folkmängden. I än högre grad växla magistratsgöromålen alltefter omfattningen av de kommunala bestyr, som anförtrotts åt magistratens medlemmar och av den kommunala tjänstemannakår, som ställts till dess förfogande. Helt olika bliva dessutom förhållandena, allteftersom antalet av magistratens medlemmar är större eller mindre. — Det låter sig i korthet sagt icke göra att efter generella grunder mer eller mindre schablonmässigt reglera stadsdomarnes löneförhållanden, försåvitt man ej först i långt högre grad än nu uniformerat rättskipningens och förvaltningens organisationsformer i städerna. En sådan uniformering kan naturligtvis ej ifrågakomma. Det måste inom vissa gränser lämnas städerna frihet att själva välja formerna för sin förvaltnings- och sin rättskipningsorganisation, och frågan om avlöningsförhållandena måste i varje särskilt fall bedömas med hänsyn till de växlande förhållandena. Detta utesluter givetvis ej uppställande — vid sidan av andra bestämmelser — av vissa minimifordringar vilka dock av skäl, som i det föregående (s. 109) antytts, icke torde böra göras tillämpliga beträffande före lagens ikraftträdande tillsatta befattningshavare.

Ännu omöjligare än att fastslå generella regler med avseende på lönernas storlek torde det vara att bestämma generella regler med avseende på övriga ämnen, som i lönestaten böra beröras, såsom t. ex. frågan i vad mån förening av tjänster och innehav av enskilda uppdrag må tillåtas, rätten till semester och pension o. s. v.[1]

Man lärer således vara nödsakad att åt den ifrågasatta lagstiftningen giva den formen att *Kungl. Maj:t erhåller en, inom vissa gränser, diskretionär myndighet* i avseende å lönestaternas innehåll. — Frågan är då, huruvida prövningsrätten under sådana förutsättningar utan vidare bör läggas i Kungl. Maj:ts hand. Skulle lagstiftningen inskränkas till de fall då frågan om landsrättsförläggning är aktuell (se ovan s. 108), skulle en sådan anordning måhända ej möta större betänkligheter. Om åter åt lagstiftningen gives en vidare syftning, måste frågan anses i högsta grad tveksam, i varje fall i vad avser rätt för Kungl. Maj:t till ändring i lönebeloppen. För nutida svensk administrativ praxis torde ett sådant förfaringssätt få anses i viss mån främmande. Det ligger således nära till hands att söka efter andra faktorer, genom vilkas medverkan prövningen kunde få en sådan karaktär, att betänkligheterna undanröjdes.

En utväg vore givetvis att lägga frågans prövning under riksdagen. Otvivelaktigt kunna för en sådan utväg vissa skäl anföras. Å andra sidan bör iakttagas, att det här är fråga om ärenden av utpräglat administrativ natur, vartill kommer, att det väl av praktiska skäl ej kan ifrågasättas att med ärenden av så pass oväsentlig räckvidd, men på samma gång av den art att deras handläggning ofta skulle kräva betydande arbete, ytterligare öka riksdagens arbete.

»Rådstuvurätternas lönenämnd.»

En allsidig och opartisk prövning kunde säkerligen också på enklare väg åvägabringas, nämligen genom bildande av en *särskild institution med uppgift att ej efter schablonmässiga regler, utan på grundval av en av billighetssynpunkter ledd undersökning av de individuella fallen pröva hithörande ären-*

[1] Däremot kunde möjligen ifrågakomma att i lagstiftningen inrycka de bestämmelser om skyldighet att i vissa fall övergå till annan tjänst, som sedan 1917 regelbundet införts i lönestaterna och slutligen genom kung. 3 dec. 1920 generellt fastslagits (se s. 69 n. 1).

den innan de bliva föremål för Kungl. Maj:ts beslut, och utrustad med sådana befogenheter, att den erhåller ett avgörande inflytande på ärendenas handläggning.

I denna institution (som lämpligen kunde erhålla den i statsförvaltningen brukade termen *lönenämnd*, fastän dess uppgifter bleve andra än de nu existerande lönenämndernas), borde plats beredas för de olika intressen som av hithörande frågor beröras. Sålunda borde där först och främst finnas representanter för städernas intressen (helst så valda, att såväl mindre som större samhällens synpunkter på spörsmålen finge tillfälle att göra sig gällande). Det vore lämpligt, att stadsrepresentanter finge majoritet i nämnden. Ty nämndens huvudsakliga uppgift bleve att, i de fall där en stad icke vill ikläda sig den börda, som befinnes nödvändig, giva stödet av sin auktoritet åt det beslut som Kungl. Maj:t skall fatta. Jämväl stadsdomarekårens intressen borde i nämnden företrädas. Nämndens ledamöter borde lämpligen utses för en tid av 3 år. Befogenheten att tillsätta dem kunde läggas i Kungl. Maj:ts hand. Möjligen kunde det befinnas önskvärt att vid sådant tillsättande i en eller annan form anlita städernas medverkan, exempelvis så, att förslag finge ingivas från städerna eller från Svenska stadsförbundet. Därom borde emellertid inga stadganden inryckas i själva lagen. De kunde lämpligen hänföras till den instruktion, som borde för nämnden i administrativ väg utfärdas.

Ifrågasättas kan, huruvida alla ändringar beträffande stadsdomarnes avlöningsförhållanden böra underkastas lönenämndens prövning. För en sådan åtgärd talar onekligen det i och för sig behjärtansvärda önskemålet, att vid dessa ärendens handläggning största möjliga enhetlighet kommer till stånd. Å andra sidan måste det beaktas, att hithörande ärenden i regel äro av den art, att någon ändring i vad staden beslutat ej ifrågakommer. I dylika fall föreligger intet egentligt praktiskt behov av nämndens medverkan. Ett stadgande om nämndens obligatoriska medverkan i alla ärenden skulle alltså otvivelaktigt leda till onödigt förslösande av arbetskraft och pengar. Man torde sålunda böra stanna vid, att nämndens uttalanden endast skola inhämtas i de fall, då Kungl. Maj:t finner anledning därtill föreligga. Det skulle således åligga denna nämnd, att *pröva* de till Kungl. Maj:t inkommande *ansökningar om fastställelse å lönestater eller om ändringar i sådana, som av Kungl. Maj:t till densamma hänskjutas, med den verkan, att då nämnden tillstyrkt högre anslag än vederbörande stad medgivit — men endast då — Kungl. Maj:t skulle vara befogad att fastställa bestämmelser i strid med stadens vilja.*

Lagstiftningen torde böra inrikta sig på tre olika eventualiteter för avgörande av frågor angående rådstuvurätternas löneförhållanden.

Löneregleringsfrågor väckta i stadsfullmäktige.

Det första och utan allt tvivel vanligast förekommande fallet är, att *frågor om ändring i gällande lönestat eller om antagande av ny sådan i vanlig ordning väckes hos stadsfullmäktige. Om Kungl. Maj:t icke finner anledning att i ett sålunda inkommet förslag göra någon ändring, bör fastställelse, såsom nyss nämnts, äga rum utan nämndens medverkan.* Det ojämförligt största antalet ärenden angående stadsdomarnes löneförhållanden skulle sålunda, jämväl efter lagens tillkomst, handläggas i samma form som hittills.

Om åter Kungl. Maj:t finner sig icke kunna utan vidare fastställa vad staden föreslagit, bör ärendet hänskjutas till nämnden. Nämnden bör då hava att *pröva förslaget ur synpunkten av rättskipningens intressen.* Om nämnden finner förslaget tillfredsställande ur nämnda synpunkter och sålunda tillstyrker fastställelse, bör det ej tillkomma Kungl. Maj:t att i förslaget göra ändring som medför högre löneförmåner än staden medgivit. Staden erhåller härigenom säkerhet för att icke åvälvas större bördor, än den till största delen av stadsrepresentanter bestående nämnden finner behövliga.

Om däremot nämnden anser, att ett förslag, varöver dess utlåtande infordrats, icke är av den art, att genom detsamma rättskipningens behöriga intressen tillgodoses,[1] bör omedelbar handläggning av ärendet hos Kungl. Maj:t icke förekomma. Nämnden bör *i ett utlåtande i ämnet angiva, i vilket hänseende det från staden inkomna förslaget befunnits otillfredsställande och bör ändras.* Nämnden bör därvid kunna göra anmärkning ej allenast mot föreslagna lönebelopp, utan även mot bestämmelser i lönestaten, som eljest befinnas olämpliga (om rätt till förening av tjänster och om rätt att innehava enskild tjänst — jfr ovan s. 105 ff. —, om rätt till pension och semester, om skyldighet att övergå på indragningsstat eller att under vissa omständigheter mottaga annan befattning o. s. v.). Över det sålunda avgivna utlåtandet bör *staden få tillfälle att ånyo yttra sig.* Att så sker, synes vara av betydelse framför allt ur den synpunkten, att staden vid avgivande av sådant yttrande får tillfälle att anföra de ekonomiska svårigheter, som till äventyrs genom vad nämnden föreslagit skulle åsamkas staden. Det torde nämligen, såsom redan ovan anförts, icke kunna anses annat än med rättvisa och billighet överensstämmande, att, därest det visats, att genomförandet av en ur rättskipningens synpunkt önskvärd organisation för en stad skulle medföra synnerligen dryga bördor, modifikation göres i de krav som från statens sida uppställas. *Därför bör, om från stadens sida invändningar göras mot nämndens förslag, ärendet åter hänvisas till denna och nämnden vid avgivandet av det förnyade utlåtandet pröva frågan icke allenast ur rättskipningens synpunkt, utan även med hänsyn till stadens ekonomiska läge.* Här förutsättes en rent diskretionär prövning, för vilken inga fasta regler kunna angivas; såsom grundval bör tjäna nämndens allmänna erfarenhet och kännedom om förhållandena i andra städer. *Vad nämnden sålunda vid sin andra handläggning av ärendet tillstyrkt bör stå Kungl. Maj:t fritt att jämväl mot stadens bestridande stadga.* Om däremot staden lämnar sitt bifall åt nämndens yrkanden, behöver ärendet givetvis icke ånvo passera denna, utan kan omedelbart förekomma till avgörande hos Kungl. Maj:t.

Såsom i det föregående anförts, kan det ifrågasättas, huruvida icke i vissa fall bidrag från statens sida borde kunna ifrågakomma åt stad, som genom statens ingripande åsamkats synnerligen dryga bördor. I detta hänseende framlägges emellertid, av skäl som ovan (s. 109 f.) angivits, intet förslag.

Initiativ i löneregleringsfrågor från Kungl. Maj:t.

Det tillvägagångssätt, som i det föregående föreslagits, gäller det fall, att fråga om ändring i gällande lönestat på vanligt sätt väckes hos stadsfullmäktige. En lagstiftning, som inskränker sig till att blott i sådant fall möjliggöra föreskrifter från Kungl. Maj:ts sida om ökade löner, skulle emellertid med säkerhet icke visa sig fullt tillfredsställande. Behovet att från statens sida föreskriva ökade löner föreligger nämligen givetvis icke endast i de fall, då från städernas sida förslag om ändring väckas, utan även och kanske ännu oftare då stadsfullmäktige icke önska någon som helst ändring i gällande bestämmelser. Om en lagstiftning av allenast i det föregående antytt innehåll skulle komma till stånd, är det f. ö. icke uteslutet att i många fall stadsfullmäktige skulle komma att i större mån än nu ställa sig avvisande mot framställningar om ökade löner, enär de genom upptagande av sådana förslag utsätta sig för sådana ålägganden, som genom lagstiftningen möjliggöras.

För att en lagstiftning i ämnet skall bliva effektiv lärer man således icke kunna undgå att däri inrycka en möjlighet att från statens sida i en eller annan form anhängiggöra frågan om ändring i lönestater.

[1] Genom betonandet av rättskipningens intressen såsom ensamma utslagsgivande, torde det få anses uteslutet, att ingripanden av den art, som här ifrågasättes, skulle kunna äga rum i avseende å icke lagfarne rådmäns löneförmåner.

Detta syfte torde kunna nås på den väg, att det i *Kungl. Maj:ts hand lägges att förklara det en lönestat skall i vissa angivna hänseenden och vid viss tidpunkt upphöra att gälla, och att det i följd därav skall åligga stadsfullmäktige att inom viss tid inkomma med framställning i det sålunda angivna hänseendet.*[1] Ehuru i och för sig ingen anledning torde föreligga att befara, det en sålunda i Kungl. Maj:ts hand lagd rättighet skulle missbrukas, torde det dock vara anledning att för begagnande av denna befogenhet stadga vissa inskränkningar, framför allt i syfte att Kungl. Maj:t icke måtte kunna med stöd av bestämmelsen framdriva en mera generell revision av lönestater, utan att bestämmelsen endast blir tillämpad, där särskild anledning föreligger. I sådant syfte torde böra stadgas följande:

1:o) bör en *framställning från* den eller de *befattningshavare*, som beröras av Kungl. Maj:ts beslut föreligga;

2:o) bör i lagen stadgas, att dylikt ingripande endast må äga rum, *då synnerliga skäl därtill äro*. Därmed torde få anses givet, att stadgandet ej skulle kunna komma till tillämpning, om ej ett förslag om löneregleringen blivit av stadsfullmäktige avslaget.

Sedan ärendet på detta sätt anhängiggjorts torde den procedur, som i det föregående angivits, i oförändrad form kunna komma till tillämpning.

Löneregleringsfrågor vid ledighet i borgmästarebefattningen i vissa städer.

Av vad som i det föregående anförts framgår, att ett av lagens huvudsyften, måhända det viktigaste, måste vara att anordna en *prövning av gällande lönestater vid de tillfällen, då fråga om förläggning under landsrätt kan uppkomma*. De fall då, med hänsyn till möjlig landsrättsförläggning, prövning av lönestater bör äga rum torde i överensstämmelse med kungl. cirk. 7 maj 1918 böra så bestämmas, att den ifrågavarande stadens borgmästare skall vara ensam lagfaren ledamot av rådstuvurätten eller jämte honom endast en sådan ledamot finnas[2] och att borgmästarebefattningen skall vara ledig.

I lagen bör stadgas, att då detta fall inträffar *lönestaten skall upphöra att gälla i avseende på de befattningar, som äro lediga*. Staden bör då hava frihet att antingen frivilligt väcka fråga om förläggning under landsrätt (om det tillvägagångssätt, som vid en sådan framställnings handläggning är att tillämpa, har den här ifrågasatta lagen givetvis icke att meddela några föreskrifter) eller ock hos Kungl. Maj:t göra *framställning antingen om ny lönestat eller om ändring av den förut gällande eller om förnyad fastställelse å densamma*. Det skulle visserligen kunna ifrågasättas att i de fall, som här avses, stadga, att spörsmålet om landsrättsförläggning ovillkorligen i första hand skulle bliva föremål för utredning. Det torde dock knappast vara lämpligt att föreskriva, att en sådan utredning under alla omständigheter skall företagas. Åtskilliga fall torde förekomma, då staden är beredd att på ett fullt tillfredsställande sätt avlöna vederbörande tjänstemän och då således ingen anledning till förläggning under landsrätt förefinnes. I sådana fall bör givetvis möjlighet finnas att utan uppskov upptaga lönefrågan och få den avgjord. Först *då en från en stad ingiven framställning om lönestat blir föremål för anmärkning från lönenämndens sida*, och det sålunda framgått, att staden ej visat sig villig att på sitt domstolsväsende nedlägga de kostnader, som anses erforderliga, *bör fråga om landsrättsförläggning ovillkorligen komma under behandling*. Det torde för detta fall böra föreskrivas, att genom landshövdinge-

[1] Det torde böra framhållas, att i äldre tid, och ännu under förra hälften av 1800-talet, löneregleringsfrågor ej sällan anhängiggjordes genom direkt hos Kungl. Maj:t gjorda ansökningar av befattningshavare, över vilka borgerskapets yttrande inhämtades eller med anledning av vilka borgerskapet ålades att inkomma med förslag till förändrad lönestat.

[2] Av kap. IV inhämtas, om vilka städer detta gäller.

ämbetets försorg en utredning i ämnet skall äga rum. Särskild uppmärksamhet bör därvid givetvis ägnas åt frågan om den eventuella landsrättsförläggningens ekonomiska innebörd, ävensom åt frågan om anordningen av den rättskipning, som för staden skulle träda i rådstuvurättens ställe. Om staden med anledning av en sådan, av lönenämndens anmärkningar föranledd utredning finner sig böra avlåta framställning om landsrättsförläggning är därmed löneregleringsfrågan åtminstone tills vidare ur världen; hur frågan om landsrättsförläggning vidare handlägges, därmed har givetvis icke heller i detta fall den föreslagna lagen att befatta sig. *Om åter staden icke är benägen att gå under landsrätt bör behandlingen av lönefrågan fullföljas.* Staden bör, på sätt ovan angivits, avgiva sitt yttrande över lönenämndens utlåtande och ärendet sedan slutligen avgöras av Kungl. Maj:t. Det torde emellertid på skäl, som i det föregående angivits, vara anledning att stadga, att *i de fall då staden sålunda frivilligt valt att bibehålla sin särskilda jurisdiktion, ehuru av utredningen framgått att den kan upphävas utan att medföra ökad ekonomisk börda för staden eller betydande olägenheter i rättskipningshänseende, varken Kungl. Maj:t eller lönenämnden skall vara skyldig att vid ärendets slutliga prövning iakttaga den hänsyn för stadens ekonomiska ställning, som för andra fall uttryckligen föreskrives.* Däri ligger *bland annat*, att Kungl. Maj:t i ett sådant fall otvivelaktigt kan anses berättigad föreskriva, att vid en blivande processreform skyldigheten att på indragningsstat avlöna de lagfarna ledamöterna i rådstuvurätten skulle komma på staden själv. Givetvis bör också, därest i en eller annan form möjlighet för ekonomiskt bidrag från statens sida öppnats, uttryckligen stadgas att sådant bidrag ej kommer ifråga där en stad, på sätt nu angivits, avvisat en ifrågasatt landsrättsförläggning.

* *
*

Sammanfattning.

På skäl, som nu anförts, kunde åt en lagstiftning i ämnet givas i huvudsak följande innehåll.

Skyldighet att avlöna rådstuvurätternas personal.

Stad, som har egen jurisdiktion, vare skyldig att, på sätt i lagen stadgas, åt dem som i rådstuvurätten bekläda domaretjänst bestrida skälig ersättning.

Lönenämnd.

För förberedande behandling av vissa ärenden rörande rådstuvurätternas avlöningsförhållanden skall finnas en rådstuvurätternas lönenämnd. Denna nämnd skall bestå av fem medlemmar, vilka jämte lika antal suppleanter för dem tillsättas av Kungl. Maj:t, varje gång för en tid av tre år. Av medlemmarna skola tre representera städernas intressen, en vara lagfaren ledamot av rådstuvurätt och en, som tillika skall vara nämndens ordförande, representera det allmännas intresse. Instruktion för nämnden utfärdas av Kungl. Maj:t, som jämväl meddelar bestämmelser rörande ersättning till nämndens medlemmar samt om gäldande av kostnaderna för nämndens verksamhet.

Lönestater.

Avlöningsförhållandena skola för varje rådstuvurätt bestämmas genom en lönestat, som efter förslag av stadsfullmäktige fastställes av Kungl. Maj:t.

Löneregleringsfrågors upptagande i särskilda fall.

Om Kungl. Maj:t med anledning av framställning från vederbörande befattningshavare finner synnerliga skäl föreligga för ändring i den för viss rådstuvurätt gällande lönestat, må Kungl. Maj:t kunna bestämma, att lönestaten antingen i dess helhet eller i vissa delar skall vid viss tidpunkt upphöra att gälla, samt förelägga stadsfullmäktige att inom viss tid inkomma med framställning i ärendet.

Då borgmästarebefattningen blivit ledig i stad, i vars rådstuvurätt borgmästaren är ensam lagfaren ledamot eller jämte borgmästaren endast sitter en sådan ledamot, skall lönestaten upphöra att gälla i avseende å de befattningar, som äro lediga, i följd varav — därest ej inom sex månader efter det ledigheten uppstått beslut i laga ordning fattas om framställning angående stadens läggande under landsrätt — det skall åligga stadsfullmäktige att inom nämnda tid avlåta sådan framställning beträffande lönestat, som ovan sagts. I avvaktan på sådant ärendes avgörande skall med åtgärder för återbesättande av lediga befattningar i rådstuvurätten anstå.[1]

Lönenämndens utlåtanden i löneregleringsfrågor.

Över stadsfullmäktiges framställning beträffande lönestat har lönenämnden att, där Kungl. Maj:t det påkallar, avgiva utlåtande. Finner lönenämnden ur synpunkten av rättskipningens krav icke anledning till erinran mot en sådan framställning, skall densamma jämte nämndens eget utlåtande omedelbart till Kungl. Maj:ts avgörande överlämnas. Finner lönenämnden en sådan framställning icke tillfredsställande med hänsyn till rättskipningens krav, skola i nämndens utlåtande angivas de ändringar i förslaget, som av nämnden anses ur nämnda synpunkt påkallade. Utlåtandet skall därefter överlämnas till stadsfullmäktige, i och för avgivande, inom viss av nämnden bestämd tid, av förnyat yttrande i ärendet.

Stadsfullmäktiges yttranden över lönenämndens utlåtanden.

Om stadsfullmäktiges framställning, på sätt ovan angivits, tillkommit i samband med ledighet i borgmästarebefattningen, skall, innan stadsfullmäktiges yttrande med anledning av lönenämndens utlåtande avgives, undersökas, huruvida den särskilda rättskipningen för staden må kunna upphöra.

I detta syfte skall genom länsstyrelsens försorg verkställas utredning angående möjligheten och lämpligheten av stadens förening i judiciellt hänseende med närliggande landsbygd. Därvid skall särskilt undersökas, vilka förändringar i avseende å rättskipningen inom det till förening med staden ifrågakommande tingslaget som må kunna till förmån för stadens befolkning genomföras, varjämte den ekonomiska innebörden av den särskilda rättskipningens upphörande bör utrönas. I sistnämnda hänseende bör av utredningen framgå:

a. den lättnad i ekonomiskt hänseende för staden, som kan väntas uppstå genom magistratens ersättande med en stadsstyrelse,

b. de ökade bördor, som förändringen kan medföra för staden t. ex. genom dess deltagande i de med upprätthållandet av rättskipningen å landsbygden förenade kostnaderna,

c. huruvida staden i samband med den särskilda rättskipningens upphörande kan bliva skyldig att avstå från inkomster eller rättigheter, som förut av densamma åtnjutits.

Med stöd av den förebragta utredningen skola stadsfullmäktige besluta, huruvida de vilja, med frångående av den förut gjorda framställningen beträffande lönestat, hos Kungl. Maj:t göra framställning om den särskilda rättskipningens upphörande eller, i syfte att den särskilda jurisdiktionen må bibehållas, avgiva sådant yttrande, som av lönenämndens utlåtande föranledes.

Lönenämndens förnyade utlåtanden.

Över sådant yttrande angående lönestat, som stadsfullmäktige med anledning av lönenämndens utlåtande avgivit, skall, därest yttrandet icke innefattar bifall till vad nämnden i sitt utlåtande föreslagit, lönenämnden avgiva förnyat utlåtande.

[1] Om ett stadgande av detta innehåll bliver lag, kräves en ändring i lagen om val av borgmästare § 1, som förutsätter, att uppskov endast kan förekomma enligt Konungens förordnande eller i följd av sådan anmälan, som avses i kungl. cirk. 7 maj 1918.

Om stadsfullmäktiges yttrande tillkommit efter en sådan utredning angående stadsjurisdiktionens upphörande, varom ovan sagts, och av denna utredning framgått, att den särskilda rättskipningens upphörande ej vore ägnad att för staden medföra ökad ekonomisk börda eller betydande olägenheter i rättskipningshänseende, må de ekonomiska konsekvenserna av de åtgärder i avseende å lönestaten, som nämnden finner rättskipningens krav påkalla, icke komma i betraktande vid avgivandet av nämndens förnyade utlåtande i ämnet. Eljest bör hänsyn tagas till stadens ekonomiska läge, så långt detta utan uppgivande av rättskipningens oundgängliga behov är möjligt.

Kungl. Maj:ts befogenhet att meddela föreskrifter mot stads medgivande.

Vid fastställelse av lönestat eller ändring i sådan må löneförmåner i intet fall bestämmas till högre belopp, än antingen staden medgivit eller lönenämnden i sitt i ärendet senast avgivna utlåtande tillstyrkt.

Minimilön för borgmästare.

För borgmästare skola alltid stadgas sådana lönevillkor, att de med tjänsten förenade inkomsterna uppgå till minst det belopp, som i lön jämte ålderstillägg åtnjutes av en statens tjänsteman i 16:e[1] *lönegraden; detta stadgande skall dock ej äga tillämpning å borgmästare, som före lagens ikraftträdande utnämnts.*

Diverse stadganden.

Vad i lagen stadgas om stadsfullmäktige gäller, i fråga om stad, där stadsfullmäktige ej finnas, om allmän rådstuga.

Om ändring i arbetsordning skall, där ändringen är av ekonomisk innebörd, gälla vad i lagen är stadgat om ändring i lönestat.

I samband med en lagstiftning av nu angivet innehåll böra k. cirk. 2 juli 1915 och 7 maj 1918 upphävas.

[1] Om denna siffra se s. 60 med n. 1.

VI.

Frågan om lagstiftningsåtgärder i och för vissa städers förläggande under landsrätt.

Inledande anmärkningar.

Ovan har (i kap. III: 2 c) anförts, att varken städernas privilegier eller regeringsformens § 31 kunna anses lägga hinder i vägen för en lagstiftning, som gåve Kungl. Maj:t befogenhet att i vissa fall förordna om städers förläggande under landsrätt. Det uttalades därvid, att inga betänkligheter kunde möta mot att låta en sådan lagstiftning träda i tillämpning i det fall, då en stad ej velat bestrida erforderlig avlöning åt rådstuvurättens ledamöter. Vad åter anginge det fall, att en stad fullgör vad som i detta hänseende kräves, syntes ett dylikt förordnande endast böra äga rum, om särskilda skäl därtill förelåge, såsom om statsmakterna önskade genomföra en allmän omorganisation av underrätterna eller genom förberedande åtgärder främja en sådan. Under alla omständigheter borde landsrättsförläggning mot en stads vilja ej äga rum under sådana förhållanden, att därav vållades ökad ekonomisk börda för staden.

Med vad sålunda refererats avsågs att på grundval av ett historiskt-politiskt bedömande angiva de berättigade anspråk, vilka städerna, på grund av sin privilegierade ställning (ehuru verkligt juridisk rätt ej kan åberopas), kunna anses äga gentemot staten.

I utredningen har jämväl spörsmålet om upphävande av städernas särskilda jurisdiktion historiskt belysts (kap. II:1); det har därvid framför allt visats att det praktiska värdet av denna särskilda jurisdiktion undan för undan minskats och således för närvarande måste anses vara ojämförligt mindre än fordomdags.

Slutligen har ock lämnats en utredning av landsrättsförläggningens innebörd enligt gällande rätt (kap. II: 2).

Från sålunda vunna utgångspunkter har i det föregående (s. 104) diskuterats möjligheten av en lagstiftning om landsrättsförläggning i fall av otillfredsställande prestationer i avlöningshänseende från städernas sida. Med hänsyn därtill, att en sådan lagstiftning ej vore ägnad att till fullo lösa det spörsmål, som med det åt mig lämnade uppdraget avsetts — i det att lagstiftningen bleve utan verkan gentemot städer som ej kunde ifrågakomma till landsrättsförläggning — avvisades denna möjlighet. I stället föreslogs en lagstiftning, som lade i Kungl. Maj:ts hand att under vissa förutsättningar bestämma om stadsdomares avlöning. Även i detta förslag togs frågan om landsrättsförläggning i betraktande, men endast såtillvida *att* utredning om sådan åtgärd tänktes företagen, i de fall, då, vid ledighet i borgmästarebefattningen i vissa städer, staden ej velat bestrida erforderlig avlöning, *och att*, därest en stad ej

velat med anledning av sålunda verkställd utredning frivilligt gå under landsrätt, den därmed tänktes avhänd varje anspråk på hänsynstagande till dess ekonomiska ställning vid Kungl. Maj:ts avgörande av lönefrågor. Endast i viss mån och indirekt skulle således förläggning under landsrätt främjas.

I det följande skall med utgångspunkt i de delar av utredningen, som ovan anförts, en undersökning göras om *möjligheten och lämpligheten av en lagstiftning direkt åsyftande städers förläggande under landsrätt* (jfr om de yrkanden härom, som framkommit, s. 60). Därvid förutsättes till en början, att en sådan lagstiftning kommer till stånd utan att samtidigt en lagstiftning om avlöningsförhållandena genomföres. Angående dessa två frågors samband se vidare s. 128.

Föremål för den ifrågasatta lagstiftningen: städer, i vilkas magistrater ingen eller endast en lagfaren rådman finnes och borgmästarebefattningen är ledig.

En dylik lagstiftning borde givetvis i första hand avse det fall, att borgmästarebefattningen i mindre stad är ledig. I överensstämmelse med k. cirk. 7 maj 1918 har i utkastet till lagstiftning angående stadsdomarnes löneförhållanden ifrågasatts, att utredning om landsrättsförläggning under vissa förutsättningar skulle vid sådan ledighet, som nu berörts, äga rum *i städer, där borgmästaren är ensam lagfaren ledamot eller jämte honom finnes endast en sådan ledamot*. Även för en lagstiftning, som direkt inriktar sig på landsrättsförläggning, synes den sålunda gjorda avgränsningen väl ägnad att läggas till grund.

Detta torde till en början så till vida vara klart, att lagstiftningen *icke* bör omfatta en *större* grupp av städer än här avsetts. Visserligen kan det anföras, att man med en sådan avgränsning lämnar ur räkningen ej mindre än tio städer med befolkningssiffror (7 551—14 846) av samma storlek som fem redan under landsrätt lydande städers (7 757—15 568). Det kunde göras gällande att då sistnämnda städer kunnat avvara egen jurisdiktion, städer av samma storlek även borde kunna det. En sådan slutsats synes emellertid förhastad. Om i en stads rådstuvurätt finnas två eller flera lagfarne rådmän, torde detta i regel bero därpå, att rättskipningsgöromålen varit av så pass omfattande art, att de ej utan betydande olägenhet kunna överflyttas till vederbörande häradsrätt; möjligheten av dylika städers landsrättsförläggning torde sålunda med visst fog kunna lämnas ur räkningen. Härtill kommer, att — i och med den i dylika städer, under de förutsättningar, som här angivits, ofrånkomliga skyldigheten att på indragningsstat avlöna två lagfarne rådmän — ekonomiska svårigheter ej sällan torde vållas av en landsrättsförläggnings genomförande.

Om man sålunda inskränker sig till de städer, som i sina magistrater hava ingen eller endast en lagfaren rådman, bliver lagstiftningen — enligt senaste befolkningssiffror — tillämplig å alla magistratsstäder med mindre än 7 551 invånare (folkmängdssiffran för Karlshamn, den minsta av de städer, där två lagfarne rådmän finnas) d. v. s. 47 städer, och dessutom å 12 städer i storleksgruppen 7 551—11 876 (den största: Västervik).[1]

En sådan avgränsning av lagens verkningskraft vore tydligtvis ej lämplig, om meningen vore att föreskriva, att alla städer av nu angiven art under vissa förutsättningar ovillkorligen skulle träda under landsrätt. På ett sådant sätt kan emellertid lagstiftningen ej lämpligen gestaltas. Den måste fastmera inom den angivna ramen lämna rum för en prövning av den ifrågasatta åtgärdens skälighet och lämplighet i varje särskilt fall.

Lagstiftningens innehåll: Kungl. Maj:ts befogenhet att förordna om landsrättsförläggning.

Lagstiftningen synes sålunda böra avse *befogenhet för Kungl. Maj:t att under förutsättning av sådan ledighet, varom ovan talats, i vissa fall förordna om för-*

[1] Fem städer inom denna storleksgrupp skulle lämnas ur räkningen: Karlshamn, Varberg, Härnösand, Trälleborg och Ystad.

läggning under landsrätt. I samband därmed bör gälla att — såsom grundval för Kungl. Maj:ts beslut — *utredning i ämnet skall äga rum genom landshövdingeämbetets försorg.*[1] I enlighet med lagens allmänna syfte synes en sådan utredning böra vara regel;[2] möjlighet bör dock öppnas att, i de fall där landsrättsförläggning ej på allvar kommer ifråga, utan en tidsödande utredning omedelbart skrida till den lediga borgmästarebefattningens återbesättande.

I) om staden samtycker till förändringen.

Att *Kungl. Maj:t är befogad att förordna om landsrättsförläggning, då från vederbörande stadsfullmäktiges sida framställning i ämnet ingivits eller, efter annorledes väckt förslag, å deras sida ingen invändning gjorts*, har i senare praxis ansetts givet.[3] En sådan åtgärds förenlighet med R. B. 1:4 har däremot i doktrinen satts ifråga (se s. 61 n. 1). Möjligen kan det anses föreligga anledning att i samband med en lagstiftning i ämnet göra en ändring i sistnämnda stadgande.

II) om staden icke samtycker till förändringen.

Vad åter angår det fall, att åtgärden i fråga bestrides av stadsfullmäktige, torde avseende böra fästas vid, huruvida staden är villig att bestrida den avlöning, som prövas skälig.

1) om tillräckliga avlöningsförmåner ej bestås.

Om staden icke samtycker till vad som i sådant hänseende av Kungl. Maj:t kräves (om de anspråk som skäligen kunna uppställas, se ovan s. 108) kunna inga berättigade invändningar från stadens sida göras mot ett sådant förordnande som här avses (se ovan och s. 92). *Kungl. Maj:t* bör således vara *befogad att jämväl mot stadsfullmäktiges bestridande vid ledighet i borgmästarebefattningen förordna, att en stad skall läggas under landsrätt, om ej sådana avlöningsförmåner bestås, som Kungl. Maj:t finner rättskipningens intressen påkalla.*

2) om tillräckliga avlöningsförmåner bestås.

I fråga om utsträckning av befogenheten till att gälla jämväl då mot stadens prestationer i avlöningshänseende intet är att invända, synes större varsamhet vara påkallad. Det kan vara tveksamt, huruvida en stad som på sin rådstuvurätt vill nedlägga all den omkostnad, som kräves, skall vara utsatt för att berövas en institution på vilken den, med rätt eller orätt, sätter stort värde.

a. i avseende å större städer.

Härvid synes först och främst stadens storlek böra tillmätas viss betydelse. Ehuru, såsom ovan antytts, en förläggning under landsrätt jämväl av större städer ej är otänkbar, torde dock en sådan åtgärd i många fall te sig otillrådlig, såväl ur statens som ur resp. städers synpunkt. Skälen skola, i den mån de ej direkt framgå ur vad tidigare anförts (kap. II:2), delvis anföras i det följande. Med hänsyn härtill synes det skäligt, att *städer av viss storlek alltfort få åtnjuta rätt att bibehålla sin egen jurisdiktion, när de på sin rättskipning vilja nedlägga erforderliga kostnader.*[4]

Var denna gräns bör dragas skall längre fram (s. 125) diskuteras.

b. i avseende å mindre städer.

Det återstår sålunda att dryfta, under vilka förutsättningar Kungl. Maj:t bör kunna, med avseende å mindre städer, föreskriva en landsrättsförläggning, i det fall att mot de av staden erbjudna prestationer intet är att ur rättskipningssynpunkt invända.

---

[1] Intet skäl torde föreligga att för ifrågavarande utredning fastslå så pass detaljerade bestämmelser som funnits påkallade för de — säkerligen i regel mera maktpåliggande — utredningar, som skola företagas vid kommunal indelningsändring (lagen om ändring i kommunal indelning §§ 24—31).

[2] och sålunda ej, såsom ifråga om lagstiftningen ang. avlöningsförhållandena avsågs, äga rum först sedan en stads prestationer i lönehänseende befunnits otillfredsställande.

[3] Detta gäller naturligen även i det i praktiken knappast förekommande fall, att en stad önskar träda under landsrätt utan att borgmästarbefattningen är ledig, liksom också i det ytterst osannolika fallet att sådan önskan, varom här är fråga, skulle yppas i stad, i vars rådstuvurätt jämte borgmästaren finnes mer än en lagfaren ledamot.

[4] Här liksom i det följande är det givetvis endast fråga om åtgärder på den nuvarande rättegångsordningens grund.

Det allmännas intressen.

Av avgörande vikt synes i detta fall vara, om den ifrågavarande förändringen kan motiveras ur synpunkten av det allmännas intressen. Endast om så är fallet, bör en förändring mot resp. städers medgivande ifrågakomma. Såsom en första förutsättning för att en förändring mot stadens egen önskan skall kunna äga rum, synes fördenskull i lagen böra stadgas, att förändringen befinnes vara *ur det allmännas synpunkt gagnelig*.

Det kan synas, som om från en sådan utgångspunkt tillräcklig grund för en förändring i regel skulle komma att saknas. Det kan ju nämligen med visst fog sägas, att det allmännas behov av en god rättskipning bliva tillgodosedda, om avlöningsförmåner beredas, som äro avpassade efter fullt tillfredsställande domarkompetens.

En anledning att från det allmännas sida eftersträva landsrättsförläggning som en lösning av rättskipningsproblemet i de smärre städerna utgöres emellertid av den omständigheten, att, även om alla rimliga anspråk i avseende på avlöningsförhållandena uppfyllas, göromålens ringa omfattning vid många stadsdomstolar torde vålla, att borgmästarebefattningarna icke locka sökande med önskvärd kompetens eller åtminstone att, där motsatsen varit fallet, den tillsatte borgmästaren icke i sitt arbete vinner den allsidiga erfarenhet, som för vidmakthållande av domareskickligheten är önskvärd.[1] Eller med andra ord: alltför små domskretsar äro, ej blott ekonomiskt utan även med hänsyn till möjligheten att vinna kvalitativt tillfredsställande arbetsresultat, mindre lämpliga.

Men även om det synes tveksamt, i vad mån åt denna synpunkt i och för sig kan tillmätas avgörande betydelse, tillkommer som en särskild omständighet hänsynen till den under förberedelse varande rättegångsreformen. Jag förutsätter, att denna — såsom vid flera tillfällen från auktoritativt håll uttalats — gör en successiv indragning av mindre rådstuvurätter i hög grad önskvärd.

I den mån denna reform finnes böra främjas, måste man, såsom redan i annat sammanhang angivits (s. 93), utan tvekan anse ett sådant allmänt intresse föreligga, gentemot vilket städernas särskilda intressen ej kunna äga krav på absolut giltighet.

Olägenheter från städernas synpunkt.

De allmänna behoven — vare sig de, som sammanhänga med rättegångsreformen, eller andra — synas emellertid icke böra få gälla gentemot allvarliga olägenheter, som från resp. städers synpunkt kunna påvisas.

Såsom i utredningen visats, äro de olägenheter, som numera följa med en landsrättsförläggning, väsentligt mindre än i äldre tid. Bland förhållanden, som trots detta alltjämt kunna tänkas förekomma och i så fall möjligen förtjäna avseende gentemot det allmännas behov, böra särskilt anföras följande, som jämväl i utkastet till lagstiftning angående avlöningsförhållandena togos i betraktande:

A. att landsrättsförläggning skulle för staden medföra ekonomiska olägenheter.

B. att landsrättsförläggning skulle för staden medföra olägenheter i rättskipningshänseende.[2]

---

[1] Jfr härom även Nya lagberedningens principbetänkande (1884), s. 10.

[2] Härutöver måste beaktas den olägenhet som kan vållas av att staden går miste om sitt särskilda kronouppbörds-, mantalsskrivnings- och utsökningsväsen.

Denna svårighet är, som av utredningen framgår (s. 66), av beskaffenhet att med nu gällande lagstiftning icke kunna undanröjas. Landsrättsförläggning medför under nuvarande förhållanden alltid såsom konsekvens, att ifrågavarande ärenden undandragas stadens myndigheter. Ehuru denna fråga närmast berör sådana större städer, som här ej äro i fråga, torde starka skäl tala för att, i samband med eventuell lagstiftning om landsrättsförläggning, till förnyad behandling upptaga frågan om lagändringar, vilka möjliggöra dessa ärendens bibehållande hos städerna även där magistrat ej finnes,

Dessa omständigheter böra i förekommande fall bliva föremål för utredning; där det visas, att de måste anses vara av den betydelse, att större hänsyn bör tagas till dem än till det allmännas intressen, böra de senare få vika.

Det är givetvis av vikt att fastställa vissa principer, efter vilka en sådan värdesättning bör äga rum. Häråt måste ägnas större uppmärksamhet, om denna värdesättning tänkes kunna resultera i en landsrättsförläggning än om, såsom i planen till lagstiftning angående avlöningsförhållandena förutsattes (se s. 116), dess enda betydelse skulle vara att bestämma graden av den hänsyn, som staten skulle taga till städernas önskan vid bestämmande av avlöningsförmåner för rådstuvurätterna.

A. Ekonomiska spörsmål.

Vad först angår bedömandet av de ekonomiska konsekvenserna av landsrättsförläggning, förefaller det skäligt att fastslå, att en landsrättsförläggning ej bör påtvingas en stad, om det visar sig, att den skulle ådraga staden större årlig kostnad, än den förut burit *(ökad ekonomisk börda)*.

För fastställande härav kräves undersökning i följande hänseenden (jfr ovan s. 117):

1. *om den lättnad i ekonomiskt hänseende för staden, som kan väntas uppstå genom magistratens ersättande med en stadsstyrelse.* Det bör sålunda å ena sidan uträknas, vilka löner och övriga kostnader för magistraten m. m. som besparas — varvid givetvis hänsyn måste tagas till eventuellt förekommande skyldighet att avlöna vissa befattningshavare på indragningsstat.[1] Å andra sidan bör beräkning göras om kostnaden för den blivande stadsstyrelsen. Därvid uppstår spörsmålet, vilken stadsstyrelsetyp som skall komma till användning. Man har härutinnan att utgå ifrån, att varje stad, som så önskar, även den minsta, bör hava rätt att erhålla en stadsstyrelse med kommunalborgmästare; en lagstiftning, som gåve Kungl. Maj:t möjlighet att vid förordnande om landsrättsförläggning, med stöd av undantaget i 2 st. av § 54 förordningen om kommunalstyrelse i stad, bestämma om inrättande av stadsstyrelse utan borgmästare, stode icke i god överensstämmelse med § 31 regeringsformen (jfr s. 93). Ett uttryckligt stadgande i denna riktning är väl på sin plats. — Härav följer emellertid ingalunda, att till en önskan om kommunalborgmästareämbetes inrättande, även där den ur allmän synpunkt ej kan anses berättigad, ovillkorligen skall tagas sådan hänsyn, att om genom dess förverkligande ökad börda vållas, landsrättsförläggning mot stadens vilja blir utesluten. Det vore icke rimligt, om en mycket liten stad under åberopande av kostnaderna för en organisation, som måste anses onödigt dyrbar, undandroge sig en ifrågasatt landsrättsförläggning. Regeln om hänsynstagande till ökad ekonomisk börda synes fastmera böra gälla endast i den mån denna ökning vållas av behov, som från statens sida verkligen kunna erkännas såsom rättmätiga. Där en stad önskar kommunalborgmästareämbetes inrättande, men Kungl. Maj:t prövar detta ämbete kunna undvaras, bör staden få finna sig i att landsrättsförläggningen blir förenad med ökad börda.

2. *om de ökade bördor, som förändringen kan medföra för staden t. ex. genom dess deltagande i de med rättskipningens å landsbygden upprätthållande förenade kostnader* (jfr s. 69 f.).

3. *huruvida staden kan bliva skyldig att avstå från inkomster eller rättig-*

---

på det att den stad, som fäster vikt vid bibehållande av sin självständighet på dessa områden, må få tillfälle därtill. Ett villkor för åtnjutande av dylik självständighet är givetvis, att staden väljer den form för stadsstyrelse, som i sådant fall bör tillämpas (se s. 67).

[1] Till undanröjande av vissa härmed förknippade svårigheter torde det kunna ifrågasättas att utsträcka den stadsdomare åliggande skyldigheten att emottaga annan tjänst (k. f. 3 dec. 1920; se ovan sid. 169 n. 1) att gälla även i fall av förläggning under landsrätt *utan* direkt samband med en processreform.

heter, som förut av densamma åtnjutits. I vad mån detta blir eller kan bliva fallet har redan (s. 70 f.) dryftats.

Jämväl andra faktorer än de, som här berörts, kunna naturligen medtagas i beräkningen.[1]

Denna bör utmynna i en siffra som utvisar, med vilket belopp stadens budget tynges eller lättas genom en landsrättsförläggning. — I den mån vid beräkningen hänsyn måste tagas även till andra utgifter (eller inkomster) än löpande — sådana som äga karaktären av engångsutgifter (resp. inkomster) — torde ränta därå böra beräknas.

Antagligen skall en utredning efter nu angivna linjer i flertalet fall giva vid handen, att en landsrättsförläggning icke är ägnad att medföra ökad ekonomisk börda för staden, utan tvärtom lättnad.[2]

B. Olägenheter i avseende å rättskipningen.

I fråga om en landsrättsförläggnings konsekvenser i avseende å rättskipningen är det givetvis icke möjligt att, på samma sätt som i de ekonomiska spörsmålen, uppställa positiva regler och eftersträva exakta mått. Såsom princip torde böra uppställas, att därest *betydande olägenheter i rättskipningshänseende* kunna påvisas, dessa böra utgöra ett absolut hinder mot en landsrättsförläggning mot stadens vilja. Men dessa olägenheter kunna endast bli föremål för en friare prövning. Vid denna prövning måste hänsyn tagas till: stadens invånareantal, arten och omfattningen av dess rörelse,[3] rättskipningsgöromålens omfattning såsom belysande det större eller mindre behovet av särskild domstol, möjligheterna att inom det tingslag, med vilket förening ifrågasättes, anordna en mot stadens behov svarande rättskipning: antalet rättegångstillfällen (särskilt beroende på huruvida gammal eller ny tingsordning tillämpas), möjligheten att få särskilda tingssammanträden enligt 1918 års lag anordnade i staden, att få ordinarie tingsstället ävensom domsagans kansli förlagt till platsen, i motsatt fall avståndet från staden till tingsstället ävensom kommunikationerna dit o. s. v.[4] Dessa hänsyn torde böra gälla i högre grad, ju större staden är.

C. Andra olägenheter.

Jämte nu anförda omständigheter kunna jämväl andra tänkas, som vore ägnade att för en stad medföra betydande olägenheter. Jämväl härtill torde lagstiftningen böra taga hänsyn.

Bland sådana synpunkter kan särskilt erinras om det ofta upprepade önskemålet att i en stad äga tillgång till en juridiskt utbildad ämbetsman med den särskilda auktoritet och de särskilda kvalifikationer, som med sådan utbildning äro förenade. Häremot kan visserligen dels invändas, att kommunalborgmästareinstitutionen erbjuder tillfälle till detta önskemåls tillgodoseende jämväl efter landsrättsförläggning, dels erinras, att de ansökningar om bibehållande av stadsstyrelser utan kommunalborgmästare, som gjorts av ett flertal städer (och av Kungl. Maj:t bifallits), synas röja att behovet i fråga är

[1] Om på grundval av statsrådet Nothins utredning allmänna principer bliva fastställda för avveckling av städernas och statens ekonomiska mellanhavanden, torde dessa principer böra bliva tillämpliga även vid landsrättsförläggningar — eventuellt genom särskilda bestämmelser i lagstiftningen därom. Men innan så skett, torde lagstiftningen böra inskränka sig till att angiva, *att* ifrågavarande spörsmål skola komma under övervägande, och ej befatta sig med *hur* de i varje särskilt fall skola lösas.

[2] Det torde böra framhållas, att regeln om landsrättsförläggningens otillåtlighet, där ökad börda vållas, även torde vara ägnad att bereda städerna visst skydd mot att tvingas anordna en dyrare stadsstyrelse än de själva önska. Möjlighet är visserligen lämnad för föreskrift om inrättande av kommunalborgmästareämbete mot stadens vilja (jfr s. 68), därest därmed ej vållas större börda än staden förut burit, men ett dylikt åläggande synes ytterst osannolikt. Det bör observeras, att städer med över 8 000 invånare tillåtits anordna stadsstyrelser utan kommunalborgmästare.

[3] Sålunda torde t. ex. i sjöstäder böra beaktas, i vad mån det är av betydelse, att sjörättsmål ej kunna av häradsrätt upptagas.

[4] Jfr härom *Schlyter* i Svenska stadsförbundets tidskrift 1913, s. 274 ff.

mindre framträdande, än som gjorts gällande. Men om det från en stads sida göres gällande, att kommunalborgmästareämbetet ej fullt ut tillgodoser det nu avsedda önskemålet, så kan däri onekligen, under vissa omständigheter åtminstone, ligga något berättigat. Det är tvivelsutan i många fall själva den genom hävden fast grundade föreningen av förvaltande och rättskipande myndighet, som på många håll framstår som det särskilt värdefulla. Den särskilda auktoritet, som enligt djupt inrotad svensk föreställning åtföljer domareämbetet, kommer genom denna förening jämväl förvaltningsverksamheten till del. Men från detta särskilda stöd är kommunalborgmästareämbetet avskuret. En upplösning av den bestående föreningen kan sålunda så uppfattas, att den högsta administrativa myndigheten i staden förlorar något av den auktoritet, som man vant sig vid såsom dess fasta underlag. Givetvis är ett sådant resonemang icke giltigt gentemot en allmän reform av underrätterna. Ej heller synes det böra tillmätas vitsord i städer, där den domareverksamhet, vars utövning av stadens styresman skulle anses innebära en fördel, är av mycket ringa omfattning. Däremot synes det, där det från stadens sida förfäktats, förtjäna beaktande i städer av den storlek att domargöromålen bereda vederbörande något så när betydande sysselsättning.

Nu antydda synpunkter torde bliva i det väsentliga tillgodosedda dels genom en positiv föreskrift om hänsynstagande till betydande olägenheter på andra områden än rättskipningens, dels genom den ovan (s. 121) föreslagna och nedan närmare motiverade bestämmelse, som skulle betaga Kungl. Maj:t rätten att utan stadsfullmäktiges medgivande föreskriva *större* städers förläggande under landsrätt. *Möjligen* kunde man härtill lägga en speciell föreskrift därom att vid en särskilt stark allmän opinion inom staden — ådagalagd exempelvis genom $^3/_4$ majoritet i stadsfullmäktige — såtillvida skall fästas särskilt avseende, att en förändring ej må företagas utan att betydande allmänna behov kunna sägas vara för handen.[1]

Gränsen mellan större och mindre städer.

Vad till sist angår den flerstädes berörda med hänsyn till städernas storlek gällande gränsen för Kungl. Maj:ts befogenhet att förordna om landsrättsförläggning, så bör det erinras att bestämningen givetvis under alla förhållanden måste bliva godtycklig. Någon absolut rättvis gräns kan näppeligen uppdragas. Av vad i det föregående anförts framgår, vilka synpunkter som böra beaktas. Huvudsynpunkten är rättskipningsgöromålens omfattning. En granskning av rättsstatistikens uppgifter synes giva vid handen att, om man sätter gränsen vid ett invånarantal av 5 000,[2] man därmed i stort sett har lämnat städer med någorlunda omfattande göromål utom fara för att mot eget bestridande berövas sin särskilda jurisdiktion. Samma gräns synes även kunna motiveras av nu rådande avlöningsförhållanden, som röja, att det i städer med mindre än 5 000 invånare mycket ofta varit svårt att åvägabringa tillfredsställande avlöning för magistraterna.

Kungl. Maj:ts prövning av frågor om landsrättsförläggning och därmed sammanhängande beslut.

Inom de gränser, som sålunda vore att uppdraga, synes det böra tillkomma Kungl. Maj:t att, efter prövning av förhållandena i övrigt, besluta i ärendet. Härvid torde, utöver en prövning av skäligheten av de synpunkter som från vederbörande stads sida anförts, särskilt komma i betraktande den ökning som vållas i vederbörande domhavandes och häradsrätts samt landsstatens göromål. Särskilt då fråga är om relativt större städer, kan i samband härmed fråga uppkomma om ökade kostnader för statsverket, i vilket fall under vissa omständigheter givetvis riksdagens hörande kan vara påkallat.

[1] Under enahanda förutsättning — nämligen att »betydande allmänna behov» äro för handen — är det, som i kommunala indelningsfrågor åtgärder mot kommunens vilja få företagas.

[2] 33 av rikets magistratsstäder hade vid årsskiftet 1921—22 mindre än 5 000 invånare.

Det torde med hänsyn till spörsmålens nära samband vara lämpligt att föreskriva, att samtidigt med förordnande om förläggning under landsrätt fastställelse skall ske å reglementet för den blivande stadsstyrelsen.

Det torde vidare, i likhet med vad som föreskrivits i lagen om ändring i kommunal indelning § 4,[1] vara anledning att bestämma, att de ekonomiska förhållanden, som beröras av ändringen, skola ordnas i omedelbart samband med denna. En sådan regel är i här förevarande fall så gott som ofrånkomlig, då ju Kungl. Maj:ts befogenhet i vissa fall förutsatts vara beroende av förändringens ekonomiska innebörd. Kungl. Maj:t bör således, då förordnandet meddelas, fastställa, vilka staden tillkommande rättigheter som med anledning av förändringen skola upphöra att gälla. Sedermera bör ej Kungl. Maj:t vara befogad att, med åberopande av rådstuvurättens upphörande, väcka fråga om sådana rättigheters avskaffande. Staden bör även få fastställt, vilka nya förpliktelser som komma att åvila densamma (i avseende å tingshus' byggnad och underhåll o. s. v.).

Att Kungl. Maj:t samtidigt med förändringen bör meddela föreskrifter om rättskipningens framtida anordning, torde likaledes av samma skäl, som gälla i fråga om de ekonomiska förhållandena, vara givet. Stadgande härom torde böra i lagen intagas.

Däremot synes det överflödigt att i lagstiftningsväg reglera sådana ämnen, som i lagen om ändring i kommunal indelning beröras i §§ 12 (om tid för förändrings ikraftträdande) och 18 (om stadsstyrelsens konstituering). Med vissa här ej berörda förhållanden, som omförmälas i utredningen (kap. II:2), torde lagstiftningen ej heller behöva taga befattning.

* *
*

Sammanfattning.

Nu angivna syften skulle kunna vinnas genom en lagstiftning av i huvudsak följande innehåll.

På framställning av vederbörande stadsfullmäktige eller med deras medgivande må Konungen förordna, att rådstuvurätt i stad skall upphöra och staden i judiciellt hänseende förenas med visst tingslag.

Då borgmästarebefattningen blivit ledig i stad, i vars rådstuvurätt borgmästaren är ensam lagfaren ledamot eller jämte borgmästaren endast sitter en sådan ledamot, må Konungen, under de villkor och med de inskränkningar som nedan stadgas, jämväl mot stadens bestridande meddela sådant förordnande som ovan sagts.

Då sådan ledighet, som ovan avses, inträffar, skall anmälan därom göras hos Konungen.

Om ej Konungen inom en månad efter det sådan anmälan gjorts förordnar, att den lediga befattningen skall tillsättas, skall genom vederbörande befallningshavandes försorg utredning verkställas om möjligheten och lämpligheten av rådstuvurättens upphörande. Därvid skall särskilt undersökas, vilka förändringar i avseende å rättskipningen inom det till förening med staden ifrågakommande tingslaget, som må kunna till förmån för stadens befolkning genomföras, varjämte den ekonomiska innebörden av den särskilda rättskipningens upphörande bör utrönas. I sistnämnda hänseende bör av utredningen framgå:

a. den lättnad i ekonomiskt hänseende för staden, som kan väntas uppstå genom magistratens ersättande med en stadsstyrelse,

[1] Jfr Betänkande angående kommunala nybildningar (1917), s. 148 f.

b. de ökade bördor, som förändringen kan medföra för staden t. ex. genom dess deltagande i de med upprätthållandet av rättskipningen å landsbygden förenade kostnaderna,

c. huruvida staden i samband med den särskilda rättskipningens upphörande kan bliva skyldig att avstå från inkomster och rättigheter, som förut av densamma åtnjutits.

Med stöd av den förebragta utredningen skola stadsfullmäktige avgiva yttrande, huruvida de samtycka till rådstuvurättens upphörande. Om sådant samtycke ej lämnas, skola stadsfullmäktige antingen till Konungen ingiva förslag till ändrad lönestat för rådstuvurätten eller ock anmäla, att de önska att förut gällande lönestat skall i oförändrad form tillämpas.

Efter verkställd utredning samt efter det sådana yttranden och förslag som ovan angivits, inkommit, må mot stadens bestridande förordnas om rådstuvurättens upphörande, därest Konungen finner stadsfullmäktiges framställning i avseende å lönestat icke tillfredsställande med hänsyn till rättskipningens krav.

Sådant förordnande må även eljest meddelas i fråga om stad med högst 5 000 invånare, om den ifrågavarande förändringen finnes vara ur det allmännas synpunkt gagnelig, och om av vad i ärendet förekommit framgår, att den särskilda rättskipningens upphörande ej vore ägnat att för staden medföra ökad ekonomisk börda eller betydande olägenheter i rättskipningshänseende eller i andra hänseenden. [Dock må, om stadsfullmäktige med tre fjärdedelars majoritet uttalat sig för den särskilda jurisdiktionens bibehållande, sådant förordnande ej meddelas, om ej förändringen finnes vara av betydande allmänt behov påkallad.][1] *Till den ökade ekonomiska börda, som må kunna föranledas av kommunalborgmästareämbetes inrättande, skall, där Konungen prövar sådant ämbete kunna undvaras, hänsyn ej tagas.*

Vid förordnande om att rådstuvurätt i stad skall upphöra, skall samtidigt reglemente för stadsstyrelse fastställas. Konungen vare härvid ej befogad att, där stadsfullmäktige önska kommunalborgmästareämbetets inrättande, annorlunda förordna.

Vid förordnande om, att rådstuvurätt i stad skall upphöra, skall av Konungen samtidigt fastställas, vilka staden tillkommande rättigheter som i samband därmed skola upphöra att gälla, och må ej sedermera fråga om sådana rättigheters avskaffande på grund av rådstuvurättens upphörande väckas. Tillika skola fastställas de nya förpliktelser, som med anledning av rådstuvurättens upphörande komma att åvila staden.

Vid förordnande om att rådstuvurätt i stad skall upphöra, skola samtidigt erforderliga bestämmelser meddelas om förändringar i avseende å rättskipningens anordning inom det tingslag, vari staden skall ingå.

Utöver vad sålunda föreslagits synes ändring böra ifrågakomma i:

R. B. 1: 4 (jfr ovan s. 121).

k. f. 3 dec. 1920 (jfr ovan s. 123).

Vidare synes frågan om en lagstiftning, som möjliggör kronouppbörds-, mantalsskrivnings- och utsökningsväsendets bibehållande i stadens hand, böra tagas under förnyat övervägande (jfr ovan s. 122 n. 2).

K. cirk. 2 juli 1915 och 7 maj 1918 böra upphävas såsom överflödiggjorda genom den föreslagna lagstiftningen.

[1] Jfr motiveringen s. 125.

Slutord.

I det föregående hava framlagts två förslag med delvis helt olika syftning men likväl av den art, att deras verkningar i flera hänseenden sammanfalla.

Om en lagstiftning angående magistraternas löneförhållanden genomföres, vinnes nämligen därmed:

1. sannolikt i många fall en frivillig övergång till landsrätt;
2. att i de fall där den särskilda rättskipningen bibehålles, denna ordnas på ett så tillfredsställande sätt att landsrättsförläggning blir i långt mindre grad än eljest önskvärd.

Om en sådan lagstiftning genomföres, synas sålunda icke särdeles starka skäl föreligga för att därutöver åstadkomma en lagstiftning om landsrättsförläggning.[1] i varje fall icke förrän den förstnämnda lagstiftningens verkningar under någon tid fått göra sig gällande.

Om åter en lagstiftning om landsrättsförläggning genomföres, vinnes därmed:

1. att i de städer, ifråga om vilka Kungl. Maj:t anses böra kunna mot vederbörandes bestridande förordna om landsrättsförläggning, d. v. s. vissa mindre städer,[2] en tillfredsställande lönereglering vid uppkommande ledighet sannolikt i många fall indirekt framtvingas;
2. att, i de fall då så ej sker, vederbörande rådstuvurätt upphör och lönefrågan därmed bringas ur världen.

En lagstiftning om landsrättsförläggning främjar således till en viss grad lönefrågans lösning, men lämnar den dock i viktiga hänseenden olöst, i det att dels större städer och vissa mellanstora städer alls ej beröras, dels ingen verkan inträder med avseende å redan tillsatta borgmästare (jfr s. 104 f.).

[1] Jfr dock ovan s. 122.

[2] Enligt förslaget:

a. i fall av bristande prestationer i lönehänseende: alla städer med högst två lagfarne ledamöter i magistraten,

b. även eljest i städer med högst 5 000 inv.

BILAGA

Tablå över stadsdomarnes avlöningsförhållanden i samtli

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner							Övriga lönefö måner från	
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg antal	Ålderstillägg å kr.	Ålderstillägg efter antal år	Summa lön	staden	state
Alingsås . .	6,303	18 juni 1920	1 borgmäst.	*4,000*	—	—	2	*750*	5	5,500	[1] fri bostad	
			1:e lagf. rådm. . .	*4,000*	—	—	2	*500*	5	5,000	—	
			1 illit. » . .	*400*	—	—	—	—	—	400	—	
			1 » » [3] . .	400	—	—	—	—	—	400	—	
Arboga . .	5,176	6 febr. 1880 och 12 febr. 1897	1 borgmäst.	*2,400*	—	2,400	2	500	5	5,800	[1] 1,600 [2] 529.04 [3] (1,200)	[4] 96.
			1 lagf. rådm. . . .	4,500	—	1,000	—	—	—	5,500	[1] 1,400 [3] (1,000)	[4] 32.
			1 illit. » . . .	*225*	—	225	—	—	—	450	[1] 500	[4] 32.
			1 » » . . .	*225*	—	225	—	—	—	450	[1] 500	[4] 32.
Askersund .	2,063	13 dec. 1901	1 borgmäst.	*1,500*	*1,000*	400	—	—	—	2,900	—	
			1 illit. rådm. . . .	*250*	—	—	—	—	—	250	—	
			1 » » . . .	*250*	—	—	—	—	—	250	—	
			1 » extra rådm. .	*100*	—	—	—	—	—	100	—	

Anmärkningar.

Tablån är i huvudsak byggd på de uppgifter, som med anledning av chefens för justitiedepartementet cirku 30 mars 1921 på våren s. å. till departementet insänts från magistraterna i rikets städer. Den avser i första hand r stuvurätternas ledamöter, men upptager dessutom dels vissa hos rådstuvurätterna anställda befattningshavare, som ej ledamöter av desamma (huvudsakligen vissa stadsnotarier), dels ock sådana befattningshavare, som väl äro ledamöter magistrater, men ej av rådstuvurätter.

I *kol. 3* angives datum för senaste kungl. brev angående lönestat. Då i brevet fastställda lönebelopp nu icke t lämpas, har datum satts inom parentes.

Ordinarie löneförmåner enl. kol. 5—12. Uppgifterna hava med stöd av å Kommunala Centralbyrån tillgä ligt material kompletterats med uppgifter om ändringar vidtagna under tiden t. o. m. 1921 års utgång. I regel upptag sålunda de anslagsbelopp som gällt för år 1922. I särskilda fall (Norrköping, Karlshamn) har dock hänsyn tagits större löneregleringar vidtagna under 1922. — Alla med resp. tjänster förenade ålderstillägg — ej blott de som f. faktiskt utgå — hava angivits, även då fullständig uppgift därom ej lämnats från vederbörande magistrat. — Att i k 5, 6, 9 ett belopp kursiverats angiver, att detta blivit genom ett kungl. brev fastställt. Om icke kursiverade belo gäller alltså, antingen att de utgå mer eller mindre tillfälligt eller också att sökt fastställelse ännu ej erhållits.

Av statsmedel utgående lönebelopp, varom uppgift enligt begäran lämnats, hava införts i kol. 13. Beträffan kol. 13 bör påpekas, att uppgifterna hänföra sig till tiden före den av 1920 års riksdag beslutade indragningen av ersä ning för vissa bötesandelar.

Sportler (kol. 14). Från vederbörande magistrater inkomna uppgifter, som enligt cirkuläret avse medeltalet sportelinkomsterna åren 1918—1920, hava utan vidare införts i tablån, dock att, där uppgift om utgifter för tjänst meddelats, dessa belopp frändragits de uppgivna bruttobeloppen. Då i cirkuläret ej uttryckligen angivits, huruvida net eller bruttobelopp borde meddelas, torde visserligen i regel uppgift lämnats om nettobeloppet; i vissa fall finnes emell tid anledning antaga, att den inkomna (och i tablån återgivna) siffran avser bruttobeloppet.

Den i *kol. 15* upptagna slutsumman upptager summan av de i kol. 5—13 upptagna beloppen (inkl. samtliga ålde tillägg) ävensom den i kol. 14 upptagna sportelsumman, dock att de i kol. 12 införda anslagsbelopp, vilka avsetts

eriges städer (utom Stockholm och Göteborg) 1922.

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
portel-ikomst	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
6,425	11,925 +bostad	Statens	[1] Eller bostadsersättning = 1,500	—	—	—	—	1½ mån.	huvudsakl.		
[2] —	[2] (5,000)		[2] Tjänsten tillsattes 1920 (torde erhålla vissa av borgmästarens sportler)	—	—	—	—	1 mån.	»	Stadsf. sekr.	1,200
178	578		[3] Befattning å övergångsstat; extra rådman enl. kungl. br.							Drätselk. sekr.	800
178	578										
4,812	12,837	—	[1] Resp. 1,600, 1,400, 500, 500 = ersättning för indragna bouppteckningss- o. arvskiftesprovisioner	—	—	—	—	»	helt	Arb. med fast.-regist. och inkorporering	(uppgift per år saknas)
600	7,532	—	[2] Inkomst av lönejord	—	—	—	—	»	c:a 4 tim. dagl.	Sekr. i stadsf. o. byggn.-n.,	2,000
										ordf. i hyresnämnden	400
											600
430	1,412	—	[3] Skrivbiträdesersättning							Hamnfogde o. vågmäst.	1,357.50
507	1,489	—	[4] Ränta å danaarv, ersättning för bötesandelar m. m.							Led. av hyresnämnden	180
2,651	5,551			—	—	—	—	—	huvudsakl.		
4.50	254										
4.50	254										
—	100									Sekr. i fattigv.-styr., sekr. i hälsov.-n.	150 75

)enser, avlöning av skrivbiträden o. s. v., icke inräknats. Då i kolumnen införd lönesumma av viss anledning ej ants jämförbar med de övriga, har detta anmärkts genom parentes.

Dyrtidstillägg (*kol. 16*). De till departementet inkomna uppgifterna hava befunnits sinsemellan ojämförbara, r de upplyst än om gällande regler för sådana tillägg, än om faktiskt under en eller annan tidrymd utgående eller äknade belopp. Dessa uppgifter hava därför lämnats å sido. I stället har enligt å Kommunala Centralbyrån tillgligt material uppgift lämnats rörande under 1922 tillämpade principer för beräkning av dyrtidstilläggen. Då medande härom ej kunnat lämnas, hava i vissa fall dyrtidstilläggens belopp enligt 1922 års stat angivits. Då uppgifter nats har kolumnen lämnats tom. Där dyrtidstillägg för närvarande icke utgå, angives detta med ett streck (—). Vanen utgå dyrtidstilläggen å enligt kol. 5—11 angivna lönebelopp; undantag härifrån hava, då uppgift därom förelegat, ivits i kol. 16. Det torde emellertid böra anmärkas, att det tillgängliga materialet ej alltid lämnat säkert besked, ilket lönebelopp dyrtidstillägg beräknas. Dessutom torde böra tilläggas, att i ett flertal städer, för vilka angivits att atens» dyrtidstilläggsbestämmelser tillämpas, vissa mindre avvikelser härifrån, vanligen rörande familjetilläggen, gälla. tatens» dyrtidstillägg, se Sv. författningssaml. 1922 nr. 356 §§ 2 och 3; »statens» dyrtidstillägg »för de lönereglerade ken», se samma författning, § 4.)

*Pensions*uppgifterna i *kol. 18—21* äro införda enligt de till departementet inkomna meddelandena. (Sedermera pensionsreglementе år 1921 antagits i Malmö. Dessutom hava följande städer beslutat inträda i den år 1922 nybilde »Svenska städers pensionskassa»: Halmstad, Uddevalla, Östersund, Söderhamn, Luleå, Visby, Oskarshamn, Vänersg, Varberg, Enköping, Sölvesborg, Skellefteå).

I *kol. 22* hava från en del städer lämnade uppgifter angående vederbörandes *semester*tid införts. Likaledes hava införts de semesterersättningsbelopp, som utgå i vissa städer, varest kostnadsfri semester ej stadgats. Uppgifter ående semester begärdes ej i cirkuläret 30 mars 1921; dessa uppgifter äro således med säkerhet ofullständiga.

Meddelandena om *den tid tjänsten tagit i anspråk* (*kol. 23*) ävensom om de med tjänsten förenade *andra pdrag* (*kol. 24 och 25*) vila helt och hållet på de av magistraterna insända uppgifterna. Härvid torde, i de fall, där pgift lämnats med inräknande av dyrtidstillägg, observeras, att dessa numera i regel torde uppgå till mindre belopp, då uppgifterna lämnades.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg			Summa lön	Övriga lönef. måner från	
							antal	å kr.	efter antal år		staden	state
Borås . . .	28,769	12 nov.[1] 1920	1 borgmäst.	*4,650*	—	—	—	—	—	4,650	—	[2]43
			1:e lagf. rådm. .	*7,200*	—	—	—	—	—	7,200	—	[2]21
			2:e » » . .	*7,200*	—	—	—	—	—	7,200	—	[2]21
			3:e » » . .	*7,000*	—	—	—	—	—	7,000	—	[2]21
Eksjö . . .	6,198	7 okt. 1892	1 borgmäst.	*3,000*	—	1,500	—	—	—	4,500	—	
			1 illit. rådm. . . .	500	—	—	—	—	—	500	—	
			1 » » . . .	500	—	—	—	—	—	500	—	
			1 » extra rådm. .	*100*	—	—	—	—	—	100	—	
Enköping .	5,950	7 juli 1921	1 borgmäst.	*8,000*	*4,000*	—	—	—	—	12,000	—	
			1 lagf. rådm. . . .	*6,500*	*2,000*	—	—	—	—	8,500	—	
			1 illit. » . . .	*900*	—	—	—	—	—	900	—	
			1 » extra . . .	*500*	—	—	—	—	—	500	—	
Eskilstuna .	30,168	9 april 1920 viss ändr. 11 mars 1921	1 borgmäst.	*10,666.67*	*5,333.33*	—	3	*1,000*	5	19,000	—	[1]
			1 lagf. civil rådm. .	*8,666.67*	*4,333.33*	—	3	*1,000*	5	16,000	—	
			1 lagf. brottmåls rådm. o. polismäst.	*8,666.67*	*4,333.33*	—	3	*1,000*	5	16,000	—	
			1 lagf. rådm. o. magistratssekr. . . .	*7,433.33*	*3,666.67*	—	3	*1,000*	5	14,000	—	
			1 illit. rådm. . . .	1,800	—	—	—	—	—	1,800	—	
			1 » » . . .	1,800	—	—	—	—	—	1,800	—	
Falkenberg .	5,092	4 april 1919	1 borgmäst.	*3,200*	*1,800*	—	2	*500*		6,000	—	
			1:e lagf. rådm. . .	*1,600*	*805*	—	2	*200*		2,800	—	
			2:e illit. » . .	*450*	*250*	—	—	—	—	700	—	
			1 illit. extra » . .	*300*	—	—	—	—	—	300	—	
Falköping .	6,383	28 aug. 1908	1 borgmäst.	4,500	1,500	—	—	—	—	6,000	[1](1,800)	[2]
			1 illit. rådm. . . .	*400*	*100*	500	—	—	—	1,000	—	[2]
			1 » » . . .	*400*	*100*	300	—	—	—	800	—	[2]
			1 » extra rådm.	*100*	—	—	—	—	—	100	—	
Falun . . .	12,972	(3 nov. 1905)	1 borgmäst.	6,800	3,400	—	2	500	5	[1]11,200	—	
			1:e lagf. rådm. . .	900	500	—	2	500	5	[1]2,400	—	
			2:e » » . .	4,100	2,000	—	2	500	5	[1]7,100	—	
			3:e » el. illit. rådm.[3]	1,150	600	—	2	500	6	[1]2,750	—	

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
portel- ıkomst ngefär- gt me- ielbe-)p åren 918— 1920)	Summa	Dyrtidstill-lägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
18 600	23,293		[1] Då nuvarande dyrtidstillägg (statens) upphör, skall ny lönestat fastställas [2] Ersättning för mistade bötesandelar	—	—	—	—	5 veckor	huvudsakl.	—	—
4,500	11,721			—	—	—	—	»	»	—	—
2,500	9,721	Statens		—	—	—	—	»	»	Sekr. i hälso-v.-n.	1,100
300	7,321			—	—	—	—	»	»	Sekr. i stadsf., stadens arkivarie	4,000 350
6,253	10,753	Statens		—	—	—	—		»odelat»		
593.89	1,093	—									
593.89	1,093	—									
—	100	—									
[1] 4,000	16,000	—	[1] Ungefärliga sportelbelopp	—	—	—	—	500	huvudsakl.	—	—
[1] 1,500	10,000	—		—	—	—	—	500	»	—	—
—	900	—									
—	500	—									
[2] 3,320	22,570	—	[1] Gottgörelse av allmänna medel för borgmästarens befattning med vissa överträdelser inom Karl Gustafs stads gevärsfaktori [2] Sportlerna hava huvudsakligen indragits enligt 1920 års lönestat. Här angivna belopp hava uträknats efter de nya bestämmelserna	9 april 1920	62	20	9,000	6 veckor	»	—	—
[2] 686	16,686	—		»	62	20	6,000	»	»	—	—
[2] 686	16,686	—		»	62	20	6,000	»	»	Tillsyningsman å kronohäktet	200
[2] 928	14,928	—		»	62	20	6,000	»	»	—	—
[2] 686	2,486	—									
[2] 686	2,486	—									
[1] 3 432	9,432	3,840	[1] Enl. nyantagen arbetsordning skall domboken föras av 1:ste rådman, vilken då erhåller c:a 1,000 kr. av borgmästaren förut tillkommande sportler	—	—	—	—		»	Sekr. i bygg-n.-n.	300+ 100
[1] 1,500	4,300	1,500		—	—	—	—		»		
—	700	300									
—	300	—									
6,766	12,766		[1] 1,800 = skrivbiträdesersättning [2] Tidigare utgående ersättning för mistade bötesandelar indrogos f. o. m. 1920	28 aug. 1908	65		2,400	600	»	—	—
37.50	1,037	c:a								—	—
37.50	837	40 %								—	—
—	100									Kronokassör	2,400+ dyrt.
1,266	12,466		[1] Lönerna äro tillfälliga enl. stadsf:s beslut varje år [2] Uppgift angående sportler saknas [3] 3:dje rådman kan enl. k. brev vara lagfaren el. icke lagf.	—	—	—	—	1 mån.	»		
[2] —	[2](2,400)	Index 190:		—	—	—	—	»	»		
1,250	8,350	c:a 25 %		—	—	—	—	»	»		
—	2,750			—	—	—	—	»	ej huvudsakl.		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg			Summa lön	Övriga lönefö måner från	
							antal	å kr.	efter antal år		staden	state
Filipstad	4,814	(10 april 1885)	1 borgmäst.	4,000	—	—	—	—	—	4,000	—	
			1 lagf. rådm.	2,250	—	—	—	—	—	2,250	—	
			1 illit. »	500	—	—	—	—	—	500	—	
			1 » »	500	—	—	—	—	—	500	—	
Gränna	1,175	30 dec. 1695 29 maj 1812, 6 mars 1874	1 borgmäst.	[1] *3,296*	—	—	—	—	—	3,296	[2] 500 [3] 350	[4] 63
			1 illit. rådm.	[1] *302*	—	—	—	—	—	302	[3] 175	[4] 14
			1 » »	[1] *302*	—	—	—	—	—	302	[3] 175	[4] 14
Gävle	37,969	3 dec. 1920	1 borgmäst.	[1] *13,000*		—	2	*1,000*	5	15,000	—	[2]
			1 lagf. rådm. (småprot.)	[1] *1,700*		—	—	—	—	1,700	—	
			1 lagf. rådm. (civ. prot.)	[1] *5,500*		—	2	*750*	5	7,000	—	
			1 lagf. rådm. (magist.-sekr.)	[1] *3,500*		—	2	*750*	5	5,000	—	[2]
			1 lagf. rådm. (brottmålsprot.)	[1] *7,000*		—	2	*750*	5	8,500	—	[2]
			1 lagf. rådm. (polismäst.)	[1] *7,500*		—	2	*750*	5	9,000	—	
Halmstad	18,500	(26 okt. 1917)	1 borgmäst.	10,500	—	—	2	500		11,500	—	
			1 lagf. rådm.	2,000	—	—	2	500		3,000	—	
			1 » »	7,000	—	—	2	500		8,000	—	
			1 stadsnotarie	4,000	—	—	2	500		5,000	—	
Hedemora	3,256	(13 juni 1902)	1 borgmäst.	7,000	—	—	—	—	—	7,000	fri bostad	
			1 illit. rådm.	600	—	—	—	—	—	600	—	
			1 » »	600	—	—	—	—	—	600	—	
			1 » »	600	—	—	—	—	—	600	—	
Hjo	2,572	13 okt. 1905	1 borgmäst.	*2,500*	*500*	—	—	—	—	3,000	—	
			1 illit. rådm.	300	—	—	—	—	—	300	—	
			1 » »	300	—	—	—	—	—	300	—	
Hudiksvall	7,520	9 mars 1917	1 borgmäst.	*6,000*	—	2,000	—	*1,000*	10	9,000	—	
			1:e lagf. rådm.	*1,500*	—	500	—	*500*	10	2,500	—	
			2:e illit. rådm.	300	—	—	—	—	—	300	—	
			1 » extra rådm.	150	—	—	—	—	—	150	—	

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
portel-nkomst	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
9,388	13,388	1,500		—	—	—	—		huvudsakl.		
700	2,950	562.50		—	—	—	—		ej »	(Uppgift saknas)	200
1,432	1,932	125									500
714	1,214	125									1,000
,852.95	6,061		[1] Lönen utgöres av visst arrende och s. k. åttingsskatt	—	—	—	—		helt	—	—
113.18	604		[2] Hyresersättning [3] Ersättning för mistad boupptecknings-provision							Stadskassör, utmätningsman, stadsf. sekr.	1,471.45 660.76 200
113.18	604		[4] Ersättning för mistade bötesandelar							—	—
354.45	15,354	15,500	[1] 70 % = lön 30 % = tjänstg.-pengar	21 okt. 1910	65	25	5,000	1 mån.	huvudsakl.	—	—
,259.60	15,959	6,000	[2] I influtna sportler enl. kol. 14 ingår med viss del (sammanlagt 313 kr.) ersättning för mistade böter, vilken ersättning enl. löne-reglementet indragits utan lämnad ersättning härför		65	30	3,600	»	»	Krigsdomare, sekr. i byggn.-nämnden	1,200 900
,781.67	10,781	10,000			65	30	3,600	»	»	Sekr. i beredningsutsk.	2,250
,618.78	8,618	10,000			65	30	3,600	»	»	Sekr. i stadsfullm.	2,250
474.67	8,974	9,000			65	30	3,300	»	»	Sekr. i hälsov.-n. och i barnav.-n.	1,200 1,500
233.33	9,233	9,000			62	27	3,600	»	»	Sekr. i belysn.-styr. och i nykterhetsn.	1,000 300
532	12,032	12,000	[1] Pension är ej utfästad, men i händelse viss ålder uppn. el. vederb. blir tjänsteoduglig är han skyldig avgå i händelse vidstående bel. anslås	26 okt. 1917 [1]	67	—	5,500	»	»	—	—
7,808	10,808	9,000			67	—	4,200	»	»	Auditör, sekr. i staden	1,600 + dyrt.
											1,300
2,569	10,569	9,000			67	—	4,200	»	»	Sekr. i staden	1,200
3,930	8,930	8,000			67	—	3,600	»	»	» » »	1,000
3,906	10,906 +bostad	—		—	—	—	—		3 à 4 dag. per vecka	Sekr. i Säters hospitalsdir.	1,200 + dyrt.
—	600	—									
—	600	—									
—	600	—									
4,033	7,033	1,450		—	—	—	—		huvudsakl.	Just.-dep.omb.	75 + dyrt.
—	300	145									
—	300	145									
5,800	14,800			—	—	—	—		»	Tillsyningsm. v. kronohäktet	1,000 + dyrt.
5,700	8,200	Statens		—	—	—	—		»	Sekr. i staden	350 + dyrt.
860	1,160										
—	150										

Ungefärligen statens å

Ungefärl. statens (grundtal. –10) å

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg antal	Ålderstillägg á kr.	Ålderstillägg efter antal år	Summa lön	Övriga löneförmåner från staden	Övriga löneförmåner från staten
Hälsingborg	47,658	12 sept. 1921	1 borgmäst.	*16,000*	—	—	3	*700*	5	18,100	—	
			1 lagf. rådm. . . .	*13,000*	—	—	3	*700*	5	15,100	—	
			1 » » . . .	*13,000*	—	—	3	*700*	5	15,100	—	
			1 » » . . .	*11,500*	—	—	3	*700*	5	13,600	—	
			1 » »[3] o. polismäst.	*12,000*	—	—	3	*700*	5	14,100	—	
			1 assessor	*10,000*	—	—	3	*700*	5	12,100	—	
			1 »	*10,000*	—	—	3	*700*	5	12,100	—	
			1 »	*8,000*	—	—	3	*600*	5	9,800	—	
			1 »	*6,200*	—	—	3	*600*	5	8,000	—	
			1 bitr. assessor . .	*7,000*	—	—	3	*600*	5	8,800	—	
Härnösand .	11,373	15 maj 1908 ändr. 7 mars 1919	1 borgmäst.	*3,500*	*1,500*	—	—	—	—	5,000	—	
			1:e lagf. rådm. . .	*1,500*	*500*	—	—	—	—	2,000	—	
			2:e » » . .	3,000	1,500	1,500	—	—	—	6,000	—	
			1 stadsnot.	*1,000*	*500*	—	—	—	—	1,500	—	
Jönköping .	29,524	(13 dec. 1872)	1 borgmäst.	8,000	4,000	—	3	1,000	5	15,000	—	
			1:e lagf. rådm.[2] . .	*2,000*	*1,000*	—	—	—	—	[2]3,000	—	
			2:e » » . .	5,333.33	2,666.66	—	3	500	5	9,500	—	
			3:e » » . .	5,333.33	2,666.66	—	3	500	5	9,500	—	
			1 stadsnot.	4,333.33	2,166.67	—	3	500	5	8,000	—	
Kalmar . .	17,194	17 sept. 1909	1 borgmäst.	*8,200*	—	1,700	—	—	—	9,900	—	[1] 7
			1:e lagf. rådm. . .	*2,200*	—	—	—	—	—	2,200	—	[1] 3
			2:e » » . .	*2,500*	—	800	—	—	—	3,300	—	[1] 3
			3:e » » (tillika kronouppbördskassör) . .	4,000	—	—	—	—	—	4,000	[2] (6,000)	[1] 3 / [3] 27

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
Sportel-inkomst ungefärligt medelbelopp åren 1918—1920)	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
1 —	18,100		1 Borgmäst. o. ordin.	12 sept.	67		70 %	6 veckor	huvudsakl.	Krigsdomare	3,358.80
1 —	15,100		ordf. i rådhusrättens	1921	67		av	»	»	—	—
1 —	15,100		1:a avdeln. åtnjuta såsom ordförandearvoden lika andelar av vadeskillingar samt i lösen för stämningsresolutioner o. lagakraftsbevis; borgm. därjämte lösen för vederhäftighetsbevis. Övriga sportler, undantag stämpelprovisioner, tillfalla stadskassan		67		grundlönen	»	»	Sekr. hos slakthusstyr.	720 + dyrt.
1 2—	2(13,600)				67		»	»	»	Auditör	
1 —	14,100	Å 5/6 av lönen: ungefärligen statens			67		»	»	»		788
1 —	12,100				67		»	»	»	—	—
1 —	12,100				67		»	»	»	Sekr. hos pensionsn.	800 + dyrt.
1 —	9,800				67		»	4 veckor	»	Sekr. hos hälsov.-n.	1,000 + dyrt.
1 2—	2 (8,000)				67		»	»	»	Sekr. hos hamndirektionen och nykterhetsn.	1,400 + dyrt. 600
1 —	8,800		2 Vederbörande erh. stämpelprovision		67		»	»	»		
			3 Polismästaren är endast medlem av magistraten								
9,100	14,100	Statens å 9,000		—	—	—	—		»	Kamrer och sekr. i 7:de dövstumsdistr.	1,500 + dyrt.
5,500	7,500	6,500		—	—	—	—		»	Amanuens hos domkapitlet	2,800 + dyrt.
450	6,450	4,500		—	—	—	—		»		
800	2,300	1,500		—	—	—	—		2½—3 tim. per dag	Stadsf.sekr. o. drätselkam.s. ombudsman	5,500 + dyrt.
1 —	15,000	(Index 250):	1 Sportlerna ingå	3 —	—	—	—		huvudsakl.		
2 14,325	2 17,325	50 %	enl. stadsfullmäktiges	—	—	—	—		»		
1 —	9,500	(tilläggen	beslut i stadskassan	—	—	—	—		»		
1 —	9,500	sänkes efter	2 1:e rådman kvarstår å gammal stat	—	—	—	—		»		
1 —	8,000	index)	3 Pensionsreglemente har utarbetats men ej antagits	—	—	—	—		»		
440	10,410	Statens å 10,200	1 Ersättning för mistade bötesandelar	—	—	—	—	6 veckor	»	Sekr. i byggn.-n.	600
8,951	11,186	6,000	2 Bidrag till avlöning	—	—	—	—	»	»	—	—
5,322	8,657	5,500	av biträden å kronouppbördskontoret	—	—	—	—	»	»	Tf. sekr. hos hälsov.-n.	500
7,381	4 11,695	5,000	3 Ersättning för mistade tullfrihetsmedel	—	—	—	—	»	»	Kronouppbördskassör (se kol. 4)	
			4 Inkomst som 3:e rådman och kronouppbördskassör								

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg: antal	Ålderstillägg: à kr.	Ålderstillägg: efter antal år	Summa lön	Övriga löneförmåner från staden	Övriga löneförmåner från staten
Karlshamn	7,551	8 dec. 1922	1 borgmäst.	*9,000*	—	—	2	*900*	5	10,800	[1] (900)	—
			1:e lagf. rådm.	*6,000*	—	—	2	*600*	5	7,200	[1] (240)	—
			2:e » »	*5,400*	—	—	2	*540*	5	6,480	[1] (240)	—
			1 illit. extra rådm.	*720*	—	—	—	—	—	720	—	—
Karlskrona	27,897	(31 aug. 1906)	1 borgmäst.	13,300	—	—	3	675	5	15,325	—	—
			1 lagf. rådm. och mag.-sekr.	10,500	—	—	3	575	5	12,225	—	—
			1 lagf. civilrådm.	10,500	—	—	3	575	5	12,225	—	—
			1 » brottmålsrådm.	9,100	—	—	3	525	5	10,675	—	—
			1 » rådm. o. polismäst.	9,100	—	—	3	525	5	10,675	—	—
Karlstad	19,313	20 april 1906, 23 maj 1914	1 borgmäst.	*6,000*	*2,000*	—	2	*500*	—	9,000	—	[1] 50
			1:e lagf. rådm.	*2,500*	*1,200*	2,000	2	*500*	—	6,700	—	[1] 25
			2:e » »	—	—	—	2	*500*	—	1,000	—	[1] 25
			3:e » »	*3,300*	*1,200*	—	2	*500*	—	5,500	—	[1] 25
Kristianstad	13,062	(26 aug. 1904)	1 borgmäst.	12,500	—	—	2	1,125	5	[1] 14,750	—	—
			1:e lagf. rådm.	10,500	—	—	2	925	5	[1] 12,350	[2] (2,500)	—
			2:e » »	9,000	—	—	2	775	5	[1] 10,550	[2] (1,500)	—
			1 stadsnot.	8,500	—	—	2	725	5	[1] 9,950	[2] (2,500)	—
Kristinehamn	11,709	(12 april 1912)	1 borgmäst.	4,500	—	—	2	500	5	5,500	—	—
			1 lagf. rådm. [2]	3,300	—	—	2	500	5	4,300	—	—
			1 illit. »	600	—	—	—	—	—	600	—	—
			1 » »	600	—	—	—	—	—	600	—	—
Kungsbacka	1,368	(13 febr. 1880)	1 borgmäst.	*1,500*	*500*	2,000	—	—	—	4,000	—	—
			1 illit. rådm.	*200*	—	100	—	—	—	300	—	—
			1 » »	*200*	—	100	—	—	—	300	—	—
Kungälv	2,063	8 nov. 1867	1 borgmäst.	*3,000*	—	—	—	—	—	3,000	[1] 700	[2] 33
			1 illit. rådm.	*500*	—	—	—	—	—	500	—	[2] 16.50
			1 » »	*500*	—	—	—	—	—	500	—	[2] 16.50

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
Sportel-inkomst (ungefärligt medelbelopp åren 1918—1920)	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
600	11,400	Statens för de lönereglerade verken	[1] Skrivbiträdes- och expensersättning	—	—	—	—		huvudsakl.	Tillsynings-man vid kronohäktet	200–500
3,000	10,200			—	—	—	—		»	Sekr. i stadsfullm. och i drätselk.	1,000 1,000
1,225	7,705			—	—	—	—		»	Sekr. i hamndir. och vid elektr.verket, ordf. i hyresnämnden	2,000
—	720	(Vid index 259 å resp. slutlön:)									
[1] —	15,325	4,675 tilläggen sänkes i visst förh. till index	[1] Sportlerna ingå i stadskassan enligt stadsfullmäktiges beslut	31 aug. 1906	65		5,000		»	—	—
[1] —	12,225	4,164			65		4,000		»	Auditör	3,300 + dyrt.
[1] —	12,225	4,164			65		4,000		»	—	—
[1] —	10,675	3,913			65		4,000		»	Styrelseled. i riksbanken	2,000
[1] —	10,675	3,913			65		4,000		»	Marinens advokatfiskal	2,500 + dyrt.
3.82	9,053	Statens	[1] Ersättning för mistade bötesandelar	20 april 1906	65	20	3,000		»	—	—
1,958	8,683	(beräknas å			65	20	2,000		»	—	—
11,783.10	12,808	7,000 kr. till			65	20	2,000		»	—	—
1,681.50	7,206	rådmännen)			65	20	2,000		»	—	—
[3] —	14,750	—	[1] Lönerna provisoriska; sänkas efter index, då detta understiger 200 [2] Anslag till skrivbiträden [3] Sportlerna ingå enl. stadsfullmäktiges beslut till stadskassan	(Stadsf.) 2 nov. 1920	65	30	c:a 60 % av lönen		»	Krigsdomare	1,200
[3] —	12,350	—			65	30			»	—	—
[3] —	10,550	—			65	30			»	Auditör	2,975
[3] —	9,950	—			65	30			»	Auditör	750
[1] —	[1] (5,500)	20 %	[1] Uppgift ang. sportler har ej lämnats [2] Lagf. rådman skall vara sekr. i stadsfullmäktige och beredningsutskottet	—	—	—	—		»	—	—
[1] —	[1] (4,300)			—	—	—	—		4 tim. dagl.	[2] Sekr. i stadsf. o. beredn.-utsk.	1,500 + dyrt.
[1] —	[1] (600)										
[1] —	[1] (600)										
2,060	6,060	Statens		—	—	—	—		huvudsakl.		
—	300	(å för borgm. 3,500)									
—	300										
1,700	5,433		[1] Ersättning för indragen bostadsförmån [2] Ersättning för mistade bötesandelar	—	—	—	—		6 tim. dagl.		
300	816										
300	816										

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg			Summa lön	Övriga löneförmåner från	
							antal	à kr.	efter antal år		staden	staten
Köping . .	6,629	19 nov. 1920	1 borgmäst.	*4,500*	*1,500*	—	2	*500*	5	7,000	—	—
			1 lagf. rådm. . . .	*3,200*	*1,000*	—	2	*500*	5	5,200	—	—
			1 illit. » . . .	*500*	—	—	—	—	—	500	—	—
			1 » » . . .	*500*	—	—	—	—	—	500	—	—
Laholm . .	2,216	20 febr. 1903	1 borgmäst.	*2,400*	*600*	1,600	—	—	—	4,600	[1] (1,000)	—
			1 illit. rådm. . . .	*250*	—	350	—	—	—	600	—	—
			1 » » . . .	*250*	—	350	—	—	—	600	—	—
			1 » extra rådm. .	*100*	—	100	—	—	—	200	—	—
Landskrona	20,120	24 april 1908	1 borgmäst.	[1] 14,000	—	—	—	—	—	14,000	—	—
			1:e lagf. rådm. . .	*1,800*	—	1,000	—	—	—	2,800	[2] 750	—
			2:e » » . .	*4,000*	—	—	—	—	—	4,000	[2] 750	—
			1 stadsnot.	[3] 5,900	—	—	—	—	—	5,900	—	—
Lidköping .	8,382	8 juni 1917	1 borgmäst.	*3,000*	*1,200*	2,000	—	—	—	6,200	(2,000)	—
			1:e lagf. rådm. . .	*1,800*	*1,000*	1,000	2	*400*	5	4,600	—	—
			2:e illit. » . .	*150*	*250*	—	—	—	—	400	—	—
			1 illit. extra rådm.	*150*	—	350	—	—	—	500	—	—
Lindesberg .	3,105	31 maj 1907	1 borgmäst.	*2,500*	—	1,000	2	*500*	5	4,500	—	[1] —
			1 illit. rådm. . . .	100	—	—	—	—	—	100	[2] 112.33	[1] 7
			1 » » . . .	100	—	—	—	—	—	100	[2] 112.33	[1] 7
			1 » » . . .	100	—	—	—	—	—	100	[2] 112.33	[1] 7

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
Sportelinkomst ungefärligt medelbelopp åren 1918—1920	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
3,000	10,000	Statens		—	—	—	—		huvudsakl.	—	—
1.000	6,200			—	—	—	—		»	Sekr. i fattigv.-styr. o. ordf. i tax.-n.	1,000 1,500
13	513										
13	513										
1,350	5,950		[1] Därav 800 = skrivbiträdesersättning;	—	—	—	—	500	»	—	—
—	600	—	200 = expenser								
—	600	—									
—	200	—									
1,594	15,594	Ungef. statens (något reducerat) å 14,000	[1] Borgmästaren som kvarstår å gammal stat erhöll löneregl. 1920 samtidigt som staden övertog auktionsverket och hans provision härav indrogs [2] Ersättning för indragen auktionsprovision [3] Därav 1,500 = arvode som brottmålsnotarie. Lönen höjdes 1921, då viss del av sportlerna överflyttades på 2:e rådman som konkursdomare	24 april 1908 (gäller ej för nuv. borgmäst.)	70	—	4,500		»		
9,924.81	13,474	12,300			70	—	3,000		»	Ombudsm. hos fatt.styr. m. m.	1900 + dyrt.
9,415.13	14,165	7,200			70	—	3,000		»	Sekr. i hälsov.-n. o. byggn.-n.	2,900
[2] 3,173.26	9,073	8,100			20	—	3,000		»	Rättens ombudsman m. m.	2,326.37
[1] 5,568	11,768	Statens (å lön och tj.-peng. enl. kol. 5 och 6)	[1] Sportlerna hava utgått med särskilt höga belopp; beräknas enl. lönestaten till resp. 2,300, 1,400, 400. [2] Sportler utgå till andre rådman såsom föreståndare för stadens auktionskammare [3] Skyldighet att avgå från tjänsten stadgas »i händelse» årlig pension anslås med vissa minimibelopp	[3] 8 juni 1917	65	—	[3](3,000)	—	»	—	—
[1] 1,507	6,107				65	—	[3](2,000)	—	»	Ordf. i hyresn.	500
[1] [2] 3,090	[2] 3,490									Ordf. i fattigv.-styr. o. pensionsn.	900 300
—	500	—								—	—
[1] 4,436	8,936	1,500	[1] Ersättning för mistade bötesandelar ingår i borgmästarens sportelsumma [2] Ersättning för div. mistade förmåner	—	—	—	—		»	—	—
348.50	560	20									
348.50	560	20									
348.50	560	20									

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg			Summa lön	Övriga löneförmåner från	
							antal	à kr.	efter antal år		staden	staten
Linköping .	27,243	(9 juli 1920)	1 borgmäst. . . .	[1] 16,000		—	3	1,000	5	[2] 19,000 – 4,500 = 14,500	—	—
			1:e lagf. rådm. . .	[1] 13,000		—	3	1,000	5	[2] 16,000 – 9,300 = 6,700	—	—
			2:e » » . .	[1] 11,000		—	3	1,000	5	[2] 14,000 – 2,000 = 12,000	—	—
			3:e » » . .	[1] 11,000		—	3	1,000	5	[2] 14,000 – 500 = 13,500	—	—
			1 stadsnot.	[1] 7,800		—	3	900	5	9,600	—	—
			1 illit. extra rådm.	*200*	—	—	—	—	—	200	—	—
			1 » » »	*200*	—	—	—	—	—	200	—	—
Luleå . . .	10,662	(26 juli 1889)	1 borgmäst. . . .	10,560	—	2,040	3	360	3	[1] 13,680	—	—
			1 lagf. rådm. . . .	2,000	—	—	3	360	3	[1] 3,080	—	—
			1 illit. » . . .	800	—	—	—	—	—	800	—	—
			1 » » . . .	800	—	—	—	—	—	800	—	—
Lund . . .	23,450	25 febr. 1921	1 borgmäst. . . .	*10,000*	*5,000*	—	3	*1,000*	3	18,000	—	—
			1 lagf. civilrådm. .	*7,000*	*4,000*	—	3	*1,000*	3	14,000	—	—
			1 » brottmålsrådm. . .	*7,000*	*4,000*	—	3	*1,000*	3	14,000	—	—
			1 » magistratsrådm. o. polismästare	*8,000*	*4,000*	—	3	*1,000*	3	15,000	—	—
			1 stadsnot.	*4,000*	*2,000*	—	3	*500*	3	7,500	—	—
Lysekil . .	4,154	1 nov. 1901	1 borgmäst. . . .	*3,000*	*1,000*	3,500	—	—	—	7,500	—	—
			1 illit. rådm. . . .	500	—	1,000	—	—	—	1,500	—	—
			1 » » . . .	500	—	—	—	—	—	500	—	—
			1 » extra rådm.	200	—	—	—	—	—	200	—	—
Malmö . .	113,602	(21 okt. 1910)	1 borgmäst. . . .	[1] 20,000		[2] 1,700	2	1,000	5	23,700	—	—
			1 lagf. rådm. . . . (ordf. i 2:a avdeln.)	[1] 14,000		[2] 1,700	2	1,000	5	17,700	—	—
			1 lagf. rådm. . . . (ordf. i 3:e avdeln.)	[1] 14,000		[2] 1,700	2	1,000	5	17,700	—	—
			1 lagf. rådm. . . . (besitt. å 1:a avdeln.)	[1] 14,000		[2] 1,700	2	1,000	5	17,700	—	—
			1 lagf. rådm. . . . (bisitt. å 2:a avdeln.)	[1] 14,000		[2] 1,700	2	1,000	5	17,700	—	—
			1 lagf. rådm. . . . (bisitt. å 3:e avdeln.)	[1] 14,000		[2] 1,700	2	1,000	5	17,700	—	—
			1 magistratssekr. .	[1] 14,000		[2] 1,700	2	1,000	5	17,700	—	—

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
Sportel-inkomst ingefär-igt me-delbe-pp åren 1918—1920)	Summa	Dyrtidstill-lägg 1922 (belopp en-ligt stat el-ler principer för beräk-ning härav)	Anmärkningar	reglemente fast-ställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semes-ter (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehava-rens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
5,862	20,362	—	[1] 2/3 = lön, 1/3 = tjänstg.-pengar	9 juli 1920	[5] 65–70	20	4,000		huvudsakl.	Krigsdomare	
15,098	21,798	—	[2] Resp. 4,500, 9,300, 2,000, 500 = i lönerna ingående värde av sportler. Då index		[5] 65–70	20	3,000		»		
[3] —	[3] (12,000)	—	nedgått under 200 regleras lönerna ned-åt (provisorisk löne-stat)		[5] 65–70	20	3,000		»	Auditör	
4,337	17,837	—	[3] Uppgift ang. sport-ler saknas		[5] 65–70	20	3,000		»		
[4] —	[4] (9,600)	—	[4] Tjänsten är nyin-rättad								
—	200	—									
—	200	—	[5] Pensionsåldern är beroende av stadsfull-mäktiges framtida beslut								
3,614	17,294	—	[1] Då index nedgått	—	—	—	—	30—45	helt	—	—
9,676	12,756	—	under 200 sänkes or-dinarie lönerna i visst	—	—	—	—	dag.	»	—	—
—	800	—									
—	800	—	förhållande härtill (provisorisk lönestat)								
[1] —	18,000		[1] Samtliga sportler,	—	—	—	—	1 mån.	huvudsakl.	[2]	
[1] —	14,000		med undantag av	—	—	—	—	»	»	[2]	
[1] —	14,000	Statens (något re-ducerat)	stämpelprovision, in-gå i stadskassan	—	—	—	—	»	»	[2]	
[1] —	15,000		[2] Förbud mot bi-sysslor stadgas i ar-betsordningen	—	—	—	—	»	»	[2]	
[1] —	7,500			—	—	—	—	»	»	[2]	
3,613	11,113	1,050		—	—	—	—	»	»	Sekr. i hälso-v.-n.	250
—	1.500	—									
—	500	—									
—	200	—									
[3] 930	24,630		[1] 70 % lön, 30 %	—	—	—	—		»		
[3] 1,362	19,062		tjänstg.-pengar	—	—	—	—		»		
[3] 1,329	19,029		[2] Provisoriska löne-förbättringen enl. kol. 7 utgår procentuellt	—	—	—	—		»		
[3] —	17,700		å ordinarie lönerna.	—	—	—	—		»		
[3] —	17,700	Statens	Beloppen hava ut-räknats enligt under	—	—	—	—		»		
[3] —	17,700		1922 gällande pro-centsatser	—	—	—	—		»	Sekr. hos stadsf:s kom-mittéer	3,040
[3] —	17,700		[3] Samtliga sportler hava indragits med undantag av till resp. ordf. å avdelningarna,	—	—	—	—		»	Sekr. hos skyddsh. styr.	760

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg: antal	Ålderstillägg: à kr.	Ålderstillägg: efter antal år	Summa lön	Övriga löneförmåner från: staden	Övriga löneförmåner från: staten
			1 assessor (konkursprot.)	[1] 8,400		[2] 1,700	2	850	5	[4] 11,800	—	
			1 assessor (småprot. 1)	[1] 10,000		[2] 1,700	2	1,000	5	13,700	—	
			1 assessor (småprot. 2)	[1] 10,000		[2] 1,700	2	1,000	5	13,700	—	
			1 assessor (1 avd. dombok)	[1] 10,000		[2] 1,700	2	1,000	5	13,700	—	
			1:e assessor (2:a avdeln.)	[1] 10,000		[2] 1,700	2	1,000	5	13,700	—	
			2:e assessor (2:e avdeln.)	[1] 8,400		[2] 1,700	2	850	5	11,800	—	
			3:e assessor (2:e avdeln.)	[1] 8,400		[2] 1,700	2	850	5	11,800	—	
			1:e assessor (3:e avdeln.)	[1] 10,000		[2] 1,700	2	1,000	5	13,700	—	
			2:e assessor (3:e avdeln.)	[1] 8,400		[2] 1,700	2	850	5	11,800	—	
			3:e assessor (3:e avdeln.)	[1] 8,400		[2] 1,700	2	850	5	11,800	—	
			1 exekutionsnot.	[1] 6,700		[2] 1,205	2	700	5	9,305	—	
			1 aktuarie	[1] 5,900		[2] 1,085	2	600	5	8,185	—	
Mariefred	1,412	(Fastställelse söktes 1911, men har enl. tillgängliga handl. ej erhållits)	1 borgmäst.	1,700	—	—	—	—	—	1,700	fri bostad	[1] 1,9
			1 illit. rådm.	145	—	—	—	—	—	145	—	
			1 » »	145	—	—	—	—	—	145	—	
Mariestad	5,434	(30 nov. 1888)	1 borgmäst.	5,300	1,200	—	—	—	—	6,500	[1] (500)	[2]
			1 illit. rådm.	500	—	—	—	—	—	500	—	
			1 » »	500	—	—	—	—	—	500	—	
			1 » »	500	—	—	—	—	—	500	—	
Marstrand	1,819	5 mars 1894	1 borgmäst.	*1,500*	*1,500*	2,800	—	—	—	5,800	—	[1]
			1 illit. rådm.	*500*	—	500	—	—	—	1,000	—	[1] 2.5
			1 » »	*500*	—	500	—	—	—	1,000	—	[1] 2.5
Motala	5,878	(15 okt. 1880)	1 borgmäst.	4,500	*500*	—	1	500	5	5,500	[1] (5,500)	
			1 illit. rådm.	600	—	—	—	—	—	600	—	
			1 » »	600	—	—	—	—	—	600	—	
			1 » extra rådm.	300	—	—	—	—	—	300	—	

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
Sportel-inkomst ungefär-ligt me-delbe-hpp åren 1918—1920)	Summa	Dyrtidstill-lägg 1922 (belopp enligt stat el-ler principer för beräk-ning härav)	Anmärkningar	reglemente fast-ställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
	3 4— 11,800		aktuarien (och polis-notarien) tillkommande viss lösen. Beräknade sportler hava för dessa tjänster angivits	—	—	—	—	42 dag.	huvudsakl.		
	3 — 13,700			—	—	—	—	»	»		
	3 — 13,700			—	—	—	—	»	»	Omb.-m. hos hamn- o. fattigv.-styr.	8,730
	3 — 13,700		4 Då nya konkurslagen trädde i kraft 1922 och därmed vederbörande assessors sportler bortföllo, reglerades dennes tjänst	—	—	—	—	»	»	Sekr. h. slakt- o. saluh.-styr.	1,500
	3 — 13,700			—	—	—	—	»	»	Sekr. hos stadsf.	3,800
	3 — 11,800	Statens		—	—	—	—	»	»	Div. sekr. uppdrag i staden	2,432
	3 — 11,800			—	—	—	—	»	»	D:o d:o	4,864
	3 — 13,700			—	—	—	—	»	»	Aman. h. stat. järn., hyresn. ordf. m. m.	6,563
	3 — 11,800			—	—	—	—	»	»		
	3 — 11,800			—	—	—	—	»	»		
	3 — 9,305			—	—	—	—	»	»		
	3 10 8,195			—	—	—	—	»	tim. p. d.		
2,076	5,707 + bost.	—	1 Därav 730 = arrende, 1,201 = skogsmedel från visst av kronan i början av 1700-talet donerat boställe till löneförbättr. åt borgmästaren	—	—	—	—		huvudsakl.	Just.-minist. ombud o. pensionsn. ordf.	127 75
920	1,065	—									
920	1,065	—									
4,000	10,500	Statens för de löneregle-rade verken	1 Förvaltningsbidrag	—	—	—	—		»	Led. av styr. för riksbank. avdeln.-kont.	2,000
—	500		2 Ersättning för mistade bötesandelar har tidigare utg. t. borgmäst. m. 51 kr. per år								
—	500										
—	500										
1,329.87	7,134	30 %	1 Ersättning för mistade bötesandelar	—	—	—	—		»	Just.-minist. ombud o. byggn.-n. sekr.	75 50 + dyrt.
2 100	1,102		2 Sportler såsom föreståndare för auktionskammaren								
—	1,002										
2 6,410	(11,910)	Statens	1 Anslag av staden till borgmästaren för avlönande av *juridiskt biträde* (anställd istället för litterat rådman)	—	—	—	—		»helt»	—	—
—	600									—	—
—	600									—	—
—	300									Borgmäst. »juridiska bitr.»	6,500
			2 Viss del av sportlerna avgår för avlöning av skrivbiträde								

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg: antal	Ålderstillägg: à kr.	Ålderstillägg: efter antal år	Summa lön	Övriga löneförmåner från: staden	Övriga löneförmåner från: staten
Nora . . .	2,458	2 mars 1888	1 borgmäst. . . .	[1] *2,800*	—	2,200	—	—	—	5,000	[1] —	
			1 illit. rådm. . . .	250	—	—	—	—	—	250	—	
			1 » » . . .	250	—	—	—	—	—	250	—	
			1 » » . . .	250	—	—	—	—	—	250	—	
Norrköping.	58,358	29 okt. 1915	1 borgmäst. . . .	*10,000*	*5,000*	[1] 500	2	*1,500*	5	18,500	—	
			1:e lagf. rådm. . .	[2] *8,000*	*3,000*	[1] 500	2	*500*	5	12,500	—	[4] 32.
		3 okt. 1919	2:e » » . .	*7,500*	*3,000*	[1] 500	2	*500*	5	12,000	—	[4] 32.
			3:e » » . .	[3] *3,500*	[3] —	[1] 500	1	*500*	5	4,500	—	[4] 32.
			1:e assessor . . .	[3] *500*	[3] —	[1] 300	—	—	—	800	—	
			2:e » . . .	*4,500*	*2,000*	[1] 300	2	*500*	5	7,800	—	
			3:e » . . .	*4,000*	*2,000*	[1] 300	2	*500*	5	7,300	—	
			4:e » . . .	*4,000*	*1,700*	[1] 300	2	*500*	5	7,000	—	
			Vice assessor . .	*3,600*	—	[1] 300	—	—	—	3,900	—	
			Aktuarie	*2,600*	*1,000*	—	—	—	—	3,600	—	
Norrtälje .	4,928	(1907)	1 borgmäst. . . .	4,000	1,200	—	—	500	—	5,700	[1] (1,500)	[2]
			1 illit. rådm. . .	300	—	—	—	—	—	300	—	
			1 » » . . .	300	—	—	—	—	—	300	—	
			1 » » . . .	300	—	—	—	—	—	300	—	
			1 » » . . .	300	—	—	—	—	—	300	—	
Nyköping .	11,719	3 juni 1881	1 borgmäst. . . .	*3,400*	*1,600*	3,000	—	—	—	8,000	—	[1]
		ändr. 30 nov. 1917	1 lagf. rådm. . .	*3,000*	*1,500*	—	—	—	—	4,500	—	[1]
		25 okt. 1918	1 illit. » . . .	600	—	—	—	—	—	600	—	[1]
			1 » » . . .	600	—	—	—	—	—	600	—	[1]
			1 stadsnot. [2] . . .	1,666.67	833,33	—	—	—	—	2,500	—	
Oskarshamn	9,165	5 dec. 1913	1 borgmäst. . . .	*4,500*	*2,000*	—	2	*500*	5	2,500	—	
			1:e lagf. rådm. . .	*2,000*	*1,000*	—	2	*300*	5	3,600	—	
			2:e illit. »[1] . .	*1,500*	*550*	—	2	*150*	5	2,300	—	[2] 1
			1 » extra rådm.	800	—	—	—	—	—	800	—	

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
portel- ıkomst ıngefär- gt me- delbe- op åren 918— 1920)	Summa	Dyrtidstill-lägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
1,800	6,800	1,500	[1] I lönen ingår såväl ersättning för lönejord och boställe som boupptecknings- och arvskiftesprovisioner	—	—	—	—	250	huvudsakl.	Ordf. i tax.-n., ordf. o. sekr. i hälsov.- o. bygg.-n.	500–700
150	400	—									
150	400	—									
150	400	—									
100	18,600	(Index 190):	[1] Lönefyllnad enligt	29 okt.	65	25	6,000	1½ m.	»	—	—
100	12,632	Å del av lön	stadsf:s beslut 1922	1915	[6] 65	20	4,500	1 mån.	»	—	—
100	12,132	t. o. m. 5,000	[2] Därav 500 = ordf.		—	—	—	»	»	—	—
12,274	16,806	p. å.: 20 %;	arvode		—	—	—	»	»	—	—
15,644	16,444	å överstig-	[3] Av sportlerna räk-		—	—	—	»	»	—	—
2,593	10,393	bel.: 10 %	nas för 3:e rådman		—	—	—	»	»	Sekr. hos kyrkonämnden	635
		(Beräkn. å för	4,000 kr. som lön,								
3,368	10,668	3:e rådman	resten äro tjänstg.-		—	—	—	»	»	—	—
1,340	8,340	12,000 kr. p.	pengar; för 1:e asses-		—	—	—	»	»	—	—
—	3,900	år; för 1:e o.	sor 6,500 kr. pr år lön;		—	—	—	»			
[5] —	3,600	2:e assessor å	resten tjänstg.-pengar		—	—	—	»		Polisnotarie	6,454
		resp. 10,800	[4] Ersättning för mis-								
		p. å.; för 3:e	tade bötesandelar								
		o. 4:e assessor	[5] Sportlerna cirka								
		å resp. 9,300	1,500, åtgå f. täckan-								
		kr. o. 7,300	de av utg. i tjänsten								
		kr. p. år)	[6] Personlig pension enl. tidigare kungl. br.								
3.000	8,742		[1] Expensmedel	—	—	—	—	450	»helt»	Tillsyningsm. v. kronohäktet	200 + dyrt.
—	300		[2] Ersättning för mistade bötesandelar								
—	300	15 %									
—	300										
—	300										
8 250	16,290		[1] Ersättning för mistade bötesandelar	—	—	—	—	500	huvudsakl.	Sekr. i landstinget	1,800 + dyrt.
2 385	6 905	Statens minskade med 10 %	[2] Stadsnotarien tillsattes 1918 enl. stadsfullmäkt. beslut utan	—	—	—	—	300	»	Sekr. i drätselkammaren	1,200 + dyrt.
10	630	därav	att magistratsstadgan ändrades. Sporteluppgift saknas							—	—
30	650									—	—
[2] —	[2](2,500)									Sekr. i staden	
3 881	11,381		[1] Tjänstinnehavaren	—	—	—	—	1 mån.	»	—	—
775.67	7,375		är lagfaren och kvarstår enl. uppgift å	—	—	—	—		»	Ordf. i pensionsn., sekr.	400
		Statens för de löne-reglerade verken	gammal stat, men har samma lön som enl.							i hyresn. o.	200
			senaste kungl. brev							i nykterhetsn.	300
490	2,808		[2] Ersättning för mistade bötesandelar						»	Stadsfogde, stadsfullm:s sekr.	2,200 + dyrt.
											1,000
3.90	803									Kronouppbördskassör	4,000 + dyrt. o. sportl.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg			Summa lön	Övriga lönef. måner från	
							antal	á kr.	efter antal år		staden	state
Piteå . . .	3,115	24 jan. 1874	1 borgmäst.	*3,000*	*1,500*	—	3	*500*	5	6,000	—	
			1 illit. rådm. . . .	*300*	—	—	—	—	—	300	—	
		12 sept. 1919	1 » » . . .	*300*	—	—	—	—	—	300	—	
			1 » » . . .	*300*	—	—	—	—	—	300	—	
Ronneby . .	3,423	(27 jan. 1882	1 borgmäst.	4,000	1,000	2,000	—	—	—	7,000	—	
			1 illit. rådm. . . .	300	—	200	—	—	—	500	—	
		20 febr. 1890)	1 » » . . .	300	—	—	—	—	—	300	—	
			1 » extra rådm.	100	—	—	—	—	—	100	—	
Sala. . . .	7,912	27 apr. 1858 [1]	1 borgmäst.	[2] 2,848.60	—	5,000	—	—	—	7,848.60	—	
			1 lagf. rådm. . . .	[2] 1,314.44	—	2,000	—	—	—	3,314.44	—	
			1 illit. » [1] . . .	[2] 463	—	—	—	—	—	463	—	
			1 » » [1] . . .	[2] 463	—	—	—	—	—	463	—	
Sigtuna . .	727	(Finns ej i magistr. arkiv)	1 borgmäst. [1] . . .	1,500	500	—	—	—	—	[1] 2,000	—	
			1 illit. rådm. . . .	50	—	—	—	—	—	50	—	
			1 » » . . .	50	—	—	—	—	—	50	—	
			1 » » . . .	50	—	—	—	—	—	50	—	
Simrishamn	2,372	11 febr. 1910	1 borgmäst.	*3,000*	*1,000*	—	2	*500*	5	5,000	—	1
			1:e lagf. rådm. . .	*400*	*200*	—	2	*200*	5	1,000	—	
			2:e illit. » . .	*175*	*75*	—	—	—	—	250	—	
			1 » extra rådm.	*50*	—	—	—	—	—	50	—	
Skanör . .	1,176	14 juni 1918	1 borgmäst.	*2,000*	*1,000*	—	—	—	—	3,000	[1] (669.13) [2] 330.87	
		30 okt. 1919	1 illit. rådm. . . .	300	—	—	—	—	—	300	—	
			1 » » . . .	300	—	—	—	—	—	300	—	
Skara . . .	6,303	(9 febr. 1912)	1 borgmäst.	6,500	—	—	—	—	—	6,500	[1] (1,500)	
			1 lagf. rådm. . . .	2,400	—	—	—	—	—	2,400	—	
			1 illit. » . . .	*600*	—	—	—	—	—	600	—	
			1 » extra rådm.	*100*	—	—	—	—	—	100	—	
Skellefteå .	3,064	(Fastställd av K. B.) 14 aug. 1914	1 borgmäst.	[1] *3,500*		1,200	3	*500*	4	6,200	—	
			1 illit. rådm. . . .	*300*	—	—	—	—	—	300	—	
			1 » » . . .	*300*	—	—	—	—	—	300	—	

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension				semester		Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
Sportelinkomst ingefärligt medelbelopp åren 1918—1920)	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	(tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
3,139	9,139			—	—	—	—	—	huvudsakl.	—	—
260	560									—	—
260	560									—	—
260	560									—	—
[1] 6,300	[1] (13,300)		[1] Bruttosportler hava angivits	—	—	—	—	14 dagar	»		
—	500										
—	300										
—	100										
3,713.45	16,561	(Index 216:)	[1] Enl. k. br. skola	—	—	—	—		helt	—	—
2,289.86	8,603	Å del av lön	finnas 4 illit. rådmän	—	—	—	—		huvudsakl.	Stadsfogde	3,406.70
3,701.51	[3] (4,164)	t. o. m. 1,200	[2] Lönerna utgå efter								
—	—	= 37.5 %	markegång, beloppen								
		å överstig.	avse 1921 års löner.								
		belopp	I summorna ingår								
		= 12.5 %	viss inkomst av löne-								
		(procentsatserna regleras eft. index)	jord								
			[3] Bruttosportler hava angivits i kol. 14								
1,200	3,200		[1] Till vikarierande	—	—	—	—		»		
700	750		borgmästaren utgår								
700	750		ett årvode av 2,400								
700	750										
2,195	7,259	4,533.65	[1] Därav ersättning	—	—	—	—		»	—	—
—	1,007	800	för mistade bötesandelar 14, källarfrihetsmedel 50	—	—	—	—			Kronouppbördskassör, sekr. i stadsfullmäkt., hälsov.-n. o. byggn.-n.	6,000 inkl. dyrt.
			[2] Ersättning för mistade bötesandelar								
—	250	117.50								Hamnkassör	2,515.20 inkl. dyrt.
—	50										
4,027	7,357	—	[1] 669.13 = expensmedel	—	—	—	—		»all»		
535	835	—	[2] 330.87 = ersättning								
476	776	—	för indragen tionde							Stadens kontor	1,000 + dyrt.
6,500	13,000	Statens å halva lönen	[1] Därav 1,200 = expens- och skrivbiträdesersättning, 300 = ersättning för hållande av tjänsterum	—	—	—	—		helt		
[2]	([2] 2,400)	33 1/3 %									
—	600										
—	100		[2] Uppgift rörande sportler saknas								
8,000	14,200	9/10 av statens	[1] 2/3 = lön 1/3 = tjänstg.pengar	—	—	—	—	500	»	—	—
—	300										
—	300										

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg: antal	Ålderstillägg: á kr.	Ålderstillägg: efter antal år	Summa lön	Övriga löneförmåner från: staden	Övriga löneförmåner från: state
Skänninge	1,793	11 okt. 1901	1 borgmäst.	*2,000*	*1,000*	500	—	—	—	3,500	—	
			1 illit. rådm.	*200*	—	100	—	—	—	300	—	
			1 » »	*200*	—	100	—	—	—	300	—	
			1 » extra rådm.	*50*	—	—	—	—	—	50	—	
Skövde	10,175	22 febr. 1884	1 borgmäst.	*4,000*	—	—	—	—	—	4,000	—	
			1 lagf. rådm.	*1,050*	—	—	—	—	—	1,050	—	
			1 illit. »	*400*	—	—	—	—	—	400	—	
			1 » extra rådm.	100	—	—	—	—	—	100	—	
			1 » » »	100	—	—	—	—	—	100	—	
Strängnäs	4,533	(8 nov. 1918)	1 borgmäst.	3,500	—	—	—	—	—	3,500	[1] 2,100	[2]
			1 lagf. rådm. [4]	2,800	—	—	—	—	—	2,800	—	
			1 illit. »	400	—	—	—	—	—	400	—	
			1 » extra rådm.	250	—	—	—	—	—	250	—	
Strömstad	2,969	26 aug. 1884 tillägg 31 dec. 1913	1 borgmäst.	*2,500*	—	—	—	—	—	2,500	[1] 160	[2]120.
			1 illit. rådm.	375	—	—	—	—	—	375	[1] 75	[2]22.
			1 » »	375	—	—	—	—	—	375	[1] 75	[2]22.
			1 » extra rådm.	100	—	—	—	—	—	100	—	
Sundsvall	16,916	13 dec. 1912, 19 juni 1919	1 borgmäst.	*9,000*	—	—	—	—	—	9,000	—	
			1:e lagf. brottmålsrådm.	*5,000*	—	—	—	—	—	5,000	—	
			1 lagf. civil rådm.	*5,000*	—	—	—	—	—	5,000	—	
			2:e lagf. brottm. rådm.	*5,000*	—	—	—	—	—	5,000	—	
			1 civilnot.	*4,000*	—	—	—	—	—	4,000	—	
			1 brottmålsnot.	*2,500*	—	—	—	—	—	2,500	—	
Säter	1,868	19 maj 1905	1 borgmäst.	*3,000*	—	—	—	—	—	3,000	—	
			1 illit. rådm.	*200*	—	—	—	—	—	200	—	
			1 » »	*200*	—	—	—	—	—	200	—	
			1 » »	*200*	—	—	—	—	—	200	—	

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
				pension							
					utgående						
Sportelinkomst ungefärligt medelbelopp åren 1918—1920)	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglementefastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
[1] —	3,500	3,500	[1] Utgifter för vikarie och ständigt skrivbiträde överstiger med 204.87 kr. per år inkomster av sportler åren 1918—1920	—	—	—	—	—	huvudsakl.	Taxeringsn. ordf.	500
—	300	300									
—	300	300									
—	50	50									
8,714	12,714			—	—	—	—		»	Auditör, jur. bitr. åt arméfördeln.	2,300 + dyrt. 300
3,102	4,152	75 % av statens		—	—	—	—		»	Sekr. i byggn.-n. o. hyresn.	1,033
910	1,310									Kronokassör	12,921
—	100										
—	100										
[4] 6,075	[3](11,745)	787	[1] Därav 1,400 = bostadsersättning; 700 visst arrende	—	—	—	—		»	Sekr. i dir. för Strängnäs hospital	1,200 + dyrt.
[4] 2,100	[3] (4,900)	630	[2] Tullfrihetsmedel [3] Vederbörande avlöna själva skrivbiträde	—	—	—	—		»	(Någon tid förordn. som kronokassör)	
378.20	778	120								—	—
—	250	75	[4] Lagf. rådman tillsattes först 1919. I borgmästarens sportelbelopp ingå vissa nu till rådman utgående sportler							—	—
8,228	11,008	1,250	[1] Ersättning för mistad lönejord o. visst arrende för sådan [2] Ersättning för bötesandelar; för borgmästaren dessutom tullfrihetsmedel m. m. (= 75)	—	—	—	—	400	helt	—	—
1,125	1,597	187.50								Stadsfogde	3,160
1,125	1,597	187.50								Landsfiskal	7,395
—	100	100									
6,852	15,852			—	—	—	—		huvudsakl.		
2,100	7,100			—	—	—	—		»	Ordf. i byggn.-n., allm. ombud i bank	100 1,500
3,861	8,861	Statens		—	—	—	—		»	Ordf. i hyresn. o. tax.-n.	
—	5,000			—	—	—	—		4 tim. p. dag		
2,120	6,120			—	—	—	—		huvudsakl.		
462	2,962			—	—	—	—		3 tim. p. dag		
2,117	5,117	1,000		—	—	—	—		2 dag. p. v.		
—	200										
—	200										
—	200										

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
						Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg				Övriga löneförmåner från	
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar		antal	á kr.	efter antal år	Summa lön	staden	staten
Söderhamn	11,277	17 dec. 1920	1 borgmäst.	*6,000*	—	—	2	*1,000*		8,000	—	[1]
			1 lagf. rådm.	*4,000*	—	—	2	*1,000*		6,000	—	[1]
			1 illit. »	*800*	—	—	—	—	—	800	—	[1]
			1 » »	*800*	—	—	—	—	—	800	—	[1]
Söderköping	2,595	8 dec. 1882	1 borgmäst.	*4,000*	—	—	—	—	—	4,000	—	[1]52.9
			1 illit. rådm.	600	—	—	—	—	—	600	—	[1]26.4
			1 » »	600	—	—	—	—	—	600	—	[1]26.4
			1 illit. extra rådm.	150	—	—	—	—	—	150	—	—
Södertälje	14,846	9 nov. 1917	1 borgmäst.	*1,075*	*800*	—	2	500	5	2,875	—	[1] 8
			1 lagf. civil rådm.	3,000	1,000	—	2	500	5	5,000	—	—
			1 » brottm. rådm.	3,000	1,500	—	2	500	5	5,500	—	—
			1 illit. rådm.	500	—	—	2	250	5	1,000	—	—
Sölvesborg	3,829	(2 okt. 1896)	1 borgmäst.	[1] 6,300	—	—	3	1,000	3 6 10	9,300	—	[2]138.7
			1 illit. rådm.	[1] 525	—	—	—	—	—	525	—	—
			1 » »	[1] 525	—	—	—	—	—	525	—	—
Torshälla	1,918	22 maj 1891	1 borgmäst.	*2,500*	—	500	—	—	—	3,000	—	—
			1 illit. rådm.	*225*	—	—	—	—	—	225	—	—
			1 » »	*225*	—	—	—	—	—	225	—	—
Trosa	926	4 okt. 1901	1 borgmäst.	*2,500*	—	500	1	*500*		3,500	—	[1]19.5
			1 illit. rådm.	200	—	—	—	—	—	200	—	—
			1 » »	200	—	—	—	—	—	200	—	—

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
				pension							
					utgående						
Sportel-inkomst i ungefärligt medelbelopp åren 1918—1920)	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
3,460	11,500		[1] Ersättning för mistade bötesandelar	—	—	—	—		huvudsakl.	—	—
1,980	8,000			—	—	—	—		»	—	—
380	1,200	Statens								Häradsskrivare	
380	1,200									Föreståndare för stadens pantlåneinrättn. o. kamrerare vid elektr.-verket	
2,500	6,552	—	[1] Ersättning för mistade bötesandelar och förlorad tullfrihet	—	—	—	—		»	Ombudsm. v. sjömanshus	800 + dyrt.
—	626	—									
—	626	—									
—	150	—									
14,435	17,398	Å 1,000 kr. p. å.: 100 %, å överstigande belopp: 15 %	[1] Av kronan anslagen indelningsersättning	—	—	—	—		»		
1,889	6,889			—	—	—	—		»	[2] Stadsfogde	c:a 8,400
1,191	6,691			—	—	—	—		»		
2,000	3,000		[2] Denna tjänstekombination möjliggöres endast därigenom att 2 fasta skrivbiträden äro anställda och vederbörande själv påtagit sig en omfattande arbetsbörda								
4,000	13,438	—	[1] »Grundlönerna» fastställdes vid index 270 till resp. 9,000 o. 750 för borgmäst. och rådmän, dock skulle 30 % av dessa löner regleras efter index. Vid index av 210 ha dessa 30 % bortfallit [2] Utgör ersättning för mistade bötesandelar och förlorade tullfriheter	—	—	—	—	1 vecka		Fastighetsregisterförare, sekr. i byggn.- o. hälsov.-n.	1,600
150	675	—									
150	675	—									
1,308	4,308	2,250		—	—	—	—		»	Just.-minist. ombud, stadsbokhållare	127 1,280 + dyrt.
72	297										
72	297										
2,675.42	6,194		[1] = Ersättning för mistade bötesandelar [2] Uppgiften ang. sportler avser endast 1920	—	—	—	—			Kronokassör	1,537.25
[2] 1,244	1,587	—									
	1,444	—									

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner							Övriga löneförmåner från	
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg: antal	Ålderstillägg: à kr.	Ålderstillägg: efter antal år	Summa lön	staden	stat
Trälleborg .	11,571	14 okt. 1910	1 borgmäst.	*3,000*	*2,000*	—	—	—	—	[1]5,000	—	
			1:e lagf. rådm. . .	*1,500*	*500*	500	—	—	—	[1]2,500	—	
			2:e » » . .	4,000	2,000	—	4	500		8,000	—	
Uddevalla .	13,812	(7 febr. 1899 tillägg	1 borgmäst.	5,000	2,500	—	2	500	5	8,500	—	
		19 febr. 1909,	1:e lagf. rådm. . .	2,000	1,000	—	2	500	5	4,000	—	
		29 nov. 1918)	2:e » » . .	2,500	1,500	—	2	500	5	5,000	—	
			1 illit. » . .	700	—	—	—	—	—	700	—	
Ulricehamn	3,264	(Ingen fastställelse har erhållits under senaste 50 åren)	1 borgmäst.	1,500	—	1,300	—	500	—	3,300	[1] 1,100 [2] (1,500)	
			1 illit. rådm. . . .	80	—	—	—	—	—	80	—	
			1 » » . . .	80	—	—	—	—	—	80	—	
			1 » » . . .	80	—	—	—	—	—	80	—	
Umeå . . .	7,420	(26 aug. 1881 tillägg 26 febr. 1915) [1]	1 borgmäst.	3,600	1,400	—	—	—	—	5,000	[2] (2,000)	[3] 65
			1 illit. rådm. . . .	500	—	—	—	—	—	500	—	[3] 32.
			1 » » . . .	500	—	—	—	—	—	500	—	[3] 32.
			1 » » . . .	500	—	—	—	—	—	500	—	[3] 32.
			1 stadsnot.	2,000	1,000	—	—	—	—	3,000	—	
Uppsala . .	29,081	24 april 1914	1 borgmäst.	*10,000*	*5,000*	—	2	*500*	5	16,000	—	
			1 lagf. civilrådm. .	*8,000*	*4,000*	—	2	*500*	5	13,000	—	
		ändr. 19 mars 1920	1 » brottmålsrådm. o. polismäst.	*8,000*	*4,000*	—	2	*500*	5	13,000	—	
			1 lagf. rådm. . . . o. magistr.-sekr.	*6,600*	*3,400*	—	2	*500*	5	11,000	—	
			1 stadsnot. [3] . . .	*2,300*	*1,200*	—	2	*500*	5	4,500	—	

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
portel-komst	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
ngefär-t me-lelbe-p åren 918—1920)											
[2] 4,000	[1] 9,000	(Vid index	[1] Med anledning av	—	—	—	—	1 mån.	huvudsakl.		
[2] 2,000	[1] 4,500	190):	att borgmästaren på	—	—	—	—	»	»		
[2] 1,500	9,500	c:a 28 %	grund av offentligt uppdrag och 1:e rådman på grund av sjukdom varit tjänstlediga, hava deras löner ej reglerats. Två t.-f. rådmän avlönas av staden med resp. 8,000 och 6,000 kr. per år	—	—	—	—	»	»	Stadsfogde	
			[2] Ungefärligt angivna sportelbelopp								
[1] 1,600	10,100	80 % minskat med 15 % av detta tillägg	[1] Borgmäst. sportler uppgå vanligen, då normal lösen av pass förekommer, till 600 à 700 kr. per år	7 febr. 1899	65	20	3,000	300	»	Krigsdomare, sekr. i byggn.-n.	1,500 300
7,000	11,000				65	20	2,000	»	»	V. krigsdomare	1,500
600	5,600							»	»	Auditör	c:a 4,500
—	700										
3,890	8,290	2,666.49	[1] Därav 700 hyresersättning, 400 visst arrende.	—	—	—	—	—	»	—	—
1,220	1,300	48								—	—
1,220	1,300	48	[2] Expensmedel							—	—
1,220	1,300	48								—	—
9 215	14,280	Statens	[1] Ny lönestat och arbetsordning antogs av stadsfullmäktige 28 okt. 1921	—	—	—	—		»	Krigsdomare	1,200 + dyrt.
—	532										
—	532										
—	532										
[4]	[4](3,000)		[2] Skrivbiträdes ersättning							Stadsombudsman o. stadsfullm. sekr.	1,000 + dyrt. 2,000 + dyrt.
			[3] = Ersättning för mistade bötesandelar								
			[4] Tjänsten tillsattes 1921; erhåller dessutom expeditionslösen								
120	16,120	Å lönebelopp ej överstigande 15,000 p. å.: 25 %	[1] Sporteluppgift saknas	24 april 1914	65		6,000		»		
4,322	17,322				65		5,000		»		
[1] —	[1](13,000)		[2] Sporteluppgift endast för 1920		65		5,000		»		
[2] 102	11,102		[3] Stadsnotarien tillsattes 1920		65		5,000		»	Stadens ombudsman	7,800 (inkl. dyrt.)
[3] 2,790	7,290								c:a 3 tim. dagl.	Sekr. i div. nämnder	5,000 (inkl. dyrt.)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg			Summa lön	Övriga löneförmåner från	
							antal	à kr.	efter antal år		staden	staten
Vadstena	2,884	(Lönestaten är ej fastställd)	1 borgmäst.	4,000	2,000	—	—	—	—	6,000	—	[1]
			1 illit. rådm.	450	—	—	—	—	—	450	—	
			1 » »	450	—	—	—	—	—	450	—	
			1 » extra rådm.	100	—	—	—	—	—	100	—	
Varberg	7,891	(15 febr. 1907)	1 borgmäst.	4,500	1,500	—	—	—	—	6,000	—	
			1:e lagf. rådm.	4,000	1,500	—	—	—	—	5,500	[1] 750	
			2:e lagf. el. illit. rådm.[2]	2,000	1,000	—	—	—	—	3,000	—	
			1 illit. extra rådm.	500	—	—	—	—	—	500	—	
Vaxholm	3,894	31 juli 1919	1 borgmäst.	*6,000*	—	—	—	—	—	6,000	fri bostad	[1] 31
			1 illit. rådm.	*500*	—	—	—	—	—	500	—	
			1 » »	*500*	—	—	—	—	—	500	—	
Vimmerby	3,019	[1]	1 borgmäst.	5,000	—	—	—	—	—	5,000	—	
			1 illit. rådm.	900	—	—	—	—	—	900	—	
			1 » »	600	—	—	—	—	—	600	—	
			1 » »	600	—	—	—	—	—	600	—	
Visby	9,584	14 maj 1915, 16 juli 1919	1 borgmäst.	*6,000*	*3,000*	—	—	—	—	9,000	—	
			1:e lagf. rådm.	*2,000*	*1,000*	—	—	—	—	3,000	—	
			2:e » »	*1,000*	*800*	—	—	—	—	1,800	—	
			1 lagf. extra rådm.	*1,200*	—	—	—	—	—	1,200	—	
Vänersborg	8,966	(15 april 1887) ändr. fastst. av K. B. d. 16 april 1920	1 borgmäst.	5,900	*1,800*	—	—	—	—	7,700	—	
			1:e illit. rådm.	*1,200*	—	—	—	—	—	1,200	—	
			2:e » »	*900*	—	—	—	—	—	900	—	
Västervik	11,876	24 nov. 1922	1 borgmäst.	*6,000*	—	—	2	*600*	5	7,200	—	
			1:e lagf. rådm.	*6,000*	—	—	2	*600*	5	7,200	—	
			2:e illit. »	*900*	—	—	—	—	—	900	—	
			3:e » »	*900*	—	—	—	—	—	900	—	
			1 stadsnotarie[1]	*1,500*	—	—	2	*150*	5	1,800	—	

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
					utgående						
sportel-inkomst	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	semester (tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
ungefärligt medelbelopp åren 1918—1920)											
1,200	7,215		[1] Ersättning för mistade bötesandelar	—	—	—	—		huvudsakl.	—	—
250	700	50 %									
—	450										
—	100										
7,000	13,000	(Index 190):	[1] = Ersättning för uppehållande av borgmästarens tjänst under semester	—	—	—	—			—	—
—	6,250	29 %		—	—	—	—			Div. sekreterareuppdrag	2,500
2,500	5,500		[2] 2:e rådman kan vara lagf. el. icke lagf.	—	—	—	—			»	1,100
—	500			—	—	—	—				
[2] —	[2] 6,312 + bost.	80 % av statens	[1] Därav ersättning för mistade mantalspengar 200, för mistade bötesandelar 112 [2] Sportlerna hava ungefär täckt utgifterna för tjänsten	—	—	—	—	300	»	—	—
—	500	—								—	—
—	500	—								—	—
5,987	10,987		[1] Stadsf. »besluta för varje år magistratens löner»	—	—	—	—		»	—	—
1,649	2,549	—								—	—
1,649	2,249	—								—	—
1,649	2,249	—								—	—
[1] 8,600	17,600		[1] Sporteluppgift för 1920	—	—	—	—		c:a 10 tim. dagl.	Krigsdomare o. kontroll. i riksbank	1,000 + dyrt. 2,000
[1] 1,629	4,629	(Index 190:) 33 %; max. 1,490 p. å.							3—4 tim. p. dag	Sekr. i stadsfullm. o. i hospitaldir.	1,300 200 + dyrt.
1,097	2.897								3 tim. p. dag	—	—
—	1,200								2—3 tim. p. dag (under tjänstgöring)	Länsnot., sekr. i landstinget o. i byggn.-n.	4,200 + dyrt. 1,500 500
4,438	12,138	(Index 190): Å del av lön t. o. m. 1,200 p. å.: 40 %; å överst. belopp: 16 %		—	—	—	—		ej huvudsakl.	—	—
787.33	1,987									—	—
787.33	1,687									—	—
5,000	12,200	Ungefärligen statens för de löneregleverade verken	[1] Tjänsten tillsattes 1922; beräknad sportelinkomst har angivits. Stadsnotarien skall enl. kungl. brev tillika vara stadsfogde (lön därför 4,000, 2 åld. à 400 och sportler c:a 3,000)	—	—	—	—	1½ mån.	huvudsakl.	Styr.-led. i statshypot.-kassa, riksb.-fullm. suppl.	3,000 666
3,000	10,200			—	—	—	—	1 mån.	»	—	—
2,600	3,500									Kronouppbördskassör	c:a 8,000
1,300	2,200										
[1] 1,500	[1] 3,300							»	»	[1] Stadsfogde	c:a 7,000

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg			Summa lön	Övriga löneförmåner från	
							antal	à kr.	efter antal år		staden	staten
Västerås . .	30,662	18 juli 1912, 18 nov. 1921	1 borgmäst.	*3,500*	*1,500*	—	2	*500*	5	6,000	—	[1]
			1 lagf. civil rådm. .	[2] *6,000*		—	3	*300*	3	6,900	—	[1] 28.5
			1 » brottmålsrådm. . . .	[2] *6,000*		—	3	*300*	3	6,900	—	[1] 28.5
			3:e » » [3] . . .	[2] *4,800*			3	*249*	3	5,547	—	—
			1 stadsnot.	[2] *4,800*		—	3	*249*	3	5,547	—	—
Växjö . . .	9,547	30 sept. 1921	1 borgmäst.	*6,500*	—	—	2	*1,000*	5	8,500	—	[1] 57.5
			1:e lagf. rådm. . .	*6,000*	—	—	3	*500*	5	7,500	—	[1] 28.7
			2:e illit. » . .	*1,600*	—	—	3	*200*	5	2,200	—	[1] 28.7
			1 » extra rådm.	150	—	—	—	—	—	150	—	—
Ystad . . .	11,670	(16 maj 1918)	1 borgmäst.	[1] 12,000	—	—	2	800		[1] 13,600	—	—
			1:e lagf. rådm. . .	1,881	—	2,000	2	500		4,881	—	[2] 23.4
			2:e » » . .	[1] 6,000	—	500	2	500		[1] 7,500	—	[2] 23.4
			1 lagf. extra rådm.	[1] [3] 5,000	—	—	—	—	—	[1] [3] 5,000	—	—
			1 illit. rådm. [4] . .	750	—	—	—	—	—	750	—	[2] 23.4
Åmål . . .	5,713	16 nov. 1917	1 borgmäst.	*3,000*	—	1,000	2	*500*	5	5,000	[1](1,800)	—
			1 illit. rådm. . . .	*600*	—	—	—	—	—	600	—	—
			1 » » . . .	*600*	—	—	—	—	—	600	—	—
Ängelholm .	5,072	15 nov. 1918	1 borgmäst.	*2,500*	—	3,000	—	—	—	5,500	[1](900)	—
			1 illit. rådm. . . .	*300*	—	—	—	—	—	300	—	—
			1 » » . . .	*300*	—	—	—	—	—	300	—	—
			1 » extra rådm.	*100*	—	—	—	—	—	100	—	—
Örebro . .	36,099	22 jan. 1899 13 febr. 1920	1 borgmäst.	*5,000*	*2,500*	7,500	—	—	—	15,000	fri bostad	—
			1 lagf. civilrådm. .	*7,000*	*3,000*	3,000	2	*1,000*	5	15,000	—	—
			1 » brottmålsrådm.	*7,000*	*3,000*	—	2	*1,000*	5	12,000	—	—
			1 » rådm. för lagfarts- o. inteckningsärenden . .	*7,000*	*3,000*	—	2	*1,000*	5	12,000	—	—
			1 polismäst. [2] . . .	*7,000*	*3,000*	—	2	*1,000*	5	12,000	—	—
			1 assessor	*5,500*	*2,500*	—	2	*750*	5	9,500	—	—
			1 stadsnotarie . . .	*3,200*	*1,800*	—	2	*500*	5	6,000	—	—

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad							
				pension						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
portel- ıkomst		Dyrtidstill- lägg 1922			utgående			semes- ter	arbetstid; krävande innehavarens tid		
ngefär- gt me- lelbe- pp åren 918— 1920)	Summa	(belopp enligt stat eller principer för beräkning härav	Anmärkningar	reglemente fastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	(tid eller arvode)		såsom	arvode därför (under 1920—1921)
15,000	21,057	(Index 190):	[1] Ersättning för mis-	—	—	—	—	1½ m.	huvudsakl.	—	—
,819.46	8,747	Å del av lön t. o. m. 2,000 p. å.: 90 %;	tade bötesandelar [2] 70 % = lön, 30 % = tjänstg.-pengar	—	—	—	—	1 mån.	»	Auditör o. vice krigsdomare	4,120
,334.63	10,262	å del av lön	[3] 3:e rådman till-	—	—	—	—	»	»	—	—
[3]	[3](5,547)	2,000—4,000:	sattes 1921	—	—	—	—	»	»	—	—
600	6,147	54 %; å del av lön överstig. 4,000: 36 % (borgmäst. 63 % av enl. ovan)		—	—	—	—	»	»	—	—
13,961	[2](22,518)	Statens för	[1] Ersättning för mis-	—	—	—	—		»	—	—
[2] 5,528	[2](13,056)	de löneregle-	tade böter	—	—	—	—		»	—	—
—	2,228	rande ver-	[2] Sportelbeloppen	—	—	—	—			—	—
—	150	ken	hava angiv. »brutto»	—	—	—	—			—	—
1,446	15,046	—	[1] Provisoriska löner,	—	—	—	—		»	—	—
9,913	14,817	—	som sänkas, då index nedgått under 185	—	—	—	—		»	Tillsyn.-man v. kronohäkte,	996 600
			[2] Ersättning för mis- tade bötesandelar							sekr. i byggn.- n. o. krigsdom.	1,200 + dyrt.
557	8,080	—	[3] Därav 1,500 = se- mesterarvode	—	—	—	—		»	4 st. sekr.- tjänst. i staden	3,625
			[4] Tjänsten skall upp-							o. reg.-förare	1,500
—	5,000	—	höra m. nuvarande be- fattn.-havares avgång						5	Sekr. i stads- fullm., löne- o.	1,600 1,200
			[5] Extra rådman in-							avtalsn., be-	900
			innehar ungefär halva året förordnande å rådmanstjänst							lysn. styr. o. fattigvårdsn.	500
—	[2] 773	—									
,025.22	8,025	1,225	[1] Expeditionsanslag	—	—	—	—	—	»	—	—
—	600	—	för avlönande av								
—	600	—	skrivbiträde 1921								
5,372	10,872	Statens för	[1] Skrivbiträdeser-	15 nov.	67	—	4,500	1½		Tillsyn.-man	500
—	300	de löneregle-	sättning	1918				mån.		v. kronohäkte	
—	300	rade verken									
—	100	(å 2,500 t. borgmäst.)									
[1] 900	15,900 + bost.		[1] Uppgift har lämnats rörande sportler,	—	—	—	—	1 mån.	»	—	—
[1] 2,500	17,500		som »återstå» enligt	13 febr.	(65	25	3,000)	»	»	—	—
[1] 500	12,500		nya stadgan	[3] 1920	(65	25	3,000)	»	»	Auditör	3,850 + dyrt.
		Statens	[2] Polismäst. är end. ledam. av magistraten								
[1] 3,[illegible]00	15,000		[3] Enl. k. br. före-		(65	25	3,000)	»	»	—	—
400	12,400		skrives skyldighet att		(65	25	3,000)	»	»	—	—
—	9,500		vid viss ålder avgå i		(65	25	3,000)	»	»	—	—
[1] 200	6,200		händ. pens. av minst 3,000 kr. anslås		(65	25	3,000)	»	»	Stadsfullm. sekr.	4,000 + dyrt.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
				Ordinarie löneförmåner								
Stad	Folkmängd d. 31/12 1921	Kungl. brev	Befattningshavare	Lön	Tjänstgöringspengar	Personlig eller tillfällig löneförbättring	Ålderstillägg			Summa lön	Övriga löneförmåner från	
							antal	à kr.	efter antal år		staden	stat
Örnsköldsvik	4,327	17 febr. 1893	1 borgmäst.	*2,000*	—	1,500	—	—	—	3,500	—	
			1 illit. rådm. . . .	150	—	—	—	—	—	150	—	
			1 » » . . .	150	—	—	—	—	—	150	—	
			1 » » . . .	150	—	—	—	—	—	150	—	
Östersund .	13,803	12 mars 1920	1 borgmäst.	*6,000*	*3,000*	—	2	*1,000*		11,000	1	2
			1 lagf. civilrådm. .	*4,500*	*1,000*	—	3	*500*		7,000	1	2
			1 » brottmålsrådm.	*4,500*	—	—	3	*500*		6,000	1	
			1 lagf. rådman och magistratssekr. .	4,000	2,000	—	3	*500*		7,500	1	2
			1 stadsnotarie [4] . .	5,500			3	500		7,000	1	

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
				Med tjänsten förenad						Annan befattning å statens el. kommunens lönestat	
				pension				semester			
					utgående						
portelinkomst ingefärgt medelbelopp åren 1918—1920)	Summa	Dyrtidstillägg 1922 (belopp enligt stat eller principer för beräkning härav)	Anmärkningar	reglementefastställt	vid antal levnadsår	efter antal tjänsteår	belopp	(tid eller arvode)	arbetstid; krävande innehavarens tid	såsom	arvode därför (under 1920—1921)
5,962	9,462	75 % av statens		—	—	—	—	600	8—9 tim. p. dag	Registerförare, sekr. i byggn.-n.	1,000 300
—	150									Stadsbokh.	5,341 + visst dyrt.
—	150										
—	150										
[3] 1,538	12,572	Statens	[1] Viss skrivbiträdesersättning utgår från staden	—	—	—	—	600	huvudsakl.	—	—
[3] 8,016	15,033			—	—	—	—	300	»	—	—
[3] 8,518	14,535			—	—	—	—	300	»	Sekr. i hospitalsdir.	1,000 + dyrt.
[3] 1,173	8,690		[2] Ersättning för mistade bötesandelar	—	—	—	—	300	»	Sekr. i stadsfullmäktiges beredn.-utsk.	800
[4] 1,500	8,500		[3] Sportlerna ha angivits med belopp, som utgått i händelse nya stadgan gällt samtliga år								
			[4] Stadsnotarien tillsattes 1922; beräknat sportelbelopp.								

INNEHÅLL.

Sid.

Underdånig skrivelse 3

Inledning 5

I. Magistratsinstitutionens historia med särskild hänsyn till avlöningsförhållandena.

1. Magistraternas allmänna utveckling.

Det medeltida rådet 8
Den byråkratiserade »magistraten» 9
Magistraternas förhållande till städerna 12

2. Magistraternas underhåll.

»Förläning» och avlöning. Avlöningsstater 14
Inskränkningar i tillämpningen av principen om fasta löner.
A. Staternas bestämmelser om lönereduktioner 16
B. Förläningsväsendets fortbestånd vid sidan av avlöningarna . . . 18
a. Löningsjordar 18
b. Bötesandelar 19
c. Auktionsprovision 19
d. Bouppteckning- och arvskiftesprovision 20
e. Övriga sportler 20
Översikt över avlöningsstaternas historia 21

3. Vem avlönade magistraterna?

I vad mån föll bördan av magistraternas underhåll på stadsbefolkningen? 23
Voro inkomsterna av statlig eller kommunal natur? 24
»Städernas enskilda medel» 25
Sammanfattning 27
Utvecklingen under 1800-talet 27

4. Städernas skyldigheter i avseende å magistraternas avlöning.

Före 1719 29
Från 1719 till 1800-talets mitt 31
Förändringar under 1800-talet 34

II. Städers förläggande under landsrätt.

1. Historik.

Några anmärkningar rörande den särskilda stadsjurisdiktionens utveckling och betydelse under äldre tid 40

Sid.

Den särskilda stadsjurisdiktionens förändrade betydelse (från senare delen av 1700-talet till vår tid) 43
Den särskilda stadsjurisdiktionens ekonomiska innebörd 46
Frågan om en allmän landsrättsförläggning av mindre städer (1782) . . 48
Frågan om stadsjurisdiktionens upphävande i processreformarbetet och vid riksdagarna (1822—1872) 48
Frågor om landsrättsförläggning (1813—1876) 51
Tiden 1876—1909 56
Frågan om landsrättsförläggning efter 1909 58

2. Innebörden av landsrättsförläggning enligt gällande rätt.

Övergången från stads- till landsjurisdiktion 61
Stadsförvaltningens karaktär och omfattning efter landsrättsförläggningen 64
Stadsstyrelsens anordning efter landsrättsförläggningen 66
Ekonomiska konsekvenser 69
Ekonomisk uppgörelse med staten 70

III. Städernas privilegier.

1. Stadsprivilegierna i historisk belysning.

Privilegiernas former 75
Privilegieskyddet.
Historik t. o. m. 1700-talet 78
Det nutida privilegieskyddet.
a. Jämkningar vidtagna av K. M:t 80
b. Ståndsprivilegieskyddet 80
c. Skydd för konstitutiva privilegier 84
Sammanfattning 85

2. Privilegieskyddets styrka på vissa områden 85
a. i avseende å rättskipningens organisation i allmänhet 86
b. i avsende å anslag för rättskipningens upprätthållande 86
c. i avseende å rätten till egen jurisdiktion 90

IV. Stadsdomarnes nuvarande avlöningsförhållanden.

Undersökningsmaterialet. 94
Lönestater m. m. 94
Magistraternas organisation 95
Stadsdomarnes avlöningsförhållanden.
Göromålens omfattning. Förening med annan allmän tjänst 97
Sportler 98
Löner, ålderstillägg, dyrtidstillägg m. m. 99
Semester och pension 100
Jämförande översikt 100

V. Förslag beträffande vissa åtgärder i avseende å stadsdomarnes avlöningsförhållanden.

Behovet av åtgärder 103
Olika vägar för tillgodoseende av det allmännas önskemål i avseende å städernas rättskipning 103
Frågan om åläggande från statens sida med avseende å städernas domstolsväsen 104
Önskemål från det allmännas sida beträffande städernas domstolsväsen . 105

Sid.
Föremål för den ifrågasatta lagstiftningen 108
Den ifrågasatta lagstiftningens innehåll.
Städernas skyldighet att avlöna 110
Avlöningsstaterna och deras prövning 111
»Rådstuvurätternas lönenämnd» 112
Löneregleringsfrågor väckta i stadsfullmäktige 113
Initiativ i löneregleringsfrågor från Kungl. Maj:t 114
Löneregleringsfrågor vid ledighet i borgmästarebefattningen i vissa städer 115
Sammanfattning 116

VI. Frågan om lagstiftningsåtgärder i och för vissa städers förläggande under landsrätt.

Inledande anmärkningar 119
Föremål för den ifrågasatta lagstiftningen 120
Lagstiftningens innehåll: Kungl. Maj:ts befogenhet att förordna om landsrättsförläggning 120
I. Om staden samtycker till förändringen 121
II. Om staden icke samtycker till förändringen
1. Om tillräckliga avlöningsförmåner ej bestås 121
2. Om tillräckliga avlövningsförmåner bestås
a. i avseende å större städer 121
b. i avseende å mindre städer 121
Det allmännas intressen 122
Olägenheter från städernas synpunkt 122
A. Ekonomiska spörsmål 123
B. Olägenheter i avseende å rättskipningen 123
C. Andra olägenheter 124
Gränsen mellan större och mindre städer 125
Kungl. Maj:ts prövning av frågor om landsrättsförläggning och därmed sammanhängande beslut 125
Sammanfattning 126

Slutord 128

Bilaga. Tablå över stadsdomarnes avlöningsförhållanden i samtliga Sveriges städer (utom Stockholm och Göteborg) 1922 130

Fortsättning från omslagets andra sida.

34. Betänkande och förslag avgivna av den av Kungl. Maj:t den 31 augusti 1920 tillsatta kommitté för verkställande av utredning huruvida krigsdomstolarna i fredstid kunna avskaffas. Marcus. viij, 224 s. **Ju.**
35. 1921 års fastighetskreditsakkunniga. Betänkande 1. Utredning och förslag angående höjning av maximigränsen för den primära jordbruksfastighetskrediten. Marcus. 26 s. **Jo.**
36. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 11. Pappersindustriens produktionsförhållanden. Av E. Bosæus. Tullberg. iv, 101 s. **Fi.**
37. Underdånigt utlåtande med förslag till förordning angående tillverkning och beskattning av maltdrycker m. m. Marcus. 143 s. **Fi.**
38. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 13. Den svenska kantschukindustriens utveckling 1890—1913 med särskild hänsyn till dess ställning åren närmast före världskriget. Av B. Ohlin. Marcus. iv, 38 s. **Fi.**
39. Betänkande med förslag till förordning om motorfordon jämte därmed sammanhängande författningar samt till stadga om trafiken å vägar och gator. V. Pétterson. viij, 254 s. 4 bil. **K.**
40. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 12. Margarinindustriens utveckling med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget. Av J. Lublin. Tullberg. iv, 184 s. **Fi.**
41. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 14. Huvuddragen av det svenska jordbrukets utveckling 1871—1919. Av A. Sjöström. Marcus. iv, 120 s. **Fi.**
42. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 15. Översikt av jordbrukets utveckling i vissa främmande länder 1871—1913. Av E. Höijer. Marcus. iv, 97 s. **Fi.**
43. Betänkande med förslag till allmän sjukhusstadga m. m. Norstedt. 302 s. **S.**
44. Kommunikationsverkens lönekommitté 4. Betänkande angående pensionering av icke-ordinarie personal vid postverket, telegrafverket, statens järnvägar och statens vattenfallsverk. Tullberg. x, 112 s. **K.**
45. Odlingsorganisationens verksamhet åren 1918—1922. Marcus. 46 s. **Jo.**
46. Betänkande med förslag till lag om tvångsuppfostran åt unga förbrytare m. m. Beckman. iv, 232 s. **Ju.**
47. Jordkommissionens betänkanden. 4. Om bildande av nya jordbruk m. m. Marcus. 358 s. **Ju.**
48. Jordkommissionens betänkanden. 5. Redogörelse för resultatet av vissa av jordkommissionen företagna enquêter i jordfrågan. Av F. Sandberg. Marcus. vij, 239 s. **Ju.**
49. Utredning angående omorganisation av polisväsendet i riket. Av S. Linnér. Beckman. ix, 416 s. **S.**
50. Bilaga till statistiksakkunnigas betänkande. Redogörelse för huvuddragen av den officiella statistikens utveckling och nuvarande organisation i Sverige jämte kort översikt av dess organisation i vissa främmande länder samt i internationellt hänseende. Av S. Wicksell. Beckman. 118 s. **Fi.**
51. Flottans skolsakkunnigas betänkande 4 angående undervisningsplan för skolor och kurser vid sjömanskåren. Tullberg. xj, 146 s. 2 bil. **Fö.**
52. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 16. Den svenska järnhanteringens utveckling med särskild hänsyn till åren 1890—1913. Av S. K. Stockman. Marcus. iv, 102 s. **Fi.**
53. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 17. Den svenska glasindustriens utveckling med särskild hänsyn till dess ställning åren närmast före världskriget. Av B. Ohlin. Marcus. iv, 101 s. **Fi.**
54. Förslag om upprättande av ett under Kungl. Arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse lydande statsapotek. V. Petterson. 162 s. **Fö.**
55. Bokföringen vid försvarsförvaltningen. Tillägg till betänkande och förslag angående organisation av den centrala försvarsförvaltningen. Palmquist. (5), 76 s. **Fö.**
56. K. Socialstyrelsens utlåtande med förslag till lag angående hyresregleringens avveckling m. m. Norstedt. 42 s. **Ju.**
57. Utredning och förslag rörande förskaffande av lik för den för läkareutbildningen nödvändiga anatomiska undervisningen. Av I. Broman. Lund, Berling. 63 s. **E.**
58. Utlåtande över förslag till omorganisation av polisväsendet i riket. Beckman. 20 s. **S.**
59. Socialförsäkringskommittén 3. Betänkande och förslag angående offentlig arbetsförmedling och statsbidrag till arbetslöshetskassor. Norstedt. 114 s. **S.**

1923

1. Betänkande med förslag angående magistraternas befriande i visst avseende från ansvar för kronouppbörden m. m. Norstedt. 57 s. **Fi.**
2. Förslag till lag om lösdrivares behandling m. fl. författningar. Del 5 av fattigvårdslagstiftningskommitténs betänkanden. Palmquist. xj, 423 s. **S.**
3. Spannmålsmarknadssakkunnigas betänkande. Norstedt. 41 s. **Jo.**
4. Betänkande med förslag till lag om församlingsstyrelse samt till bestämmelser om folkskoleärendenas överflyttning från den kyrkliga till den borgerliga kommunen m. m. Palmquist. vj, 304 s. **E.**
5. Skolkommissionens betänkande 5. Organisatoriska och ekonomiska utredningar. Norstedt. 236 s. **E.**
6. Utredning angående vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsen. Norstedt. 162 s. **Ju.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

Statens offentliga utredningar 1922—1923

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.

Utkast till lag om visst tryggande av byggnadsborgenärers fordringar m. m. [26]
1920 års krigslagstiftningskommittés betänkande. [34]
Förslag till lag om tvångsuppfostran. [46]
Förslag till lag ang. hyresregleringens avveckling. [56]
Utredning rör. städernas domstolsväsen. [1923: 6]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Några iakttagelser från 1921 års riksdagsmannaval. [1]
Statistiksakkunnigas betänkande. [15] Bilaga till d:o. [50]
Kommunikationsverkens lönekommitté 4. [44]

Kommunalförvaltning.

Om röstsammanräkning vid kommunala val. [21]

Statens och kommunernas finansväsen.

Betänkande och förslag ang. utbildningskurser inom tullverket. [23]
Åtgärder mot godsanhopning i tullpackhus m. m. [30]
Tull- o. traktatkommitténs utredningar o. betänkanden. 11. Pappersindustriens produktionsförhållanden. [36] 12. Margarinindustriens utveckling. [40] 13. Den svenska kautschukindustriens utveckling. [38] 14. Huvuddragen av det svenska jordbrukets utveckling. [41] 15. Översikt av jordbrukets utveckling i vissa främmande länder. [42] 16. Den svenska järnhanteringens utveckling. [52] 17. Den svenska glasindustriens utveckling. [53]
Förslag till förordning ang. tillverkning och beskattning av maltdrycker m. m. [37]
Magistraternas befriande från ansvar för kronouppbörden m. m. [1923: 1]

Polisväsen.

Betänkande och förslag rörande brandskyddsföreskrifter och ordnandet av brandväsendet inom riket. 7. [28]
Förslag till omorganisation av polisväsendet. [49]
Utlåtande över förslag till omorganisation av polisväsendet. [58]
Förslag till lag om lösdrivares behandling. [1923: 2]

Socialpolitik.

Byggnadsarbetarsakkunnigas betänkande. 2. [2]
Förslag till reviderad lag om arbetstidens begränsning m. m. [33]
Socialförsäkringskommittén 3. [59]

Hälso- och sjukvård.

Förslag till allmän sjukhusstadga. [43]

Allmänt näringsväsen.

Patentlagstiftningskommitténs betänkande. 7. Förslag till lag om rätt till tidnings eller tidskrifts titel m. m. [9]
Statsmakterna och bränsleanskaffningen under krigsåren. [14]
Mellanhandssakkunniges betänkande. [20]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande rörande fiskerinäringens främjande. [7]
Om lappskattelandsinstitutet. [10]
Förslag till vissa ändringar i bestämmelserna rör. jakt och fågelskydd. 2. [16]
Det svenska lantbrukets produktionskostnader. 1. Bokföringsåret 1919—1920. [18]
Betänkande med förslag angående arrendators rätt till ersättning för elektrisk anläggning. [19]
Kolonisationskommitténs betänkande 1922. [22] Bilaga till d:o. [32]
Förslag till författningar angående handel med och import av utsädesfrö ävensom till omorganisation av frökontrollverksamheten m. m. [25]
Redogörelse för de ecklesiastika boställena. 5. Värmlands län. [27]
Odlingsorganisationens verksamhet. [45]
Jordkommissionens betänkande. 4. Om bildande av nya jordbruk. [47] 5. Redog. för resultatet av vissa enquêter i jordfrågan. [48]
Spannmålsmarknadssakkunnigas betänkande. [1923: 3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Klimatets inverkan på byggnader vid västkusten. [4]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Järnvägsstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:t den 28 april och 5 maj 1922. [3]
Utredning rörande den s. k. Nyköpings kanal. [24]
Förslag till förordning om motorfordon. [39]

Bank-, kredit- och penningväsen.

1921 års fastighetskreditsakkunniga. Betänkande 1. [35]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med förslag till förändrad kyrklig indelning och organisation i Skåne. [5]
Utredning ang. statsunderstöd för idrottens främjande. [8]
Betänkande med förslag till lag ang. kulturminnesvård. 1. Historik etc. samt bilagor. [11] 2. Förslag och motiv. [12]
Högskolornas löneregleringskommittés bet. 2. Fackhögskolor och övriga vetenskapliga anstalter. [13]
Betänkande och förslag rörande det akademiska befordringsväsendet. [17]
Supplement nr 1 till Sveriges familjenamn. [31]
Förslag rör. förskaffande av lik för den anatomiska undervisningen. [57]
Betänkande med förslag till lag om församlingsstyrelse m. m. [1923: 4]
Skolkommissionens betänkande 5. Organisatoriska och ekonomiska utredningar. [1923: 5]

Försvarsväsen.

Tillägg till bet. betr. förrådsverksamheten vid marinen. [6]
Flottans skolsakkunnigas betänkande 3 angående skolreglemente för flottan. [29] 4 angående undervisningsplan för skolor och kurser vid sjömanskåren. [51]
Förslag om upprättande av ett under K. Arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse lydande statsapotek. [54]
Bokföringen vid försvarsförvaltningen. [55]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Stockholm 1923. P. A. Norstedt & Söner. 223572